רבנו בחיי על ויקרא

רבנו בחיי על התורה

geulaquiz.com

פרק א

א עקב ענוה יראת ה׳ עושר וכבוד וחיים (משלי כב, ד)

שלמה המלך ע״ה הודיענו בפסוק הזה (משלי כב) שבמדת הענוה יש כמה מעלות טובות נקשרות עמה, וע״ד הפשט באור הכתוב כי השכר והתועלת המגיע מן הענוה בעוה״ז הוא ארבעה דברים והן יראה ועושר וכבוד וחיים, כי מדת הענוה היא מדה גופנית בחברת הבריות והוא שיהיה האדם ביישן וסבלן מכבד הבריות ומדבר בטובתן ויהיה שומע עלבונו ושותק, ומתוך המדה הזאת הגופנית יעלה האדם למדת היראה שהיא מדה שכלית ויבא גם כן לידי עושר, כי בעל הענוה הוא שמח בחלקו, וידוע כי הון עתק ימעט בעיני האדם עם הגאוה ויספיק לו מעט עם הענוה, וכיון שהוא מסתפק במועט ואיננו מתאוה אל היתרונות והוא שמח בחלקו הנה זה עושר, וכמו שדרשו רז״ל איזהו עשיר השמח בחלקו, ויבא גם כן לידי כבוד כי כשהוא נמנע מהתאוות והוא שפל רוח ושיספיק לו מה שעלה לחלקו הנה זה לו כבוד, והוא שכתוב (משלי כ״ט:כ״ג) ושפל רוח יתמוך כבוד, וכתיב (שם יח) ולפני כבוד ענוה, כי מי שיש לו כבוד מדת הענוה קדמה לו כבר, ויבא לידי חיים כי המתאוה אל היתרונות הנה הוא דואג כאשר לא יעשיר ולא יקום חילו כתאות נפשו וחייו חיי צער על שלא השיג כל חפצו, והדאגה מקצרת החיים נמצא מצטער על עולם שאינו שלו, אבל השמח בחלקו לא ידאג על מה שלא קנה וימלט מן הדאגה ויחיה חיי שלוה.

וע״ד המדרש עקב ענוה יראת ה׳ מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה דכתיב (תהילים קי״א:י׳) ראשית חכמה יראת ה׳ וכתיב (משלי כ״ב:ד׳) עקב ענוה יראת ה׳, עשו מלת עקב מלשון עקב ולמדנו מזה כי מדת הענוה גדולה מן החכמה, כי היראה שהיא בראש החכמה הלא היא עקב לרגלי הענוה, וידוע כי לכל מדה שבמדות יש שתי קצוות קצה ראשון וקצה אחרון, ועוד יש שלישי והוא המצוע, ומדת הענוה היא ממוצעת כי היא אמצעית בין הקצה הראשון שהוא הגאוה והקצה השני שהוא השפלות, והנה המצוע בכל המדות הוא הדבר הבינוני והטוב לאדם שיבור לו ושיתנהג בו ושלא יטה לאחד מהקצוות שהוא דבר רע ומר, ועל זה אמר שלמה המלך ע״ה (שם ד) פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו, כיון בזה להזהיר את האדם שידריך את עצמו במצוע ב׳ הקצוות כלשון הפלס שהוא ממוצע בין שתי הכפות שוה בשוה ואינו יוצא לחוץ ואז יכונו כל מדותיו כי הוא דרך הישר ללכת בו, וזה שהוסיף באור ואמר אל תט ימין ושמאל, כלומר שילך באמצע ולא יטה לאחת מהקצוות, אבל במדת הענוה הוזהרנו בה שיטה האדם את עצמו אל הקצה האחרון שהוא מדת השפלות ולא יבחר להשאר בדרך המצוע פן יתקרב לגבול הגאוה שהיא המדה המגונה המזקת האדם והמטרדת אותו בגוף ובנפש מן החיים המקריים ומן החיים הנצחיים, ועל זה אמרו ז״ל במוסרם מאד מאד הוי שפל רוח, וכפלו המלה באמרם מאד מאד ללמד דעת את העם שיטה עצמו אל הקצה האחרון שהוא השפלות לפי שמדת הענוה מפוארה ומעולה ומעלתה עצומה ומפורסמת לעין, לכך הזכיר דוד המלך ע״ה על עצמו (תהילים נ״א:י״ט) לב נשבר ונדכה, ואע״פ שהיה מלך גדול ונביא, וגדול שבשבעים זקנים וכענין שכתוב (שמואל ב כ״ג:ח׳) יושב בשבת תחכמוני, הפליג על מדת הענוה וקרא עצמו לב נשבר ונדכה. וכן מצינו במשה רבינו ע״ה שהיה ראש הנביאים כלם ולא שבחו הכתוב בשאר המדות העליונות שהיו בו רק במדת הענוה והוא מה שאמר (במדבר י״ב:ג׳) והאיש משה עניו מאד, והזכיר מאד לבאר כי משה רבינו ע״ה לא רצה לעמוד על המצוע בלבד שהוא לשון ענו אבל הטה עצמו מן המצוע אל צד השפלות ועל כן הזכיר מאד, ומכלל ענותנותו ושפלותו מה שמצינו שלא רצה לבא אל אהל מועד בעוד שהיה האהל טמון ומכוסה בענן הכבוד כענין שכתוב (שמות מ׳:ל״ד) ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה׳ מלא את המשכן, ואע״פ שכבר נאמר לו מפי הגבורה ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים לא ערב את לבו לבא אל אהל מועד לא להתנבא בתוכו ולא להתפלל ולהקריב קרבן עד שנתן לו הקב״ה רשות וקראו, וזהו שכתוב.

ויקרא אל משה לשון קריאה הוא לשון כבוד לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר, ומצינו שמתוך קריאתו של הקב״ה לנביא תתברר אמתת ג׳ ענינים שהם שרשי התורה ופנת האמונה, ואלו הם חדוש העולם, וענין מתן תורה לישראל, וענין תחיית המתים. ושלשה ענינים אלה הראשון בראשית הזמן והשני באמצעות הזמן והשלישי בסופו, וכל אחד ואחד מחייב לחברו, כי נבואת הנביא עדות ברורה על ההשגחה, וההשגחה מופת על חדוש העולם, וכיון שהעולם מחודש וההשגחה שופעת שם ראוי שתנתן בו תורה שבה יזכו הבריות לתחיית המתים שהוא סוף התענוג ותכלית השכר בתכלית הזמן, ובכל אחד מג׳ ענינים אלו מצינו לשון קריאה, מתן תורה הוא שהזכיר ישעיה הנביא (שם מח) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון, הזכיר בכאן שלש הויות הוה והיה ויהיה.

והנה הכתוב הזה מדבר במתן תורה וידוע כי באותו מעמד נתפרסם הקב״ה שהוא ראשון ואחרון והווה בכל הזמנים כלן, ומזה אמר וישראל מקוראי כי הוא המקורא בסיני בשני שמות אלה יעקב וישראל הוא שכתוב (שמות י״ט:ג׳) כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל, הרי שהזכיר בענין מתן תורה לשון קריאה. חדוש העולם הוא שהזכיר בכתוב שאחריו (ישעיהו מ״ח:י״ג) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו, להורות

כי חלקי המציאות כלם והם מעלה ומטה נקשרים זה בזה א״א להמצא זה בלא זה. תחיית המתים מצינו בו גם כן לשון קריאה הוא שאמר דוד המלך ע״ה (תהילים נ׳:א׳) אל אלהים ה׳ דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבואו, וכתיב (שם) יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו, ודרז״ל יקרא אל השמים מעל זו נשמה, ואל הארץ לדין עמו זו הגוף, והכוונה כדי לתת דין וחשבון לזמן תחיית המתים, הא למדת שקריאתו של הקב״ה לנביא כוללת שלשה ענינים אלה שהם עקרי התורה ויש בכל אחד ואחד מהם לשון קריאה ולכן התחיל הספר השלישי הזה בל׳ קריאה, חדוש העולם הזכירו בספר בראשית, מתן תורה בספר ואלה שמות, תחיית המתים בספר ויקרא הרי לשון ויקרא כולל את שלשתם.

ודע כי היה הכתוב ראוי לומר ויקרא ה׳ אל משה וידבר אליו, ומה שאמר ויקרא אל משה סתם להורות כי אע״פ שספר ויקרא הוא ספר בפני עצמו הכל מחובר ודבק עם מה שכתוב למעלה, כי כל התורה כולה בנין אחד וקשר אחד, ומלת ויקרא חוזרת אל הכבוד הנזכר וכבוד ה׳ מלא את המשכן והכבוד הקורא הוא הה״א של בהבראם שהיא זעירא, ולכך האל״ף של ויקרא היא זעירא, וזה מבואר. ומה שאמר מאהל מועד דרשו רבותינו ז״ל בתורת כהנים שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל, יכול מפני שהקול נמוך, ת״ל את הקול, מהו הקול, המתפרש בכתובים (תהילים כ״ט:ד׳-ה׳) קול ה׳ בכח קול ה׳ בהדר קול ה׳ שובר ארזים, א״כ למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק, כיוצא בו (יחזקאל י׳:ה׳) וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה כקול אל שדי בדברו, יכול מפני שהקול נמוך, ת״ל כקול אל שדי בדברו, וכתיב (שם א) ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי בלכתם קול המולה כקול מחנה. ובאור זה, כי המשיל הנביא את הקול לארבעה ענינים, המשילו למים רבים להתמדת הקולות, לקול שדי להשואת הקולות, קול המולה לרבוי הקולות, קול מחנה לקבוץ תנועת הקולות, והקול הנפלא המרעיש הזה היה נגבל תוך החצר ולא היה נשמע חוצה לו. ובאור כקול אל שדי בדברו, כלומר בדברו בהר סיני, ממה שכתוב שם (דברים ה׳:י״ט) קול גדול ולא יסף, וכתיב (שיר השירים ה׳:ו׳) נפשי יצאה בדברו, ולא היה נשמע חוץ למחנה ישראל, וכן בכאן קול כנפי הכרובים לא היה נשמע חוץ לחצר. מצורף לזה תמצא בענין שמואל הנביא שהרי בתחלת נבואתו כשהלך אצל עלי פעם ראשונה השיב לו עלי (שמואל א ג׳:ו׳) לא קראתי בני שוב שכב, לפי שחשב עלי אולי לא קראו שום אדם ושמואל הוא שטעה בכח המדמה אשר בו, וכאשר חזר אליו שנית אז ידע בברור כי קראוהו, אבל לא ידע מי הקורא אם היה אדם או מלאך, ועל כן השיבו לא קראתי שוב שכב, ועדיין לא היה יכול לדון בעצמו שיהיה הקורא מלאך, וכאשר הלך שמואל מלפניו היו אזני עלי קשובות אולי ישמע קול הקורא כמוהו וידע בזה כי הקורא בן אדם, ואם לא ישמע עלי וישמע שמואל יתבאר לו מזה כי הקורא מלאך, כי כן משפט הנבואה, וכאשר הוסיף לקרוא שמואל בפעם השלישית ועלי לא שמע כלום, אז הוברר הדבר אצל עלי כי קול הקורא מלאך, וזהו שכתוב (שם) ויבן עלי כי ה׳ קורא לנער. וכשם שמצינו זה שהוא ממשפטי הנבואה בפעולות השמע, כן מצינו בפעולות הראות, כי הקדוש ב״ה יראה ענין אחד למי שירצה ויסתירנו ויעלימנו ממי שירצה, והכל בזמן אחד ובמקום אחד, הוא שכתוב (בדניאל י׳:ז׳) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה. וכן מצינו באותות ובמופתים שעשה הקדוש ב״ה במצרים שהיתה המכה למצרים וההצלה לישראל, וכן היה החושך למצרים שלשה ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, והכל במקום אחד ובזמן אחד. וזה לשון הגאון רבינו סעדיה ז״ל, דבר ברור הוא כי קול הדבור הנשמע לנביא הוא דבר מחודש ופעולה מפעולות השי״ת, והנה נבואת שאר הנביאים היתה באמצעות מלאך, כי המלאך היה שומע הקול הנפלא והיה מודיעו אל הנביא, ומשה רבינו ע״ה היה ממלא מקומו של מלאך כי הוא היה שומע קול הדבור הנפלא בעצמו בלא אמצעי, וזהו שכתוב בו (דברים ל״ד:י׳) פנים אל פנים, ואמר אשר ידעו ה׳, וזאת מעלת משה ויתרונו על שאר הנביאים, ועל זה העיד עליו הכתוב (שם) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, כי היה נבדל מהם ומעולה עליהם בשלשה ענינים, האחד שהיתה נבואתו בלא אמצעי. והשני בענין התשובה, כי כל שאר הנביאים בעת הנבואה היו חרדים ונרתעים ואין מענה בפיהם ולא היו יכולין להשיב עד שיסתלק מהם כבוד השכינה, כידוע מישעיה ויחזקאל, אבל משה רבינו ע״ה יפה כחו ונתעלה ענינו והיה משיב במקום ההוא בעצמו, כענין שכתוב (שמות י״ח:י״ב) משה ידבר והאלהים יעננו בקול. והשלישית בענין מדרגות הנבואה, כי שאר הנביאים תבא להם הנבואה מתוך תשע מחיצות, והוא מה שמצינו ביחזקאל תשע מראות, שנאמר (יחזקאל מ״ג:ג׳) וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבואי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי על נהר כבר ואפול על פני, וכן מצינו בדניאל תשע מראות, הוא שכתוב (דניאל י׳:ה׳) ואשא את עיני וארא וגו׳, וכתיב (שם) ופניו כמראה ברק, וכתיב (שם) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה, ואני נשארתי לבדי וארא את המראה הגדולה הזאת, ואמר תחלה ובינה לו במראה, הרי תשע מראות. אבל משה רבינו ע״ה מתוך מחיצה אחת, מתוך מראה אחת, הוא שכתוב (במדבר י״ב:ח׳) ומראה ולא בחידות, עכ״ל ז״ל.

ומעתה צריך שתתבונן כי תשע מראות הללו הם תשע אספקלריאות, ואין הכונה על תשע ספירות כי אין נבואת הנביאים כלן זולתי משה אלא מתוך העשירית, ועל כן האספקלריאות הללו הם מדרגות של נבואה זו, למעלה מזו, כענין האמור (ביחזקאל א׳:ד׳) רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל, אופנים וחיות רקיע שעל ראשי החיות, דמות כסא, דמות כמראה אדם, הנה בכאן תשע מראות שהזכיר

עליהם תחלה וארא מראות אלהים, ואחר התשע משיגים העשירית שהיא כמראה אדם. אבל נבואתו של משה רבינו ע״ה היה מתוך אספקלריא המאירה, ומעתה צא ולמד מה בין נבואתו של משה לשאר הנביאים כלם, והבן זה. ועוד אגיד לך כי יש מן החכמים הסוברים כי תשע מראות האלה הן תשע מראות של חיות הקדש בתשעת הגלגלים, כי הנביא יחזקאל ע״ה נפתחו לו השמים והם תשעה הגלגלים וראה בגלגל התשע המקיף ארבע חיות המרכבה אשר שם הקרובים לכבוד, ומתוך זוהר שלהן התקיף והעצום נראה בכל רקיע ורקיע דמות ארבע חיות גם כן, ועל זה דרשו רז״ל בבריאה של מעשה בראשית, הארץ התחתונה יש בה חיות הקדש ואופנים וכסא הכבוד והיא הדום רגליו של הקב״ה, שנאמר (ישעיהו ס״ו:א׳) והארץ הדום רגלי, ואמרו זה על רצפת גלגל הלבנה, ועל זה כתוב (יחזקאל א׳:ט״ו) והנה אופן אחד מארץ, ותרגם יונתן מלרע לרום שמיא, כי ראה מראה זו גם בשטח גלגל הלבנה, וכן בכל גלגל וגלגל מכל התשעה יש דמות ארבע חיות, ומתוך זוהר ארבע חיות העליונים שבגלגל העליון המקיף, ומפני תוקף זוהר המראות שהשמונת הגלגלים לא היה כח לנביא להסתכל ולראות בדמות ארבע חיות המרכבה שבתשיעי המקיף הקרובות לכבוד, לא בפני אדם ולא בחשמל המקיף את הכסא ולא בענן המבדיל בין הכבוד ובינו, לפי שאור המראות שבשמונת הגלגלים מונע אותו מלהשיג זה. וכדי לרמוז על תשע מראות האלו שבתשעת הגלגלים שהמציאם הקב״ה לכבוד יעקב החקוק במרכבה, נכתב בכל המקרא תשע פעמים עבדי יעקב, ודבר זה מרמזי התורה.

ובמדרש ויקרא אל משה, זה שאמר הכתוב (משלי כ״ה:ו׳-ז׳) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד כי טוב אמור לך עלה הנה, אף משה לא עלה עד שקראו הקב״ה שנאמר ויקרא אל משה. זהו שאמר הכתוב (שם כט) גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד, כל מי שרודף אחר השררה השררה בורחת ממנו וכל מי שבורח מהשררה השררה רודפת אחריו, שאול ברח מן השררה בשעה שבא למלוך שנאמר (שמואל א י׳:כ״ב) הנה הוא נחבא אל הכלים, החביא עצמו עד ששאלו באורים ותומים, השררה רדפה אחריו, שנאמר (שם) הראיתם אשר בחר בו ה׳. אבימלך בן ירובעל רדף אחר השררה וברחה ממנו, שנאמר (שופטים ט׳:א׳) וילך אבימלך בן ירובעל שכמה אל אחי אמו, (שם) דברו נא באזני כל בעלי שכם וגו׳, (שם) וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם. משה ברח מן השררה, שנאמר (שמות ד׳:י״ג) לא איש דברים אנכי וגו׳, ואמר (שם) שלח נא ביד תשלח, השררה רדפה אחריו, שנאמר ויקרא אל משה, וכתיב (תהילים ח׳:ו׳) ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו.

ב **דבר אל בני ישראל.** צוהו שיודיעם ענין קרבן העולה בכלל. **ואמרת אליהם.** בפרט, שיודיעם פרטי הפעולות שבקרבן העולה, והוא שיהא מפשיט ומנתח, וענין השחיטה שתהיה בצפון ולא בשאר הרוחות, וכן שיודיעם מי השוחט, והעצים שהם כשרים לקרבן, וזה באור **דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם**, בכל מקומות שבתורה הדבור על כלל המצוה והאמירה על פרטיה, וכן (במדבר טו) דבר אל בני ישראל שבמצות ציצית, שיודיעם תחלה מצות ציצית בכלל, ואמרת אליהם בפרט, והפרט הוא מה שבא בקבלה, שמשמונת חוטין בכל כנף שהם ל״ב על ארבעה רבעיו לכונה ידועה, וחמשה קשרים גם כן, כל זה נכלל במה שאמר ואמרת אליהם כי פרטי המצות לא יתבארו מהכתובים כלל.

אדם כי יקריב מכם. מתוך הלשון הזה נראה כי אפשר להקריב קרבן מן האדם לפי שהיה לו לומר אדם מכם כי יקריב קרבן, אבל הכתוב הוא מונעו ואוסרו, ובאורו, אדם כשירצה להקריב מכם קרבן לה׳ מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו, לא מן האדם, וזהו מאמר הנביא (ירמיהו י״ט:ה׳) אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. ומפני זה התחילה פרשת הקרבנות במלת אדם, לומר כי אדם יהיה המקריב ולא הקרבן. והמדקדקים אמרו כי משפט הכתוב הזה, אדם מכם כי יקריב. וכמוהו (ישעיהו כ״ו:י״א) אף אש צריך תאכלם, משפטו, אף צריך אש תאכלם, וכן (הושע ח׳:ב׳) לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל, משפטו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך, וכן (שמות כב) אשר יאמר כי הוא זה, משפטו, כי זה הוא, ורבים כן על דרך קדימה ואחור.

ובמדרש אדם כי יקריב מכם, למה נאמר אדם, מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו, אף אתם לא תקריבו מן הגזל, וכן הוא אומר (ישעיהו ס״א:ח׳) שונא גזל בעולה.

קרבן לה׳. כל מקום שנאמר קרבן לה׳ אומר ביו״ד ה״א, שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות. לא אמר הכתוב לה׳ קרבן אלא קרבן לה׳, ומזה דרשו רז״ל מנין שלא יאמר אדם לה׳ עולה, לה׳ מנחה, לה׳ שלמים, אלא עולה לה׳, מנחה לה׳, שלמים לה׳, ת״ל קרבן לה׳, והרי הדברים ק״ו ומה אם מי שהוא עתיד להקריב אמרה תורה לא יחול שמי אלא על הקרבן, על אחת כמה וכמה המזכיר שם שמים לבטלה.

מן הבהמה. ולא מן החיה, הכשיר הכתוב לצורך קרבן הבהמות שהן נרדפות ופסל החיות שהן רודפות. ומזה דרשו רז״ל הוי מן העלובין ולא מן העולבין מן הנרדפין ולא מן הרודפין, שהרי אין לך נרדפים בעופות כתורים ובני יונה והכשירן הכתוב לגבי מזבח, וא״כ בין בבהמות בין בעופות לא הכשירה תורה למזבח אלא הנרדפין, וזהו שאמרו הוי מן העלובין ולא מן העולבין, מן הנרדפין ולא מן הרודפין, הוכיחו אותו רז״ל מן הפסוק שאמר (שופטים ה׳:ל״א) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, וענין הכתוב כי קרא הכתוב העלובים אוהביו והמשילם כשמש, לפי שהשמש היה עלוב כשקטרגה הלבנה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, וכשם שהמשיל עלבונם לעלבון השמש כן המשיל שכרם וזכות אור נפשם לזכות אור השמש, כצאת השמש בגבורתו.

עוד יש לפרש שהכשיר הכתוב הבהמות אצל המזבח כדי להורות על מדת התמימות ובה ראוי שיתנהג האדם, כי מין הבהמות תם, ומשכנם בישוב, ובהם בחר יעקב אבינו שאמרה לו אמו (בראשית כ״ז:ט׳) לך נא אל הצאן, והוא היה בוחר במדת השלום ונקרא איש תם שתרגומו גבר שלים, והתורה שנתנה לזרעו כולה שלום שנאמר (משלי ג׳:י״ז) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, וכן ישראל נקראו שולמית שנאמר (שיר השירים ז׳:א׳) שובי שובי השולמית, לפי שהם אומה ששלום העולמים דר בתוכה, לפיכך בחר הקב״ה המין הזה לקרבן כי הקרבנות הם שלום בעולם. ופסל את החיות, כי עשו הרשע המרוחק ממזרח השמש בגבורתו היה איש שעיר איש מדברי, כענין שנאמר (בראשית כ״ה:כ״ז) יודע ציד איש שדה, ובחר המין ההוא של חיות אשר משכנם במדבר מקום החרבן והשממון, והנה זה בהפך מדת השלום, ומטעם זה תרחיק התורה הגזית מהמזבח, מפני הברזל שהוא החרב המחריב העולם, והוא ירושה לעשו וזה שכתוב (שמות כ׳:כ״ב) כי חרבך הנפת עליה ותחללה, ומפני שהמזבח מאריך הימים והחרב מקצר אותם דרשו רז״ל בזה אינו דין שיונף המקצר על המאריך. ודרשו רז״ל מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן, מן הבהמה למעוטי רובע ונרבע, מן הבקר למעוטי נעבד, מן הצאן למעוטי מוקצה, וי״ו יתירה למעט הנוגח שהמית.

ג **אם עולה קרבנו מן הבקר.** קרבן עולה קודם בפרשה לשאר הקרבנות. וע״ד הפשט לפי שהמחשבה היא ראשית הכל, וחטא המחשבה קודם לחטא המעשה, על כן היה בדין להקדים עולה. וסדר הכתוב בקרבן עולה, תחלה פר, ואחר כך צאן, ואח״כ עוף, פר הוא קרבן עשיר לפי שלבו גס בו ומתגאה ובוטח בעשרו ועל כן חייבו להביא פר, ולאדם בינוני שאין לבו גס כל כך ואינו מתמיד בחטא כמוהו חייב אותו צאן, ואדם עני שלבו נכנע והוא שפל על שאר בני אדם חייבו להביא עוף שהוא דבר מועט, והרי קרבנו של כל אחד ואחד לפי חטאו.

וע״ד הקבלה הקדים עולה כי היא לבינה, ולכן סדור הפרשיות כגופי הקרבנות, עולה תחלה ואח״כ שלמים ואח״כ פר כהן משיח שהוא חטאת, וזה כסדר שלשה שמות שבשלש עשרה מדות, העולה למעלה מן המדות, השלמים למכריע ביניהם כדי להשלימם, פר כהן משיח שהוא החטאת לכנסת ישראל, כי כן כתוב מפורש (ויקרא ט״ז:ל׳) וחטאתם לפני ה׳.

ד **וסמך ידו על ראש העולה.** ידוע כי הסמיכה בשתי ידים היא, שכך דרשו בתורת כהנים (שם) וסמך אהרן את שתי ידיו מלמד שהסמיכה בשתי ידים, וזה בנין אב לכל סמיכה שיהיו בשתי ידים, עד כאן. אבל מה שנכתב **ידו** בכאן בלשון יחיד, בא למעט את השליח, כי אע״פ שבכל מקום שלוחו של אדם כמותו לא נאמר כן בסמיכה, ולכך נכתב ידו. והסמיכה לא היתה אלא בעזרה, ותכף לסמיכה שחיטה, וצריך שיסמוך בכל כחו בשתי ידיו על ראש הבהמה, שכן כתוב על ראש העולה, לא על הצואר ולא על הצדדין.

ה **ושחט את בן הבקר.** קבלת רז״ל שהשחיטה כשרה בזר ולכך אמר ושחט בלשון יחיד ולא אמר ושחטו כמו שאמר והקריבו וזרקו בלשון רבים, וחזר בלשון יחיד ואמר והפשיט את העולה כלומר מי ששחט הוא יפשיט, או לוי או ישראל, וכן כתוב (דברי הימים ב ל״ה:י״א) והלוים מפשיטים. ומה שהזכיר לשון **בקר** הוא בן שתי שנים, שלכך לא הזכיר לשון פר ועגל, כי עגל הוא בן שנה ופר בן שלש שנים, וכן בכל מקום שנאמר כבש או כבשים הוא בן שנה, איל או אילים הוא בן שתי שנים. ובפרק ארבעה ראשי שנים היה ר״מ אומר כל מקום שנאמר בתורה עגל סתם בן שנה, בן בקר בן שתים, פר בן שלש.

ובתורת כהנים, עגל בן שנה שנאמר (ויקרא ט׳:ג׳) ועגל וכבש בני שנה, בן בקר שתי שנים שנאמר (שם) עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים, השוה בן בקר לאיל תמימים אף בשנים עד כאן. אבל בשעיר שהוא מקטני העזים תוך שנה או בן שנה נקרא שעיר סתם, ואחר שנה נקרא שעיר עזים.

ז **ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח.** דרשו רז״ל במסכת יומא פרק הוציאו לו, לא מתו בני אהרן אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן, מאי דרוש, ונתנו בני אהרן הכהנים אש על המזבח, אמרו אע״פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט.

וכתב הגאון רבינו סעדיה, בזה טעו נדב ואביהוא שחשבו כי מלת ונתנו פירוש שישימו אש מן החוץ על המזבח, ואינו כן, אבל מלת ונתנו הוא כלשון ובערו, שכן מצינו לשון נתינה שפירושו הבערה, והביא ראיה ממה שאמר חזקיה (ישעיהו ל״ז:י״ט) ונתון את אלהיהם באש. ואמר כי מכאן יש להוכיח כמה צריך אדם להזהר בדקדוק המלות בלשון תורתנו, שאפילו נדב ואביהוא שאין בכל ישראל למעלה מהם אחר משה, טעו במשמעות לשון ונתנו, וטעותם היתה סבה להם שהביאו אש זרה מן החוץ ונענשו בחיוב מיתה, כי אמרו שכשאמר משה מפי הגבורה ונתנו בני אהרן הכהן אש, פירושו שישימו על המזבח אש מן החוץ ולא חשו בזה שישאלו למשה והגיע להם העונש הזה, ועל כן היו נזהרים חכמי התלמוד לדקדק בלשון רבן שלא לשנות הכוונה בשום פנים ומזה אמרו חייב אדם לומר בלשון רבו, ולרוב גודל הזהירות שחייב אדם להזהר בדברי התורה במלות לשון הקדש קרא הכתוב מי שהוא משנה כוונת המלות בלשוננו הקדוש מהפך דברי אלהים חיים, הוא שאמר ירמיה הנביא ע״ה (ירמיהו כ״ג:ל״ג) וכי ישאלך העם הזה או הנביא או כהן לאמר מה משא ה׳ ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי אתכם נאם ה׳, והנביא והכהן והעם אשר יאמר משא ה׳ ופקדתי על האיש

ההוא ועל ביתו, כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו מה ענה ה׳ ומה דבר ה׳, ומשא ה׳ לא תזכרו עוד כי המשא יהיה לאיש דברו. כלומר אין פירוש המשא לכם כי אם לאיש הנביא השומע דברו, ואם אתם מתחכמים על פירוש המשא זולתי כפי מה שיצוה הנביא, ואתם משנים כוונת דבריו תהפכו דברי אלהים חיים, זהו שאמר (שם) והפכתם את דברי אלהים חיים ה׳ צבאות אלהינו. תאר ה׳ יתעלה בשלשה שבחים אלה, לבאר כי בעשותם זה הם באים כנגד האבות וכנגד הנביאים וכנגד הקב״ה שנגלה על הר סיני, אמר אלהים חיים על שם הר סיני, שנאמר (דברים ד׳:ל״ג) השמע עם קול אלהים חיים, ואמר ה׳ צבאות על שם הנביאים, הוא שכתוב (זכריה ז׳:י״ב) אשר שלח ה׳ צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשונים, ואמר אלהינו על שם האבות, שנאמר (יהושע כ״ד:י״ז) כי ה׳ אלהינו הוא המעלה אותנו ואת אבותינו וגו׳. מכאן ראיה מפורשת כמה חייב אדם להזהר בפירוש ספרי הקדש בפסוקים ובמלות, עד כאן. והוא ז״ל פירש מלת ונתנו בלשון ערבי וישעלו״ן, כלשון ובערו, וכענין שכתוב (ויקרא ו׳:ה׳) ובער עליה הכהן עצים.

ח **את הנתחים את הראש.** לא היה הראש בכלל ההפשט, שכבר הותז בשחיטה, ועל כן הזכירו הכתוב בפני עצמו. ולמה נאמר הפדר, לומר לך שמעלה הפדר עם הראש ומכסה בו בית השחיטה. ומלת הפדר הוא החלב, וכן תרגומו תרבא, ונקרא פדר והיא מלה הפוכה כאלו אמר הפרד, על שם שהוא מפריד בין הקרבים העליונים והתחתונים, והיה דרך כבוד למעלה כשהיה פורשו על בית השחיטה, וכן היום מנהג נכבדי ארץ באומות שהם פורסין אותו על הצלי.

ט **והקטיר הכהן את הכל המזבחה עולה אשה ריח ניחוח לה׳.** על דרך הפשט טעם הקרבנות הכל לתועלת האדם, כי חפץ ה׳ יתעלה באדם שהוא מבחר המין ושבשבילו נברא העולם, שיהיה כלו שכלי כמלאך ה׳ צבאות בלא חטא, והיה כי יחטא אשם מצד היצר הרע הנטוע בו, ראוי לו שיתנחם ויכיר ויתבונן בפחיתות עצמו ובערך רוממות האדון יתעלה אשר המרה את פיו, ויתחייב שישים אל לבו כי חטא לפניו בגופו ובנפשו, ומפני שכל פעולות האדם נכללות בשלשה דברים, והם המעשה והדבור והמחשבה שהם שלשה חלקי החטא, על כן תחייב התורה את האדם להביא קרבן על חטאו ושיסמוך את ידיו עליו כנגד המעשה, ושיתודה בפיו כנגד הדבור, ושישרוף כלי העצה והמחשבה שהסכימו בחטא והם הקרב והכליות כנגד המחשבה, כדי שיתכפר בשלשה דברים אלו על שלשת חלקי החטא, וראוי לו שיזרק דמו של קרבן על גבי המזבח כנגד דמו, וכאשר יעשה כל הענינים האלה יחשוב בלבו כי הוא מתחייב מיתה בחטאו וראוי להענש בארבע מיתות בית דין שהם סקילה שרפה הרג וחנק, כשהוא לוקח הבהמה ומשליכה ודוחף אותה לארץ הרי זה כענין סקילה, וכאלו מודה שהוא חייב סקילה, וכששוחט אותה ותקף בשעת שחיטה בצוארה כדי שלא ישהה הרי שעשה הרג וחנק כאלו מודה שהוא חייב הרג וחנק, וכשהוא שורפה כאלו מודה שהוא חייב שרפה.

ודומה לזה דרשו רז״ל בענין העקדה (בראשית כ״ב:י״ג) ויעלהו לעולה תחת בנו, מהו תחת בנו אלא על כל עבודה שהיה עושה אברהם באיל היה מתפלל יהי רצון מלפניך שתהיה עבודה זו חשובה כאלו היא עשויה בבני, כאלו הוא שחוט, כאלו דמו זרוק, כאלו הוא נשרף ונעשה דשן. וכיון שהחוטא ראוי שיהיה דמו נשפך כדם הקרבן, ושיהיה גופו נשרף כגוף הקרבן, והקב״ה לוקח קרבנו ממנו תמורתו וכופרו, הנה זה חסד גמור אשר גמלהו הש״י ברחמיו וברוב חסדיו לקח נפש הבהמה תחת נפשו ושיתכפר בה. וטעם זה נכון ומתיישב על הלב, ואע״פ שאין התועלת בקרבנות לפי הדרך הזה כי אם לחוטא המקריב לבדו, הנה הקרבן יקראנו הכתוב אשה ריח ניחוח לה׳, מפני שרצונו של הקב״ה דבק בחוטא הזה אחר שנחם על חטאו והקריב קרבנו, והוא יתעלה צוה לו בזה ונעשה רצונו.

וע״ד המדרש כתיב (תהילים נ׳:ט׳) אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה, (שם) לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים, כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף. א״ר שמעון י״ג מדות של רחמים כתוב בהקב״ה, שנאמר (שמות ל״ד:ו׳) ויעבור ה׳ על פניו וגו׳, יש רחמן מוסר מזונותיו לאכזרי הוי אומר אם ארעב לא אומר לך. א״ר יהודה בר סימון אמר הקב״ה עשר מיני בהמות טהורות מסרתי לך שלש ברשותך ושבע שלא ברשותך, שלש ברשותך, שור שה כשבים ושה עזים שבע שלא ברשותך, איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר, ומאלו שאינן ברשותך לא הטרחתי עליך שתביא לפני קרבן מהן, אלא מאותן שברשותך מן הגדלים על אבוסך, הוי אומר אם ארעב לא אומר לך. אמר ר׳ יצחק את קרבני לחמי, וכי יש לפניו אכילה ושתיה, למד ממלאכי השרת שכתוב בהם (תהילים ק״ד:ד׳) משרתיו אש לוהט, מהיכן ניזונין, מזיו השכינה, שנאמר (משלי ט״ז:ט״ו) באור פני מלך חיים. ר׳ שמעון בן לקיש אמר למד ממשה רבינו ע״ה דכתיב (שמות ל״ד:כ״ח) ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה, ומה משה שהיה בשליחותו לחם לא אכל ומים לא שתה, הוי אומר אם ארעב לא אומר לך.

וע״ד השכל ענין הקרבנות ותועלתם הוא, כי כל חוטא הן במחשבה הן במעשה הוא מצד רוח הטומאה שהוא מתלבש בו, וכאשר ירצה שיתכפר לו יצטרך שיכלה ויבריח ממנו אותו רוח הטומאה, ועם זה היה נטהר, ומכופר ולכך יש לו להקריב העז או השעיר שהם מחלק רוח הטומאה ומהצד ההוא ואש המזבח תשרף ותכלה הכל ביחד שהרי החוטא שרף את עצמו באש של יצר הרע ותבא אש המזבח ותשלוט עליו לכלותו לגמרי כליון חרוץ, וזהו שאמרו אש אוכלת אש, אש של מזבח אוכלת אש אחרת של מעלה, וכן למטה אש אוכלת אש אש של מזבח אוכלת אש של יצר הרע ועל כן לא תכבה

לעולם.

ובספר המורה כתב הרב ז״ל בטעם הקרבנות כי באו בתורה כדי לעקור ע״ג מן העולם, לפי שהיה מנהג הקדמונים מהאומות שהם עובדי עכו״ם שהיו בונים היכלות ומקריבין קרבנות לכוחות העליונים, והיתה מחשבתם כי יתעלה ויתגבר מזלם בכך וימשיכו בזה כח הצלחה ותוספת טובה, שכן מצינו המצריים והכשדים שהיו עובדים לבקר ולצאן, המצריים היו עובדים לצורת הצאן לפי שהיו יודעים כחו הגדול למעלה, שממנו העולם מתברך במין הצאן שהוא גדול הריוח ורב התועלת בגזה ובולדות ובחלב, ולכבוד כחו ויסודו אשר למעלה שהוא מזל טלה לא היו אוכלים אותו כלל, וגם לא היו משתמשין בו להיות אנשי מצרים רועי צאן כיתר האומות, והוא שכתוב (בראשית מ״ו:ל״ד) כי תועבת מצרים כל רועי צאן, וכן הכשדים היו עובדים לצורת בקר לפי שהבקר סבת החרישה שהוא קיום העולם, כענין שכתוב (משלי י״ד:ד׳) ורב תבואות בכח שור, ולפי שהיו יודעים בחכמתם כח הבקר ויסודו למעלה והוא מזל שור, לכך היו נוהגין איסור בשחיטת הבקר ולא היו אוכלין אותו לכבוד כחו שממנו העולם מתברך במין הבקר, ועוד היום אנשי הודו נזהרים שלא ישחטו בקר, ועל כן תצוה התורה לשחוט המינים האלה להקב״ה, וזהו שאמר מן הבקר ומן הצאן, כדי שיתפרסם כי הדבר שהיו הם חושבים שהוא בתכלית העבודה הוא בתכלית הכפרה, כי בהקריבם אותם להקב״ה בו יתכפרו העונות, שהרי אמונות רעות שהן חליי הנפש לא יתרפאו כי אם בהפכן, כשם שחולי הגוף אינו מתרפא כי אם בהפכו, וכל כוונת התורה אינה כי אם לעקור זכר ע״ג מן העולם ולשרש אותה משרשיה, ולברוח ממנהג עובדיה, ושלא לעשות כמעשיהם אפילו לשמים, ועל כן היו הקרבנות אשה ריח ניחוח לה׳, כי כאשר יסכימו הכל להקריב להקב״ה ולעבדו שכם אחד לבדו ולא לע״ג, אז יתיחד בזה שם שמים, כי אין יחוד במקום ע״ג, ומן הטעם הזה הם רצונו יתעלה. זה דרך הרב רבינו משה ז״ל וסברתו. וכמה היה טעם נכון ומספיק לולא שמצינו צדיקים וגדולים שהקריבו קרבנות בזמן שלא היה ע״ג בעולם, כי אדם הראשון הביא קרבן, והבל הביא גם הוא גם נח ובניו בצאתם מן התבה הקריבו קרבנות ונתקבלו קרבנם והזכיר בו הכתוב ריח ניחוח, שנאמר (בראשית ח׳:כ״א) וירח ה׳ את ריח הניחוח, ואין בכל העולם עדין מצרי או כשדי.

אבל ענין הקרבנות אשר הם מימות עולם, הוא ענין פנימי וסוד נעלם, ולדרך היחוד מדרגה וסולם, אעוררך עליו, אליו אשא דעי בדרך הזה הרבעי, כל הידעו חייב להעלימו ולהסתירו, ואין ראוי לו למסרו כי אם לכבוד יוצרו, ליחידים החסידים החרדים אל דברו, הלא סבת סודו לפניך אקיים ברמזים קרובים, למבין מדבש מתוקים, וממי שאינו מבין רחוקים, כי הדברים עתיקים, מים עמוקים.

ע״ד הקבלה אומר כי הקרבן הוא היחוד, וזהו לשון קרבן כלומר קרוב הכחות ושמותיו של הקב״ה, וכל מי שהוא מקריב אליו השמות הוא מיחד, וכשאמר והקטיר הכהן את הכל המזבחה בתוספת ה״א, לא בא לסתום כי אם לפרש, כי הוא ה״א אחרונה שבשם המקבלת תחלה ונקראת מזבח, ומשם תתחיל המחשבה מעלוי לעלוי עד המחשבה הטהורה, וכן תמצא בדברי הימים (ב כט) ויאמר יחזקיהו להעלות העולה להמזבח, לא אמר למזבח אלא להמזבח בתוספת ה״א, וכן (תהילים כ׳:ד׳) ועולתך ידשנה סלה, בתוספת ה״א. עולה אשה, אמר עולה כי עשן הקרבן היה עולה עד הה״א והה״א מגעת אותו משם ולמעלה, ואחר כלות העשן חוזר הבשר ומתהפך לאש וזהו שאמר אשה, ואחר שיתבטל האש חוזר להיות רוח, ואותו רוח מתקרב ומתערב להתיחד ברוח ובריח עד המחשבה הטהורה וזהו שאמר ריח כלומר המשכת הרצון והשפע היורד לה׳ כלומר למדת רחמים, וזה לשון ריח ניחוח לה׳, מלשון (מלכים ב ב׳:ט״ו) נחה רוח אליהו על אלישע, כן הרוח העליון תנוח ותרד למדת רחמים שהוא קיום העולם, וזהו באור מלות עולה אשה ריח ניחוח לה׳, כי מתחלה יש להעלות האשה לה׳ וריח הוא ההמשכה מלמעלה להוריד לה׳. ודרשו בתורת כהנים עולה אשה ריח ניחוח לה׳, עולה לשם עולה, אשה לשם אשים, ריח לשם ריח, ניחוח לשם נחת רוח, לה׳ לשם מי שעשה את העולם. ובאור זה, עולה לשם עולה לשם העשירית המתעלה, ולא ששם תכלית הכונה אלא שמשם תתחיל המחשבה ומשם תבא אל הקדש, אשה לשם אשים הוא הכבוד המקבל מן הפחד ושניהם נקראים אשים, וזהו את קרבני לחמי, יכול לחמי ת״ל לאשי, לאשים אתם נותנים. וכן במדרש שיר השירים (שיר השירים א׳:ט״ו) הנך יפה רעיתי, פרנסתי, אמר הקב״ה לישראל מה שאתם נותנין לאשי כביכול כאלו אתם מפרנסים אותי, ועל כן באה מלת אשה בה״א והיא נוספת כה״א (תהילים ח׳:ח׳) צנה ואלפים כלם, כי עיקר המלה אש, וטעם התוספת שלא אמר אש כדי שתהיה המלה כפשוטה, ועוד לרמוז על ה״א אחרונה שבשם, ועל החמישית גם כן הנקראת האש הגדולה. ריח לשם ריח כלומר לשם המקום שמשם כל ההמשכות נמשכות למטה, ומשם תנוח ותרד ההמשכה לה׳ שהוא הרחמים, ואז יתברכו העליונים והשפלים השמים והארץ וכל אשר בם, וזה לשם ריח ניחוח אשה לה׳, כלומר ירידת ההמשכה והנחת הרוח משם לה׳ למדת רחמים שבו העולם מתקיים, וזהו שאמר לה׳ לשם מי שעשה את העולם, כאלו אמרו למדת רחמים שאין קיום העולם אלא בו, וכמו שאמרו ראה שאין העולם מתקיים בדין ושתף עמו מדת רחמים.

והנה כל מדה ומדה היתה מסתפקת מן הקרבן והכוונה להמשיך ולהניח הרוח העליון במדות ולהקריב המדות אליו וזהו היחוד, וזהו לשון (במדבר כ״ח:ב׳) תשמרו להקריב לי, לא אמר לקרב אלא להקריב, כלומר להקריב לי הכחות והמדות ולכך נקרא קרבן שהוא קרוב הכחות והמדות.

וצריך שתתעורר במה שאמרו במסכת יומא סוף פרק קמא, אע״פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט, כי בהיות שם שתי אשות מעורבות היה אות וסימן כי יש קשור להדיוט עם הגבורה על ידי הקרבן, וכמו ששתי אשות אלו מתערבות ומתיחדות זו עם זו כן רצון ההדיוט עם הגבוה מתיחדים זה עם זה, וכן העשן העולה מפעולת הקרבנות למטה היתה סבה לפעולה והתעוררות למעלה בהדלקת השפע בניצוצי אוריו בצינורות המדות, וזה בדמיון שתי נרות זו על זו כשתדליק התחתונה מתוך העשן העולה ממנה תתאחז השלהבת בעליונה ותדלוק.

גם צריך שתתעורר במה שהיה קרבן עולה זכר ולא נקבה, והחטאת נקבה ולא זכר, והשלמים אם זכר אם נקבה, הטעם הוא כי תכלית הכוונה בקרבן עולה שהוא למעלה מהמקום ששם מתחלקין זכר ונקבה, כלומר למעלה מן המדות שיש בהן פועל ומקבל, אבל קרבן שלמים היה בין זכר בין נקבה כי הוא לקו האמצעי המשלים בין המדות והכלול מהן, וכן שלמים אותיות משלים וכבר הזכרתי זה למעלה, ולכן כתוב בשלמים אם זכר אם נקבה, והחטאת נקבה ולא זכר כי הוא למדת שמור, ובדין שיהיה הקרבן נקבה. ומה שהיה קרבן אשם זכר, כי האשם בא על חיוב כרת וכדי שיתכפר בו החוטא ותשוב נפשו אל האלהים אשר נתנה כלומר אל הבינה אשר שם יסוד הנפשות ושמה תשובתן, על כן היה זכר, כי המקום הזה הוא למעלה מן המדות, וזהו שאמרו רבותינו ז״ל במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינן יכולין לעמוד, ובאור סוד המאמר הזה כי צדיקים יסוד עולם מעונו של עולם אבל בעלי תשובה תשובתם הרמתה כי שם ביתם.

יא על ירך המזבח צפונה. ודרשו רז״ל רוח צפונית אינה מסובבה, וכסא של שלש רגלים אינו עומד ויצטרך רגל רביעי, ולכך הקרבנות רגל העולם, וכן הכתוב אומר (תהילים מ״ח:ג׳) הר ציון ירכתי צפון, ומזה שנינו איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון, אין ספק כי התנא הזה היה יודע כי ביהמ״ק הוא מקום הקרבנות, אבל מה שהזכיר בלשון שאלה איזהו מקומן של זבחים, הכוונה באיזה רוח, והוא משיב שחיטתן בצפון, כי כן הוכיחו רז״ל מן הכתוב הזה הנזכר בקרבן עולה. ומה שאמר ודמן טעון הזיה על בין הבדים, פירושו כנגד הבדים שהוא מקום שהשכינה שם, וכענין שכתוב (שיר השירים א׳:י״ג) בין שדי ילין, כלומר בי״ן שד״י ובאור אותיותיו שני בדי הארון.

ובפרקי ר׳ אליעזר ארבע רוחות נבראו בעולם, מזרח שמשם האור יוצא לעולם, דרום שמשם טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין לעולם, מערב שמשם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וגשמים יוצאין לעולם, צפון שמשם החשך יוצא לעולם, ורוח צפון בראו ולא גמרו, אמר הקב״ה כל מי שיאמר אני אלוה יבא ויגמור הפנה הזאת שהנחתי.

וע״ד הקבלה צפונה היא מדת הגבורה כדי להשלימם אליו, וזהו ששנינו עלה בכבש, כלל הבנין נקרא כבש, ופנה לסובב, הוא ראשית הראשית המקיף את הכל, ובא לו, במחשבה, לקרן דרומית, היא מדת החסד, וזהו שכתוב (בראשית י״ב:ט׳) ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה, שהרי הכהן היה מעורר על ישראל החסד שהיא מדתו ומהדרומית למזרחית הוא תפארת ישראל שמשם הרחמים יוצאים, וממזרחית לצפונית, כדי להשלים לו מדת הגבורה, ומצפונית למערבית, שהיא מלכות, וזהו שאמרו שכינה במערב, ומשם יפרד לעולם הנפרדים, ואז יתברך העולם השפל, וממערבית לדרומית שהוא חוזר למקום שהתחיל.

יד מן התורים או מן בני היונה. על דרך הפשט בחר הכתוב הגדולים בתורים מפני הדבקות, כי הנקבה מהם כשתאבד בן זוגה לא תדבק באחר לעולם, וכן ישראל הדבקים בהקב״ה לעולם לא ימירוהו באחר, ולכן פסלן קטנים קודם היותם ראויים לזווג. ומן היונים פסל את הגדולים מפני שהם קנאין לכל אחד ויבואו לידי פירוד, ולכך בחר בקטנים קודם היותם ראויים לזווג. ומה שלא הכשירה התורה התרנגולים לגבי מזבח, לפי שהם בעלי זמה.

וע״ד הקבלה התורים יסודם מים, ולכך הוכשרו גדולים לרמוז כי החסד צורך גדול לעולם בכל דבר, והיונים יסודם אש, וכענין שכתוב ביונה (תהילים ס״ח:י״ד) ואברותיה בירקרק חרוץ, כי הזהב ירוק גוון האש, וההכפל בירקרק לתוקף הדין, ולכך נפסלו הגדולים והוכשרו הקטנים כי המעוט ממנו מספיק.

טז והסיר את מראתו בנוצתה. המוראה הוא האוכל שבתוך הזפק, והכהן היה נוטל הזפק בעורו ובנוצה שעליו והיה משליך הכל אל מקום הדשן. והזפק שהוא כלי המזון לא היה מספיק שירחצנו ויקטירנו כשם שהיה רוחץ הקרבים בבהמה ומקטירם, מפני שהעוף הולך אנה ואנה ונזון מן הגזל מה שאין כן בבהמה, וכן דרשו רז״ל בהמה שאוכלת על אבוס בעליה נאמר בה והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר, אבל בעוף שהוא נזון מן הגזל נאמר בו והשליך את מוראתו, כלומר ישליך המעים שאכלו הגזל.

ויש בכאן התעוררות גדולה לבני אדם בענין חומר הגזל, כי כשם שהקב״ה מרחיק מן המזבח כלי המזון שבעוף ולא זכה ליקרב על מזבח ה׳ מפני שהוא כלי הגזל, כן ירחיק האדם שיש בידו גזל שלא יעלה ויראה לפניו ולא יזכה להיות במחיצתו של הקב״ה אם לא יחזירנו, וגילה לנו הנביא על עונשו החמור שהוא טורדו מן העולם הזה והבא, הוא שאמר (ירמיהו י״ז:י״א) עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו, כלומר לעשרו או העושר אליו, ובאחריתו לעולם הבא יהיה נופל מכסא הכבוד המכוון כנגד מקום מקדשנו, כי עונש הגזל מעכב שלא תשוב נפשו לשרשה שהוא כסא הכבוד,

וזה קשור הפסוק עם חברו. וכבר באר דוד ע״ה כי הזוכים לעלות לפניו הם אותם שהם נקיים מהגזל, הוא שאמר (תהילים כ״ד:ג׳-ד׳) מי יעלה בהר ה׳ ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב.

יז ושסע אותו בכנפיו. עם כנפיו, אינו צריך למרוט נוצתו. כנפיו, נוצה ממש, והלא אין לך הדיוט שמריח ריח כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו, ולמה אמר הכתוב יקריב, כדי שיהיה המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני.

פרק ב

א ונפש כי תקריב קרבן מנחה. הקרבן הזה סולת ושמן ולבונה, כענין שכתוב **סולת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבונה,** והיה הכהן קומץ ממנה מלא קומצו והיה נותנו לאש ומקטירו על גבי המזבח, והנשאר היה שלו, כי כן כתוב והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי ה׳. והזכיר כאן מלא קמצו, והזכיר במקום אחר בקמצו, שלא יעשה מדה לקומץ. מלא קמצו, יכול מבורץ, תלמוד לומר בקומצו. יכול אפילו בראשי אצבעותיו, ת״ל מלא קומצו, הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פסת ידו וקומץ במחבת ומרחשת ומוחק בגודלו מלמעלה ובאצבע קטנה מלמטה, וזו היא עבודה קשה מהעבודות הקשות שבמקדש עד כאן, ופירש רש״י ז״ל וזהו קומץ במשמע לשון העברית, ופירוש הדבר כי מלת קומץ הוא תרגום של חור, וחור הוא לשון עברי, תרגום (נחום ב׳:י״ג) וימלא טרף חוריו, בקומצא. ואם כן מלת וקמץ מבוארת שעיקר המצוה בקמיצה והוא מה שבתוך החור. ולא נאמר נפש בכל הקרבנות אלא במנחה, מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקב״ה מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו. והזכיר כאן אשה ריח ניחוח לה׳, כשם שנאמר בעוף כך נאמר בבהמה, ובכולן נאמר כן, ודרשו, רז״ל לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים.

יא כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה׳. כתב הרב ז״ל בספר המורה, כי מנהג עובדי עכו״ם שבכל מנחתם היו מקריבין חמץ והיו מערבים הדבש בכל קרבנותיהם ולכן אסרם לגבוה. וכענין זה אמרו רז״ל במצבה שהיתה נבחרת בימי האבות ואח״כ שנאה השם מפני שעשאוה חק לעבודה זרה, כמו שנאמר (דברים טז) אשר שנא ה׳ אלהיך.

וע״ד הפשט כי הקרבן לכפר בו כל עונותינו, ולולא המסית והמדיח שהוא יצר הרע לא היה אדם חוטא ולא היה צריך לקרבן כלל, והשאור והדבש הן הן יצר הרע עצמו, כמו שאמרו רז״ל לענין חמץ ומצה בפסח צריך אדם לפנות לבבו מיצר הרע, והוא שאמרו לא תאכל עליו חמץ לענין קרבן פסח, וקרבן פסח היה כפרה על עבודה זרה שעבדו במצרים, ולכן הוא מרחיקם מיצר הרע שלא לשוב לעבודה זרה, ודבש גם כן יצר הרע כי דב״ש בגימטריא אשה, והאשה היא יצה״ר, כי כן מצינו באדם הראשון כשחטא אמר (בראשית ג׳:י״ב) האשה אשר נתתה עמדי, רצה לומר יצר הרע שיצרת בי, והאשה אמרה הנחש השיאני, וזה סוד נחש והאשה והאיבה, ולכן הורחקו השאור והדבש מהקרבן כי לא יתכן שני הפכים בנושא אחד, ועוד כי היה נמצא טובל ושרץ בידו, ודי למבין.

וע״ד הקבלה השאור והדבש רמז למדת הדין כידוע מלשון חמץ, ולפי שהם דברים שיצאו ממזגם לכך הם מרוחקים מן המזבח, על כן אמר לא תקטירו ממנו אשה לה׳, כי כיון שהכוונה לשם המיוחד לא תאפה חמץ ולא תקטירו שאור ודבש.

יג במלח תמלח. היה מספיק שיאמר ובכל קרבן מנחתך תתן מלח או תמלח, ואמר במלח תמלח לבאר שצריך להיות המלח בינונית לא גסה ביותר שלא תהיה שואבת הדם, ולא דקה יותר מדאי כי תהיה נמחית בלחות הבשר, והנה מליחת הבשר שלנו עכשיו הנה היא כדמיון מליחת בשר הקרבן.

וע״ד הפשט טעם המלח בקרבנות לפי שלא יהיה דרך כבוד בקרבן השם שיהיה תפל מבלי מלח, ולמדה תורה דרך ארץ דמלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא, וכדרך (מלאכי א׳:ח׳) הקריבהו נא לפחתך.

ודעת הרב רבינו משה ז״ל בטעם המלח, כי מנהג עובדי עכו״ם להרחיק המלח מן הקרבנות ומואסים בו ולא יקריבוהו כלל מפני שהמלח בולע הדם, והרחיקוהו כדי שלא ילך אפילו טפה מן הדם לאבוד, כל כך היו נמשכין אחר מאדים וכחותיו, וכדי להרוס כוונתם תצוה התורה לא תשבית מלח.

וע״ד המדרש יש בו באור לדרך הקבלה, ברית כרותה למלח משמת ימי בראשית שהובטחו מים התחתונים ליקרב במלח ונסוך המים בחג, וכן אמרו במדרש מים התחתונים נקראו מים בוכים, ולמה נקראו מים בוכים, כי בשעה שחלק הקב״ה את המים נתן אלו למעלה ואלו למטה התחילו מים התחתונים בוכים וזהו שכתוב (איוב כ״ח:י״א) מבכי נהרות חבש. אמר רבי אבא בבכי נתפרשו המים התחתונים מן העליונים, אמרו אוי לנו שלא זכינו לעלות למעלה להיות קרובים ליוצרנו, מה עשו העיזו פניהם ובקעו תהומות ובקשו לעלות, עד שגער בהן הקב״ה שנאמר (ישעיהו מ״ג:ט״ז) הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה, (נחום א׳:ד׳) גוער בים ויבשהו, אמר להם הקב״ה הואיל ולכבודי עשיתן כל כך אין להן רשות למים העליונים לומר שירה עד שיטלו רשות מכם, שנאמר (תהילים צ״ג:ד׳) מקולות מים רבים אדירים משברי ים, ומה הם אומרים אדיר במרום ה׳, ולא עוד אלא שעתידין אתם ליקרב

על גבי המזבח במלח ונסוך המים. ועוד דרשו במקום אחר, העולם כלו שלישו מדבר שלישו ישוב שלישו ים, עמד ים לפני הקב״ה אמר לפניו, רבש״ע במדבר נתנה תורה בישוב נבנה ביהמ״ק אני מה תהא עלי, אמר לו עתידין ישראל שיקריבו מלח על גבי המזבח.

וע״ד הקבלה יש במלח שני כחות משתנים זה הפך זה, והם המים והאש, ובכח חמימות האש המיבשו והמגלידו חוזר מלח, ואם כן יש בעצם המלח כח המים והאש שהם כנגד שתי המדות שבהם קיום העולם והם מדת רחמים ומדת הדין, ומטעם זה אמר ולא תשבית מלח ברית אלהיך, קרא ברית אלהיך מלח לפי שבו יתקיים ויכרת העולם, וכמו שאמרו ראה שאינו יכול להתקיים בדין שתף עמו מדת רחמים, וכן המלח מקיים ומכרית, כי הוא מקיים ומעמיד הבשר זמן מרובה ונותן טעם בכל המאכלים, והוא מכרית גם כן כי המקום המלוח לא יעלה בו כל עשב. וכענין שכתוב (ירמיהו י״ז:ו׳) ארץ מלחה ולא תשב, וכתיב (דברים כ״ט:כ״ב) גפרית ומלח שרפה כל ארצה.

ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך. אם לקרבן מנחות שהוא סולת, כבר נאמר וכל קרבן מנחתך במלח תמלח, ואם לקרבן בשר הרי נאמר על כל קרבנך, וא״כ למה הוצרך לכתוב ולא תשבית מלח ברית אלהיך. פירש בזה החכם רבי אברהם ז״ל שהוא שבועה, כמי שאומר אני משביעך בברית אלהיך שהכנסתיך בו שלא תשבית מלח מעל מנחתך עד כאן, ואמר על כל קרבנך תקריב מלח, אילו לא הזכיר על כל קרבנך הייתי מבין שלא צוה לתת אלא בככרות הלחם שהם מנחה, וזהו שהזכיר מנחה בכל פעם קרבן מנחתך, מעל מנחתך, כי המנחה ההיא שהיא סולת קרויה קרבן מנחה, כענין שכתוב ונפש כי תקריב קרבן מנחה, אבל בשאר הקרבנות שאינן מנחה כגון חטאת ואשם ועולה ושלמים לא הייתי מבין שצריך לתת בהן מלח, לכך הוצרך לומר על כל קרבנך תקריב מלח, כלומר אפילו בשאר הקרבנות של בשר תתן בהם מלח.

פרק ג

ט **חלבו האליה תמימה.** חלב בלשון הקדש הוא השומן הנפרד מן הבשר והוא נקלף ממנו, כי השומן המתערב עם הבשר ואינו נפרד ממנו ההוא יקרא שומן, כענין שכתוב (דברים ל״ב:ט״ו) וישמן ישרון, שמנת עבית, (תהילים ס״ג:ו׳) כמו חלב ודשן תשבע נפשי, וכן אמרו רבותינו ז״ל על השומן הזה שהוא נפרד מן הבשר, תותב קרום ונקלף, וקראוהו בשם הזה על שם שהוא לבוש שהבשר מתלבש בו כשמלה שתרגום שמלתו תותביה, והוא קרום והוא נוח להקלף. הא למדת שאין שניהם שוים לא בשמם ולא בטבעם, לא בשמם, שהשומן הנפרד והנקלף מן הבשר נקרא חלב, ושאינו נפרד ומתערב בבשר נקרא שומן, ולא בטבעם כי השומן הנפרד קר ולח ויש לו גסות ועובי, קשה להתבשל באסטומכא, והשומן המחובר בבשר הוא חם ולח.

ומעתה יש לשאול כיון שהשומן הנפרד נקרא חלב בלשון הקודש איך יאמר הכתוב חלבו האליה תמימה, כי בודאי אין באליה חלב כלל כי כלה שומן מחובר שם ואינו נפרד ממנה, ואם נאמר כי פירוש חלבו האליה, שומנו, מה נאמר בפסוק כל חלב וכל דם לא תאכלו, כי בודאי אם השומן נקרא חלב יש לנו לאסור כל השומן שבבהמות, ואין לאכול כי אם הבשר האדום לבדו. ולפיכך יש לפרש חלבו האליה תמימה, שאין הכונה בו על שומן אלא על החלב. ואם תאמר מה חלב יש באליה, כך פירש הכתוב חלבו האליה חלבו עם האליה, לומר שיקריב ממנו חלבו באליה תמימה, והכוונה כי כאשר יסיר האליה תמימה עם העצה יוסר עמה חלב רב שהוא מחובר בה בצד הפנימי.

וכך פירש הגאון רבינו סעדיה ז״ל כי פירוש חלבו האליה כאלו אמר חלבו והאליה, כענין שכתוב (דברי הימים א א׳:א׳) אדם שת אנוש ששעורו ושת ואנוש, וכן (שמות ל״ט:ל״ג) קרסיו קרשיו בריחיו ועמודיו ואדניו, וכן (ויקרא ז׳:ל״ז) לעולה למנחה, שעורו ולמנחה, כי אין העולה מנחה, וכן אין לומר כי אדם הוא שת אנוש, וכן בכאן אין לומר כי האליה הוא החלב.

לעמת העצה יסירנה. מלת עצה כוללת מלשון עץ ומלשון עצה , מלשון עץ כי הוא קצה השדרה [ונדמה לעץ וענפיו] וכן תרגומו שדרתא, ומלשון עצה כי יהיה מסיר אותה למעלה מן הכליות היועצות, וזהו שאמר על הכליות יסירנה.

פרק ד

ב **נפש כי תחטא בשגגה.** מלת **נפש** הוא חבור הנפש עם הגוף יחדו, כי תמצא במעשה בראשית שכתוב (בראשית ב׳:ז׳) וייצר ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה, וכשהתחברו שניהם הגוף והנפש קראם נפש, הוא שאמר (שם) ויהי האדם לנפש חיה, כי מלת אדם הוא חבור הגוף והנפש, וכן מלת הנפש ענינה חבור הגוף והנפש, כי הזכות והחטא לשניהם ביחד וכל אחד לבדו אין לו פעולה לא שיזכה ולא שיענש בה, וזהו שכתוב (ויקרא י״ז:י׳) ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם, ואנחנו רואים הגוף כי הוא האוכל והשותה וכל עניני שאר החושים, ואמר בנפש האוכלת, וזהו ראיה כי חבור הגוף והנפש קורא הכתוב נפש. וזהו שסיים הכתוב והכרתי אותו מקרב עמו, אחר שהזכיר לשון נקבה חזר אל הגוף בלשון זכר. וכן אמר בכאן נפש כי תחטא בשגגה ועשה הזכיר ועשה שהוא לשון זכר, והזכיר מיד אם הכהן המשיח יחטא, כי הוא מחובר מנפש וגוף, וכיון שמצינו במעשה בראשית שהזכיר חבור הגוף

והנפש בלשון נפש לכך הזכיר במקצת המצות נפש, ואין הכוונה על הנפש בלתי הגוף אלא גוף האדם עם נפשו, ולפעמים תמצא בכתוב אדם, והענין הנפש עם הגוף ביחד, ואולם מצינו לפעמים הגוף לבדו נזכר בלשון נפש, והוא שכתוב (מלכים א כ׳:ל״א) אולי יחיה את נפשך, וכן (במדבר כ״ג:י׳) תמות נפשי מות ישרים, כי אין מיתה לנפש. ודרשו רז״ל **נפש כי תחטא** לרבות הגרים והעבדים.

ובמדרש נפש כי תחטא בשגגה זהו שאמר הכתוב (משלי י״ט:ב׳) גם בלא דעת נפש לא טוב ואץ ברגלים חוטא, זה אחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה שהיו חוטאים בירושלים ולא די אלא משגלו לבבל היו מוסיפים חטא. ומה היו עושין בירושלים, היו נביאי שקר והניחו אומנותן בבבל והיו מסרסרין זה לזה בעריות, והיה אחאב בן קוליה נכנס אצל גדולי המלכות ואומר אני פלוני נביא הקב״ה שלחני לומר דבר לאשתך, והיה אומר לו הרי היא לפניך, היה נכנס ומתיחד עמה ואומר לה הקב״ה מבקש להעמיד ממך נביאים לכי שמשי עם צדקיה בן מעשיה ותלד ממנו נביאים, והיתה שומעת לו והיתה משלחת אחר צדקיה ובא ומשמש עמה, אף צדקיה היה מסרסר לאחאב כך, וזו היתה אומנותן. בוא וראה כמה היו רשעים והוציאו להם שם בבבל שהם נביאים גדולים, אם היתה האשה מעוברת היו אומרים לה שתלד זכר, והיו אומרים לשכנותיה שתלד נקבה, אם ילדה זכר היתה היא אומרת נתקיימו דבריו של נביא ואם ילדה נקבה היו שכנותיה אומרות לה כך אמר לנו הנביא אבל לא רצה לצער אותך, והיו עושין כך עד שהגיעו לאשתו של נבוכדנצר, אמר לה צדקיה הקב״ה שלחני אצלך לכי שמשי עם אחאב ותלדי ממנו נביאים, אמרה לו איני עושה זה אלא מדעת המלך, הגידה הדבר למלך, שלח המלך נבוכדנצר בשבילם אמר להם כך אמרתם לאשתי, אמרו לו הקב״ה רוצה להעמיד ממנה נביאים, א״ל המלך אני שמעתי מאלהיכם שהוא שונא זמה, זמרי בן סלוא על שפרץ בזנות נפלו מישראל ארבעה ועשרים אלף, ואתם אומרים כך, אם אתם נביאי אמת או נביאי שקר איני יודע, אלא בדקתי לחנניה מישאל ועזריה והסקתי את הכבשן שבעת ימים ויצאו שלמים, ולכם איני מסיקו אלא יום אחד אם תנצלו יודע אני בודאי שאתם נביאי אמת ואסכים על פיכם כל מה שתאמרו, אמרו לו חנניה מישאל ועזריה היו שלשה והנס ע״י שלשה נעשה ואנחנו שנים, אמר להם יש כאן שלישי כיוצא בכם, א״ל יש יהושע בן יהוצדק כהן גדול, הם חשבו שינצלו בזכותו, השליכוהו עמהם לכבשן האש נשרפו שניהם והוא נצל, הוא שכתוב (זכריה ג׳:ב׳) הלא זה אוד מוצל מאש, ומן אחאב וצדקיה (ירמיהו כ״ט:כ״ב) לוקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישימך אלהים כצדקיה וכאחאב אשר קלם מלך בבל באש, מי גרם לרשעים הללו לישרף על שהיו אצים ברגליהם אחר העבירות, לכך נאמר ואץ ברגלים חוטא.

ג **אם הכהן המשיח יחטא.** סדר החוטאים המביאים קרבן שבפרשה הם, כהן גדול והסנהדרין ומלך ישראל ואח״כ המון העם. ורצה להתחיל מן הכהן שהוא האדם הגדול ומלאך ה׳ צבאות הוא, וממנו יראו וכך יעשו כל ישראל שיזהרו לשוב בתשובה, כי מתוך שיראוהו שהמזהיר שבהם הכהן הוא הראש מביא קרבן על חטאו, הכל יראו ויקחו מוסר וילמדו ממנו ק״ו, אם הקב״ה מכפר למי שהוא קרוב אליו שלא היה ראוי לחטוא אף כי יכפר בעד שאר העם, כי מהידוע כי לפי מעלת האדם יכבד פשעו, ועל זה אמר שלמה ע״ה (קהלת א׳:י״ח) כי ברוב חכמה רב כעס, לפי מה שהוא יותר חכם וצדיק יכבד כעס חטאו ושגיאתו אצל הקב״ה, והראיה ממשה רבינו ע״ה.

לאשמת העם. לפי מנהג העם ודרכם שהם אשמים, ועל כן הוסיף לאשמת העם כדי להזהיר על התשובה ושלא יבוש החוטא לשוב מחטאו, וכן פירש הכתוב על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטוא בהנה, כלומר ממה שהוא למוד לעשות ועלול אצל החטא ובא לומר שיקריב קרבנו ויתכפר לו, כי הוא אם רגיל לחטוא ודרכו בכך, וכן דרך העם באשמה ועון, דרך הש״י לכפר לו חטאו כי כן מדתו.

ומזה אמרו במדרש איכה (איכה ג׳:מ״ב) נחנו פשענו ומרינו כמדתנו אתה לא סלחת, כמדתך. שהרי מדתו של הקב״ה אפילו לרשע הגמור המרבה לחטוא הוא מרבה לסלוח אם ישוב. וזהו שהנביא מזהיר (ישעיהו נ״ה:ז׳) יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו, ולשון רשע הוא המתגאה והכופר בעקר וחושב שאין אלהים בשמים ואין השגחה בארץ, וכענין שכתוב (תהילים י׳:ד׳) רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו, ואעפ״כ כשהוא חוזר בתשובה הקב״ה מקבלו ואין צריך לומר שימצא סליחה במדת הרחמים כי אפילו במדת הדין ימצא סליחה, וזה שאמר (ישעיהו נ״ה:ז׳) וישוב אל ה׳ וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח, כלומר אפילו במדת הדין. וכן מצינו במזמור נאום פשע לרשע (תהילים ל״ו:ו׳) שכתוב שם ה׳ בהשמים חסדך, והמזמור ההוא מיוסד על מעשה הרשעים הכופרים, ולכך הזכיר שם מדת החסד לפי שחסדו של הקב״ה מתפרסם בעמים בסליחת הרשעים, ומפני שהזכיר כי החסד בשמים על כן הוסיף אות הה״א כי הה״א צורת פתח והיא רמז לעוה״ז, וכדי ללמד שאפילו בארץ בעוה״ז שנברא בה״א ימצא פתח פתוח לתשובה, אפילו הרשע המוחלט ימשיך הקב״ה חסדו אליו אם ירצה לשוב.

יג **ואם כל עדת ישראל ישגו.** אלו סנהדרין כי אי אפשר שכל ישראל יסכימו בחטא, ועל כן אמר מעיני העדה, כי הסנהדרין והנביאים והחכמים הם עיני העדה, וכענין שכתוב (ישעיהו כ״ט:י׳) ויעצם את עיניכם את הנביאים, באר כי עיניהם הם הנביאים.

וכן דרשו רז״ל **ואם כל עדת ישראל** יכול בכל העדה הכתוב מדבר ת״ל עדה, ולהלן הוא אומר (במדבר ל״ה:כ״ד) ושפטו העדה, מה להלן ב״ד אף כאן

ב״ד, אי מה להלן עדה האמורה בעשרים ושלשה אף כאן בעשרים שלשה, ת״ל כל עדת ישראל, עדה המיוחדת לכל ישראל, ואי זו זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית.

יד **והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת והביאו אותו לפני אהל מועד.** חטאו של אדם הראשון וחטא ישראל במדבר דומין זה לזה, לפיכך אמרו חכמי האמת כי אדם הראשון הקריב שור, ומפני זה נתעוררו במדרשם ואמרו מפני מה נאמר אל פתח אהל מועד בפר מה שלא נאמר בקרבנות, משל לאוהבו של מלך שהביא דורון נאה למלך אמר המלך תלו אותו בפתח פלטרין כדי שידעו הכל מה דורון נאה הביא לי אוהבי.

והרב הגדול מורי רבי שלמה ז״ל פירש כי הדורון הנאה הזה היא התשובה שהרי מי שנטה אחר לבו וחטא בדבר. אין דבר נאה לו כשובו בתשובה עם אותו דבר שנטה אחריו כי אז יראה לכל שהוא מודה ועוזב וחזר בתשובה שלמה, וזה שהזכיר למעלה והביא את הפר אל פתח אהל מועד, ואמר ושחט את הפר לפני ה׳, ואמר והזה מן הדם שבע פעמים לפני ה׳ עד כאן, וכבר הזכרתי מזה (בראשית ג) בפסוק ויאכל.

יז **והזה שבע פעמים לפני ה׳ את פני הפרוכת.** ולמעלה בכהן משיח הזכיר את פני פרוכת הקדש, משל למלך שסרחה עליו מדינה, אם מעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת, ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת, אף כאן כשחטא הכהן המשיח עדיין קדושת המקום על המקדש וכשחטאו כולם ח״ו נסתלקה הקדושה.

כא **חטאת הקהל הוא.** מלת הוא חוזרת על הפר. ויתכן לפרש כי בא לרמוז בכללו כי בו היה חטא קהל ישראל במדבר ממאמר רז״ל ששמטו אחד מטטרמולין שבמרכבה, שנאמר (יחזקאל א׳:י׳) ופני שור מהשמאל לארבעתם.

והנה הקרבנות בכהן משיח והקהל שוין הן כי כן אהרן התחיל לעשותו וישראל טעו אחריו, וכתיב (שמות ל״ב:ל״ה) את העגל אשר עשו, את העגל אשר עשה אהרן.

ויש לך להתבונן עוד איך הזכיר הכתוב למעלה בפר כהן משיח תמים לה׳, ולא הזכירה כן בכאן בפר של צבור, שהרי בפר כהן משיח אמר פר בן בקר תמים לה׳ לחטאת, ובכאן אמר והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת, ולא הזכיר בו תמים, וכל זה לרמוז כי כוונת אהרן היתה תמימה לה׳, וכאמרו חג לה׳ מחר, והקהל היה בהם מי שלא היה לבו תמים לה׳ כי מקצתם שאלוהו למנהיג ומקצתם עשו ממנו ע״א, וכענין שכתוב וישתחוו לו ויזבחו לו.

כב **אשר נשיא יחטא.** לשון אשר כלשון אם, ושעורו אם נשיא יחטא, וכמוהו (דברים י״א:כ״ז) את הברכה אשר תשמעו, ששעורו אם תשמעו.

או אפשר לאמר שהוא לשון ודאי, ולזה לא נכתב אם נשיא יחטא כמו שאמר אם הכהן המשיח יחטא, ואמר אם כן ואם כל עדת ישראל ישגו, כי הכהן הגדול נזהר מן החטא לפי שעיני כל ישראל תלויות עליו בין לענין צרכי גופם ומזונותם בין לענין כפרת נפשותם, וכן הסנהדרין גם כן נזהרים הם מן החטא לפי שרוח הקודש נוספת עליהם, ולפיכך הזכיר בהם בחטאם לשון ספק, אבל בנשיא הזכיר החטא בלשון ודאי לפי שהנשיא לבו גס מאד בו, ומדת הגאוה שהיא סבת החטא מצויה עמו לגודל ממשלתו, ולזה הזהירה התורה את המלך ותוכיחנו במדה הזאת, הוא שכתוב (דברים י״ז:כ׳) לבלתי רום לבבו מאחיו, ומפני זה כתוב (שמות ל״ה:כ״ז) והנשיאים הביאו את אבני השהם, מה ענין שהתנדבו אבנים יותר משאר דברים, אלא לפי שהאבנים היו על לב אהרן לזכרון להם לפני ה׳, והנשיאים לבם גס בהם לפיכך הביאו אבנים שיתכפר להם.

ובמדרש אשר נשיא יחטא, לשון אשרי, אמר רבן יוחנן בן זכאי אשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן חטאת על שגגתו, אם הנשיא שלו מביא חטאת על שגגתו, צריך לאמר מה מביא על זדונו. אם הנשיא מביא חטאת מה צריך לאמר הדיוט. נשיא, יכול נשיא שבט כנחשון, ת״ל ועשה אחת מכל מצות ה׳ אלהיו, ולהלן הוא אומר (דברים י״ז:י״ט) למען ילמד ליראה את ה׳ אלהיו, מה הנשיא האמור להלן שאין על גביו אלא ה׳ אלהיו, אף נשיא האמור כאן שאין על גביו אלא ה׳ אלהיו. וכן תמצא ביחזקאל (יחזקאל י״ב:י״ב) והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא, ופירושו המלך, והכוונה על צדקיה מלך יהודה, לפי שהמלך הוא הנשיא בעם, וזהו שכתוב (שמות כ״ב:כ״ז) אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור, הזהיר תחלה בברכת המלך העליון ואח״כ על המלך המולך בארץ. ודרשו רז״ל כי כשהעם חוטאים המלך נתפס על חטאם דכתיב חטאת הקהל הוא וסמיך ליה אשר נשיא יחטא, מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפס על הכל.

כג **או הודע אליו** שעורו והודע, או שיאמר וידע חטאתו. וכמוהו (משלי ל׳:ל״א) זרזיר מתנים או תיש, כאלו אמר זרזיר מתנים ותיש, כן דעת המפרשים.

אמנם מה שהוצרך לומר הודע בה״א ולהוסיף מלת או, מפני שקרבן חטאת לה״א אחרונה שבשם, ולכך אמר שעירת עזים תמימה נקבה, והה״א מביאה עליו יסורים להודיע אליו חטאתו כדי שיזכור ויביא קרבנו, ולפי שהיא מן וא״ו והוא״ו מן ה״א לכך הוצרך לומר או, כי בזה יהיה ריח ניחוח לה׳, והמשכיל יבין.

פרק ה

א **נפש כי תחטא ושמעה קול אלה.** אמרו במדרש בוא וראה כי כשנבראו העליונים והתחתונים בחצי השם נבראו, שנאמר (ישעיהו כ״ו:ד׳) כי ביה ה׳ צור עולמים, אל תקרי צור אלא צר, ולמה לא נבראו בכל השם כלו כדי שלא להזכיר בו את השם שלם, אוי להם לרשעים שמחרפין שמו של הקב״ה ומזכירין אותו תמיד חנם, ראה מה כתיב בקרבנות אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳, אינו אומר לה׳ קרבן, לה׳ עולה, ובני אדם מחרפין שמו חנם, זהו שאמר שלמה ע״ה (קהלת ה׳:א׳) אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים. שנו רז״ל לא יהא אדם בישראל פרוץ בנדרים ואין לו להתמיד בשבועות אפילו על האמת, ומעשה בהר המלך שהיו שם שני אלפים עיירות וכלן חרבו על שבועת האמת, כיצד היה אדם אומר לחברו בשבועה שאני הולך למקום פלוני ואוכל ואשתה, והולכין ועושין ומקיימים שבועתן, ומה הנשבע באמת כך, הנשבע לשקר על אחת כמה וכמה. כשיבא הקב״ה לדון את הבריות הרי הוא דן הנשבעים בשקר עם המכשפים והמנאפים, הוא שכתוב (מלאכי ג׳:ה׳) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר, אמר הקדוש ב״ה פה שנתתי לכם להיות מהללים ומשבחים אותי בו אתם מחרפים ומגדפים ונשבעים בשמי לשקר שכל הבריות לקלוסי בראתי, שנאמר (משלי ט״ז:ד׳) כל פעל ה׳ למענהו, ולא די לכם שאין אתם מקלסים אותי אלא שאתם מחרפים אותי, וזהו שכתוב (ישעיהו נ״ז:כ׳) והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט, מה הים הזה הגלים שבתוכו מתגאים ועולין וכיון שהגיע כל אחד מהם לחול הוא נשבר, וחברו רואה אותו שנשבר ונתגאה גם הוא ועולה ואינו חוזר בו, כך הרשעים רואין אלו את אלו מתגאין ואינן חוזרים, לפיכך נמשלו לים ואין להם נוח בעולם כי השקט לא יוכל, אבל הצדיקים יש להם השקט שנאמר (ירמיהו ל׳:י׳) ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד.

והוא עד או ראה או ידע. פירש הרמב״ן ז״ל שאינם שלשה ענינים, כי אין עד בלא ראיה ולא ידיעה, אבל יאמר אם שמע קול אלה שנשאו עליו להאלותו בדבר שהוא עד בין בידיעה בין בראיה, אם לא יגיד ישא עליו עון.

והאמת כי בגוף הממון אי אפשר שיהיה עד בלא ראיה ובלא ידיעה, אבל אפשר להבין מלשון הכתוב שלשה ענינים כל אחד זה בלא זה עדות בפני עצמו, ראיה בלא ידיעה וידיעה בלא ראיה ועדות בלא ראיה ובלא ידיעה. ראיה בלא ידיעה, כגון שנתן לו מנה בפניו אבל לא ידע אם הוא הלואה או פרעון או פקדון שהיה שליח בשביל אחר שיקבל ממנו. ידיעה בלא ראיה, כגון שהודה פלוני בפניו שהלוה מנה אבל לא ראה הממון. עדות בלא ראיה ובלא ידיעה, זו חתימת העדים שזה מכיר חתימתן, ועדותו של זה תועיל לבעל דין אע״פ שאין בו לא ראיה ולא ידיעה, ועל פי עדותו של זה מוציאין הממון מתחת ידו של זה, וזהו והוא עד או ראה או ידע, ודרשו רז״ל אם לוא יגיד, במקום הראוי להגיד, כלומר בבית דין, שאם כבש לו עדותו בינו לבינו אינו נענש בזה אלא כשיכבוש עדותו בבית דין, דומיא דעכן אצל יהושע שלא היה מתחייב באותו הגדה אלא בבית דינו של יהושע, וזהו שכתוב (יהושע ז׳:י״ט) והגד נא לי מה עשית, שני בעלי דינין ועד אחד ושלשה ב״ד הרי ששה, ולכך הוסיף בו וא״ו, והגד נא לי, ולא אמר הגד נא לי. וכן בכאן כתיב אם לוא יגיד מלא בוא״ו, כלומר אם לא יגיד בב״ד, ונשא עונו, למדך שההגדה צריכה שתהיה בב״ד כי עמהם הם ששה.

ויתכן לפרש עוד והוא עד, כי באור הכתוב הוא שאם הוא כובש עדותו ולא יגיד זה בב״ד לא יאמר ומי יודע בדבר אם כובש עדות זה, לכך נאמר והוא עד שמו של הקב״ה עד, שכן מצינו לשון הוא שהוא שמו של הקב״ה ממה שכתוב (ישעיהו מ״ב:ח׳) אני ה׳ הוא שמי, וכתיב (תהלים ק) הוא עשנו ולו אנחנו, וכתיב (שם יט) והוא כחתן יוצא מחופתו, וכתיב (במדבר י״ח:כ״ג) ועבד הלוי הוא, ורבים כן, ולכך יאמר והוא עד, שמו של הקב״ה עד, כי הוא בוחן לבות וכליות ויענישנו על זאת.

ויתכן עוד לומר כי תוספת הוא״ו במלת לוא ירמוז על ששת ימי בראשית, ובא להורות כי מי שכובש עדות לחברו מעלה עליו הכתוב כאלו כבש להקב״ה עדות של חדוש העולם שנברא בששת ימים, כי מתוך שאדם רגיל להכשל בעון קל יבא לסוף שיכשל בעון חמור.

ה **והתודה אשר חטא עליה.** שנתן אל לבו וזכר החטא אחר שנעלם ממנו והיה מסופק בו, וחוזר לודאי, וזהו והתודה מלשון ודאי. ורז״ל דרשו שהכתוב הזה יורה כי כל חטאת טעונה ודוי, וכן דרשו בספרי בפסוק (במדבר ה׳:ו׳) ואשמה הנפש ההיא, בנין אב לכל המתים שיטענו ודוי.

ו **והביא את אשמו לה׳ על חטאתו אשר חטא נקבה וגו׳.** פרשה זו קראוה רז״ל קרבן עולה ויורד. ופירוש אשמו לקרבנו ולא היה אשם כי אם חטאת, כמו שאמר כשבה או שעירת עזים לחטאת, ונקרא הקרבן בלשון אשם מפני שהאשם סבת הקרבן, כשם שהכתוב קורא לחכמה לב מפני שהלב סבת החכמה כי המחשבה והחכמה בלב.

ודע כי מה שקראו החכמים הקרבנות הללו קרבן עולה ויורד, מפני שאם היה עשיר בשעת חטאו ואח״כ העני מביא קרבן עני, חזר ונתעשר מביא קרבן עשיר, ולכך קראוהו קרבן עולה ויורד. קרבן עשיר כשבה או שעירה לחטאת, קרבן עני תורים ובני יונה, קרבן דלי דלים עשירית האיפה. וקבלו ז״ל כי דמי הכבשה או השעירה שהוא קרבן עשיר הוא שני שקלים כענין שכתוב באיל (ויקרא ה) בערכך כסף שקלים בשקל הקדש לאשם, ומעות שקלים שנים, ויש לו להביא קרבן שיהיו דמיו שני שקלים לפחות, ושני שקלים הללו הן עשרה שקלים ערביים, וקרבן הדל שהוא תורים ובני יונה דמיו עשירית

של דמי הבהמה, וקרבן דלי דלים שהוא עשירית האיפה דמיו עשירית של דמי תורים ובני יונה, וזהו שתמצא עשירת האפה חסר יו״ד רומז על שעורי שלשה קרבנות הללו.

י וכפר עליו הכהן וגו׳ ונסלח לו. מן השמים, כי העון מתבטל עם הקרבן על ידי הקב״ה, וזה לשון וכפר מלשון (בראשית ל״ב:כ״א) אכפרה פניו, אבל הסליחה לגמרי אינה מסורה ביד בשר ודם אלא להקדוש ב״ה בלבד כענין שכתוב (תהילים ק״ל:ד׳) כי עמך הסליחה. וכן תמצא הלשון הזה בכולן, **וכפר עליו הכהן ונסלח לו**, חוץ משבועת בטוי שהזכיר שם וכפר עליו הכהן מחטאתו, ולא הזכיר ונסלח לו.

טו נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה׳. הקדים כאן בפרשת הקדש מעילה לחטא, ובפרשה פקדון ודברים שבין אדם לחבירו הקדים חטא למעילה, הוא שאמר נפש כי תחטא ומעלה מעל בה׳, וכן הזכיר כאן וחמישיתו, ובפרשת פקדון וחמישיתיו, והטעם בכל זה כי לשון מעילה הוא מזיד, כאמרו (עזרא ט׳:ב׳) ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה, ולשון חטא הוא השוגג מלשון (שופטים כ) ולא יחטיא, ולכך הקדים בהקדש שהוא מחקי הקב״ה מעילה לחטא, ושם הדבר שוגג ועל כן אמר לשון חטא שהוא השוגג, אבל בחקי הבריות בתביעות שבין אדם לחברו הקדים חטא למעילה ושם הדבר זדון, ולפיכך הזכיר מעילה באחרונה, וכל זה מחסדי הש״י כי החמיר יותר בחקי הבריות בין זה לזה יותר ממה שהחמיר בחקו יתברך.

והנה זה עקר גדול בלשון, והפרש עצום יש בין המלות בהקדמת המאוחר ובאחור המוקדם אע״פ שנראה שהכל אחד ואינו מעלה ומוריד, וכענין שכתוב (מלכים א כ׳:כ׳) תפשום חיים ואמר חיים תפשום, והוא מה שאמר בן הדד מלך ארם על העם שיצאו משומרון, אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום, פירוש תפשום חיים תפשו אותם והניחו להם חיים, כלומר אל תהרגום, ופירוש חיים תפשום כי צוה להרגם ולתפוש חיותם מהם. ומצינו במקומות רבים שהקב״ה חזק משפט הנהגותיהן של בריות אשר בין זה לזה וחס על כבודם יותר מכבוד עצמו, שכן מצינו באברהם ע״ה (בראשית י״ב:ג׳) ומקללך אאור, יחס הנקמה לעצמו ית׳ ואמר אאור, ובכבוד עצמו אמר (שמואל א ב׳:ל׳) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו, ולא אמר אקל. וכן בענין ירבעם כשהיה מקריב לע״ז לא יבשה ידו וכאשר הקל בכבוד הנביא ושלח ידו כנגדו יבשה ידו, הוא שכתוב (מלכים א י״ג:ד׳) וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשוהו ותיבש ידו אשר שלח אליו ולא יכול להשיבה אליו. נמצאת למד שחס הקב״ה על כבוד נביאיו יותר מכבוד עצמו. וכן בענין החיל של מלך ארם לא הכו בסנורים בבואם כנגד הקב״ה כשהיו הולכים לבתי תועבותם לעבוד פסיליהם, וכשבאו כנגד אלישע לתפשו כתיב (מלכים ב ו׳:י״ח) ויכם בסנורים כדבר אלישע. ומה שכתוב וחמישיתיו בפרשת פקדון יש לפרש שאחר שחטא וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד והוסיף על חטאתו פשע שנשבע על זה לשקר, ראוי שיוסיף חמישיות הרבה. ודרשו רז״ל שאין הכונה לשלם חמישיות הרבה בבת אחת, אבל בא לומר שאם היה מסרב ולא רצה לתת החומש יתחייב לשלם חמישיות הרבה תחת הסרוב שלא רצה לשלם חומש אחד.

ודרשו רז״ל **נפש כי תחטא ומעלה מעל בה׳**, א״ר עקיבא מה ת״ל ומעלה מעל בה׳, לפי שכל מלוה ולוה אינן עושים אלא בעדים ובשטר, לפיכך כשהוא מכחש הוא מכחש בעדים ובשטר, אבל המפקיד לחברו אינו רוצה שידע בו אדם אלא השלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם.

יז ולא ידע ואשם ונשא עונו. פרשה זו במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו, כגון שהיה לפניו חלב ושומן וכסבור ששניהם היתר ואכל אחת מהן אמרו לו חתיכה אחת של חלב היתה, ולא ידע אם אכל של חלב או של שומן, הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא, ואם נודע לו מביא חטאת. אי נמי כגון אשה במטה ספק אשתו ספק אחותו. ודרשו רז״ל בפרק הריני נזיר, ולא ידע ואשם ונשא עונו, על דבר זה ידוו כל הדווים.

ויש לשאול שהרי בפרשה של מעלה כשהודע אליו חטאתו חייבו הכתוב קרבן וקרא שם הקרבן חטאת, וכאן שחטא בשוגג ג״כ ולא נודע לו חטאו יחייבנו הכתוב קרבן ויקראנו בשם אשם. וידוע כי לשון חטאת מלשון שגגה ולשון אשם מלשון שממה, להורות שהחוטא חטא בדבר שהוא ראוי שיהיה שמם בו, ואם כן איך יחמיר הכתוב בלא הודע יותר מהודע, שהוא קורא קרבן הודע חטאת וקרבן של לא הודע אשם, ועוד שקרבן הודע שעיר עזים וקרבן לא הודע איל שדמיו מרובים יותר.

אבל הטעם בזה מפני שהחטא הנודע לו הוא דואג ומצטער עליו והדאגה על החטא הוא מזבח כפרה ומין אחד ממיני התשובה, וכענין שכתוב (תהלים לח) כי עוני אגיד אדאג מחטאתי, אבל זה שחטא ולא נודע לו לא דאג ולא נצטער ולא התודה בו, לפיכך ראוי שתחמיר עליו התורה יותר, ומזה קרא החוטא אשם, הוא שכתוב ולא ידע ואשם, וקרא קרבנו אשם, הוא שכתוב אשם הוא אשום אשם לה׳, כלומר אשם הוא קרבנו של זה, אשום אשם, כשלא נודע חטאו שלא דאג ולא נצטער עליו, לה׳ ליודע הנסתרות, ולפי שאין לו ידיעה בחטאו זה כי אם לה׳ לכך הזכיר בו אשום אשם לה׳, וכענין שדרשו בשעיר של ראש חדש שנאמר בו (במדבר כח) לחטאת לה׳, חטאת שאין מכיר בו אלא ה׳.

במדרש ולא ידע ואשם ונשא עונו ר׳ יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע, על אחת כמה וכמה שיעניש את מי שידע. רבי יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא על מצות לא תעשה, ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו, וכי איזו מדה מרובה, של טובה או של פורענות, הוי אומר מדה טובה, אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו, מדה טובה מרובה היושב לו מן הפגולים והנותרות והמתענה ביום הכפורים על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורי דורותיו עד סוף כל הדורות. רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר, אם מתקיימת העדות בשנים למה נאמר בשלשה אלא להביא שלישי להחמיר עליו כאילו הועיל, ולעשות דינו לענין עונש והזמה כאילו על ידו תתקיים העדות, אם כן ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה, על אחת כמה וכמה שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושה מצוה. ר׳ אליעזר בן עזריה אומר הרי הוא אומר (דברים כד) כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו וגו׳ למען יברכך וגו׳, קבע הכתוב ברכה למי שבאה על ידו מצוה בלא ידיעה, אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה ממנו ומצאה העני ונתפרנס בה, הרי הכתוב קובע לו ברכה.

כא **או בגזל או עשק את עמיתו.** הפרש יש בין גזל לעושק, וזהו שכתוב (ויקרא י״ט:י״ג) לא תעשק את רעך ולא תגזול, פרט כל אחד בלאו בפני עצמו כי שני דברים הם, גזל המודה לו שיש בידו הגזלה אבל אינו רוצה להשיבה אליו, עשק הוא שמכחיש ואמר כבר החזרתיו לך וכבר פרעתי לך שכירותך, וזהו שאמר בבבא מציעא (קיא, א) איזהו גזל ואיזהו עשק, יש לך בידי ואיני נותן לך זהו גזל, נתתיו לך זהו עשק.

כג **והיה כי יחטא ואשם.** כפל הלשון, להורות כי הוא חוטא להקב״ה ולבעל דינו, ולמדך כאן כי מי שיש בידו גזל וחטא בו לחבירו גם להקב״ה חוטא, והחטא הזה שבפרשה הוא מזיד, ולכך התחיל נפש כי תחטא, ולא אמר כי תחטא בשגגה, ובכל החטאים כלם הזכיר בהם בשגגה בכל פרשה ופרשה. וידוע כי כל הקרבנות לא יבואו רק על השוגג אבל מצינו מהם ארבעה בלבד שמביאים קרבן על המזיד, והן, הבא על השפחה, והנזיר שנטמא, ושבועת העדות, ושבועת הפקדון.

והשיב את הגזלה אשר גזל. היה מספיק הכתוב לומר והשיב את הגזלה למה הוצרך אשר גזל, שלא תאמר והשיב את הגזלה דמי הגזלה, לכך הוצרך אשר גזל לומר אותו דבר עצמו שגזל, שכל זמן שהגזלה בעין חייב להשיבה בעין אם היא אצלו בעין, ואם כבר ערב אותה בממון המותר, הדין בזה לשלם דמי הגזלה, והוא שאמר רז״ל בבבא קמא גזל מריש ובנאה בבירה בית שמאי אומרים מקעקע כל הבירה כלו ומחזיר מריש לבעליו ובית הלל אומרים אין לו אלא דמי מריש בלבד מפני תקנת השבים, והלכה כבית הלל. ותשובת אנשי נינוה שהעיד עליהם הכתוב (יונה ג׳:ח׳) ומן החמס אשר בכפיהם, ואמרו עליהם רז״ל גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו, לפנים משורת הדין עשו. ודרשו רז״ל **אשר גזל,** כעין שגזל, לומר לך שאם הוזלה לאחר מכאן חייב לשלם כשעת הגזלה, והוא הדין גם כן בעושק ובפקדון, ועל כן הזכיר בהם אשר עשק, כעין שעשק, אשר הפקד אתו, כעין שהפקד אתו.

כד **לאשר הוא לו יתננו.** למי שהממון שלו, כלומר לנגזל, כי יתחייב להשיב הגזלה לנגזל בעצמו. או יהיה ענין לאשר הוא לו, למי שראוי להיות הממון שלו, כלומר שיחזיר ליורשי הנגזל אם מת הנגזל.

ביום אשמתו. ביום שיתבונן וישיב ללבו אשמתו שגזל ממנו, זהו ביום אשמתו ויכלול עוד בו היום שגזל ממנו, ולמדך שהוא עומד במרדו כל שאינו מחזירו, שהרי העבירות שני חלקים, האחד עבירות שבין אדם למקום שהנפש מתנכרת להקב״ה במחשבות רעות ופעולות רעות, ואין החוטא חומס בזה כי אם לנפשו, וכענין שכתוב (משלי ו) משחית נפשו הוא יעשנה, והשני עברות שבין אדם לחברו, כגון שבזה אותו בדבורו או שהכה אותו על גופו, שהחוטא הזה הוא חוטא לאחד, אבל הגזל הוא חטא כולל כי הוא חוטא גם לאלהים, ולכך איסור הגזל חמור, כענין שאמרו רז״ל סאה מלאה עונות אין מקטרג בכולן אלא גזל, ודור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל, שנאמר (בראשית ו) קץ כל בשר וגו׳ כי מלאה הארץ חמס מפניהם, וכן מצינו ביחזקאל הנביא ע״ה שהזכיר לישראל כמה עברות בפרשת (יחזקאל כב) התשפוט את עיר הדמים והודעתה את וגו׳, הוא שכתוב בדמך אשר שפכת אשמת ובגלוליך אשר עשית טמאת וגו׳, ואמר קדשי בזית ואת שבתותי חללת, ואמר אנשי רכיל היו בך למען שפך דם נשך ותרבית לקחת וגו׳ ואותי שכחת נאם ה׳, ובאחרונה הזכיר הגזל, שנאמר והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית.

ודרך משל לא הכה כפו עד שהזכיר הגזל מתוך חומר האיסור אשר בו, והזכיר אחריו (שם) היעמוד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עושה אותך, ואע״פ שעון הגזל הוא לאו הניתק לעשה ויש לו תקנה בהשבה, מ״מ ראוי להיות האיסור חמור מאד, כי לפעמים לא ימצא הנגזל או שמת או שהוא דר במקום רחוק או אם ימצא הנגזל ולא ירצה למחול אותו, גם לפעמים יאבד ממונו ואין לו יד להשיב הגזלה, שכן העושר בעל תמורה, מתחלף ממקום למקום, ואם הוא קרוב היום אל העושר כהרף עין ירחק ממנו בגובה העפיפה גדולה מן הנשר, וכן אמר שלמה ע״ה (משלי כג) התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים, גם לפעמים שלא יכיר הגזלן לנגזל, כגון הגוזל לרבים ולמי יחזיר והוא אינו יודע למי גזל, ועל זה אמר

הכתוב ואת אשמו יביא לה׳ כי אחר שהשיב את הגזלה ונקה עצמו ממנה הצריכו הכתוב קרבן לחומר האיסור, כי בעוד שיש בידו גזל אין הקרבן מועיל ולא התשובה מכפרת שהרי אין התשובה יוצאת מן הדברים רק מן המעשה, והמעשה הוא השבת הגזלה, הוא שאמר הנביא (ישעיה א) רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם וגו׳, ואמר (שם) למדו היטב, וכתיב (שם) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, ואמרו חביריו לאיוב (איוב יא) אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה, יזהירו בכתוב הזה בענין הגזל בנגלה ובנסתר, אם און בידך הרחיקהו, זהו בנגלה, ואל תשכן באהליך עולה, זהו בנסתר, כלומר מה שהוא נסתר בתוך האהל חייב לחפש אחריו ולהוציאו משם אם הוא גזל, וזהו שאמר אחר כך (שם) כי אז תשא פניך ממום והיית מוצק ולא תירא, כי אז תשא פניך ממום, כלומר תוכל ללכת בפנים מגולים כנגד מה שהוא בנגלה, והיית מוצק ולא תירא, כלומר תהיה חזק בסתר ואין לך לירא בנסתר, ומזה אמר דוד המלך ע״ה מדבר בתפלה ומתודה (תהלים נא) לך לבדך חטאתי, למד שהיה נקי מחטא הגזלה ולא היה בידו חטא אצל שום אדם כי אם בינו לבין המקום יתעלה, וזהו שאמר לך לבדך חטאתי. וכן מצינו שהתפלל להשם יתברך במקום אחר שינקה אותו מהנסתרות והם העונות ששגג בהם ולא יזכור אותם, והוא שאמר (שם יט) שגיאות מי יבין מנסתרות נקני, כי מן הזדונות הוא נשמר מהם ונזהר מלהכשל בהם, ודבר ידוע כי כל הנזהר מהן שכרו אתו ופעולתו לפניו וזוכה לרב טוב הצפון, הוא שאמר (שם) גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב.

פרק ו

ב הוקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך (משלי כה, יז)

שלמה המלך ע״ה למדנו בכתוב הזה (משלי כה) מוסר ודרך ארץ שישתדל האדם לקנות אוהבים ושיחזר אחר חברתם, ולפעמים ישחר פניהם ללכת לביתם, לא שיתמיד בזה, כי לכך הוא מונע רבוי ההתמדה מהכנס לביתם תמיד כל היום. נראה שכוונתו כי הדרך הממוצע בזה הוא טוב, לפי שחברת האוהבים כשהם נועדים ונאספים במקום אחד יש בה תועלת, כי עם החברה תתרבה האהבה ותתחזק הברית ויתמיד השלום ביניהם, וכן אמר שלמה ע״ה (שם יח) איש רעים להתרועע ויש אוהב דבק מאח, יאמר הכתוב כי מי שיש בו מעלה שיודע לקבץ הריעים והחברים ראוי הוא שישבחוהו בני אדם. ובאור להתרועע, להשתבח, מלשון (תהילים ק״נ:ה׳) בצלצלי תרועה. כי מי שהוא איש ריעים בודאי נאספו בו שתי מעלות אלה, האחת השפלות, שעם הגאוה לא היה מקבץ אותם אך יברחו ממנו, והשנית שאינו ירא מן הבריות, והנה הוא נצול משני נזקים גדולים המגיעים ממדת העוני והעושר, והוא שאמר (משלי י״ח:כ״ג) תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות, כי מהעוני יבא נזק שיצטרך העני שיירא מן הבריות, ומן העושר יבא נזק והיא מדת הגאוה אשר יעניקנו עשרו, ועל כן הזכיר הכתוב למעלה ממנו שהוא מדבר במדות העוני והעושר, והוא שאמר תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות, כוון שלמה ע״ה בזה לגנות העוני והעושר וכענין שאמר במקום אחר (משלי ל׳:ט׳) ראש ועושר אל תתן לי וגו׳, ונתן טעם לדבריו פן אשבע וכחשתי ופן אורש וגנבתי. וכן אמר החכם רבוי העושר מזיק לנפש כרבוי הדם לגוף. ובאור הכתוב כי העני מצטרך לדבר תחנונים כי הוא ירא מן הבריות, והעשיר עשרו יגיענו למדת הגאוה ולענות עזות, וסמך לו מיד איש רעים להתרועע, לבאר כי איש רעים נצול משני נזקים אלה, כי כיון שהוא איש רעים לא ייירא מן הבריות כי רעיו יחזקו דבריו, וכיון שהוא איש רעים אין בידו מדת הגאוה כי עמה לא היה מקבץ הרעים, רק עם השפלות, ואיש כזה ראוי הוא לכל שבח ומעלה שהרי יש בידו התועליות הבאות מן העוני והעושר, ומן הנזקים שיגיעו מהם אין לו חלק בהם, למדנו מכל זה שמחברת האוהבים יגיעו לאדם תועליות גדולות.

אמנם יזהיר שלמה ע״ה בכאן שעם היות חברת האוהבים טובה ותועלתם רבה ראוי לו לאדם שיוקיר רגליו מבית רעהו ושלא יתמיד כל כך לבא לביתו תמיד, כי המעוט יפה וההתמדה והרבוי יזיק, כי יחזור על רעהו למשאוי וטורח כי ישבעהו עד שישנאהו, כענין אכילת הדבש שמעוטו יפה ורבויו מזיק, כן חברת האוהבים להכנס אל ביתם, ועל כן הזהיר בפסוק שלמעלה ממנו דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאותו, כדי להמשיל חברת הרעים לאכילת הדבש, וקשור הכתובים יבא כן, כשם שאכילת הדבש מעוטו יפה שהוא ערב ומתוק לגוף ורבויו מזיק עד שיקיאנו, כן בית רעך מעוט הכנס בו יפה ורבויו מזיק שישבעך עד שישנאך וישליכך מעליו. וכן הרבוי שבכל המדות אין בהם תועלת שהרי המטר חיי העולם ורבויו מזיק. ובאור הכתוב הוקר רגלך מבית רעך, לא אמר מבית הרע, כי אין צריך לומר הפחות או הבינוני, אלא אפילו מאותו החשוב הנכבד שהוא רעך והוא בדוק אצלך ומוחזק באהבה יתרה, יש לך להתרחק ולהוקיר רגלך מהכנס לביתו תמיד בשעות שאינן ראויות כגון בשעת אכילה ושתיה או בשעת השינה ושעת עשית שאר הצרכים, ונתן טעם בזה פן ישבעך ושנאך, כלומר כדי שלא ישבעך, שהרי אם תכביד עליו להכנס לביתו תמיד בשעות הללו בודאי ישבעך וישנאך ואז תתגבר השנאה על האהבה אשר אהבך מתחלה, וכענין שכתוב בענין אמנון (שמואל ב י״ג:ט״ו) כי גדולה השנאה אשר שנאה מהאהבה אשר אהבה.

וע״ד המדרש הוקר רגלך מבית רעך, כתיב הוקר רגלך מבית רעך וכתיב (תהילים ס״ו:י״ג) אבא ביתך בעולות, לא קשיא כאן בחטאות ואשמות כאן

בעולות ושלמים, כך דרשו רז״ל בפ״ק דחגיגה. ובאור המדרש הזה קרא בית המקדש בית רעך וכן דרשו רז״ל בישראל שנקראו ריעים למקום שנאמר (שם קכב) למען אחי ורעי, וכן אמר שלמה ע״ה על הקב״ה (משלי כ״ז:י׳) רעך ורע אביך אל תעזוב, ואמר (שיר השירים ה׳:ט״ז) זה דודי וזה רעי, והכוונה בזה שיזהיר האדם שלא יחטא ושלא יתמיד להכנס לבהמ״ק בחטאות ואשמות, לפי שחטאת ואשם הם קרבנות שבאים על חטא המעשה והקב״ה חפץ באדם יותר שלא יחטא ולא יביא קרבן כלל ממה שיחטא ויביא קרבן, וכן אמר הנביא (שמואל א ט״ו:כ״ב) הנה שמוע מזבח טוב, ועל כן יאמר הוקר רגלך מבית רעך, אל תנהוג קלות ראש בעצמך ותרבה כל היום עונות וחטאות ותלך לבהמ״ק להקריב שם קרבן, פן ישבעך הקב״ה ושנאך כי הוא שונא הקרבנות ההם, כי על זה נאמר (משלי כ״א:כ״ז) זבח רשעים תועבה, כי הרשע בעת שיביא קרבנו כונתו חוזר על החטא ולכך הוא תועבה כי הקב״ה יתעב אותו וישנאנו, אבל בעולות ושלמים על זה אמר דוד (תהילים ס״ו:י״ג) אבא ביתך בעולות, כי העולה אינה באה על חטא המעשה רק על חטא המחשבה וההרהור שאין אדם נצול ממנה, ומן הידוע כי ההרהור מצוי הוא בלילה יותר ממה שהוא מצוי ביום ועל כן קבעה תורה זמנה של עולה בלילה כדי שתהיה הכפרה בזמן העברה, וזהו שכתוב:

צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו. וע״ד הפשט פרשה זו של עולה כוללת ארבעה ענינים, **האחד** בא ללמדנו כי קרבן עולה הוא הנכבד שבכל הקרבנות כלן ותועלת כפרתו עצומה, **והשני** בא להודיע גודל חיוב הנברא לעבוד את בוראו, **והשלישי** הפלא העצום והנס הגדול הנעשה במזבח הזה, **והרביעי** גודל עונש הרשעים שאינם רוצים כפרה שהם נענשים ביסורי גיהנם שאין להם קץ ותכלית, וכמו שאמרו רז״ל גיהנם כלה והם אינם כלים.

דע כי כל מיני הקרבנות הם י״ג כמספר י״ג מדות, חמשה מהן באות מהקמח, והן, מנחת סולת, מנחת מרחשת, מחבת, חלות, רקיקין, וכלן נקראין קרבן. השמונה מהם הם בעלי חיים, והם, עולה, חטאת, אשם, תודה, שלמים, בכור, מעשר, פסח, יש מהם נאכלין לכהנים כגון חטאת ואשם ובכור, ויש מהן נאכלין לבעלים כגון מעשר ופסח ותודה. קרבן תודה בא על הנס, והוא לשון הודאה אם היה חולה ונתרפא מביא קרבן תודה, הוא שכתוב (תהילים ק״ז:כ״ב) ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה, או שאר שמחות כגון שמחת חתן וכלה, שנאמר (ירמיהו ל״ג:י״א) קול ששון וקול שמחה וגו׳ מביאים תודה בית ה׳. ויש שאינו נאכל לא לכהנים ולא לבעלים, והוא קרבן עולה שאין לבני אדם בו שום חלק אלא כולו להקב״ה, וזהו לשון כליל, וקרבן זה של עולה הוא הנכבד שבכל הקרבנות כלן, וכן מוכיח הלשון שאמר היא העולה, הוסיף לומר היא העולה למעלת הקרבן וחשיבותו, וכן (יחזקאל י׳:ט״ו) היא החיה אשר ראיתי. גם פרי מעשיה גדול שמכפרת על הרהור הלב, כמו שאמר באיוב (איוב א׳:ה׳) והעלה עולות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם, וזהו לשון עולה שמכפרת על העולה על הרוח. והיה קרבן עולה קרב כל הלילה עד הבקר לפי שהאדם מחשב בלילה וחוטא ביום, הוא שאמר הנביא (מיכה ב׳:א׳) חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה, ועל כן צותה התורה שתהיה כפרה בזמן העברה. ולפי שעקר העברה היא ברוח היה הכל כליל באש ושב אל הרוח, ולא היה רשות לדבר גופני ליהנות ממנו, זהו הענין האחד.

הענין השני גודל חיוב הנברא לעבוד את בוראו, דבר ידוע כי האדם צריך שיהיה נכנע ושפל להקב״ה בעמדו בתפלה לפניו או בעשותו מצוה או אחד מיתר העבודות הקלות או החמורות, שיתהדר בהם לכבוד הש״י, ושלא יחוס על כבוד עצמו, אלא שיכיר בעצמו כי הבשר והדם דל הוא ואין ידו משגת לחובה העצומה, וראוי לו להכנע ולהשפיל עצמו, כענין שכתוב באברהם (בראשית י״ח:כ״ז) ואנכי עפר ואפר, והמלך דוד ע״ה אמר (תהילים ט״ו:ד׳) נבזה בעיניו נמאס וז״ש בכאן:

ג ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן. הודיענו בכאן שאף הרמת הדשן שהיא עבודה קלה צריכה בגדי כהונה, כי מדו בד הוא הכתונת, ואמר לשון מדו שתהא כמדתו, על בשרו שלא יהא דבר חוצץ בין הכתונת לבשרו, ולא בין המכנסים לבשרו, וגם אם היו מכנסיו קצרים ולא היו מגיעים עד רגליו ועבד בהן עבודתו פסולה. ומה שהזכיר אלה השנים בלבד כתונת ומכנסים, הוא הדין לשאר בגדים, כי כיון שהודיענו שהרמת הדשן צריכה בגדים למדנו בודאי שצריכה ארבעה בגדים בכהן הדיוט ושמונה בכהן גדול, וכן אמר בספרי, ילבש, להביא את המצנפת ואת האבנט.

ויש לפרש עוד מדו, בגדיו, כמו (שמואל א י״ז:ל״ט) מעל למדיו, וכן (תהילים קל״ג:ב׳) על פי מדותיו, וא״כ יכלול לכל בגדי כהונה, וזהו שתרגם אונקלוס לבושין. ולמדנו מזה כי גם במצות הרמת הדשן שהיא עבודה קלה צוה הקב״ה שיתהדר בה הכהן לפניו שילבש בגדי כהונה ובהם ירים את הדשן, וכל זה הערה ודרך חיים לכל מי שמתקרב להקב״ה באחת מהעבודות, או מי שמתעסק באחת ממצותיה של תורה שיתהדר לפניו יתברך בעשותו אחת מכל מצות ה׳ שישפיל כבוד עצמו לכבוד הש״י אפילו בעבודה קלה שבהן. וכן דוד ע״ה אמר (תהילים נ״ז:ט׳) עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר, עורה כבודי אין כבודך חשוב כלום אצל כבוד קוני וכתיב (שמואל ב ו׳:י״ד) ודוד מכרכר בכל עז לפני ה׳, וכתיב (שם) ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני וגו׳.

וידוע מדרך חכמת ההגיון כי האדם אינו נקרא עבד עד שיהיה לו אדון, ואין שם האדון ראוי אלא למי שיש לו עבד, והנה הם שני שמות אין אחד מהם

קודם לחברו. וכיון שהאדם עבד להקב״ה ונתחייב לעבוד אותו אי אפשר שתהיה העבודה שלמה עד שיקבל העבד עליו כל מדות העבדות, והם ההכנעה והשפלות לפניו, לא שיתנהג לפניו במדת אדנות ושררה כי יהיה מבזה כבוד אדוניו, ואמר שלמה ע״ה (משלי כ״ה:ו׳) אל תתהדר לפני מלך, וכל שכן לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה, לפי שהגאוה היא לבושו, וכענין שכתוב (תהילים צ״ג:א׳) ה׳ מלך גאות לבש, והעוטה לבוש המלך הרי הוא מבזה את המלך, ומפני זה הכהן העובד המיוחד לעבודת המקדש צוה לו הכתוב שירים את הדשן בכל יום שהיא עבודה קלה שבעבודות כדי שישפל ויכנע לפני הש״י. וכן מצינו בהלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה היה מרקד ואומר אם אני כאן הכל כאן אם אין אני כאן מי כאן, וגם רבן גמליאל וגדולי החכמים היו מרקדים שם בבהמ״ק והיו נוהגין בעצמן קלות ראש לכבוד שמים.

וכבר ידעת שהקדושים שבבני ישראל היו בני לוי, ומנה אותן הכתוב שילכו אחרי העגלות שהוא מנוי קל אצל בני אדם, הוא שכתוב (במדבר ז׳:ו׳-ז׳) ויקח משה את העגלות ואת הבקר ויתן אותם אל הלוים, את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבודתם, ואת ארבע העגלות ואת שמונת הבקר נתן לבני מררי, נמצאת למד שחייב אדם למעט כבוד עצמו אצל כבוד שמים, וכן אמרו רז״ל הממעט בכבוד עצמו ומרבה בכבוד שמים כבוד שמים מתרבה וכבודו מתרבה, וכל המרבה בכבוד עצמו וממעט בכבוד שמים כבוד שמים במקומו עומד וכבודו מתמעט. ועל ענין זה מצינו שנענש יששכר איש כפר ברקאי שהיה מחלל קדשי שמים ומכבד עצמו, שכך דרשו רז״ל בפסחים בשלהי פרק מקום שנהגו, ארבע צוחות צוחה עזרה: **ראשונה** צאו מכאן בני עלי שטמאו היכל ה׳, **עוד צוחה** עזרה צא מכאן יששכר איש כפר ברקאי שהיה מכבד עצמו ומחלל קדשי שמים, מה הוה עביד כריך ידיו בשיראי ועביד עבודה, עוד צוחה שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן נרבאי תלמידו של פנקאי וימלא כרסו מקדשי שמים. אמרו עליו על יוחנן בן נרבאי שהיה אוכל שלש מאות עגלים והיה שותה שלש מאות גרבי יין והיה אוכל ארבעים סאה גוזלות בקנוח סעודה, כל ימיו של יוחנן בן נרבאי לא נמצא נותר במקדש, עוד צוחה הביאו לי ישמעאל בן פאבי תלמידו של פנחס זיו של כהונה וישמש בכהונה גדולה על גבי המזבח. ומיד מזכיר שם עונשו של יששכר, זה דאמרי התם מלכא ומלכתא הוו יתבי, מלכא אמר גדיא יאי מלכתא אמרה אימרא יאי, אמרי מאן מוכח, כהן גדול, דקא מסיק בקרבנות כולי יומא, אתיוהו ליששכר אתא אחוי בידי, אמר אי גדיא יאי יסק לתמידא, אמר מלכא הואיל ולא הוה ליה אימתא דמלכותא לפסקוה לידא דימיניה, יהב יששכר שוחדא ופסקו לשמאליה, שמע מלכתא אמר דליהדור ולפסקוה לימיניה, א״ר יוסף בריך רחמנא דשקליה ליששכר למטרפסיה בהאי עלמא, כלומר כי טוב היה לו כשנטל עונשו בעולם הזה ממה שיענש לעולם הבא. וכן מצינו בשבנא אשר על הבית שהיה כהן כפי דעת מקצת רז״ל ממה שכתוב (ישעיהו כ״ב:כ״א) והלבשתיו כתנתך, ולפי שהיה מבזה הקרבנות נענש והרגו סנחריב מלך אשור, ועליו נאמר (שם) תמוש היתד התקועה במקום נאמן, והתנבא על פורענותו.

הענין השלישי הנס הגדול הנעשה במזבח, המזבח הזה הוא מזבח העולה היה של עצי שטים והיה מצופה נחשת כעובי דינר זהב והאש על המזבח תמיד לא תכבה לעולם, ולא היה הנחשת נתך ולא העץ נשרף, והיה נס גדול מי״ח נסים שהיו במקדש, ועל זה חזר בו פעם שנית והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה שהרי כבר נאמר ואש המזבח תוקד בו, אלא בא לרמוז הנס הזה וכאלו אמר ראה דבר פלא הנעשה במזבח שהאש על המזבח תוקד בו לא תכבה והמזבח קיים.

הענין הרביעי גודל עונש הרשעים ביסורי גיהנם, ומזה הזכיר פעם שלישית אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה, לפי שהמזבח הוא מקום כפרה ורשעים לא בעו כפרה, רמז לך הכתוב שהם נדונין באשה של גיהנם באש תמיד מאחר שכפרו באש תמיד. והוא הענין עצמו שהיה ישעיה הנביא ע״ה מזהיר בו ומוכיח הרשעים הוא שאמר (ישעיהו ל״ג:י״ד) פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם, היה מפחידם על אותו אש תמיד שבציון שכפרו בו ולא חזרו בתשובה ולא רצו כפרה, וזהו שמסיים בה הכתוב מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם, בא להפחיד על אשה של גיהנם שכתוב בה (שם סו) כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, כלשון האמור כאן תמיד לא תכבה.

וע״ד המדרש **היא העולה** זו רומי שהיא מתגאה ומעלה את עצמה. עוד שם כל מי שמתגאה ומעלה את עצמו סופו להיות נדון באש, שהרי דור המבול על שנתגאו ואמרו (איוב כ״א:ט״ו) מה שדי כי נעבדנו, נדונו באש, שנאמר (שם ו) בעת יזורבו נצמתו בחומו נדעכו ממקומם. אנשי סדום על שנתגאו שנאמר (יחזקאל ט״ז:מ״ט) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה, נדונו באש, שנאמר (בראשית י״ט:כ״ד) וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. וכן פרעה ע״י שנתגאה ואמר (שמות ה׳:ב׳) מי ה׳ אשר אשמע בקולו, ואמר (יחזקאל כ״ט:ג׳) לי יאורי ואני עשיתני, נדון באש, שנאמר (תהילים י״ח:י״ד) וירעם בשמים ה׳ ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש, וכתיב (שמות ט׳:כ״ד) ויהי ברד ואש מתלקחת. וכן סנחריב ע״י שנתגאה ואמר (מלכים ב י״ט:כ״ג) אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון וגו׳, נדון באש, שנאמר (ישעיהו י׳:ט״ז) ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש. וכן בנבוכדנצר ע״י שנתגאה ועלה את עצמו ואמר (שם יד) אעלה על במתי עב אדמה לעליון, ואמר (שם) ממעל לכוכבי אל ארים כסאי, לפיכך נדונו חיילותיו באש. אתה מוצא שכשנכנסו לחנכת צלמא מנה הכתוב שמונה אומות, שנאמר (דניאל ג׳:ג׳) באדין מתכנשין אחשדרפניא סגניא

ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל שלטוני מדינתא, הרי שמונה, ובשניה אין שם אלא ארבעה אומות, שנאמר (שם) ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא, ואינון ארבע אומות קטיל המון שביביא, די נורא. וכן לעתיד ע״י שמתגאה ומעלה את עצמה הוא שכתוב (עובדיה א׳:ד׳) אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך, לפיכך נדונו באש, שנאמר (דניאל ז׳:י״א) חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא ע״כ במדרש.

ומה שהזכיר צו את אהרן ואת בניו הקדים הכתוב אהרן לבניו לפי שבכל סדר ויקרא כתיב וזרקו בני אהרן, וערכו בני אהרן, ואהרן לא הוזכר שם שנתרחק על מעשי העגל, אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע באר שנואה ומימיה חביבין, אם לעצים חלקת כבוד בשביל בניהם דתנן כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן, ק״ו לאהרן בשביל בניו, לכך נאמר צו את אהרן ואת בניו הקדים אהרן לבניו.

ועל דרך השכל זאת תורת העולה היא העולה ירמוז הכתוב על מעלת הנפש השכלית וכאלו אמר זאת תורת הנפש העולה היא העולה, בזכות התורה שנקראת היא, שנאמר (משלי ג׳:י״ח) עץ חיים היא למחזיקים בה, וכתיב (תהילים י״ט:ח׳) תורת ה׳ תמימה משיבת נפש, כלומר נפש לשרשה. **על מוקדה על המזבח**, בא לבאר על מעלת הנפש המשכלת שהיא עולה על מעלת הגלגלים ועל מעלת המלאכים, כי מלת על מוקדה כוללת הגלגלים ומלת על המזבח כוללת כל המלאכים. ופירוש על מוקדה כאילו אמר על האש, כאמרו (ישעיהו י׳:ט״ז) יקד יקוד כיקוד אש, ורוצה לומר על האש, על השמש, כי גלגל השמש מניע יסוד האש כשם שגלגל הלבנה מניע יסוד המים. והנה המלך שלמה ע״ה שכל דבריו בספר קהלת היו תחת השמש הזכיר בענין הנפש (קהלת ג׳:ט״ז) העולה היא למעלה כלומר למעלה מהשמש שהוא על מוקדה.

וידוע כי גלגל השמש כולל הגלגלים כולם בהיותו אמצעי, ובכל הדברים כולן עקר הדבר אמצעיתו, ובא לרמוז כי הנפש למעלה ממעלת הגלגלים. ובאמרו על המזבח הוא כנוי על מעלת המלאכים, ומלת מזבח שם כולל להם, לפי שכשם שהמזבח מקום מיוחד לקרבנות שהם רצון ה׳ יתעלה, וכמו שכתוב ריח ניחוחי, ותרגומו לאתקבלא ברעוא, ואמר הכתוב (ישעיהו נ״ו:ז׳) לרצון על מזבחי, כן המלאכים קרבין אליו לעשות רצונו וגבורי כח לשמוע בקול דברו. ובאמרו כל הלילה עד הבקר בא לבאר באיזה זכות היא עולה ובמה כחה זה על מעלת הגלגלים והמלאכים, בזכות שהיא עוסקת בתורה כל הלילה עד הבקר שהיא מתעלה ומשבחת כל ימי היותה בגוף שהוא חשך ואפלה עד הבקר כלומר עד שתפרד ממנו ותשוב אל בית אביה כנעוריה שהוא הבקר האמתי שלה, בקר לא עבות, כאומרו ואש המזבח תוקד בו הכוונה לומר כי עם היות אש המלאכים יוקדת ואשן גדולה וחזקה, היא העולה על כולן, וזה על דרך מאמר רז״ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת.

וע״ד הקבלה **היא העולה**, כמו והיא מתהלכת, והיא המדה המתעלה אל המקום אשר חוצבה משם, ממנה תתחיל מחשבת המקריב, וכבר הזכרתי ענין זה בפרשת ויקרא.

ז **וזאת תורת המנחה.** כבר היא אמורה בסדר ויקרא, ונפש כי תקריב קרבן מנחה, אבל נזכרה בכאן בשביל ארבע מצות שנתוספו בה, **האחת** שתהא נאכלת מצות, שנאמר מצות תאכל, **והשנית** שתהא נאכלת בחצר אהל מועד, שנאמר בחצר אהל מועד יאכלוה, **והשלישית** שיאכל אותה כל זכר בבני אהרן, **והרביעית** שיקדש כל אשר יגע בה אם יגעו בה קדשים קלים או חולין יקדשו להיות כמוה, שאם היתה פסולה יפסלו ואם כשרה יאכל כחומר המנחה.

יג **זה קרבן אהרן.** דרשו רז״ל בארבע דברים נתקשה משה וזה אחד מהם, וסימן שלהם מקש״ה. ובאור הכתוב בסודו, זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה׳, כי המדה הנקראת זה יקריבו לה׳ בהקריבם עשירית האיפה, וכן הזכיר הנביא לעתיד בתחלת כהונה של כהן גדול ביום חנוכו שהוא מקריב עשירית האפה, הוא שאמר (יחזקאל מ״ד:כ״ז) וביום באו אל הקדש אל החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב חטאתו, ואמרו בפרק אלו מגלחים חטאתו זו עשירית האיפה, שהוא מלשון חטוי וטהרה.

טז **וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל.** פירוש, וכל מנחת כהן, של נדבה, כליל תהיה, כלה שוה לגבוה. ודרשו רז״ל כהן ולא כהנת, כי יש הפרש בכהנים בין הזכרים לנקבות בדברים רבים, שהרי מנחת כהן אינה נאכלת אבל מנחת כהנת נאכלת, כהן מוזהר מן הטומאה אבל לא כהנת, שכן דרשו רז״ל בני אהרן ולא בנות אהרן. וטעם הדבר לפי שהנשים גרמו מיתה לעולם. וכן בהקרבת קרבנות כהן ולא כהנת, וכן באכילת קדשי הקדשים כגון חטאת ואשם ומנחה ולחם הפנים כהן ולא כהנת, וכן כהן אסור בגרושה אבל כהנת מותרת במגרש, וכן במתנות כהונה כהן ולא כהנת, אינן מתחלקים על דרך החק כי אם לזכרי כהונה.

והרב ז״ל כתב בספר המורה כי טעם **וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל** בעבור שכל כהן המקריב קרבנו הוא בעצמו, אם יקריב מנחה ויאכלנה הוא בעצמו כאלו לא הקריב דבר, כי מנחת יחיד לא יקריב ממנה כי אם הלבונה והקומץ, ולא די מעוט הקרבה אלא שיאכלנו וידמה שלא הקריב קרבן כלל, ולכך ישרפו את כלה.

יח **זאת תורת החטאת.** וקראה קדש קדשים כמנחה, וכן תורת האשם שהזכיר אחריה קראה קדש קדשים. וזהו סדור הפרשיות, הזכיר תחלה פרשת עולה ואחריה פרשת מנחה ואחריה פרשת חטאת ואחריה פרשת אשם וקראם קדש קדשים, והוא שאמר הכתוב אחר סדור הפרשיות זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם, ורצה לבאר תחלה דיני קדשי קדשים כי משפט אחד להם ואח״כ יבאר דיני קדשים קלים כגון שלמים ותודה.

במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. והעולה שחיטתה בצפון והיא באה על הרהור הלב כמו שנאמר למעלה, וכדי שלא יבוש החוטא הזהיר הכתוב כי קרבן חטאת הבא על חטא המעשה שישחט באותו מקום עצמו שהעולה נשחטת, כדי שלא ירגישו בני אדם בזה שמביא קרבנו אם חטא בהרהור או במעשה.

יט **הכהן המחטא אותה יאכלנה.** אין לפרש כי הכהן המשתדל והמתעסק בהקרבתה מקטיר דמה וחלבה הוא שיאכלנה בלבד ושלא יהיו לשאר הכהנים בה שום חלק, כי זה יהיה סבת מחלוקת ומריבה ביו הכהנים, שאם כן יאמר כל אחד אני רוצה להתעסק בה. אבל פירוש המחטא הראוי לחטא, להוציא את הטמא שאינו ראוי לעבודה, וכל מי שהיה מן הכהנים טמא טומאה קלה או חמורה או אפילו בעל קרי לא היה לו חלק בקרבן חטאת ואשם עם שאר הכהנים, ולא במנחה וחזה ושוק שבקרבן השלמים, בקרבן חטאת לפי שכתוב הכהן המחטא אותה יאכלנה, באשם לפי שכתוב הכהן אשר יכפר בו לו יהיה, בשלמים לפי שכתוב בהם הזורק את דם השלמים, במנחה לפי שכתוב וכל מנחה אשר תאפה בתנור, לפי שכל אלה קדשי קדשים הם ואין היתר אכילתם אלא ליום אחד, וזהו שאינו ראוי לאכול ביומו לטומאתו אי אפשר להיות לו בו חלק וגם אי אפשר להצניעו למחר.

כ **תכבס במקום קדוש.** כבר למדנו הכתוב למעלה כי הוא חצר אהל מועד ממה שאמר בפרשת מנחה מצות תאכל במקום קדוש בחצר אהל מועד, וכנגדו בבית המקדש העזרה.

כא **וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר.** כלומר במקום קדוש, כשם שהכבוס הוא המקום קדוש.

ואם בכלי נחשת בשלה ומורק ושוטף במים. נמשך גם כן אל מקום קדוש הנזכר תחלה, כי הכל היה במקום קדוש, הכבוס והשבירה והשטיפה. פירש רש״י ז״ל ישבר לפי שהבליעה הנבלעת שם נעשה נותר. ומורק לשון תמרוקי הנשים. ומורק ושוטף לפלוט את בליעתו, אבל כלי חרש למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דפיו לעולם, עד כאן.

הנה הודיענו הכתוב הזה כי כלי נחשת והוא הדין לכל שאר מיני מתכות שנתבשל בהן האסור דינו בהגעלה ולא תספיק בהם הדחה בעלמא, אבל כלי חרש שנתבשל בו אסור אין לו תקנה אלא בשבירה ולא תספיק בו הגעלה. ומן הידוע כי יש למים שלש כחות. והם המים הקרים והפושרים והרותחים. הקרים, אם נתן בהם האסור דין הכשר הוא להדיח הכלים במים קרים. הפושרים, אם נתן בהם האסור אין הכשרו בהדחת מים קרים אלא בהדחת הפושרים. הרותחים, אם נתן בהם האסור אין הכשרו של כלי לא במים קרים ולא בפושרין אלא ברותחים, לפי שהכלי שנתן לתוכו הדבר האסור אין פליטתו אלא כדרך בליעתו, וזהו שאמרו בענין אסור כלים של חמץ בפסח, דברים שנשתמש בהם על ידי צונן כגון כוסות וקיתוניות וצלוחיות מדיחם ומטבילם והן טהורים, דברים שנשתמש בהם ע״י חמין כגון יורות וקומקמוסים ומחמי חמין מגעילן ומטבילן והם טהורים, דברים שנשתמש בהם על ידי האור כגון השפודין והאסכלות מלבנן ומטבילן והם טהורים, הא למדת שאין האיסור נפלט מן הכלי אלא כדרך שנבלע בו. ומה שאמר ישבר ולא אמר תשבר כמו שאמר תכבס, לפי שלשון שבירה ענינו שישבור הכלי שנים ושלשה שברים כדי שלא יצלח למלאכה ההיא שהיה ראוי תחלה, ואלו אמר תשבר היה מתבאר מזה לשוברו שברים קטנים יותר מדאי עד שלא יוכל אדם להשתמש באחד מחלקי השברים לשום דבר בעולם כגון (תהילים מ״ח:ח׳) תשבר אניות תרשיש, (שופטים ז׳:כ׳) וישברו הכדים, ולא בא הכתוב לומר אלא שישברנו שבירה קלה שיתבטל הכלי מתשמישו הראוי. וזהו שכתוב כל אשר בתוכו יטמא ואותו תשבורו, ולא אמר תשברו, וכמו שאמרו רז״ל נשברו טהרו כלומר שכבר יצא מתורת כלי ומותר להשתמש באחד מחלקיו, וכן (שמות י״ב:מ״ו) ועצם לא תשברו בו, אפילו שבירה קלה, שכן דרך בני חורין שלא להתעסק בעצמות. ודרשו רז״ל שהיו החרסים נבלעים בקרקע העזרה, שאם לא כן היתה העזרה כולה מתמלאה חרסים, והיה זה מי״ח נסים שנעשו במקדש, ואלו הן, לא הפילה אשה מריח בשר הקדש מעולם, ולא הסריח בשר הקדש מעולם, ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים, ולא נראה זבוב בבית המטבחים, ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, כלומר שלא אירע בהן מעולם שום פסול טומאה, ושלשתן נחשבין אחד, ולא כבו גשמים אש מעצי המערכה, ולא נצחה הרוח עמוד העשן, כלומר עשן אשו של הדיוט, כענין שכתוב (ויקרא א׳:ז׳) ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח, שאע״פ שהאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט, שהרי אש של מעלה אין לה עשן, שכך אמרו במסכת יומא, חמשה דברים נאמרו באש של מערכה, רבוצה כארי, וברה כחמה, ויש בה ממש, ואוכלת לחים ויבשים, ואינה מעלה עשן. רבוצה כארי, והאמר רבי חנינא סגן הכהנים אני ראיתיה רבוצה ככלב, לא קשיא כאן במקדש ראשון כאן במקדש שני, עומדים צפופים ומשתחוים רוחים, לא הזיק נחש ועקרב בירושלים, ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום כשאלין בירושלים. אלו הן עשרה נסים הזכירם רבותינו ז״ל במקום אחד ביחד במסכת אבות, נשארו שמונה, ואלו הם, כלים של חרס שנתבשל בהן חטאת והיו החרסים נבלעים

בקרקע, מזבח העולה אשר עליו אש תמיד והיה מצופה נחשת כעובי דינר והיה מעצי שטים ולא היה הנחושת נתך ולא העץ נשרף, נרות המערכה היה בכל נר ונר שמן כמדת חברותיה ומעולם לא נכבתה אחת מהן קודם השחר, ואם הלילה היתה קצרה לא הותיר מן השמן, ואם היתה ארוכה לא חסר ממנה, הנר האמצעי לא היה בו שמן אלא כמדת שאר הנרות וממנה היה מדליק לכל השאר ובה היה מסיים, לשון של זהורית היו תולין על פתחו של היכל ביום הכפורים ולערב היה מלבין, השעיר שהיה משולח לעזאזל קודם שיגיע לעקרו של הר לא היה נשאר בו אפילו אבר אחד שלם.

וראיתי במדרש תנחומא בתחלת סדר ואתה תצוה, כיון שהיו מדליקין את המנורה כל חצר שבירושלים היתה משתמשת לאורה לכך נאמר (שמות כ״ז:כ׳) ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור. ומשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירות בזמניהם, כן דרשו רז״ל במסכת יומא סוף פרק קמא. ועוד שם, לחם הפנים היה משתמר חמימותו בתוכו שמונה ימים, שנאמר (שמואל א כ״א:ז׳) לשום לחם חם ביום הלקחו, א״ר יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו כסדורו, שנאמר לשום לחם חם וגו׳, שהיו מסלקים אותו חם כשם שמסדרים אותו חם. ומקשה, ותו ליכא, והאמר לוי מקום ארון אינו מן המדה, ואמר שמואל כרובים בנס היו עומדים. ומשני, ניסי דבראי קא חשיב ניסי דגואי לא חשיב.

פרק ז

ח **והכהן המקריב את עולת איש.** אין לפרש דוקא הכהן המקריב ולהוציא שאר הכהנים שלא יהיה להם בה חלק, כי הלשון הזה הוא כלשון הכתוב למעלה הכהן המחטא אותה יאכלנה, אין הכונה להוציא שאר הכהנים, אבל אמר הכהן המקריב לומר כי כל הראוי להקריב יש לו חלק בעור, להוציא את הטמא שאינו ראוי להקריב שאין לו בה חלק. ומה שהוסיף הכתוב לומר אשר הקריב פירוש שכבר הקריב אותה, ובא לבאר כי כשהכתוב מזכה לכהן עור העולה זהו לאחר שנתקרב על גבי המזבח ובעליה יצאו ידי חובתן בהקרבה, אבל אם נשחטה ונמצאת טרפה או נשפך דמה ולא נזרק כראוי אין הכתוב מזכה לו העור. ורז״ל דרשו כי כל הקרבנות היו בודקין אותן קודם הקרבתן כדי שלא יקריבו טרפה על גבי המזבח, שהיו הכהנים בודקין את הטרפה בדוקים שבעין ובשאר סימנין קודם שחיטתן, ולזה הוסיף אשר הקריב כלומר שכבר עלתה לו בחשבון קרבן.

ט **לכהן המקריב אותה.** יכול לו לבדו, ת״ל **לכל בני אהרן תהיה**, יכול לכלן, ת״ל **לכהן המקריב אותה**, הא כיצד, לבית אב של יום המקריבין אותה, כלומר אנשי משמר, שהרי הכהנים היו נחלקין לעשרים וארבעה משמרות והיו מתחלפין בכל שבת ושבת, וכמאמר יהוידע (דברי הימים ב כ״ג:ח׳) באי השבת עם יוצאי השבת, וכל מה שיזדמן להם מן הקרבנות בכל שבת ושבת היו חולקים אותו ביניהם בשוה, הוא שאמר הכתוב (דברים י״ח:ח׳) חלק כחלק יאכלו. והזכיר הכתוב כל המנחות בשמותם מאפה תנור ומרחשת ומחבת, ואח״כ חזר וכלל לומר איש כאחיו, שלא יהא לזה אלא ממה שיש לזה, ואפילו מנחת הסולת בה יחלוקו, ואמר הכתוב הדין הזה במנחות וכל שכן בשאר הקרבנות שדמיהן מרובין שראוי להם לחלוק בשוה, כי שכר ההקרבה לכהנים הטהורים הנמצאים שם, שכלם הם מקריבים ביד או בצווי כי היחיד מהם או השנים והשלשה המקריבים בשליחות כולן הם עושים ובשליחות כולן עומדים על הקרבן, (שמואל א ל׳:כ״ד) כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו, לשון הרמב״ן ז״ל.

יא **וזאת תורת זבח השלמים.** קרבן זה שני מינין, תודה ושלמים. קרבן תודה היה מביא עמו לחם מצה חמץ והיו ארבעים חלות עשר של מצה ועשר של חמץ ועשר של רקיקין ועשר של רבוכין, וזהו שכתוב והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים בשמן וסולת מרובכת חלות בלולות בשמן, ואח״כ אמר על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו, הרי ארבעה מינין. ואמר הכתוב והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה׳, באר שיקח משלשה מינין אלו מכל אחד ואחד מהם תרומה, כלומר המעשר, וזהו כתרומת מעשר שנותן לוי לכהן מעשר מן המעשר הנקרא תרומת מעשר. וא״כ הרי שלשים מצות ועשר חמץ. ודרשו רז״ל כי משקל עשר של חמץ כמשקל שלשים של מצות, וכן נראה מן הכתוב שחלק אותן, והלשון מוכיח, כי הזכיר חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות משוחים בשמן וסלת מרבכת חלות בלולות בשמן, הודיענו בזה השואתן כי כל מין מהן עשר, והזכיר אח״כ על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו. וקרבן השלמים אינו באה על ההודאה והוא נדר או נדבה, כענין שכתוב ואם נדר או נדבה זבח קרבנו, ואין המביאו חייב להביא לחם. ומה שהיה מקריב לחם חמץ בקרבן תודה והלא אמרה תורה (ויקרא ב׳:י״א) כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו, אבל הענין כי לא היה קרב על גבי המזבח, ואין הכונה בו לקרבן רק לתנופה.

כו **וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה.** פרט לדם דגים וחגבים, ודם ביצים. וידוע כי דם ביצים אין איסורו אלא מדרבנן, ודוקא כשנמצא בחלמון, אבל נמצא בחלבון זורק את הדם ואוכל את השאר, זהו דעת הרב אלפס ז״ל.

אבל דעת בעלי התוספות ז״ל כי שנמצא הדם בקשר בין בקשר החלמון בין בקשר החלבון אסור. וטעם האסור מדרבנן כשנמצא הדם בחלמון שאסור

לדברי הכל, היינו משום חשש מקום, שיש לחוש כי מאותו מקום שנמצא הדם משם התחילה הביצה להתרקם, ונמצא שהאוכל ביצה זו עובר משום השרץ השורץ על הארץ.

ל את החזה להניף אותו תנופה לפני ה׳. לפי הפשט היה מניף החזה על החלבים ולא השוק, שהרי בשוק נאמר ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן ולא הזכיר בו תנופה.

ואמנם מצינו כתוב מפורש, שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים, שנראה מזה שהשוק והחזה על החלבים היה מניף ביחד, ואחר התנופה היה מקטיר החלבים, כענין שכתוב והקטיר הכהן את החלב המזבחה, והשוק והחזה היו נתנים לכהנים, הוא שכתוב והיה החזה לאהרן ולבניו, וכתיב ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן. וכך היתה תנופה זו, היה נותן החלבים על ידי הבעלים וחזה ושוק למעלה מהם, ומניף אותם לפני המזבח, ותנופה זו בחזה ושוק כענין תנועת הלולב, מוליך ומביא מעלה ומוריד, מוליך ומביא למי שארבע רוחות העולם שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו.

וגראה לי בטעם שני אברים הללו שהם חזה ושוק שנתיחדו לתנופה על גבי המזבח, לפי שהם סבת התנועה באדם גם בשאר בעלי חיים, כי הלב המתנועע הוא במקום החזה, וכן תנועת כל בעל חי בשוקים הוא, ולפיכך באה המצוה הזאת בקרבנות שיגיע לפני המזבח שני אברים הללו שהם בעלי התנועה להודות ולשבח בזה לאדון הכל המעמיד כל העולם כולו בכח תנועת הגלגלים, וזהו שאמרו למי שארבע רוחות העולם שלו ולמי שהשמים והארץ שלו.

ועוד יש לומר בענין מוליך ומביא מעלה ומוריד בין בתנועת חזה ושוק בין בתנועת הלולב, שבזה רמז לגלות ולגאולה, מוליך על שם (איכה א׳:ו׳) וילכו בלא כח לפני רודף. ומביא על שם (ירמיהו ל״א:ח׳) הנני מביא אותם מארץ צפון. מעלה, למי שהעלה שכינתו מקרב ישראל, שנאמר (יחזקאל י״א:כ״ג) ויעל כבוד ה׳ מעל תוך העיר. ומוריד, למי שעתיד להורידה ולהשרותה בישראל, שנאמר (ישעיהו ל״א:ד׳) כן ירד ה׳ צבאות לצבוא על הר ציון.

ויש בו עוד רמז לתחיית המתים, מוליך על שם שכתוב (תהילים ע״ח:ל״ט) רוח הולך, ומביא על שם שכתוב (יחזקאל ל״ז:י׳) ותבא בהם הרוח ויחיו, מעלה על שם שכתוב (קהלת י״ב:ז׳) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, ומוריד על שם שכתוב (יחזקאל ל״ז:ט׳) ופחי בהרוגים האלה ויחיו.

לז זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים. לפי סדור הקרבנות בכתוב הזה תמצאם מסודרים בפרשיות, פרשת עולה ואח״כ פרשת מנחה, וכן כל השאר. ומה שהכניס מלואים בין אשם וזבח השלמים ואין בפרשיות הנזכרות קרבן מלואים, אם נאמר כי הכונה על מה שכתוב לפנים, קח את אהרן, שהיא פרשת מלואים, לא יהיה הסדור נכון. אבל הענין כי הזכיר למעלה מלואים, ובזה יבא הסדור על נכון שהרי אין קרבן מלואים קרבן מיוחד כחטאת ואשם וזולתם, אבל יש במלואים קרבנות רבים חטאת ועולה ושלמים, וזה לשון מלואים בלשון רבים, ובודאי אותן הקרבנות כבר הם נזכרים.

והנה הכתוב הזה הקדים עולה וחתם בשלמים הקדים עולה כמשפט כי הוא הנבחר והוא הנכבד מכל הקרבנות, וחתם בשלמים לפי שראוי לחתום במדת השלום שהוא קיום העולם, ודרשו רז״ל למה נקרא שמן שלמים שמטילין שלום בעולם. וידעת כי היה שם ה׳ נמחה על המים כדי לשים שלום בין איש לאשתו, ולפי שאהובה מדת השלום תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה חתימת תפלת שמונה עשרה במדת השלום, והוא ברכת המברך את עמו ישראל בשלום, וכן שלמה ע״ה חתם שיר השירים במדה הזאת שאמר אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום, ואמרו רז״ל אפילו העליונים צריכין שלום, שנאמר (איוב כ״ה:ב׳) המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו. ודרשו רז״ל זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם וגו׳, כל העוסק בפרשת עולה כאלו הקריב עולה, בפרשת מנחה כאלו הקריב מנחה, בפרשת חטאת כאלו הקריב חטאת. והענין שהוא מתבונן בבאור הפרשה אל איזה ענין היא רומזת, כי מתוך כך יתגלו עיני שכלו ויבינו נפלאות מתורת הקרבנות, ובזה ישתדל יותר בקיום התורה והמצות ויהיו עונותיו נמחלין לו כאלו הקריב קרבן, כי אין לומר שתהיה הכונה שיהגה ויגרוס לשון הפרשה בפסוקיה הערומים בלבד מבלי שיתבונן בפירושם. וכיוצא בזה אמרו כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא, הכוונה כי מתוך שיתבונן במה שיורו הפסוקים ואל מה שירמזו, אז יכיר ויבחין נפלאות תמים דעים ויתחזק לבו באמונת הש״י ועבודתו, ובזה יירש חיי העולם הבא. ומטעם זה תקנו ז״ל בסדר תפלתנו משנת איזהו מקומן לאומרה בכל בוקר ובוקר, ואמרו על זה אמר הקב״ה בזמן שקורין בהם מעלה אני עליהם כאלו הקריבום לפני.

ובמדרש זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם, גדולה תורה יותר מכל הקרבנות כלן, שנאמר זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים, כל העוסק בתורה כאלו הקריב עולה כאלו הקריב מנחה כאלו הקריב חטאת כאלו הקריב אשם ומלואים ושלמים.

ודע והבן כי חלקי הקרבנות כלן הן תשעה, בין קרבנות שיש להם מקום מיוחד ששחיטתן בצפון ובין אותן ששחיטתן בכל מקום בעזרה, ואלו הן, עולה, מנחה, חטאת, אשם, תודה, שלמים, בכור, מעשר, פסח. וכבר ידעת כי חשבון תשעה תכלית האחדים ותכלית כל המושג ואין השגה למעלה

מתשעה ועל כן באו הקרבנות בחשבון תשעה להורות שאין כוונת העבודה בקרבנות כי אם לשם המיוחד, והוא שאמרו בתורת כהנים שלא נמצא בתורה בענין הקרבנות לא אל ולא אלהים ולא אלהיך אלא ה׳ המיוחד שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק. ועוד אמרו, אשה ריח ניחוח, ריקן כל העבודות כולן לשם המיוחד. והקרבן היה קרב על המזבח, והמזבח היה גבהו עשר אמות, שכן כתוב בדברי הימים (ב ד) ועשר אמות קומתו. ומה שכתב בתורה ושלש אמות קומתו, מקום המערכה בלבד [משפת סובב ולמעלה], והמזבח הזה מקומו מכוון ומיוחד בבית המקדש ואסור לשנותו ממקומו לעולם, הוא שכתוב (שם א כב) וזה מזבח לעולה לישראל, והוא המקום שנברא אדם משם, כמו שזכרו רז״ל, אדם ממקום כפרתו נברא, והוא המקום שהקריבו בו אדם הראשון וקין והבל בניו, ושם בנה נח את המזבח לעולה, ושם בנה אברהם את המזבח ושם נעקד יצחק אבינו. נמצאת למד שהמקום הזה מיוחד לקרבנות לכל הצדיקים ולכל החסידים שבדורות, ולפי שהמקום הזה מיוחד לכל חלקי הקרבנות שהן תשעה, תמצא בשלשת האבות שהם אברהם יצחק ויעקב שנרמזה מלת מקום תשע פעמים, בפרשת העקדה תמצא ארבעה פעמים מקום (בראשית כ״ב:ג׳) ויקם וילך אל המקום, וירא את המקום, ויבאו אל המקום, ויקרא אברהם שם המקום, זה אברהם ויצחק. ותמצא ביעקב (שם כח) ויפגע במקום, ויקח מאבני המקום, וישכב במקום, אכן יש ה׳ במקום, מה נורא המקום, ויקרא את שם המקום ההוא בית אל. ויפגע במקום אינו מן המנין, שאינו מדבר בדבר גופני אלא שפגע בשכינה, והנה הם בין כלם תשעה. וכשחרב בהמ״ק נבלע המקום הזה, הוא שהזכיר ירמיה (איכה ב׳:ט׳) טבעו בארץ שעריה, וטי״ת של טבעו היא זעירא, רמז לטביעת המקום הרמוז בתורה תשעה פעמים, ולהעדר הקרבנות שהם תשעה חלקים.

לח אשר צוה ה׳ את משה בהר סיני. דרשו רז״ל כי כל המצות נאמרו למשה בהר סיני, כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן. והנה מצות של ויקרא שנויות בהר סיני.

ואמנם על דרך הפשט מה שאמר בהר סיני וחזר והזכיר במדבר סיני, פירוש הכתוב זאת התורה לעולה ולקרבנות שצוה ה׳ בהר סיני ביום צוותו במדבר. אחר שאמר בהר סיני הזכיר במדבר סיני כדי שלא תבין מזה כי היה בהר ממש במקום הכבוד ששם דבר עמו עשרת הדברים, והוצרך ג״כ להזכיר במדבר סיני כדי שלא תבין במדבר סיני אחרי שנסעו מלפני ההר, ומפני זה הזכיר הכתוב את שניהם בהר סיני, במדבר סיני. וענין בהר סיני לפני הר סיני, והזכיר הכתוב כי היה זה במדבר סיני לפני ההר בתחומו וקרוב לו, ושם אוהל מועד, כמו שאמר בתחלת הענין (ויקרא א׳:א׳) ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לאמר, הודיע אותנו עתה מקום אוהל מועד, וכל מה שאמר הכתוב עולת תמיד העשויה בהר סיני, פירושו לפני הר סיני, כי בהר ממש לא הקריבו. כן כתב הרמב״ן ז״ל.

ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם לה׳ במדבר סיני. הנה באר בכאן בפירוש כי הקב״ה צוה בקרבנות, ואם כן יש לשאול מה שאמר הנביא (ירמיהו ז׳:כ״ב) כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וגו׳ על דברי עולה וזבח. אבל הענין כי בודאי הכתוב הוא שצוה בקרבנות והיה זה מחסדיו הרבים, לפי שבשר ודם עלול הוא אצל החטא ואין שום אדם נצול ממנו ואפילו הצדיקים, וכענין שכתוב (קהלת ז׳:כ׳) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ועל כן באה מצות הקרבנות מאתו יתעלה להיותה לפניו כפרת עונותינו, שיתעשת לנו האלהים ולא נאבד, ואמנם רצונו הוא שנשמע בקולו ולא נחטא ולא נצטרך לקרבנות, אבל שנביא קרבנות ולא נשמע בקולו לא צוה בקרבנות הללו, ועל זה אמר הנביא ולא צויתים על דברי עולה וזבח, ומצינו בכתוב מפורש (שמואל א ט״ו:כ״ב) הנה שמוע מזבח טוב, ומקרא מלא אמר דוד ע״ה (תהילים מ׳:ז׳) זבח ומנחה לא חפצת, אבל מה אתה חפץ, שנשמע בקולך, זהו שאמר (שם) אזנים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת. כי מן הידוע שעיקר הקרבנות הוא שמוע בקול ה׳ יתעלה, ומזה הזכיר מיד (ירמיהו ז׳:כ״ג) כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי. ואם בעל הקרבן שומע בקול הש״י הלא קרבנו מרוצה ומקובל, וכענין שכתוב (תהילים ד׳:ה׳) רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם, וסמך לו זבחו זבחי צדק, ובאורו תרצו לזבוח זבחי צדק שלא תחטאו. ואם אינו שומע בקול ה׳ יתעלה אין קרבנו מקובל אלא נקרא זבח רשעים, ואמר הכתוב (משלי ט״ו:ח׳) זבח רשעים תועבת ה׳ ותפלת ישרים רצונו, באורו של כתוב כי טובה תפלת הצדיק ויותר מקובלת היא מקרבנו של רשע. וכן אמר שלמה ע״ה (קהלת ד׳:י״ז) וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח, יאמר וקרוב ה׳ לשמוע תפלת הצדיקים וחפץ בה מאשר יחפוץ זבח הכסילים. ומן הענין הזה הזכיר ישעיה ע״ה על הרשעים המקריבים קרבן והם ברשעם שהוא נחשב להם לעברה גדולה, הוא שאמר (ישעיהו ס״ו:ג׳) שוחט השור מכה איש זובח השה עורף כלב מעלה מנחה דם חזיר וגו׳, באר כי הרשע השוחט השור להקריבו קרבן הרי הוא כהורג נפש, וזובח השה להקריבו כאלו עורף כלב להקריבו לפניו, והמעלה מנחה כאלו מעלה דם חזיר לפניו.

והנה הכלב והחזיר שניהם טמאים אבל יש בכל אחד מהם סימן טהרה, שהרי הכלב מפריס פרסה, והחזיר מפריס פרסה ושוסע שסע, לכך המשיל הרשעים בהן שהם מראים בעצמם שיש בהן קצת מעשה טוב בהקריבם קרבן והנה הם טמאים במעשים רעים, וזה באור הכתוב כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח, כלומר בלא שישמעו בקולי.

פרק ח

ד **ותקהל העדה אל פתח אהל מועד.** מעשה נס היה, וזה אחד מן המקומות שהחזיק המועט את המרובה. כיוצא בו (במדבר כ׳:י׳) ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע. וכן אמרו במדרש ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד, אמר לפניו משה, רבונו של עולם ששים רבוא אנשים וששים רבוא בחורים היאך אני יכול להעמידן פתח אהל מועד, אמר לו הקב״ה על זה אתה תמה, והלא השמים כדוק עין היו, ואני מתחתים מסוף עולם ועד סופו, שנאמר (ישעיהו מ׳:כ״ב) הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת. וכן בהר סיני נגלה הקב״ה על הר סיני בעשרים ושנים אלף מרכבות של מלאכי השרת, שנאמר (תהילים ס״ח:י״ח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, ועל כל מרכבה ומרכבה כמרכבה שראה יחזקאל, והיאך היה ההר מחזיק כולם, אלא מעשה נסים היה שהיה הקב״ה אומר להר הרחב וקבל בני אמונים. וכיון שעברו את הירדן נכנסו כל ישראל בין שני בדי הארון, שנאמר (יהושע ג׳:ט׳) ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה ושמעו את דברי ה׳ אלהיכם. וכן לעתיד כל אותן אוכלסין שיצאו מאדם הראשון עד שיחיו המתים היכן הם עומדים, והן עתידין לומר (ישעיהו מ״ט:כ׳) צר לי המקום גשה לי ואשבה, אלא אני מרחיב את ירושלים, שנאמר (שם נד) הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך, וכתיב (יחזקאל מ״א:ז׳) ורחבה ונסבה למעלה למעלה, עד כאן במדרש.

ז **ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו באבנט וגו׳.** בגדי כהונה סדר לבישתן כך הוא, כתנת אבנט מעיל אפוד חשן מצנפת ציץ הזהב, והנה הם שבעה שהיה משה מלבישן לאהרן ונותנן עליו, ועם המכנסים שהיו לובשין הם עצמן תחלה הן שמונה. וסדר לבישתן כסדר שבעה רקיעים, מכנסים שהיו לכסות בשר ערוה כנגד הרקיע הראשון שבו לבנה שהוא מכסה לאהל העולם השפל בשגם הוא בשר, כתנת כנגד הרקיע שבו כוכב, אבנט כנגד הרקיע שבו נוגה, מעיל כנגד הרקיע שבו חמה, אפוד כנגד אפודת הרקיע שבו מאדים, חושן כנגד הרקיע שבו צדק, ולכך היו בכפלו אורים ותומים שהיו מצודקין בדבריהם, מצנפת שהיה עליון בראש כנגד הרקיע שבו שבתאי שהוא עליון על כל השבעה, והכתוב קראו ראש כוכבים, הוא שכתוב (איוב כ״ב:י״ב) וראה ראש כוכבים כי רמו, ציץ שכתוב בו קדש לה׳ כנגד כסא הכבוד שהוא למעלה משבעה.

ויש עוד בשבעה שהיה משה מלבישן רמז לשבעה הידועים, כי הראשון הוא **כתנת** בד לבן, והשני **אבנט** שהיה חוגרו, והכח והגבורה במתנים, **והמעיל** שכולו תכלת **והאפוד** שהיה הדר **וחשן משפט** שוק שמאל, **והמצנפת** ראויה לחתן והשביעי **הציץ** שהיה של זהב והיא הכלה. והבן זה.

ח **ויתן אל החשן את האורים ואת התומים.** כתב של שם המפורש היה, וכבר נתבאר זה בסדר ואתה תצוה, ומדרגה היתה ממדרגות רוח הקדש למטה ממדרגת הנבואה ולמעלה מבת קול. ודע כי ההפרש שיש בין נבואה לרוח הקודש הוא שהנביא בעת שתבא בו הנבואה כל הרגשותיו וכחותיו בטלות, והוא משולל מכל דרכי העולם הזה ומופשט מן החומר ומתבודד עם השכל לבדו והנה זה בהקיץ, וזו היא מעלת שמונה נביאים. ורוח הקודש היא שלא תתבטל אחד מהרגשותיו והוא מדבר כדרך כל אדם, אבל יעורר אותו רוח עליוני ויופיע הדברים על לשונו וידבר עתידות בסיוע אלהי, וזו היא מעלת הכתובים, אבל מעלת התורה שצוה לנו משה למעלה מכל זה, כי נבואתו של משה למעלה מכל הנביאים כולן, ומטעם זה תמצא לרז״ל שיזכירו בכל מקום תורה נביאים וכתובים, בסדר המעלות ומדרגות הנבואה, ובפירוש אמרו מניחין תורה על גבי נביאים אבל לא כתובים על גבי נביאים. כל זה הוצרכו החכמים ז״ל להעיר על מדרגות הנבואה כדי שיתבונן האדם, והחי יתן אל לבו מאין תוצאות הנבואה, ואיך המעלות זו למעלה מזו ומה בין נבואת משה לשאר הנביאים כולן.

כג **ויתן על תנוך אזן אהרן הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית.** יראה לי בסדור אברים הללו, כי מפני שנחלק המציאות לשלשה חלקים עולם המלאכים ועולם הגלגלים והעולם השפל, ונצטוה משה על המשכן הכולל חלקי המציאות הזה, לפנים מן הפרוכת כנגד עולם המלאכים, מחוץ לפרוכת שהוא אהל מועד כנגד עולם הגלגלים, חצר המשכן כנגד עולם השפל, על כן הוצרך המשכן הזה להיות שם אחד מכיר את בוראו מיוחד לעבוד עבודת הש״י והוא הכהן הגדול, ושיהיה ג״כ כולל בגופו ובתכונת צורתו שלשה חלקים אלו, וזו היא צורת אדם שהוא עולם קטן, ובו עולם הדבור והוא הראש כנגד עולם המלאכים, ועולם החיות זהו מן החזה ועד מתניו כי באמצעות גופו הוא הלב שהוא בעל התנועה כנגד עולם הגלגלים, ועולם הטבע ממתניו ולמטה כנגד העולם השפל, ולפי שהקרבנות הם קיום העולם, ושהוא נחלק לשלשה חלקים אלו, הוצרך משה רבינו ע״ה לתת מן הדם שהוא כפרת הנפש בשלשה אברים הללו מן הגוף שהן שלשת חלקי הגוף של הכהן המכפר, וזהו שאמר על תנוך אזן אהרן הימנית זהו עולם הדבור, כי אבר האזן בראש, ועל בהן ידו הימנית, זהו אמצעית הגוף, הוא עולם החיות, ועל בהן רגלו הימנית, זהו עולם הטבע.

ודע כי הבהן שהוא לשון התורה נקרא בלשון חכמים גודל, שהוא העב מכלם. ויש שפירשו כי העב מכולם נקרא זרת, והקטן שבכולם נקרא גודל, וכך סדור חמשה אצבעות היד בשמותיהן, והם אצבע אמה קמיצה גודל זרת, והראשון והוא העב נקרא זרת לפי שבו נשלם הזרת כשמודד בזרתות, והשני לו נקרא אצבע וזהו וטבל הכהן אצבעו מן הדם, שלישי לו נקרא אמה והוא האמצעי וארוך מכולן ואמת הזרוע נשלמה בו, רביעי לו נקרא קמיצה, וזהו

(ויקרא ב) וקמץ משם מלא קמצו, חמישי לו נקרא גודל והוא הקטן שבכולן והוא סוף האצבעות ולכך נקרא גודל מלשון גדילים שהן חוטים בסוף הכנף.

אמנם בתחלת כתובות (ה) אמרו, זו אצבע זו זרת זו קמיצה זו אמה זו גודל. ופירוש רש״י ז״ל שם, זו זרת מן הקטנה מודדים זרת של חשן. זו קמיצה, מאצבע שאצל לקטנה מתחילים לקמוץ חופה שלש אצבעותיו על פס ידו הקמיצה האמה והאצבע וקומץ, זו אמה, גדולה אמת בנין ואמת כלים. זו אצבע, להזות דכתיב באצבעו. זו גודל, לבהן יד דאהרן, וכל אחד מהם יש בו צורך ואף בצרכי גבוה, עכ״ל הרב ז״ל.

וחכמי הטבע כתבו בספריהם כי כשם שכל אבר ואבר מאברי הגוף נברא לתועלת מיוחד בגוף, ויש ברובן שבכל אחד ואחד כלול שתים שלש תועליות ואין בו דבר לבטלה, כך חמש אצבעות שביד כל אחד ואחד מהם נברא לתועלת מיוחד, והוא כי כל אחד מהאצבעות הוא משרת לחוש אחד מחמשה חושים שבאדם שהם עיקר האדם, ובהם מתגלים כחות הנפש, הראשון משרת לקנוח הפה והוא שבו חוש הטעם, והשני תוך הנחירים שבו חוש הריח, והשלישי לחוש המשוש למשש בכל חלקי הגוף ולפיכך הוא ארוך מכולן, והרביעי לקנח העין, והחמישי לקנח האזן, והקב״ה ברא בגוף האדם חמשה חושים ומסר להם חמשה משרתים שהן האצבעות, וזהו שלמות הטבע, כי אין הטבע עושה דבר לבטלה ואנו רואין כי כל אחד ואחד מהאצבעות הולך לחוש שלו תמיד שלא בכוונה, יתברך ויתעלה היוצר, יוצר בראשית אשר יצר את האדם בחכמה.

לג **כי שבעת ימים ימלא את ידכם.** וכן אמר לו הקב״ה בסדר ואתה תצוה, שבעת ימים תמלא את ידם.

ועל דרך הקבלה היו ימי המלואים שבעה כנגד השבעה הידועים, כי כבר ידעת דוגמתו של כהן גדול מהו שמתוכו התנבא משה ע״ה כענין שכתוב (ישעיהו ס״ג:י״ב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו, ולכך נצטוה משה שיטפל באהרן ושימשחנו, כי כן הזכיר למעלה ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אותו לקדשו, ולכך נקראו ימי מלואים, לשון שלמות, כי דוגמתם שלמות הכל, וכבר ידעת כי משה שמש כל שבעת ימי המלואים וחנוך כהונתו של אהרן על ידי משה היתה, והבן זה.

לד **כאשר עשה ביום הזה צוה ה׳ לעשות לכפר עליכם.** דרשו רז״ל במסכת יומא פ״א כאשר עשה ביום הזה הוא יום שמיני למלואים שאתם משמרים שבעה ימים לפניו, כך צוה ה׳ לעשות אלו מעשה פרה, שתשמרו שבעה ימים קודם לשרפת פרה מגזירה שוה דצוה צוה, כתיב הכא צוה ה׳ לעשות, וכתיב בפרה (במדבר יט) זאת חקת התורה אשר צוה ה׳. לכפר עליכם, אלו מעשה יום הכפורים, שיפרוש הכהן הגדול שבעה ימים קודם ליום הכפורים, והיינו דתנן שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין, ותנן נמי שבעה ימים קודם שרפת הפרה מפרישין הכהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה. וזה באור הכתוב כאשר עשה ביום הזה, שיש לפניו שבעה, כן צוה ה׳ לעשות בפרה שבעה ימים לפני שריפתה, וכן לכפר עליכם, הוא יום הכיפורים שהכהן גדול פורש שבעה ימים לפניו.

לה **ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים.** הזהירם שלא יצאו מפתח אהל מועד יומם ולילה בשעת עבודה, כלומר עד שישלימו כל העבודה המוטלת עליהם באותו העת, והיא מצוה נוהגת לדורות שלא יניח כהן עבודה ויצא וזהו שאמר בכהן גדול (ויקרא כא) ומן המקדש לא יצא ולא יחלל, אימתי אינו יוצא ואינו מחלל הוי אומר בשעת עבודה, ואם עשה כן חייב מיתה, שנאמר פן תמותו, ומכלל לאו אתה שומע הן.

ומה שהזהירם שלא יצאו מן הפתח לא ביום ולא בלילה, כוונת הפסוק בשעות הראויות לישב שם, שהרי בשר ודם הוא מוכרח לעשות הענינים הגופניים, כיוצא בו אמר הכתוב בבנין ביהמ״ק (מלכים א ו׳:ל״ח) ויבנהו שבע שנים, ואת ביתו בנה שלמה י״ג שנה, שאין לכלול בהם השבתות והמועדים, כי הכוונה בימים הראויים למלאכה, אף כאן הזהירם שלא יצאו מן הפתח בשעות הראויות לישב שם.

ובמדרש ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה אלו שבעה ימים אבלות של נדב ואביהוא, שהרי הקב״ה שמר על עולמו תחילה. באורו שהתאבל שבעה ימים על העולם שעתיד ליחרב בדור המבול, שנאמר (בראשית ז) ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ. ואמרו שם ומתאבלין על המת קודם שימות, אלא אדם שאינו יודע מה שעתיד להיות אינו מתאבל עד שימות המת אבל הקב״ה שיודע מה שעתיד להיות שמר על עולמו תחלה, אף כאן אמר הקב״ה ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים, שמרו על אחיכם שבעה כדרך ששמרתי אני את עולמי שבעה, וזהו שכתוב ושמרתם את משמרת ה׳.

לו **אשר צוה ה׳ ביד משה .** כתב הרמב״ן, לא אמר כאשר צוה ה׳ את משה כאשר יאמר בכל מקום, לפי שבניו לא עשו כאשר צוה ה׳, אבל עשו כל הדברים אשר צוה ה׳ ביד משה ועוד הוסיפו על המצוה מה שאמר הכתוב (ויקרא י׳:א׳) אש זרה אשר לא צוה אותם עד כאן. ופרשה זו של מלואים נאמרה שבעה ימים קודם הקמת המשכן, שהרי משה בעשרים ושלשה באדר נצטוה בהקמת המשכן והקים אותו, ולסוף שבעה ימים קראו הקב״ה שהוא יושב הכרובים וצוהו על הקרבנות כל הפרשיות שמתחלת סדר ויקרא עד כאן.

והנה המשכן נתחנך בקרבן מלואים ולפי מה שכתבתי למעלה בפסוק כי שבעת ימים ימלא את ידכם, בדין היה שיתחנך בו, כי קרבן מלואים הוא קרבן כולל חטאת עולה ושלמים, וכן ענינם כולל כל הבנין, ולכך שמש משה כל שבעה והלביש לאהרן שבעה, מן הראשון שהוא כתונת בד עד השביעי שהוא הציץ כדי להמשיך השכינה הכלולה משבעה, ואז שרתה למחרתו ביום שמיני שהיה באחד בניסן.

וטעם המלואים שיהיו חטאת ועולה ושלמים, לפי פשוטו הוא כי הקריב חטאת לכפר על המזבח, כענין שכתוב (פסוק טו) ויקדשהו לכפר עליו, והעולה לרצות על הכהנים, והשלמים להודות לה׳ כי טוב עשה עמם בצוותו אותם לעשות לו משכן ובית תפארת. וכן בבית המקדש לעתיד יקריבו קרבן מלואים עם חנוכת המזבח, וכשם שהקריבו הנשיאים במשכן חנכת המזבח והקריבו בשבת, כך לעתיד יקריב הנשיא חנוכתו בשבת כמו שמפורש ביחזקאל, המקום יזכנו לראות בבנינו ולהקריב שם קרבנות על גבי המזבח שיהיו לרצון, ויקיים לנו ברחמים הבטחת ישעיה ע״ה שאמר (ישעיהו ס׳:ז׳) כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר.

פרק ט

א חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה, טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה, שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת (משלי ט, א)

שלמה בפסוקי פרשה זו (משלי ט׳:ד׳) בא לדבר על אמונתנו ועל אמונת עובדי אלילים, והמשיל אמונתנו לאשה חכמה, והמשיל אמונת עובדי אלילים לאשת כסילות הומיה. המשיל אמונתנו לאשה חכמה, הוא שאמר חכמות בנתה ביתה, יכנה חכמת תורתנו במלת חכמות על שם שכוללת כל החכמות, ואמר כי חכמת התורה כאשה שבנתה ביתה על עמודים רבים כדי שיהיה חזק לא ימוט לעולם, וחשבון שבעה לאו דוקא, אבל הוא כעין (שם כד) כי שבע יפול צדיק וקם. והנה היא משתדלת לטבוח טבח והכן ולמסוך היין והיא בעצמה עורכת השלחן לא בצווי, וזה טעם אף ערכה. ועוד תקרא לקרואיה והם הנשים אשר כגילה, גם לפתי ולחסר לב. והנה זה משל על חכמת תורתנו שהיא שלמה בכל מיני שלמיות, שנאמר (דברים ח׳:ט׳) לא תחסר כל בה, והיא המורה דרך היחוד, וכשיתבונן בה האדם היטב שם ימצא תשובה לכל החולקין עליה עד שהתורה היא ערוכה ומסודרת לפני כל מבין כשלחן ערוך המזומן לפני הרעב שיאכל, והתורה הזאת היא הנותנת חכמה בפתאים כענין שכתוב (תהילים י״ט:ח׳) עדות ה׳ נאמנה מחכימת פתי. ותזהיר את הבריות שיתעסקו בה ושיעזבו פתיותם, והוא שכתוב (משלי ט) מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו, ומה היא אומרת לפתי ולחסר לב (שם) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי, עזבו פתאים וחיו ואשרו בדרך בינה, כי בי ירבו ימיך וגו׳. והמשיל אמונת העו״א לאשת כסילות הומיה הנותנת עצה להכשיל הרבים והמחזקת ידי עוברי עבירה והמשבחת פתיות והמעשים הרעים, הוא שכתוב (שם) אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה, וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת. באר הכתוב כי האשה הזאת הפך הראשונה, כי הראשונה חכמה וזו אשת כסילות, הראשונה בנתה וטבחה ומסכה וערכה והיא שותקת, וזו אינו יודעת לעשות אחת מאלה והיא הומיה, זהו ובל ידעה מה, וכשם שהאשה הראשונה שלמה בכל מיני שלימות וזריזות, כן זאת חסרה מכולן שאינו יודעת לעשות דבר רק שהיא יושבת לפתח הבית, זהו וישבה לפתח, כי זהו במקום מגולה שאינה נכנסת לפנים, ואיך תכנס ואין שם דבר מתוקן, כן העו״א אינן רוצים להתכסות בצלו של הקב״ה אבל הם יוצאין מתחת רשותו ולא זכו להכנס בפנים, זהו וישבה לפתח ביתה במקום מגולה שאינה נכנסת לפנים. וכן השיב ר׳ יהושע בן חנניה לאנדרינוס, אלוהות שאתם עובדין אם תרצו לעובדם עבדו אותם חוץ מן העולם שברא הקב״ה, בעולם שתעשו לכם, כי אין ראוי שתעבדום ברשות שלו. והודיענו הכתוב כי העו״א עם היותם חסרים מכל השלמיות הם מתגאים במעשיהם הרעים, וזהו שאמר על כסא מרומי קרת, כי למעלה הזכיר על גפי וכאן על כסא, וכתיב לקרוא לעוברי דרך המישרים אורחותם, מי פתי יסור הנה חסר לב ואמרה לו, ומה היא אומרת מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם, כי כשם שהראשונה החכמה תוכיח הפתאים לעזוב פתיותם, כן זו שהיא אשת כסילות מלמדת אותם להחזיק בפתיותם, וכשם שהראשונה מלמדת דרך החיים ואומרת (שם) כי בי ירבו ימיך, כן זו מלמדת דרך המות, זהו שכתוב (שם) ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קרואיה, הפך מקרואי הראשונה.

ובמדרש חכמות בנתה ביתה, זאת התורה שבנתה כל העולמות. חצבה עמודיה שבעה, שנחצבה משבעה רקיעים, זכה אדם והתעסק בה נוחל שבעה ארצות, ואם לאו מסתלק משבעה ארצות. באור שבעה ארצות העולם הזה שהוא נחלק לשבע אקלימים, וכאלו אמרו נוחל העולם הזה ומסתלק מן העולם הבא.

והמדרש הזה עשה חשבון שבעה דוקא לפי שהוא החשבון המכוון הכולל העליונים והשפלים והוא החשבון הנמצא בהרבה מצות שבתורה שהן סובבות על חשבון שבעה כמצות השבת והשמטה והיובל, כי השביעי מקודש בימים שהוא השבת, ובשנים והיא השמיטה, ובשמטות והוא היובל, גם ימי הפסח שבעה וימי הסכות שבעה, וארבעה מינין שבלולב חוזרין לשבעה, גם ימי האבלות שבעה כימי השמחה, והכל ענין אחד, ירמוז לשבעת ימי בראשית. גם בלעם הקריב בשבעה מזבחות ואמר (במדבר כ״ג:ד׳) את שבעת המזבחות ערכתי, גם ימי המלואים שבעה, כי כן נתפרש בכתוב (ויקרא

ח׳:ל״ג) כי שבעת ימים ימלא את ידכם, וכל הדברים האלה הסובבים על שבעה עקרן ושרשן ממקום אחד ומוצאן ממעין אחד. ומה שלא נתחנך אהרן בכהונה גדולה ביום שביעי עצמו כי אם למחרתו ביום שמיני, לפי שהכהן הגדול מיוחד בבית המקדש לעבודת אל אחד, וחשבון שמונה אחר השבעה הנה הוא במעלת האחד, על כן צוה הכתוב להיות תחלת כהונתו של אהרן הכהן וחנוך עבודתו ביום השמיני, וזהו שכתוב.

ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל. חנוך כהונה גדולה ביום שמיני כולל עוד טעם אחר, והוא שמצינו שרוב עניני המשכן והמקדש סובבים על חשבון שמונה, שהרי בגדי כהן גדול היו שמונה, ואלו הן, ציץ וחשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט ומכנסי בד. בושמי שמן המשחה והקטרת היו ג״כ שמונה, בשמן המשחה ארבעה מור וקנמון וקנה וקדה, ובקטורת ארבעה נטף ושחלת וחלבנה ולבונה. גם הבדים היו שמונה, שני בדי הארון, ושנים לשלחן, ושנים למזבח הזהב, ושנים למזבח העולה. גם הקרבנות שהיו מקריבים לא הוכשרו ליקרב כי אם אחר שמונה ימים, הוא שכתוב (ויקרא כ״ב:כ״ז) ומיום השמיני והלאה ירצה, גם השיר שהיו הלוים אומרים על הקרבנות היו שמונה לחנין (ר״ל שמונה מיני כלי זמר) למנצח על נגינות, על מחלת, על עלמות, על הנחילות, על השושנים, על הגתית, על השמינית. היום השמיני הזה ר״ח ניסן היה שבו הוקם המשכן ונטל עשרה עטרות, כלומר עשר מיני כבוד ומעלה נתקבצו באותו יום, היה ראשון לשנת צאתם ממצרים, ראשון לכהונת אהרן שבו נתחנך ובו היה תחלת כהונתו, ראשון לקרבנות, ראשון שנתברכו ישראל ברכת כהנים, ראשון לירידת אש מן השמים על המזבח הנחשת, ראשון לשעיר ראש חדש, ראשון לשחוטי חוץ שבו נאסרו הקרבנות להקריב אלא אם כן הביאום תחלה אל פתח אהל מועד, ראשון להשראת שכינה, ראשון לקרבנות הנשיאים שבו הקריב נחשון בן עמינדב את קרבנו, ראשון לשלוח טמאים ממחנה ישראל. וכן לשון תורת כהנים אותו היום נטל עשר עטרות, ראשון למעשה בראשית, ראשון לנשיאים, ראשון לכהונה, ראשון לעבודה, ראשון לירידת האש, ראשון לאכילת קדשים, ראשון לראשי חדשים, ראשון לשכון שכינה בישראל, ראשון לברך את ישראל.

ובמדרש ויהי ביום השמיני זהו שאמר הכתוב (תהילים ע״ה:ה׳) אמרתי להוללים אל תהולו, לחוללים אל תחולו, ענין מחולות (שיר השירים ז׳:א׳) כמחולת המחנים (שופטים כ״א:כ״א) לחול במחולות, לפי שהשמחה אינה ממתנת לאדם בעוה״ז, לא כל מי ששמח היום שמח למחר ולא כל מי שמצר היום מצר למחר, זהו שאמר שלמה ע״ה (קהלת ב׳:ב׳) לשחוק אמרתי מהולל. תדע לך שהוא כן שהרי בבריאת העולם היתה שמחה גדולה לפני הקב״ה, שנאמר (תהילים ק״ד:ל״א) יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו, וכתיב (בראשית א׳:ל״א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, מה כתיב בסוף (שם ו) וינחם ה׳ וגו׳ ויתעצב אל לבו, לכך נאמר (תהילים ע״ה:ה׳) אמרתי להוללים אל תהלו, אמרתי לחוללים. ומה אם הקב״ה לא המתין בשמחתו, בני אדם על אחת כמה וכמה, **אברהם** שמח שמחה גדולה, נתגדל והרג כמה מלכים, ונתן לו הקב״ה בן לזקנתו, ולבסוף אמר לו (בראשית כ״ב:ב׳) קח נא את בנך את יחידך וגו׳, חזר מהר המוריה לקבור את שרה ובקש מקום לקבורה ולא מצא עד שקנאהו בארבע מאות שקל כסף. **יצחק** שמח שמחה גדולה, אמרו לו (שם כו) ראה ראינו כי היה ה׳ עמך, נצל מן החרב ומאנשי גרר, ולבסוף (שם כז) ותכהין עיניו. ומה יצחק שהוא עולתו של הקב״ה לא המתין בשמחתו, בני אדם עאכ״ו. **יעקב** שמח שמחה גדולה, ראה סלם ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו והנה ה׳ נצב עליו, ולבסוף אירעוהו כמה צרות, צרת לבן צרת עשו צרת יוסף צרת דינה, ומה יעקב הצדיק שאמר לו הקב״ה (ישעיהו מ״ט:ג׳) ישראל אשר בך אתפאר, לא המתין בשמחתו, בני אדם עאכ״ו. **יהושע** שמח שמחה גדולה, הנחיל לישראל את הארץ הרג שלשים ואחד מלכים ונתנו לו כל ישראל כבוד ואמרו לו (יהושע א׳:י״ח) כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת, ולבסוף (לא) הזקין [ולא זכה] ומת בלא בנים ומה יהושע שלא זכה (ל)הזקין ומת בלא בנים, הצדיקים כך, הרשעים על אחת כמה וכמה. **עלי הכהן** שמח שמחה גדולה שהיה מלך וכהן ואב ב״ד, שנאמר (שמואל א א׳:ט׳) ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה׳, ראה מה כתיב (שם ד) ויהי כהזכירו את ארון האלהים ויפול מעל הכסא אחורנית ותשבר מפרקתו וימות, וכתיב ושני בני עלי מתו חפני ופנחס, ומה עלי הצדיק כך, הרשעים על אחת כמה וכמה. **אלישבע בת עמינדב** אין לך איש ואשה בעולם שראתה שמחות גדולות כמותה, שראתה בעלה כהן גדול ומשה אחי בעלה מלך ונביא ושני בניה סגני כהונה ואחיה נחשון בן עמינדב ראש כל נשיאי ישראל, ולא המתינה בשמחתה אלא נכנסו שני בניה להקריב קרבן ויצאו שרופים, לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו.

קרא משה לאהרן ולבניו. דרשו רז״ל קריאה זו לגדולה, שכך אמר לו משה לאהרן, אחי הקב״ה רוצה למנותך כהן גדול א״ל אתה יגעת במשכן ואני נעשה כהן גדול אמר לו אע״פ שאתה נעשה כהן גדול שמח אני כאלו נעשיתי אני, שכשם ששמחת בגדולתי כך אני שמח בגדולתך. ואימתי בשעה שאמר לו הקב״ה (שמות ג׳:י׳) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, אמרתי לו שלח נא ביד תשלח, תעביר מעלי השליחות שאחי גדול ממני, אמר לו אעפ״כ, וראך ושמח בלבו. אמר רבי שמעון בן יוחאי הלב ששמח בגדולתו של אחיו ילבש אורים ותומים, שנאמר (שמות כ״ח:ל׳) ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו, לפיכך כל שבעת הימים שהיה משה מתעסק במשכן היה זורק את הדם ומקטיר קטרת, אמר הקב״ה משה מה אתה סבור שאתה נעשה

כהן גדול, קרא לאהרן שישמש בכהונה גדולה, וזהו שכתוב קרא משה לאהרן ולבניו וגו׳. למה קרא לזקני ישראל, לגדלו בפניהם. אמר לו הקב״ה קום קרא לזקנים ומנה אותו בפניהם כדי שלא יאמרו מעצמו נעשה כהן גדול.

ב **ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת.** לכפר על מעשה העגל שכתוב בו (שם לב) אשר עשה אהרן.

ובמדרש קח לך עגל, למה לא אמר קח לך פר אלא קח לך עגל, לפי שעל ידי עגל נתפקפקה הכהונה בידך ובעגל היא מתקיימת בידך.

ג **קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש בני שנה תמימים לעולה.** אמרו במדרש מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן, אלא אתם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף, בתחלה (בראשית ל״ז:ל״א) וישחטו שעיר עזים, בסוף (שמות ל״ב:ח׳) עשו להם עגל מסכה, יבא שעיר ויכפר על מעשה שעיר, יבא עגל ויכפר על מעשה עגל.

ויראה לי כי מה שצוה לאהרן להיות העגל שלו חטאת וצוה בשל ישראל להיותו עולה, כדי שיתבאר מזה זכות לבו של אהרן, שאע״פ שעשה העגל בידו לא חטא בו במחשבתו כלל אבל כוונתו היתה לשמים, וכן יראה לי ממה שהוסיף הכתוב לומר (שם) אשר עשה אהרן, כי בודאי כבר נתפרש זה באמרו (שם) ויקח מידם ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה, ולמה הוצרך אשר עשה אהרן, אבל בא לומר שאין הכתוב תופש עליו אלא המעשה לבד ולא על המחשבה, והוא כאלו אמר בפירוש כי חטא במעשה ולא במחשבה ומפני זה הביאו חטאת לפי שהחטאת באה על החטא במעשה, ובאותו של ישראל צוה להיותו עולה לפי שהעולה באה על הרהור הלב, וידוע כי ישראל חשבו בו מחשבה רעה והנה חטאם בו במחשבה מעשה.

ד **ושור ואיל לשלמים.** דרשו רבותינו ז״ל בתורת כהנים, למה הקריבו ישראל שנים עגל ושור לפי שנדמה עבודה לשני מינין, שנאמר עשו להם עגל מסכה, ולהלן הוא אומר (תהילים ק״ו:כ׳) וימירו את כבודם בתבנית שור, יבא שור ויכפר על מעשה שור, יבא עגל ויכפר על מעשה עגל, תדעו שנתרצה המקום לכפר על עונותיכם, עברה שאתם מתיראין ממנה כבר נזבחה לפני המקום, שנאמר לזבוח לפני ה׳.

כי היום ה׳ נראה אליכם. היה לו לומר נראה בסגו״ל וכך הלשון נראה לזכר ולנקבה נראה בקמ״ץ. ומזה יתכן לומר לפי דרך הקבלה כי היא כפועל עומד לנקבה, והוא רמז למדת הדין שנראתה באותו יום, הוא שכתוב (ויקרא ט) וירא כבוד ה׳ אל כל העם, ומפני זה אמר לשון נראה, והוא כלשון (תהילים ק״ל:ג׳) אם עונות תשמר יה, שאינו לנכח כי אם לשון נקבה ונסתר. וכבר ידעת ענין הכתוב (שמות כ״ד:י״ז) ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת, וזהו שאמר זה הדבר אשר צוה ה׳ תעשו וירא אליכם כבוד ה׳, היה מספיק שיאמר אשר צוה ה׳ תעשו וירא אליכם, ומלת וירא חוזרת אל ה׳, אבל הוסיף לומר כבוד ה׳ כדי לבאר על המצוה יתברך ועל הכבוד הנראה.

ז **קרב אל המזבח.** על דרך הפשט אל צפון המזבח, כי החטאת והעולה שחיטתן היתה בצפון.

ועל דרך המדרש היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו, נכנס משה אצלו אמר לו אהרן אחי לא תירא ממה שאתה מתירא אלא הגס דעתך ובא קרב אליו לכך נאמר קרב אל המזבח.

וכתב הרמב״ן ז״ל אין הכוונה במדרש הזה שהיה רואה על המזבח תבנית שור, אבל הענין כי אהרן לא היה בידו עון אחר זולתי עון העגל, והיה העון ההוא קבוע במחשבתו כענין שכתוב (תהלים נא) וחטאתי נגדי תמיד, והיה רואה את המזבח כאלו היה שם צורת עגל שיעכב על קרבנותיו שיקריב מכאן ואילך, ועל כן אמר לו משה אין לך להתירא מזה שכבר נמחל לך העון.

וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם. אמר תחלה וכפר בעדך ואח״כ בעד העם שתעשה קרבן העם.

או יש לפרש **ובעד העם** הכוונה על משפחתו כלומר בית הלוי אח״כ **קרבן העם** אלו ישראל.

ט **ואת הדם יצק אל יסוד המזבח.** לכפר על נפש האדם שקיומה בדם, כי כן כתיב (ויקרא יז) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, וכתיב (שם) כי הדם הוא בנפש יכפר, ועל כן היה מקטיר שלשה דברים הללו, החלב והכליות ויותרת הכבד, לפי ששלשתן מסכימים בחטא ומטים העם מדרך טובה לדרך רעה, וזהו שאמר **ואת החלב ואת הכליות ואת היותרת מן הכבד מן החטאת הקטיר המזבחה**, החלב הוא השומן המביא את האדם לידי גסות הרוח, והוא הסבה שטבע של אדם גס ומתגאה, כאמרו (דברים לב) וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כשית ויטוש וגו׳, וכתיב (איוב טו) כי כסה פניו בחלבו. הכליות הן מקור העצה, הוא שאמרו כליות יועצות, (תהלים סו) צרפה כליותי ולבי, (שם טז) אף לילות יסרוני כליותי. **הכבד** משם הנפש המתאוה המתפשטת באדם והיא המולידה החמה והכעס והמבקשת השררה ותענוגי הגוף, וכל זה היה מקטיר לצפון כי משם תפתח הרעה, והכל בא לכפר על חטא האדם היוצא משומן הלב ומחשבת הלב ומתאות הכבד.

כב **וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם.** שעור אל העם, לצורך העם ולתועלתם. וי״א בכאן כי אהרן היה נושא את ידו ומרמז בהן את העם לכאן ולכאן כשם שהם נוהגים על אומתם בתנועת יד ימינם, והביאו ראיה ממאמר רז״ל, ידיו, ידו כתיב, ותשובתנו להם לסכור פיהם הדובר עתק, כי ידיו קרי, ושתי

הידים היה מרים, והנה טענתם בטלה בתנועת יד אחת הוא הימין. ומה שאמרו רז״ל ידו כתיב, לפי שהיה הימין יותר נכבד מן השמאל לענין נסתר, נגלה אצל היחידים, וע״כ אמרו מקבלי האמת ידו כתיב, ואז תתקיים המקרא והמסורה ידיו ידו. וכן תמצא בנשיאת כפים שעשה משה שהזכיר שם הכתוב ידיו וידו, (שמות י״ז:י״א) והיה כאשר ירים משה ידו, ויהי ידיו אמונה, ולא הזכיר השמים, כי אין צריך, שהרי בידוע כי ההרמה לשמים היתה, והוא הדין בלשון וישא. ואם היה כדברי בעלי הדין כי אהרן היה פורש את ידיו כלפי העם והיה מברכם, היה ראוי לומר וישלח אהרן את ידיו אל העם, כי כן דרך האב כשרוצה לברך את בנו לשום ידו על ראשו, כדרך שעשה יעקב אל יוסף שכתוב (בראשית מ״ח:י״ד) וישלח ישראל את ימינו, אבל אמר וישא להורות כי היו ידיו זקופות למעלה, כלשון הכתוב הנאמר בשלמה (מלכים א ח׳:נ״ד) ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה׳ את כל התפלה והתחנה הזאת וכפיו פרושות השמים, ויעמוד ויברך את כל קהל ישראל, באר הכתוב כי היו ידיו זקופות למעלה וברך את ישראל.

כג **ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם.** נכנסו שניהם שם כדי שילמדנו משה מעשה הקטורת, לפי שאהרן כל שבעת ימי המלואים לא היה רשאי ליכנס לפנים מפתח אהל מועד, הוא שכתוב ופתח אהל מועד תשבו וגו׳, ועכשיו ביום השמיני הורשה ליכנס שם, ונכנס משה עמו ללמדו מעשה הקטרת, כי משה היה מקריב הקרבנות מתחלה ומקטיר הקטרת, הוא שתמצא בכל העבודות ויקח משה ויזרוק משה ויתן משה ויקטר עליו קטורת סמים, כי עד היום השמיני הזה שנתחנך אהרן בכהונה והתחיל בעבודה משה היה מתעסק בכל העבודות כולן, והוא היה הכהן הראשון, והרי הכתוב קוראו כהן שנאמר (תהילים צ״ט:ו׳) משה ואהרן בכהניו. ואמר ויצאו ויברכו את העם, כלומר סמוך להקטרת הקטרת מיד, שבאותה שעה התפלה מקובלת יותר, וכך מנהגו של כהן גדול ביוה״כ היה נכנס לפני ולפנים להקטיר הקטרת ומניח המחתה בפנים ויוצא ומתפלל על צרכי העם בספוק מחיותן ומזונותיהם ובירידת המטר ובשאר הצרכים. ומזה אמר דוד ע״ה (שם קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך, הזכיר הקטרת יותר משאר הקרבנות לפי שהוא קרבן הנבחר והנרצה יותר גם התפלה באותה שעה יותר מקובלת.

כד **ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל על המזבח.** הנה עתה ביום השמיני שנתחנך המשכן בקרבנות הנזכרים המובאים לכפר על מעשה העגל, ירדה אש מן השמים לקבל אותם, והאש הזאת היא שעמדה עד דורו של שלמה שבנה הבית, כל ימי הבית היתה האש קיימת לא כבתה עד שחרב, ועל זה רמז הכתוב (ויקרא ו׳:ו׳) אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה. וכן מצינו י״ב אשות שנפלו מן השמים בדורות ובזמנים חלוקים, שש מהן היו לקבלת הקרבנות ודרך רצוי ורחמנות, והשש הנותרים דרך כעס ונקמה. **האחת** היא האש הזאת שירדה לקבל הקרבנות הללו שנתחנך בהם המשכן שכתוב בה ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים, **השנית** היא שירדה בימי גדעון כאשר שאל אות מן המלאך, דכתיב (שופטים ו׳:י״ז-י״ח) ועשית לי אות שאתה מדבר עמי, אל נא תמוש מזה עד באי אליך, וכתיב וגדעון בא ויעש גדי עזים, וכתיב ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור, ומפני שצוהו לעשות חמשה ענינים שאל ממנו אות כדי שיתאמת הדבר בלבו, תחלה אמר לו קח את פר השור אשר לאביך, כלומר קח אותו לעצמך והכוונה שיעקור אותו מן העולם שלא יהיה נעבד, ופר השני שבע שנים, פירוש שני לבטן, והרסת את מזבח הבעל אשר לאביך ואת האשרה אשר עליו תכרות, ובנית מזבח לה׳ אלהיך על ראש המעוז הזה במערכה, ולשון המעוז הוא הר צוק וקשה מלשון עזאזל, ועל זה הוצרך לאות כדי שיעשה ענינים אלו. ו**השלישית** האש שירדה בימי מנוח כשנגלה המלאך לאשתו, וכתיב (שם יג) אם תעצרני לא אוכל בלחמך וגו׳, וכתיב ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור לה׳, וכתיב ויהי כעלות הלהב מעל המזבח השמימה, פירש רבינו סעדיה ז״ל כי תחלה קרא את ההר צור ויעל על הצור, ואחר שנתקבל הקרבן קרא מזבח, והיה האות בזה למנוח ולאשתו כדי שיתאמתו דברי המלאך בלבם שבשרם בבן. ו**הרביעית** בימי דוד כשבא הדבר על העם וקנה דוד המקום בגורן ארונה היבוסי, וכתיב (דברי הימים א כ״א:כ״ו) ויבן שם דויד מזבח לה׳ ויעל עולות ושלמים ויקרא אל ה׳ ויענהו באש מן השמים על מזבח העולה. ו**החמישית** בימי שלמה כשנשלם בנין בהמ״ק, דכתיב (דברי הימים ב ז׳:א׳) וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים ותאכל העולה והזבחים וכבוד ה׳ מלא את הבית. ואם ישאל השואל למה הוצרך האש הזאת וכבר היתה שם האש שירדה בימי משה. ותשובת הדברים כי מזבח הנחשת לא היה מכיל הקרבנות שבימי שלמה לרבוין, ורובם היו מקריבים בחצר, הוא שכתוב (מלכים א ח׳:ס״ד) ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר, ובאר הסבה למה ואמר, כי מזבח הנחשת אשר לפני ה׳ קטן מהכיל את העולה ואת המנחה, ולא היו רשאין להביא אל תוך החצר אש מן החוץ כי תהיה אש זרה, גם לא היו רשאין לקחת מן האש שעל מזבח הנחשת ושיוציאו אותו אל תוך החצר כי יחללוה ומעלין בקדש ולא מורידין, ועל כן הוצרך בהמ״ק לאות זה שתרד אש מן השמים אל תוך החצר. ו**הששית** בימי אליהו, הוא שכתוב (שם יח) עננו ה׳ עננו, הראשון בירידת האש השני בירידת המטר, לפי שהוא נשבע (שם יז) אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו׳. או בא לומר עננו הראשון שתרד אש ותקבל הקרבנות, עננו השני בתוספת ורבוי האש כדי שלא יוכלו המים לכבותה אבל היא תלחוך המים, כענין שכתוב (שם יח) ואת המים אשר בתעלה לחכה.

ובברכות פרק קמא, עננו ה׳ א״ר אמי עננו שתרד אש מן השמים ותאכלם, עננו שתסיח דעתם שלא יאמרו מעשה תהו הם מעשה כשפים הם, והששה שירדו דרך כעס ונקמה, **האחד** היא האש הזאת בנדב ואביהוא, הוא שכתוב (ויקרא י) ותצא אש מלפני ה׳ וגו׳, **השני** כשנתרעמו העם על משה (במדבר

יא) ויהי העם כמתאוננים רע וכתיב ותבער בם אש ה׳, **השלישי** במחלקותו של קרח דכתיב (שם טז) ואש יצאה מאת ה׳ ותאכל את החמשים ומאתים איש, **הרביעי** בענין איוב שנאמר (איוב א) אש האלהים נפלה מן השמים, **החמישי והששי** שניהם ע״י אליהו שירדה אש מן השמים ושרפה לשר חמשים וחמשיו, ובפעם שנית ירדה אש ושרפה לשר חמשים השני וחמשיו, הוא שכתוב (מלכים ב א) ותרד אש מן השמים ותאכל אותו ואת חמשיו, ונענשו שניהם על שדברו לאליהו בגאוה ובגודל לבב, הראשון אמר (שם) המלך דבר רדה, והשני אמר (שם) כה אמר המלך מהרה רדה.

פרק י

א **ויתנו בהן אש וישימו עליה קטורת.** על דרך הפשט החטא שנענשו בו נדב ואביהוא הוא שהביאו אש זרה מן החוץ, כי משפט הקטרת היה לקחת אש מן המזבח ולהקטיר בו את הסממנין, שנאמר (ויקרא ט״ז:י״ב) ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח, והם חשבו שהאש של מזבח היה צריך לעצמו לכלות הקרבן, ועל כן הביאו אש מן החוץ, והיה זה עבירה בידם, כי היה נראה מעוט אמונה שהרי האש יורדת מן השמים, ועל שהחלישו בלבם כח הנס ובעיני רואיהם נענשו, כי היה קצת חלול השם בדבר, כך פירש הראב״ד ז״ל.

וע״ד המדרש שתויי יין נכנסו למקדש, ולכך סמך לו מיד יין ושכר אל תשת וגו׳, אמר להן הקב״ה אני אכבד אתכם יותר ממה שכבדתם אותי, אתם הקרבתם לפני אש טמאה אני אשרוף אתכם באש טהורה, כיצד היתה מיתתן, שני חוטין של אש יצאו מבית קדש הקדשים ונחלקו לארבעה, שנים נכנסו בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה.

וע״ד הקבלה תבין חטאם ממה שאמר הכתוב וישימו עליה ולא אמר וישימו עליהם כשם שאמר בענין קרח (במדבר ט״ז:י״ח) ויתנו עליהם אש וישימו עליהם קטרת, וכן הזכיר עוד (שם) ונתתם עליהם קטרת, כי מלת עליה תרמוז למדת הדין, והכתוב הודיענו מחשבתם בזה, וידוע כי הקטרת למדת הדין, שנאמר (דברים ל״ג:י׳) ישימו קטורה באפך, ולשון קטרת התקשרות הרוח במדות, תרגום (בראשית לח) ותקשור, וקטרת. ומתוך ההתקשרות ההוא בא שפע ההמשכה ממעלה למדת הדין, וממדת הדין יבא שפע הברכה על המקטיר, והמקטיר למדת הדין אין ראוי לו שיכוון אלא לשם המיוחד לבדו, נדב ואביהוא טעו בכאן אחרי מדת הדין ולא כוונו אל השם המיוחד אלא למדת הדין בלבד, ולכך לא היה אשה ריח ניחוח לה׳, ומדת הדין עצמה פגעה בהם, הוא שכתוב ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל אותם.

ולדעת רוב המפרשים ז״ל הכניסו קטרת זה לפני ולפנים, וראייתם על זה פרשת אחרי מות, כי שם הוזהר אהרן שלא יכנס לפנים אלא בקטרת שלא ימות כדרך שמתו בניו, וזה דעת רש״י והחכם רבי אברהם בן עזרא ז״ל.

אבל דעת הרמב״ן ז״ל כי לא הכניסו לפני ולפנים אלא באהל מועד, וכן כתב בתחלת פרשת אחרי מות, איך יעלה על דעתם לבוא היום אל המקום אשר לא נכנס שם אביהם, ולמה יכניסו שם הקטרת שלהם לפנים משלו, כי אהרן לא הקטיר קטרת על מזבח הפנימי אלא באהל מועד, שכן כתיב ויבא משה ואהרן אל אהל מועד, וביאה זו ללמדו מעשה הקטורת.

ב **ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל אותם וימותו לפני ה׳.** חטאו באש ולקו באש, ומיתה זו שהזכיר הכתוב **וימותו לפני ה׳**, היתה פרוד הנשמה מן הגוף, שנכנסה האש בתוך גופם דרך חוטמיהם ואז נפרדה נפשם מגופם, כי אין לומר שנשרפה נשמתם ח״ו שהרי קרובי קראם הכתוב (ויקרא י׳:ג׳) בקרובי אקדש, ואמרו רז״ל אמר משה לאהרן אחי יודע הייתי שיקדש הבית והייתי סבור או בי או בך, עכשיו יודע אני שהם גדולים ממני וממך. ואין ספק כי מעלת נפשם גדולה לעוה״ב, שהרי מיתתם היתה כפרה על עונותם שלכך נזכרה מיתתם ביוה״כ בפרשת אחרי מות. וכן מצינו בירושלמי דמסכת יומא (א, א), מפני מה נזכרה מיתתן של נדב ואביהוא ביום הכיפורים ללמדך שמיתת צדיקים מכפרת. וגם אין לומר שנשרף גופם ומלבושם, שהרי הכתוב מעיד וישאום בכתנותם, כי חק הכהונה להיות להם כתונת כענין שנאמר (שמות כ״ח:מ׳) ולבני אהרן תעשה כתנות, ומיתה זו קראה הכתוב שרפה הוא שכתוב (ויקרא י׳:ו׳) יבכו את השרפה אשר שרף ה׳.

ונראה שמזה למדו רז״ל מיתת שרפה שהיא מכלל ארבע מיתות בית דין, ומיתת השרפה היתה שהיו מתיכין עופרת ופותחין פיו של זה שנתחייב שרפה ומלעיטין אותו לתוך גרונו, והסימנין נשרפים ונשמתו מסתלקת. כי אין דין תורה לשרוף את גופו אלא דוגמת מיתת בני אהרן בידי שמים שלא נשרף גופם כלל. וכן אמרו רז״ל כמין שני חוטי אש נכנסו לתוך שני נקבי חוטמיהן ויצאה נשמתם. וכענין זה היתה מיתת חילו של סנחריב שהתנבא עליו ישעיה ע״ה, שנאמר (ישעיהו ט׳:ד׳) כי כל סאון סואן ברעש ושמלה מגוללה בדמים והיתה לשרפה מאכולת אש, מלת סאון הפוכה כמו אסון, ובאור הכתוב כל שאר המלחמות ההרוגים הם הנהרגים ברעש וקול המולה ובגדי אנשי המלחמה הם צבועים ומגוללים בדם, אבל מלחמה זו של סנחריב תהיה לשרפה ומאכולת אש ולא כשאר הרוגי מלחמות, וזהו שכתוב (מלכים ב י״ט:ל״ה) ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים. וכל המגפה הזאת היתה לסנחריב בכח התפלה שהתפלל חזקיהו וישעיה אל השמים ונשמעה תפלתם, הוא

שכתוב בדברי הימים (ב לב) ויתפלל יחזקיהו המלך וישעיהו בן אמוץ הנביא על זאת ויזעקו השמים, וישלח ה׳ מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וישב בבושת פנים לארצו ויבא בית אלהיו ומיוצאי מעיו שם הפילוהו בחרב. ומפני שמיתתן היתה מיתת שרפה שנשרפה נשמתם מבפנים ונשארו הם ובגדיהם שלמים, לכך אמר הנביא (ישעיהו י׳:ט״ז) ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש כלומר כיקוד אש, של נדב ואביהוא, ואמר ותחת כבודו כאלו אמר ותחת בגדיו וכמו שאמרו רז״ל ר׳ יוחנן הוה קרי להו למאני מכבדותי, כי בגדיהם היו קיימים כבגדי נדב ואביהוא שהזכיר בהם הכתוב **וישאום בכתנותם**. ועל זה אמר הנביא (שם) וכבוד יערו וכרמילו, הם חיילותיו המרובים כעצי היער מנפש ועד בשר יכלה והיה כמסוס נוסס, כלומר והיה כבוד יערו הנזכר כמו סס, הוא תולעת שנוסס בעץ מבפנים ומשייר הקליפה שלמה מבחוץ, כמו שנאמר (שם נא) וכצמר יאכלם סס, והכוונה בזה ששרף נשמתם ושייר גופם ובגדיהם, והחיל הזה היה מבני יפת שהיה להם זכות הבגדים, בשכר שכתוב (בראשית ט׳:כ״ג) ויקח שם ויפת את השמלה, שכסה את ערות אביו, ושם שאנחנו מבניו זכה על זה למצות ציצית. ומלת אותם שהוא מלא ירמוז לאש הששי דשכינה, שכן אמרו במסכת יומא שש אשות הן, אש אוכלת ואינה שותה, שותה ואינה אוכלת, אוכלת ושותה, אוכלת לחים ויבשים, אש דוחה אש, אש אוכלת אש. אוכלת ואינה שותה דידן, שותה ואינה אוכלת דחולין, אוכלת ושותה דאליהו, אוכלת לחים ויבשים דמערכה, אש דוחה אש דגבריאל, אש אוכלת אש דשכינה, דאמר מר הושיט אצבעו ביניהם ושרפם. ועוד יש בו רמז משש דעות שבאו לרז״ל בחטאם.

ג **הוא אשר דבר ה׳ לאמר בקרובי אקדש.** והיכן דבר, אלא בשני מקומות דבר, האחד במעמד הר סיני שהזהיר הכהנים שלא יסתכלו יותר מדאי, הוא שכתוב (שמות י״ט:כ״ב) וגם הכהנים הנגשים אל ה׳ יתקדשו פן יפרץ בהם ה׳, כשם שמצינו בנדב ואביהוא שפרץ בהם, וזהו שאמר בכאן בקרובי אקדש, ושם אמר הנגשים אל ה׳, ושתי לשונות אלו מצאנום סמוכים ביחד בפסוק (ירמיהו ל׳:כ״א) והקרבתיו ונגש אלי. והשני באהל מועד שאמר (שמות כ״ט:מ״ג) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, וזה רמז גלוי שכינה לבני אהרן באמרו ונקדש בכבודי, הזכיר ונקדש לרמוז בקרובי אקדש, והזכיר בכבודי לרמוז ועל פני כל העם אכבד. ומלת בקרובי בלשון רבים שהקב״ה מתקדש בקרוביו, כלומר ע״י הדברים הקרובים לו, אבל בספר תורה שאינה נקוד אפשר לקרוא בקרבי לשון יחיד והוא המלאך הקרוב לו, יהיה בקרבי אקדש כמו ונקדש בכבודי, ותמצא המלה חסרה וא״ו, בקרבי כתיב, כענין (הושע י״א:ט׳) בקרבך קדוש, וכן (דברים ל״א:י״ז) על כי אין אלהי בקרבי, וזה לפי שמדת הדין פגעה בהם על שלא כוונו אל הוי״ו, וכמו שהזכיר למעלה.

וידום אהרן. השתיקה אחת ממשפטי האבלות, והם מפורשים ע״י יחזקאל ע״ה דכתיב (יחזקאל כ״ד:ט״ז) בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספד ולא תבכה ולא תבוא דמעתך, האנק דם מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם ולחם אנשים לא תאכל, אמור לבית ישראל וגו׳ הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם וגו׳, ועשיתם כאשר עשיתי, כי היה מתנבא על חרבן בהמ״ק ועל הגלות שיהיו גולים בארצות אויביהם ואין מספיקין בידם להשלים ולעשות חקי האבלות וכתיב, והיה יחזקאל לכם למופת.

ודע כי בכלל ״אבל לא תעשה״ יכנסו חמשה דברים, רחיצה סיכה תשמיש המטה משא ומתן של סחורה למוד התורה, כי כל אלו נקראים שמחה והשמחה הפך האבלות, ושמחת התורה והסחורה תמצאם בפסוק אחד, הוא שכתוב (תהילים קי״ט:קס״ב) שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב, למד ששניהם נקראים שמחה, וכתיב (ישעיהו ט׳:ב׳) כאשר יגילו בחלקם שלל.

ד **בני עזיאל דוד אהרן.** פירש רש״י ז״ל עזיאל אחי עמרם היה, שנאמר (שמות ו׳:י״ח) ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל. ומה בא הרב ז״ל ללמדנו וכי לא היינו יודעים שעזיאל אחי עמרם היה אלא צריך פירוש לפירושו, כי לכך הזכיר דוד אהרן לבאר שהיו עזיאל ואהרן דומים במעשיהם זה לזה, והקיש עזיאל לאהרן מה אהרן אוהב שלום ורודף שלום כך עזיאל היה אוהב שלום ורודף שלום, ולא הוצרך הרב ז״ל לפרש כי עזיאל אחי עמרם היה אלא בשביל **דוד אהרן**.

ו **ועל כל העדה יקצוף.** יהיה קצף. שאין ראוי לומר שיחול העונש שלהם על ישראל שאין הקב״ה מעניש אומה בעון אומה אחרת, והכהנים עם בפני עצמן הם, ואין הכוונה שיקצוף השם על ישראל אם יפרעו הכהנים ראשיהם ויפרמו בגדיהם, אבל פירושו יחול הקצף על כלל ישראל כאשר יצטרכו להתאבל ולבכות עליהם, וכמוהו (שמואל ב ב׳:א׳) ויאור להם בחברון, שפירושו ויהי אור, וכן בכאן יקצוף יהיה קצף. וכשם שמצינו במשה רבינו ע״ה (דברים ל״ד:ח׳) ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב, גם באהרן (במדבר כ׳:כ״ט) ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל, כן אמר בכאן ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה, כי בידוע שאין בכל ישראל גדולים במעלה כנדב ואביהוא שהיו במדרגה עליונה על כל הזקנים אחר משה ואהרן, הוא שכתוב (שמות כ״ד:א׳) ואל משה אמר עלה אל ה׳ אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, ועוד הוסיפו והגדילו בבכיתם עליהם יותר ממה שעשו למשה ואהרן, לפי שהמצוה היתה להם מאת משה רבינו ע״ה כאמרו ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה, כן כתב רבינו סעדיה ז״ל.

ט **יין ושכר אל תשת.** דרשו בספרי, אין לי אלא יין מנין לרבות שאר המשכרים, תלמוד לומר ושכר, אם כן למה נאמר יין, על היין במיתה ועל שאר המשכרים באזהרה.

אתה ובניך אתך בבואכם. הזכיר **בבואכם**, כלומר בזמן שתהיה עבודת משמרתכם, כי הכהנים היו נחלקים לכ״ד משמרות וכל משמרה מהן עובדת שבת אחת, ואותה שבת בלבד אסור להן שתיית היין לאותה משמרה, והם מותרים בשאר משמרות בשאר השבתות, וכן בכל משמר ומשמר מותרים בכל המשמרות זולתי באותה שבת בלבד שהם עובדין בה, וזהו ענין בבואכם. והוסיף לומר **אתך** בדומין לך, שיהיו ראוים לכהונה, כי אילו אמר **אתה ובניך** ולא אמר **אתך** היה במשמע שיזהיר על שתיית היין לכל בני אהרן, ואין הכתוב מזהיר אלא לאותן הראויין לכהונה כי אפשר שיהיו בני אהרן מזרע אהרן ולא יהיו ראוין לכהונה, כגון שנשאו נשים פסולות, גרושה או חללה, ואז תהיה כהונתם מחוללת, וזהו שאמר הכתוב (ויקרא כ״א:א׳) אמור אל הכהנים בני אהרן, לא אמר בני אהרן בלבד אלא הכהנים שהם ראוים לכהונה. ואמר **חקת עולם לדורותיכם** שיכניס בכלל הזה כל המשכנות, נוב וגבעון ושילה וירושלים.

ולפי שאמר הכתוב ולהבדיל ולהורות בוא״ו, רמז לנו הכתוב שיהיה בכלל הדין הזה מי שיצטרך להבדיל בין הקדש ובין החול או יצטרך לעשות הוראה, שהוא אסור ביין.

וידוע כי היין בטבעו מוליד שלשה דברים, שינה, וגסות הרוח, ובלבול השכל, ושלשתן נרמזו בפרשה זו. מוליד שינה, זה דבר מפורסם כי משתית היין יעלה אל הראש עשן חם ולח, מתילדת השינה ממנו, וזהו בבאכם אל אהל מועד, לרמוז על איסור השינה באהל, זהו שכתוב ביעקב (בראשית כ״ח:ט״ז) וייקץ יעקב משנתו וגו׳ ואנכי לא ידעתי כלומר שאם ידעתי לא ישנתי גם לא אשכב, וזהו שכתוב (שמואל א ג׳:ג׳) ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה׳, שעורו טרם יכבה בהיכל ה׳ ושמואל שוכב במקומו, וטעם האתנחתא שבמלת שוכב מורה כן. גם לא הישיבה כי אם בעמידה, שנאמר (דברים י״ח:ז׳) ושרת בשם ה׳ אלהיו ככל אחיו הלוים העומדים, וכתיב (שם) לעמוד לשרת בשם ה׳. מוליד גסות הרוח, לפי שהוא מחמם כחות הלב ויגיע לו מזה גסות הלב, וזהו שאמר ולהבדיל בין הקדש ובין החול, כי עם גובה הלב הכל שוה אצלו לא יבדיל בין קדש לחול ובין טמא לטהור. מוליד בלבול השכל, לפי שהעשן העולה למוח הנה הוא מחיצה מבדלת בין השכל ובין שאר כחות הגוף, כענן הנטוי ברקיע שהיא מחיצה מבדלת בין אור השמש והעולם הזה, כן פעולות האדם נחשכות ואינו יכול להבחין ביניהם, וזהו שאמר ולהורות את בני ישראל, לפי שהוראה במצותיה של תורה צריכה שכל זך ודעת צלולה.

והנה שלמה ע״ה גנה רבוי השתיה מהיין ואמר (משלי כ״ג:ל״א) אל תרא יין כי יתאדם, פירשו רז״ל כי יתאדם יתאוה לדם, כי יתן בכוס עינו מלשון (במדבר י״א:ז׳) ועינו כעין הבדולח, בכוס בכיס כתיב, כי כשהוא נמשך אחר הכוס יבא לידי חסרון כיס. יתהלך במישרים, סופו למכור כל כלי ביתו ולא ישאר לו כלום עד שלא יהיה בביתו שום חפץ שיבשל בו, זהו יתהלך במישרים סוף שיהיה ביתו ריקן מן הכל.

אחריתו כנחש ישך, כשם שהנחש פתה חוה בטעם יופי הפרי שנאמר (בראשית ג׳:ו׳) כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל, ואחר כך הביאם למיתה כך היין מפתה למי שנמשך ביופי מראהו וטעמו ובסוף יביאהו לידי מיתה.

ודרשו רז״ל מה נחש נתקללה אדמה בעבורו שנאמר (שם) ארורה האדמה בעבורך, אף היין נתקלל שליש העולם בעבורו, שנאמר (שם ט) וייקץ נח מיינו, וכתיב ארור כנען.

יב **וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים.** וכבר הזכיר למעלה ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו, והיה ראוי שיהיו פסוקים אלו סמוכים זה לזה כי הכל דבר משה לאהרן ולשני בניו שלו בשוה, ומה שהפסיק ביניהם בפרשת יין ושכר אל תשת, כדי ללמדך דרך ארץ שחייב אדם לנחם אבלים, כי אהרן היה מתאבל כאן על שני בניו נדב ואביהוא ובא הקב״ה לנחם אותו, כמו שדרשו רז״ל בפסוק (בראשית י״ח:א׳) וירא אליו, לבקר את החולה, וזהו שתמצא הדבור לאהרן לבדו באמרו וידבר ה׳ אל אהרן לאמר. וכן דרשו רז״ל מה הוא רחום אף אתה היה רחום מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא מנחם אבלים אף אתה היה מנחם אבלים מה הוא מבקר חולים אף אתה היה מבקר חולים מה הוא קובר מתים אף אתה קבור מתים.

וכן אמרו במדרש קהלת (קהלת ז׳:ב׳) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, מוטב שילך האדם במדה שנוהגת בחיים ובמתים ממדה שאינה נוהגת אלא בחיים. אמר הקב״ה למד ממני שהנחתי שמחת בני במשכן ונגליתי לאבל נדב ואביהוא. אבל רז״ל הוכיחו ממקום אחר שהוא יתברך מנחם אבלים ממה שכתוב (בראשית כ״ה:י״א) ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו, וכוונתם בברכה זו תנחומי אבלים היתה.

ואכלוה מצות אצל המזבח. וכתיב ואכלתם אותה במקום קדוש, כדי שלא תבין דוקא אצל המזבח ממש לכך הוסיף ואמר ואכלתם אותה במקום קדוש

הרשה להם שיוכלו לאכלם בכל החצר, כי כל חצר אהל מועד נקרא קדוש, ומה שאמר אצל המזבח ללמד כי כל מה שיתקרב לאכלה אצל המזבח יהיה טוב ויותר ראוי.

יד **תאכלו במקום טהור אתה ובניך ובנותיך אתך.** לא אמר במקום קדוש, לפי שהתיר אכילתה לנשים והנשים לא היו רשאות ליכנס לחצר אהל מועד, וכמו שאמרו אשה בעזרה מנין, כי חצר המשכן דוגמת העזרה שבמקדש.

פרק יא

ב **זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ.** אם תסתכל בפרשה הזאת ובפרשיות הסמוכות לה תמצאם מסודרות בסדור גדול ובכונה נכונה על סדר ארבע יסודות ממטה למעלה, בשכבר ידעת כי סדור היסודות ממעלה למטה הוא סימן ארמ״ע, אש רוח מים עפר, וכן סדרם שלמה המע״ה בספר משלי בפסוק (משלי ל׳:ד׳) מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה מי הקים כל אפסי ארץ, אבל בפרשיות אלו תמצאם מסודרים ממטה למעלה והסימן עמר״א, כי התחיל מיסוד העפר, זהו שכתוב זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ, ובאר בפרשה זו הבהמות והחיות המותרות והאסורות שהן מיסוד העפר, ובפרשה שניה הזכיר יסוד המים, ובאר הדגים המותרים והאסורים ואמר את זה תאכלו מכל אשר במים, ובפרשה שלשית באר בריות הרוח שהן העופות האסורים והמותרים ואמר ואת אלה תשקצו מן העוף, ובפרשה רביעית רמז על יסוד האש שהוא היסוד הרביעי והדק מכולן. ואמרו וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ החלד והעכבר והצב למינהו, הצב שני מינים האחד שמו ערוד והשני שמו סלמנדר״א, ונרמזה סלמנדר״א זו במלת למינהו שהוסיף הכתוב בשבילו, והיא חיה מתילדת באש בתנור שנתחמם שבע שנים רצופים יום ולילה וכל כך גדלה שם שאם תפרד רגע מהאש מיד תמות כדגים שמתים בהפרדם מן המים לפי שהמים גדולן וחיותן כך סלמנדר״א זו עקר חיותה היא האש הגדולה. ועל זה דרשו רז״ל כשהיה מגיע רבי עקיבא אצל מקרא זה והצב למינהו היה אומר מה רבו מעשיך ה׳ כלם בחכמה עשית, בראת בריות גדולות בים בריות גדולות ביבשה, שבים אלמלי יוצאות ליבשה מיד מתות ושביבשה אלמלי נכנסו לים מיד מתות, בראת בריות גדולות באש בריות גדולות באויר, שבאש אלמלי יוצאות לאויר מיד מתות ושבאויר אלמלי נכנסות באש מיד מתות, הוי אומר (תהילים ק״ד:כ״ד) מה רבו מעשיך ה׳ כלם בחכמה עשית.

ויראה לי מטעם שהזכיר מלת אלה בבריות הרוח הוא שאמר ואת אלה תשקצו מן העוף גם בפרשת בריות האש הזכיר ג״כ מלת אלה באמרו אלה הטמאים לכם, לפי שמלת אלה מלה רוחניית ידועה משם אלהים, שהיו״ד והמ״ם כנוי לרבים ועקר מלת אלה, ובא לרמוז כאן כי שתי היסודות שהם האש והרוח הם יסודות דקים, ומרוב דקותם ייחסם הכתוב בשם אלהים בהרבה מקומות באמרו (בראשית א׳:ב׳-ג׳) ורוח אלהים מרחפת על פני המים, (איוב א׳:ט״ז) אש אלהים נפלה. ובשתי הפרשיות הראשונות כשהזכיר יסודות העפר והמים שהם יסודות כבדים גופניים לא תמצא בהן מלת אלה כלל. ועוד יש לומר שהזכיר בשתי יסודות הללו לשון אלה כדי לרמוז על עבודה זרה שכתוב בה (שמות ל״ב:ד׳) אלה אלהיך ישראל, וכבר ידעת כי יש מן האומות שהן עובדין הרוח והאש בהיותם יסודות קלים ומשרתים להם כדי שתחול עליהם רבוי הטובה וההצלחה ויתגבר מזלם לפי דעתם.

ובמדרש זאת החיה אשר תאכלו זהו שאמר הכתוב (חבקוק ג׳:ו׳) עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים, בשעה שבקש הקדוש ב״ה ליתן תורה לישראל עמד ומדד את הארץ ונתן התורה לישראל במדבר בפרהסיא, לכך כתיב עמד וימודד ארץ, דמם של שבעה אומות התיר להם שנאמר (ישעיהו ס׳:י״ב) והגוים חרוב יחרבו, נפשם של שבעה אומות התיר להם שנאמר (דברים כ׳:ט״ז) לא תחיה כל נשמה, ממונם של שבעה אומות התיר להם שנאמר (שם ז) ואכלת את כל העמים. רבי שמעון בן יוחאי אומר איללן שנאמר (במדבר י״ג:ט״ז) לתור את הארץ. ר׳ אחא אומר הקפיצן לגיהנם שנאמר (ויקרא י״א:כ״א) לנתר בהן על הארץ. רב הונא דצפורי אמר התירן כענין שכתוב (איוב י״ב:י״ח) מוסר מלכים פתח, רבי תנחום בר חנילאי אומר התיר להם את האסורין שקצים ורמשים. למה הדבר דומה, לבעל הבית שהיה לו גורן והיה עמו חמור וכלב טען עליהם התבואה, הכלב היה משליך המשוי כי לא נסה, מה עשה בעל הבית התיר מעליו את המשוי, כך הקב״ה כיון שראה את ז׳ האומות שאין בהן לחלוחית ואינן מקיימין את המצות, למה הדבר דומה לרופא שהלך לבקר שני חולים, אחד יש בו סכנה אמר להן תנו לו כל מה שמבקש לאכול, נכנס לשני אמר להן תנו לו מאכל פלוני ואל תתנו לו מאכל פלוני, לימים זה שהתיר לו המאכלים כולם מת, וזה שהתיר לו מקצת ואסר לו מקצת נתרפא, אמרו לו מה זאת, אמר להן זה שראיתי בו סמנים חיים התרתי לו זה ומנעתי ממנו זה, וזה שראיתי בו סימני מיתה התרתי לו את הכל כך התיר הקב״ה לשבעה אומות שקצים ורמשים וכל העברות לפי שהם מוכנים לגיהנם, אבל ישראל שהם לחיים אמר להם את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו, ולכך אמר זאת החיה שהוא לשון חיים, לפי שישראל דבקים בחיים שנאמר (דברים ד׳:ד׳) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום.

ד **את הגמל וגו׳, ואת השפן וגו׳, ואת הארנבת וגו׳, ואת החזיר וגו׳.** לא התירה תורה בהמה וחיה אלא בשני סימנים אלו, והם פרסותיו סדוקות ומעלה גרה. ומה שלא הזכיר הסוס והחמור, כי אין בהם אחד מסימנים הללו, ולכך הוצרך לפרוט ארבעה אלו שיש בכל אחד מהם סימן אחד של טהרה ואעפ״כ הם טמאים, כיון שאין בהם שני הסימנים של הכשר אלא אחד בלבד והתורה לא התירה אלא בשנים. וכשהזכיר הכתוב החזיר אף הכלב בכלל, שהרי הוא כמותו שאינו מעלה גרה אבל פרסותיו סדוקות, וכן הנביא המשילם זה לזה הוא שאמר (ישעיהו ס״ו:ג׳) זובח השה עורף כלב מעלה מנחה דם חזיר, והזכיר שלשה חיות בלשון זכר ובידוע שהנקבות בכלל האסור, לפי שהנקבה בכלל הזכר. וכן הארנבת אלו כתב הארנב היתה הנקבה בכללו ג״כ כמו השאר, אבל הוצרך הכתוב להזכיר הארנבת בלשון נקבה כדי לרמוז שמין הארנבת הם אנדרוגינוס ויש בהם כלים לזכר ולנקבה והם מולידים ויולדים.

ובמדרש הזכיר כאן ארבע חיות אלה בארבעה פסוקים, כל חיה וחיה בפסוק בפני עצמו, לרמוז על ארבע מלכיות שהיו בזמנים חלוקים כל אחד ואחד גלות בפני עצמו. ודרשו רז״ל את הגמל זו מלכות בבל, שנאמר (תהילים קל״ז:ח׳) בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו. את השפן, זו יון שבטלה התורה מפי הנביאים, שנאמר (עמוס ח׳:י״א) הנה ימים באים נאם ה׳ אלהים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה׳, וכתיב (שם) ונעו מים עד ים. ואת הארנבת זו מדי, שעשתה את ישראל פאה והפקר להשמיד להרוג ולאבד, וכן שם אשת תלמי הארנבת שמה. ואת החזיר. זו מלכות גלות הרביעי, שנאמר (תהילים פ׳:י״ד) יכרסמנה חזיר מיער. אבל במשנה תורה בסדר ראה הזכיר שלשתן בפסוק אחד הוא שכתוב (דברים י״ד:ז׳) את הגמל ואת הארנבת ואת השפן כי מעלה גרה המה וגו׳, והזכיר הרביעי בפסוק מפני עצמו, הוא שכתוב ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ולא גרה, והיה זה לרמוז כי השלש גליות אע״פ שהיו זמניהם חלוקים היו כאלו הם מחוברים לפי שזמנם מועט וקצר, אבל הגלות הרביעי הזכירו בפני עצמו בין בפרשה זו בין במשנה תורה, להורות כי הוא גלות ארוך בפני עצמו ושקול כנגד כולם, וכנגד ארבע מלכיות הללו הזכיר דוד המלך ע״ה ארבע פעמים הודאה במזמור הנקרא הלל הגדול. הזכיר תחלה (תהילים קל״ו:א׳) הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו, על מלכות בבל, והזכיר שנית הודו לאלהי האלהים, על מלכות יון, והזכיר שלישית הודו לאדני האדונים, על מלכות מדי. והזכיר שלשה הודו רצופין כנגד שלש חיות שהזכיר משה ביחד, והזכיר בפסוק אחרון מן המזמור הודו לאל השמים, כנגד מלכות אדום, ולפי שראה ברוח הקדש ישועה והצלה לישראל מכולן לכך נתן הודאה כנגד כולן, והזכיר בהודאה זו השמים מפני שבגאולה זו ישמחו השמים ותגל הארץ.

ובמדרש תנחומא למה נמשלה מלכות זו לחזיר, שעתיד הקב״ה להחזיר עליהן מדת הדין. ויש נוסחאות שכתוב בהן שעתיד להחזיר העטרה ליושנה, והענין כי שני המקדשים נבנו ע״י ישראל, בית ראשון בנה שלמה שהוא מזרע יהודה, בית שני בנה זרובבל שהיה ג״כ מזרע יהודה, שנאמר (זכריה ד׳:ט׳) ידי זרובבל יסדו וגו׳, ונעשה על ידי כורש שנתן רשות בזה, אבל הבית השלישי עתידה אומה זו לבנותו, וזהו שאמרו עתיד להחזיר העטרה ליושנה, לפי שהוא החריבו.

ויש נוסחאות שכתוב, עתיד הקב״ה להחזירו לנו, וההמון מבינים שהחזיר יהיה טהור לישראל, אבל באור הענין על הכח שלו שהוא מצר לישראל, ולעתיד ישוב עם שאר כל הכחות לעזור ולתמוך לישראל כי ירבה השלום בעולם, שנאמר (ישעיהו י״א:ט׳) וגר זאב עם כבש וגו׳, וכתיב (שם) לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי.

ט **כל אשר לו סנפיר וקשקשת אותם תאכלו.** טעם הסנפיר והקשקשת, לפי שבעליהם שוכנים לעולם בעליוני המים ובצלוליהם ויקבלו גידול באויר הנכנס שם, ולכן יש בהם קצת חום דוחה מהם שפעת הליחות, כאשר יעשה הצמר והשער וגם הצפרנים באדם ובבהמה, ושאין לו סנפיר וקשקשת ישכון לעולם בתחתית המים ובעכוריהם ולרוב הלחות ואסיפת הקור לא ידחה מהם דבר, ועל כן הם בעלי ליחה קרה קרובה להמית והיא ממיתה בקצת המימות באגמים המעופשים, כן כתב הרמב״ן ז״ל.

יא **מבשרם לא תאכלו ואת נבלתם תשקצו.** אחר שאסרם באכילה בא לבאר ואת נבלתם תשקצו לומר שאסור לסחור בהן, זהו ואת נבלתם תשקצו, שכך דרשו רז״ל דגים טמאים לא יעשה בהן סחורה, שנאמר ואת נבלתם תשקצו.

והנה הם שמונה דברים שאסור לסחור בהן, ארבעה למעלתן וחשיבותן, וארבעה לפחיתותן. **ארבעה למעלתן** הוא שאמרו רז״ל אין משתכרין בשל הקדש, לפי שההקדש הוא להקב״ה והקב״ה אין לו צורך בריוח והרחבת ממון, כי הכל שלו, שנאמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב נאם ה׳ צבאות, וגזבר ההקדש אינו רשאי לסחור בו ולא להרויח בו אלא שיהיה מוצנע ברשותו לבדק הבית, וזה בהקדש סתם. אבל הקדש תנאי כגון המקדיש ממון על תנאי שילוו אותו וירויחו בו הרי זו מותר. ולכך נהגו בכל הקהלות שהממונים על ממון ההקדש מלוים אותו ומרויחים בו, שעל תנאי זה הקדישו הבעלים, אבל בהקדש סתם אסור ליגע בו ואין להרויח בו כלל, ועליו אמרו אין משתכרין בשל הקדש, ולא בשל צדקה, לפי שהממונה על הצדקה אסור שיסחור במעות של צדקה ולהוציאן מרשותו כלל כי לפעמים יבא שבוי ויצטרך לפדותו ולא יהיו בידו מעות מזומנים, או יצטרך לזון את העניים ואין בידו

וימותו ברעב, או יצטרך לכסות את הערומים, ואין זה ריוח אלא הפסד גדול. וגם אין לסחור בבכור ומעשר שנפל בהם מום ואי אפשר לשוחטן במקדש אלא שיאכלם, כענין שכתוב (דברים טו) בשעריך תאכלנו, אבל לא שיסחור בהן, וגם פירות שביעית אסור לסחור בהן שכך דרשו רז״ל לאכלה ולא לסחורה.

והארבעה לפחיתותן, ואלו הן, בשר נבלות וטרפות שקצים ורמשים אם ישנן ברשותו מותר למכרן, שכן אמר הכתוב (שם יד) או מכור לנכרי, לומר שהתיר לך הכתוב למכור בהמה שהיתה כשרה וכונתך לאכול אותה לולא סבת המקרה שקרה בה, אבל אין הכתוב מתיר בה שתוכל לסחור בהן כשאר הבהמות הכשרות והטהורות. ושקצים דגים טמאים, הוא שכתוב כאן ואת נבלתם תשקצו, ולכך הוסיף זה להיות האסור בו שוה בין מת בין חי.

יג ואת אלה תשקצו מן העוף. כלומר מן העוף הטהור, ולמדך שהעופות הטהורים מרובין על הטמאים, וכן הזכירו רז״ל לפיכך פרט לך הכתוב בטמאים, מכאן אמרו לעולם ילמד אדם לתלמידו דרך קצרה, כאדם האומר לחברו ברור לך זה מתוך זה, שהדעת נותנת שאותו מין שהוא בורר מתוכו מרובה הוא מן הנברר, ועל זה אמר הכתוב (ויקרא כ׳:כ״ה) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור, הקדים בבהמה הטהורה לטמאה, ובעוף הקדים הטמא לטהור, כלומר תבררו הבהמה הטהורה מן הטמאה, וזה יורה כי הבהמות הטמאות יותר מן הטהורות, ותבררו העוף הטמא מן הטהור, וזה יורה כי העופות הטהורים מרובים מן הטמאים, ולכך פרט לך הכתוב בטמאים ללמדך דרך קצרה.

וכתב הרמב״ן ז״ל כי הסימן בעופות הטמאים היא הדריסה, שכל עוף הדורס לעולם טמא, וכמו שהזכירו רבותינו ז״ל כי התורה הרחיקתו מפני שדמו מחומם לאכזריותו ושחור וגס, ומוליד המרה השחורה השרופה ונותן אכזריות בלב. וענין הדריסה הוא הצד ציד שירדוף ויתפשם חיים וידרסם בידו ויאכל אותם כאשר יעשה הנץ הגס הנקרא אסטו״ר והנץ הנקרא אשפרוי״ר. וטעם איסור העופות מפני אכזריות תולדותם. והבהמות ג״כ יתכן שיהיו מפני כן שאין במעלי הגרה ומפריסי הפרסה והשסועה דורס, והשאר כלן יטרפו.

והנה נמצא בתולדותן שנוי ממה שהזכירו חכמים שכל חלב הטהורים עומד וחלב הטמאים כלן איננו נקפא ולא יתגבן לעולם, והנה הם משונים, ויתכן מזה שיזיקו באברי הזרע ויהיה הזרע המתאסף מהליחה שבהם קרה ולחה לא תוליד כלל, או לא תוליד בטוב ונכון, מלבד שיש במותרים טובה ידועה בדרך הרפואות.

וראיתי בקצת ספרי הרפואות שחלב החזיר אם ינק היונק ממנו יהיה אותו נער מצורע, וזה לאות שיש בכלן סגולות רעות מאד, עד כאן.

ועוד יש לתת טעם באיסור העופות, כי לפי שהקב״ה בוחר הטוב ואוהב השפלות וכל שאר המדות הטובות, ושונא האכזריות וכל שאר המדות הרעות, לכך בחר בקרבנו בבריות השפלות והתמות, ומאותן שהוא יתעלה בחר בהן לקרבן צוה את ישראל שיהיה מאכלם מהן, וכשם שהוא יתברך מרחיק העופות הטמאים לצורך קרבן כן מרחיק אותם לצורך מאכלם של ישראל, וכל זה ללמדנו שהוא יתעלה שונא מדת הרע והאכזריות, ואוהב מדת הטוב והשפלות והתמות. ומטעם זה ימשלו הנביאים את הרשעים ובעלי הטבע האכזרי לעופות טמאים דורסים, הוא שכתוב (ירמיה מט) הנה כנשר יעלה וידאה ויפרוש כנפיו על בצרה, וכתיב (דברים כח) ישא ה׳ עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר, וכן ימשילום עוד לבהמות וחיות דורסות, הוא שכתוב (ירמיה ה) על כן הכם אריה ביער זאב ערבות ישדדם נמר שוקד על עריהם, והזכיר דוד המלך ע״ה (תהלים נח) מלתעות כפירים נתוץ ה׳, (שם נז) נפשי בתוך לבאים אשכבה. וימשילו הצדיקים בעלי המדות הטובות אוהבי השלום והתמימות לבהמות תמות ולעופות תמימים, הוא שכתוב (ישעיה ה) ורעו כבשים כדברם, וכתיב (מלאכי ג) ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק, וכתיב (הושע יא) יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור, וכתיב (ישעיה ס) וכיונים אל ארובותיהם.

ועוד יש לומר טעם אחר באיסור העופות לפי שאין מנחשין אלא בעופות הטמאים, והתורה אמרה (ויקרא יט) לא תנחשו, ולכך אסרה כל העופות הטמאים מצד הנחוש ומצד שהם דורסים, כי כל עוף שיש לו מעלה בדריסה יש לו מעלה בנחוש, והוא ראוי לסמוך עליו יותר, וחכמי הנחוש אומרים כן, ונחש העוף הטמא הוא שישתנה מעשהו וישתנה מושבו ממקום למקום, ולפעמים ימרוט כנפיו, והכל יודעין ומכירין שהוא מגלה דבר אלא שאין הכל מבינים אותו אלא החכם המנחש. ונחש העוף הטהור אינו נקרא נחש כי מה שהוא מגלה לבני אדם אינו אלא בקול הקריאה וצפצוף וזה אפילו בטמאים אינו נקרא נחש אלא חכמה, כמו שאמרו רז״ל שיחת דקלים ושיחת עופות ושיחת אילנות. ועל זה אמר שלמה בחכמתו (קהלת י) עוף השמים יוליך את הקול, שאין זה נחש מעשה כי אם נחש דבור, ואינו נקרא נחש אלא חכמה היא ממיני החכמות, ודומה למה שאמר הכתוב (ישעיה ל) ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו.

יט הדוכיפת זה תרנגול הבר שהודו כפול וכרבלתו כפולה, והוא הביא שמיר למקדש. וכן אמרו בגיטין פרק מי שאחזו במעשה של אשמדאי, אמר ליה לדידי לא אמסר לי שמירא, לשרא דימא אמסר ליה, ולא יהיב ליה אלא לתרנגולתא ברא דמהימן ליה אשבועתא, ומאי עביד ביה, ממטי ליה לטורא דלית ביה ישוב ומנח ליה אשינא דטורא ופקעי טורא, ומנקיט ומייתי בזרוני דאילני ושדי התם וקדחי, והיינו דמתרגמינן נגר טורא.

ל **והחומט והתנשמת.** הזכיר שמונה שרצים ואמר בהם אלה הטמאים לכם, והנחש אינו בכללם. ויש לתמוה בזה כי ראוי היה בודאי שיהיה הנחש טמא ומטמא, כי הוא שורש הטומאה והזוהמא כידוע מן הנחש הקדמוני, ואם כן למה לא הכניסו הכתוב בכלל השרצים הטמאים.

אבל הענין הוא מכללי דרכי התורה שכל נתיבותיה שלום שלא רצתה לטמא הנחש במגעו שאם כן היה אדם נמנע מלהרגו כדי שלא יטמא. ומזה הזכיר כל הולך על גחון שהוא הנחש, והולך על ארבע שהוא עקרב, ומרבה רגלים והוא ששמו נדל, מפני שהן בריות מזיקות לבני אדם בארס שלהם ויש בהם מחליאות ויש בהם ממיתות, והזכיר בהם לא תאכלום כי שקץ הם, לא אסר כי אם האכילה אבל טהר את המגע, משא״כ בשמונה שרצים שאין להם ארס כלל.

לח **וכי יותן מים על זרע** וגו׳. מכאן דרשו רז״ל שהמים מכשירים לקבל טומאה, וכיון שנפל על הפירות מים לעולם הרי הם מוכשרים לקבל טומאה אע״פ שהפירות יבשין. וטעם הדבר שהליחות הוא מדביק לכלוך הטומאה ואם אנו גוזרים טומאה על הלחים ולא על היבשים נתת דבריך לשעורין, ואין ראוי שנגזור טומאה לחצאין, לפיכך גזרה תורה טומאה על הפירות אע״פ שהם יבשים עכשיו כיון שהיו לחים.

לט **וכי ימות מן הבהמה.** היה ראוי שיאמר וכי תמות, אבל אילו אמר כן היה במשמע שאין הנבלה מטמאה במגע אלא כשהיא שלמה כולה, אבל חלק ממנה אינו מטמא, וכשאמר וכי ימות יורה שאף חלק ממנה מטמא במגע, ועל כן הזכיר וכי ימות מן הבהמה בלשון זכר, והנה הוא כלשון וכי יפול מנבלתם, שהרי נבלה לשון נקבה הוא, והזכיר יפול בלשון זכר על החלק ממנה. ודרשו רז״ל הנוגע בנבלתה, והאוכל מנבלתה, להוציא הקרנים והטלפים והעור והשער והעצמות. וכן מצינו בישראל שהביאו כמה כלים של עור ממחנה מדין והכתוב הכשירם בהזאת מי נדה, ואלו היה עור נבלה מטמא כבשר נבלה עצמה לא היה מספיק להם שום הכשר שהרי נבלה אין לה הכשר. וכן מצינו בשלמה ע״ה שעשה כסא של עצמות, הוא שכתוב (מלכים א י׳:י״ח) ויעש המלך כסא שן גדול, והוא עצם הפיל.

מ **והאכל מנבלתה.** בנבלת עוף טהור הכתוב מדבר שאינו מטמא במגע, ובהמה מטמאה במגע, ועוף טהור אינו מטמא במגע, אבל מטמא בגדים בבית הבליעה, כלומר בגדיו מקבלין טומאה בשעה שבולעו. ולפי זה כשאמר מן הבהמה יכלול גם העוף ואין צריך לומר חיה, שכבר נתבאר כי חיה בכלל בהמה ובהמה בכלל חיה.

ואל תתמה בקבלת רז״ל שדרשו בנבלת עוף טהור הכתוב מדבר ושהבינו עוף בכלל בהמה, שהרי מצינו (ויקרא כ״ד:כ״א) ומכה בהמה ישלמנה ובודאי גם העוף בכלל, כי כן השכל מחייב לכל מי שמזיק דבר שיתן תשלומין, אבל דרך הפסוקים לדבר ולפרוט במה שהוא יותר מצוי, וכן כתוב (דברים ה׳:י״ד) ושורך וחמורך וכל בהמתך, ובודאי גם העוף בכלל שאסרו לו להפריח יונים שלו בשבת, גם בענין הפקדון מצינו כתוב (שמות כ״ב:ט׳) וכל בהמה לשמור.

מא **וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל.** אלו המתילדים בפירות, והם התולעים שבתמרים וגרוגרות וזיזין שבעדשים ושבפולין ושאר הפירות. והזכיר אח״כ לכל השרץ השורץ על הארץ, והם המתילדים מזכר ונקבה, וזהו לשון השורץ מלשון (בראשית ט׳:ז׳) שרצו בארץ ורבו בה (שמות א׳:ז׳) פרו וישרצו, והאדם מסתכן באכילתן, והם נחש ושלשול ועקרב וחפושית ונדל. וכן דרשו רז״ל כל הולך על גחון זה נחש, כל לרבות שלשול קטן, הולך על ארבע זה עקרב, כל לרבות חפושית והדומה לחפושית, מרבה רגלים זה נדל שיש לה רגלים רבים, כל לרבות דומה לדומה. והזכיר אחר כך בכל השרץ השורץ על הארץ והם המתילדים מהעפוש.

מג **בכל השרץ השורץ.** לא אמר על הארץ כמו בראשונים, שאלו אמר כן היה במשמע שלא יהיה משקץ נפשו כי אם בשרץ הארץ דוקא, ודבר ידוע כי עכבר שני מינין אחד ביבשה ואחד בים, וכן בשאר השרצים שלא ידענו, ועל כן אמר בכל השרץ השורץ, כלומר אפילו בשרץ הים, כי האוכלו הוא משקץ נפשו ומטמא עצמו, ולכך הזהיר שלא ישקץ נפשו ולא יטמא בהם.

ולא תטמאו בהם ונטמתם בם. יאמר ולא תטמאו בהם באכילתן בגוף, שאם תעשו כן ונטמתם בם בנפש, והמלה חסרה אל״ף שהוא לשון טמטום, והטעם שהלב מטמטם באכילת הדברים האסורים ואין רוח הקדש שורה בו.

ויתכן שנאמר כי מפני שאות אל״ף הוא מורה על היחוד והקדמות ועל כן יחסר האל״ף מהמלה, לפי שהשכינה מסתלקת ממקום הטומאה והחטא, וכענין שכתוב (דברים כג) כי ה׳ אלהיך מתהלך בקרב מחנך וגו׳ ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, וזהו חסרון האל״ף במלת מחטו לי. והטעם הזה בעצמו נוכל לומר במה שנקרא קדוש בלשוננו מי שהוא מיוחד ונבדל בעבודת הש״י, והמיוחד למעשה הזנות יקרא קדש בחסרון וא״ו, כי הוא״ו היא מאותיות השם הקדוש ולכך נחסרה הוא״ו משמו כי אין קדושה במקום הטומאה. ומזה תוכל להבין כח לשוננו הקדוש כי במעט שנוי לשון שיש בין תיבה לתיבה תלוים כמה הרי הרים.

ודרשו רז״ל **ולא תטמאו בהם ונטמתם בם** אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה, אדם מטמא עצמו למטה מטמאין אותו מלמעלה, אדם מטמא עצמו בעוה״ז מטמאין אותו לעוה״ב, ולכך סמך **והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני**, **והתקדשתם** בגוף, **והייתם קדושים** בנפש לעולם הבא, **כי קדוש אני**.

מד והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. הקדושה הזאת לישראל יותר משאר האומות אינה אלא במעשה התורה והמצות, כי עם התורה והמצות יתחזק כח השכל ויחלוש כח התאוות, וידוע כי התאוה חזקה בטבעה והנה היא באדם קודמת לשכלו, כי התאוה מוטבעת בו מתחלת נעוריו שהוא נמשך אחר ההנאות הגשמיות ועמהן הוא הולך וגדל עד שהיא מתגברת על השכל אשר בשבילו נוצר האדם, ועוד שהתאוה מחוברת מכחות הטבעים ומן היסודות ויש לה מחזיקים ועוזרים הרבה והם המאכלים ושאר התאוות הגשמיות, והשכל שהוא עצם רוחני והוא נגזר מן העולם העליון הוא נכרי בעולם הגופות העבים והגסים, ומפני שהוא נכרי אין לו מחזיק ועוזר אלא הכל כנגדו, ובדין הוא שיחליש השכל ותתגבר התאוה עליו בסבת שני ענינים, האחד מפני שהתאוה באדם קודמת לשכל, והשני מפני שהתאוה יש לה מחזיקים ולא כן השכל, ולפיכך הוצרך האדם אל התורה והמצות לחזק כח השכל ולהחליש כח התאוות, ומפני זה נצטוינו במצות המאכלים האסורים ובמצות העריות ובמצות התפלה והתענית והצדקה וגמילות חסדים שכולן להחליש כח התאוה. וזהו שאמרו רז״ל בספרי, והתקדשתם זו קדושת מצוה, ואחר כך והייתם קדושים. והכוונה במאמר הזה כי על ידי המצות יחליש כח התאוות ויתגבר כח השכל שבשבילו נברא האדם.

ויש לפרש עוד והתקדשתם מלשון פרישות, כי הפרוש והנבדל מתאוות העולם נקרא קדוש, וכן דרשו רז״ל בתורת כהנים, והתקדשתם והייתם קדושים כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים, כשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים. והענין שיפרוש האדם מן התאוות ולא ישתמש בהם רק במוכרח, שאם ימשך האדם אחר המאכל והמשתה והמשגל יותר מדאי יחריב נפשו וגופו, והוא הנקרא בלשון תורה כסיל ואויל, וכל הממעט אף בדבר ההכרחי ופורש עצמו מן המותר הגמור הוא הנקרא קדוש, כי אם הוא ממלא נפשו בתאוות מן המותר יהיה בסובאי יין וזוללי בשר ויהיה נבל ועובר על התורה, ועל כן הוצרך הכתוב הזה לומר והתקדשתם להזהיר על הפרישות, וזה שיגדור האדם את עצמו ויפרוש מרבוי המאכל והמשתה והמותר, ויפרוש גם כן מן הדבור שאינו ראוי כענין שכתוב (משלי כ״א:כ״ג) שומר פיו ולשונו וגו׳, זה כתב הרמב״ן ז״ל. וכן מצינו שלמה ע״ה שהזהיר על הדבור האסור הוא שאמר (שם טו) לשון חכמים תיטיב דעת ופי כסילים יביע אולת, וסמיך ליה בכל מקום עיני ה׳ צופות וגו׳, באר כי השגחת ה׳ בכל מקום, והוא משלם גמול על האולת ועל הדבור הנמאס, והוא שאמר הנביא (ישעיהו ט׳:ט״ז) על כן על בחוריו לא ישמח ה׳ וכל פה דובר נבלה, הזכיר הבחורים לפי שדרכם בכך, ודרשו רבותינו ז״ל כל המנבל פיו מעמיקים לו גיהנם שנאמר (משלי כ״ב:י״ד) שוחה עמוקה פי זרה זעום ה׳ יפל שם. וכן מצינו יחזקאל הנביא שהתנבא עונש ופורענות על הדבור שאינו ראוי והודיענו שהקב״ה משגיח על זה, והוא שאמר בפורענות הרשעים (יחזקאל ל״ה:י׳) יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה וה׳ שם היה, יגיד הכתוב כי הוא יתעלה היה שם משגיח על הדבור לשלם גמול, והזכיר בו עוד לשון וה׳ שהכוונה בכל מקום הוא ובית דינו.

ודעת רז״ל במדרשם בכתוב הזה שהוא אזהרה לאדם שיהיה נקי בגופו ובידיו, כי כל זה בגדר הפרישות, הוא שאמרו והתקדשתם אלו מים ראשונים, והייתם קדושים אלו מים אחרונים, כי קדוש אני זה שמן ערב, אני ה׳ אלהיכם זו ברכה. והכוונה בזה שצריך האדם בעת המאכל והמשתה שהוא סבה להשכיח העקר, שיתקדש בשלש קדושות, השתים לטהרת הגוף והשלישית לעורר כח הנפש בריח טוב, אז תהיה ראויה לברך הש״י, וכן הוא אומר (תהילים קל״ד:ב׳) שאו ידיכם קדש וברכו את ה׳.

פרק יב

ב שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב (משלי טו, כג)

שלמה המלך ע״ה הודיענו בכתוב הזה (משלי טו) כי האיש בדבורו כשהוא מדבר דבריו בחכמה יש לו שמחה על זה, לפי שהדבור הוא מצד השכל בסיבת הנפש השכלית שבאדם אשר בה יש לו יתרון על שאר בעלי חיים, ועל כן נתיחס הדבור להקב״ה, הוא שכתוב (ישעיהו נ״ז:י״ט) בורא ניב שפתים, והנביא שבח בו להקב״ה כשם ששבח אותו בבריאת השמים שהם עצמיים שכליים שאמר (שם מב) בורא השמים ונוטיהם. ואמר כי כאשר יכוין האיש לדבר דברים נכוחים ומתוקנים ומסדר אותן בחכמת השכל ישמח על זה לפי שלא הוציא הדברים בשפתיו עד שסדרם בלבו, וידוע כי סדור הדברים במחשבת האדם הוא ביד האדם, ולא כן הדבור, כי הדבור יבא מאת השם, וכענין שכתוב (משלי ט״ז:א׳) לאדם מערכי לב ומה׳ מענה לשון, וכאשר כוון במענה לשון והוציא דבריו בשפתיו על הנכונה, הנה זה דבר ברור כי הוא בסבת סיוע אלהי ותגיע לו מזה שמחה, זהו שאמר שמחה לאיש במענה פיו. אע״פ שכל דבריו שהוא מדבר כולן מיושרים, אין ראוי לו לדבר רק דבר בעתו, כי מי שהיה מדבר שירים בבית האבל או עניני אבל בבית

שמחה מה מאד יהיה ענין בלתי מסודר וראוי, והוא דבר שלא בעתו שהרי אמרו בשעת חדוה חדוה ובשעת אבלא אבלא. ומן הענין הזה הוא מה שאמרו שואלין הלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג. ומי שהיה דורש הלכות סכה בפסח או הלכות פסח בסכות גם זה ענין מבולבל מעורב ואין זה דבר בעתו. ועל זה הזכיר שלמה ע״ה בכאן שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב, יאמר כי אע״פ שהאדם מדבר נכוחות וענינים שכליים אמתיים, יש לו להגבר על תאותו ולמשול ברוחו שלא ידבר מן הנכוחות ההם רק דבר בעתו. זהו על דרך הפשט.

וע״ד המדרש שמחה לאיש זה הקב״ה שנאמר (שמות ט״ו:ג׳) ה׳ איש מלחמה. במענה פיו, שנאמר (בראשית א׳:ג׳) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור. ודבר בעתו מה טוב, שנאמר (שם) וירא אלהים את האור כי טוב עד כאן.

וידוע כי בששת ימי בראשית כל יום ויום מן הששה הזכיר הכתוב כי טוב ומה שנברא בו בכל יום ויום היה דבר בעתו, ואע״פ שכל העולם כלו ומלואו העליונים והשפלים נבראו ברגע אחד הכל אמת, ועל זה הביאו רז״ל משל לאכר שזרע ששה זרעים בידו אחת ברגע אחד, וכל אחד ואחד הופיע ביומו אע״פ שהזריעה בבת אחת, וזהו שאמר שלמה ע״ה (קהלת ג׳:י״א) את הכל עשה יפה בעתו, ואמר בכאן ודבר בעתו מה טוב, כל דבר ודבר שנברא ביומו היה בעתו והיה הכל טוב, מן האור שהיה ראשון בנבראים העליונים עד אדם שהיה אחרון בנבראים השפלים הכל נעשה בעתו הראוי לו, ולא היה אחרון לחסרון כי אם לגדולה ומעלה, שהרי הדברים האחרונים במעשה היו ראשונים במחשבה, ועל כן הדברים המעולים תמצאם אחרונים, כי האדם שהוא תכלית הכונה בבריאת העולם להכיר בוראו ולעובדו היה אחרון לכל הנבראים ונבחר מכולן, וכן יום שבת היה אחרון לכל הימים ומקודש מכולן. וכן העוה״ב הוא אחרון לעוה״ז, כי העוה״ז קודם לו ואין האדם יכול לקנות חיי העוה״ב כי אם בכשרון המפעלים בעוה״ז. וכן ישראל היו אחרונים בבריאה והיו ראשונים במחשבה, הוא שכתוב (ירמיהו ב׳:ג׳) קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה, לא אמר קדוש או קדושים רק קדש וזה לעלוי ההפלגה במעלתן של ישראל כי הם מושכים מן הקדש, וכענין שכתוב (שמות כ״ב:ל׳) ואנשי קדש תהיון לי, לה׳, לחלק לה׳, כענין שכתוב (דברים ל״ב:ט׳) כי חלק ה׳ עמו, לא חלק הכוכבים והמזלות שהם לחלק האומות. ראשית תבואתה, מובחר תבואתה, כמו (עמוס ו׳:ו׳) וראשית שמנים ימשחו. התבואה חמשה מינין, חטה ושעורה שבולת שועל שיפון וכוסמין, ולכך תבואתה בה״א, ומבחר התבואה היא החטה, כן ישראל היו מבחר האומות שקבלו חמשה חומשי תורה שהיא מבחר התורות, ועל זה אמרו במדרש משל למלך שקדש אשתו בחמש טבעות, שנאמר (הושע ב׳:כ״א-כ״ב) וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, וארשתיך לי באמונה וידעת את ה׳. וזה לשון ראשית שהוא כולל שתי קדימות, קדימת מעלה וקדימה זמנית. קדימת מעלה מן (עמוס ו׳:ו׳) וראשית שמנים, קדימה זמנית מלשון (בראשית י׳:י׳) ותהי ראשית ממלכתו בבל. הא למדת שהם קדומים וראשונים במחשבה ואחרונים בבריאה, שהרי עשו ואלופיו קדמו ליעקב ולכל זרעו שכן כתוב בעשו (שם כה) ויצא הראשון אדמוני , וגם תולדותיו של עשו קדמו לתולדותיו של יעקב כי עשו לקח אשה בן ארבעים שנה, ולא היתה תכלית הכונה בתולדות עשו הקודמות כי אם בתולדותיו של יעקב שבאו באחרונה והם היו תחלת המחשבה, וזהו שאמר דוד ע״ה (תהילים מ׳:ו׳) נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, וכמו שאמרו חכמי המחקר תחלת המחשבה סוף המעשה. והמשל בזה ראובן רוצה ללמוד תורה ואין לו בית המדרש, יצטרך שיבנה תחלה יסוד הבית ויגביה הבנין על היסוד ויפרוס גג התקרה על הבנין ואז ילמוד שם, והנה הלמוד באחרונה במעשה והוא היה תחלה במחשבה. וזה דומה למה שדרשו רז״ל (דברים ב׳:י״ט) אל תצורם ואל תתגר בם, למה הזהיר הכתוב כן בעמון ומואב, מפני שתי פרדות טובות שאני עתיד להוציא מהם, רות המואביה ונעמה העמונית. הא למדת מכל זה שהאחרון הוא המעולה, ומה שנברא אחרון עלה במחשבה ראשון. למה הדבר דומה למי שאבדה לו מרגלית בין החול מביא כברה וכובר כל החול עד שמוצא המרגלית. וכן מצינו בצמחים, שאם תקח גרגיר זרע ותזרענו הנה הוא משתרש בקרקע ומשלח שרשים לכאן ולכאן עד שנעשה ממנו אילן גדול שממנו יוצא הפרי שהוא גנוז ומתעלם בתוכו, וידוע כי הפרי שבא באחרונה הוא היה עיקר הכוונה בזריעת הגרגיר וגדול האילן והוא היה תחלת המחשבה. וכשם שמצינו במעשה בראשית כי הבהמות והחיות והאילנות והצמחים קדמו ליצירת אדם והוא היה ראשון ואחרון, כענין שכתוב (תהילים קל״ט:ה׳) אחור וקדם צרתני, כאלו אמר ראשון ואחרון צרתני, ראשון במעלה ואחרון בבריאה, ותיכף שבראו מסר בידו מצות עשה ומצות לא תעשה, כן מצינו שסדרה התורה שלש פרשיות, אחת בבהמות וחיות שביסוד העפר, והיא זאת החיה אשר תאכלו, שניה בדגים שביסוד המים והיא את זה תאכלו מכל אשר במים, שלישית בעופות שביסוד הרוח, והיא ואת אלה תשקצו מן העוף, ובאחרונה הזכיר יצירת האדם, ומיד הטיל עליו מצוה והיא המילה, להודיע שאין עיקר לידתו של אדם בעוה״ז כי אם למצוה, וכענין שכתוב (איוב ה׳:ז׳) כי אדם לעמל יולד, פירוש לעמל התורה והמצות, ולכך הטילה התורה יצירתו בתוך המצות והקיפתו בהן לפניו ולאחריו. לפניו אלו מצות המאכלים, וכן דרשו רז״ל מאי דכתיב אחור וקדם צרתני, אחר שברא כל הבהמות והעופות שקצים ורמשים ברא אותו, כך התינוק הזה עד שלא יצא ממעי אמו אמר הקב״ה אני מצוה אותו את זה תאכל ואת זה לא תאכל, וזה לכם הטמא, את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו, ומשהוא מקבל עליו כל המצות שבתורה אחר כך נולד. לאחריו זו מצות המילה, וזהו שכתוב.

אשה כי תזריע וגו׳. היה ראוי הכתוב לומר אשה כי תלד זכר, אבל באה מלת תזריע לרבות ילדתו מחוי, כלומר שנוצר בצורת אדם ואח״כ נמוח שאמו

טמאה לידה כמו שפירש רש״י ז״ל.

ומן המלה הזאת דרשו רז״ל אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, איש מזריע תחלה יולדת נקבה. והכוונה בלשון מזרעת על זרע הנקבה שהוא דם הנדות כי האשה אין לה זרע אבל הדם שלה שברחם הוא הזרע שלה והוא הנקרא אודם, וזרע הזכר הוא הנקרא לובן והאודם והלובן כל אחד מהם נקרא זרע, וכן אמרו רז״ל בסוף פרק המפלת שלשה שותפין יש בו באדם, הקב״ה אביו ואמו, אביו מזריע לובן שממנו מוח וגידין ועצמות וצפרנים ולובן שבעין, אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר ודם ושער ושחור שבעין, והקב״ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים וראית העין ושמיעת האזן ודבור שפתים והלוך רגלים ודעה ובינה והשכל. ומלת תזריע יוצאת.

וע״ד הפשט פירושה תמסור הזרע, כי הוא פקדון אצלה מן הזכר כזרע השדה שהוא פקדון בגוף השדה ויצא בעתו, ומזה אמר הכתוב (שמות כ״א:כ״ב) כאשר ישית עליו בעל האשה,לא כאשר תשית עליו האשה כי הילדים שלו והוא הראוי לתת בהם ערך, וכבר כתבתי שם.

אבל חכמי הטבע אומרים כי כל גוף העובר לאשה ואין בו לאיש רק הכח הנקרא בלשונם היולי שהוא נותן צורה בחומר, כי הזרע בהתערבו עם דם האשה נותן בו הצורה והתקון, ומבדיל ממנו המותרים שלא יצליחו בעובר, ומקפיא אותו כענין הקיבה המקפיא החלב. ויש להם ראיות לדעתם, האחת מביצת התרנגולת שהיא מגדלת אפרוח כשהיא באה מן הזכר, וכשהיא מן המתפלשות בעפר אינה מגדלת אפרוח כלל, לפי שהזכר נעדר ממנה שהוא נותן הצורה, וכן דעת רז״ל בפ״ק דמסכת יום טוב יהבו ליה ביעי דספנא מארעא אזל אותבינהו ולא אפריחו. והשנית, ממקצת העופות שמולידין בחבוק בלבד ולא נראה בהם פליטת זרע וזה ראיה כי זרע האיש איננו חלק מהעובר. והשלישית, מדג הנקבה שתוליד ביצים בעצמה ואחר כן כשיפיל הזכר זרעו עליהם כל מה שיפול הזרע עליהם יהיה מהם דג וכל הביצים שלא יפול עליהם לא יהיה מהם דג כלל, ואין זה נמצא בבעלי חיים בלבד אלא גם בצמחים, שאם תקח עץ התמר הזכר ותרכיבהו עם התמר שהיא נקבה אז יצליח לעשות פרי, והענין כי הזכר נותן לנקבה חמימות, עמו ישלם בשול התמרים, זה דעת החכם ראש הפילוסופים עם קצת ראיותיו.

וטעם הדבר באשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה, לפי שכשהאשה מזרעת תחלה זרע הזכר שהוא אחרון בא ומתגבר עליו ולפיכך יולדת זכר דעילאה גבר, איש מזריע תחלה טפת הנקבה באה באחרונה ומתגברת עליו ולפיכך יולדת נקבה. והענין כי הטפה הראשונה אשר תהיה מהזכר או מהנקבה הוא כמו השדה שזורעין בו, והטפה האחרונה כדמיון הזרע שזורעין בשדה, ולפי שכשהאשה מזרעת תחלה הרי הטפה ההיא כשדה וטפת הזכר שבאחרונה הוא הזרע, ולפיכך תלד זכר כמותו, וזהו לשון תזריע, ואם הזכר יזריע תחלה הרי הטפה ההיא כשדה וטיפת הנקבה שבאחרונה הוא הזרע ותלד נקבה כמותו.

וע״ד חכמת הטבע אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, כי כשהאשה משתוקקת לבעלה ומתחממת בחשקו כל רצונה ומחשבתה עליו ומציירת צורתו בלבה, ומתוך אותו חשק ממהרת ומזרעת תחלה ובכח אותה המחשבה המצויירת בלבה תלד זכר שכנגד לבה ועיניה, וזהו ענין המקלות ליעקב אבינו, שהיה עושה בהן ציורין והצאן כשהיו מתחממות היו מתעברות דוגמת אותן הצורות שהיו רואות בשעת תשמיש, ונשתוו בזה זכרים ונקבות. והוא הדין במין האדם, וכל שכן הוא, שהרי אם במין הבהמי יש לו כח בציור המחשבה על אחת כמה וכמה במין השכלי, וכבר הזכרתי זה בענין המקלות. ומי שהוא יכול לכבוש את יצרו ומשהה את עצמו כדי שתזרע היא תחלה קבל שכרו כי היא יולדת זכר מן הטעם הזה, וזהו שדרשו רז״ל בפסוק (תהילים קכ״ז:ג׳) הנה נחלת ה׳ בנים שכר פרי הבטן, אלו המשהין את עצמם על הבטן כדי שיזריעו נשותיהן תחלה ויולדות זכר, וזהו שכר פרי הבטן.

ויש שפירשו עוד אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, מפני שיש בזרע האשה כח גנוז והוא כח הזכר ולכך יולדת זכר, כשם שיש בזכר כח גנוז והוא דם הנקבה, והראיה מאדם הראשון שהיתה חוה בנויה ממנו והיתה גנוזה בכחו, כן כח הזכר גנוז בזרע הנקבה, וכשם שהנקבה נאצלת מן האדם כן היא ראויה שיהיה הזכר נאצל ממנה אם הנקבה מזרעת תחלה יולדת זכר שהוא הכח הגנוז בה, ואם הזכר מזריע תחלה יולדת נקבה הכח הגנוז בו, הרי שבשניהם יש כח להעמיד הבנין השלם.

וכבר ידעת שלא נזכר ה׳ בשלמותו בכל מעשה בראשית עד שהגיע ליצירת אדם, ודרשו רז״ל על (בראשית ב׳:ז׳) וייצר ה׳ אלהים את האדם, שם מלא על עולם מלא. ואיך אפשר להם לומר על עולם מלא ועדיין לא נבראת האשה, אלא שכחה גנוז בו והרי היא כאלו נבראה והרי עולם מלא. והראיה כי כל אחד מהם עולם מלא, כי כשם שנקרא שם מלא על יצירת האדם שנאמר וייצר ה׳ אלהים, כך נקרא שם מלא על האשה שנאמר (שם) ויבן ה׳ אלהים את הצלע. וא״כ ראוי כל אחד ואחד להעמיד הבנין השלם הזה כי זה כלול מזה וזה מזה, ומקרא מלא מצינו (שם מו) אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב ואת דינה בתו, הזכרים ייחס אותם ללאה וייחס הנקבה ליעקב, וזה דבר ברור כי כח הזכר גנוז בנקבה ככח הנקבה בזכר, לא שיהיה הזכר מוליד זכר והנקבה נקבה כי על זה אמרו בירושלמי לית ספר דמספר לגרמיה.

וע״ד המדרש אשה כי תזריע וילדה זכר, קדמה האשה יולדת זכר שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר, קדם האיש יולדת נקבה שנאמר ואם נקבה תלד,

מעשה נסים עושה הקב״ה עם התינוק הזה, אדם שהוא נתון בבית הסוהר יום אחד נפשו מפרכסת לצאת, והתינוק הזה נתון במעי אמו תשעה חדשים והקב״ה משמרו, א״ר מאיר מעשה נסים עשה הקב״ה עם התינוק הזה, כיצד, עד שלא תלד האשה מושכת דמים וכשהיא יולדת מסתלק לשדים ונעשה חלב והתינוק יונק ממנו.

וע״ד השכל שלש עולמות חולפין על האדם, האחד כשהוא במעי אמו והוא הנקרא עולם היצירה, והוא תחלת הויתו ובו יכיר האדם נפלאות הבורא יתעלה וגודל מעשיו, הוא שעליו אמר דוד (תהילים קל״ט:ט״ו) אשר עושיתי בסתר רוקמתי בתחתיות ארץ, וכבר הזכיר למעלה מזה אודך על כי נוראות נפליתי נפלאים מעשיך, כי הוא מדבר בנפלאות החכמה ובנסתרים המתגלים והמתבארים מתוך תכונת היצירה. ומזה תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה בתחלת ברכותינו שבכל יום, אשר יצר את האדם בחכמה, וחותם, ומפליא לעשות, ומזה הזכיר קהלת (קהלת י״א:ה׳) כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה את הכל, יאמר כי כל מעשה האלהים הוא נסתר ונפלא, ויביא ראיה מן המורגש, והוא העובר במעי אמו שנקראו עצמים, והוא דבר נעלם נמשך אחר הנס איך הוא מתקיים בתוכו ומה הסבה שדוחה אותו לצאת משם, והמשיל זה לדרך הרוח לבאר כי הוא דבר נעלם כהעלמת דרך הרוח, וכשם שדרך הרוח והעצמים בבטן המלאה דברים נסתרים נעלמים כן כל מעשה האלהים נסתר ונעלם, כשל בו כח ההשגה, ועל עולם זה הזכיר (איוב י׳:י׳) זכר נא כי כחומר עשיתני וגו׳, הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשוככני, והוא העולם שבו האדם עומד זמן קצוב תשעה חדשים והמאוחר יותר, ולפעמים רחוקים שנים עשר חדש, אין לו שם שכל ודעת ולא שום הכרח, ולרצונו היה עומד שם לעולם כי שם מזונותיו מצויים ממזון האם, וכאשר יפרד משם הוא אנוס ומוכרח, והוא מאמר החכמים ז״ל על כרחך אתה נוצר, ועל כן יבכה ויצטער בהולדו להורות כי העולם הזה הוא עולם הצער והמהומה. מאותו עולם היצירה נעתק אל העולם השני והוא העולם הזה, ויש לו בזה יתרון מעלה על העולם שבא ממנו, כי בעוה״ז כשם שגופו גדל כן יגדל שכלו ותרבה חכמתו עד שהוא מתחכם בתורה ובמצות, ועמם ישיג ידיעת ה׳ יתעלה, ואף בעוה״ז שיש לו יתרון בכל הכבוד הזה והמעלות האלה הוא עומד שם זמן קצוב, שנאמר (תהילים צ׳:י׳) ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה, וכאשר יפרד מן העוה״ז הוא אנוס ומוכרח, וזה מאמר החכמים ז״ל, על כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת, כי לרצונו היה עומד שם לעד לעולם. מן העולם הזה הוא נעתק אל העולם השלישי שהוא העולם הבא, שאין לו זמן קצוב ואין לתענוג הזוכה בו סוף ותכלית, בו ישולם לו שכר צדקותיו אשר עשה בעוה״ז.

וא״כ מבואר הוא כי האדם הולך מטוב אל טוב ומעלוי לעלוי בשלשה עולמות אלו, הראשון עולם היצירה שהוא חשך ולא אור, העוה״ז השני יש בו חשך ואור כי הוא מתנהג על פי שני המאורות. השלישי עולם הבא שכלו טוב שכלו ארוך שכלו אור אין בו חשך, ושלש עולמות אלה רמזם קהלת ע״ה בפסוק אחד הוא שאמר (קהלת ז׳:א׳) טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו, ובאורו של הפסוק לפי הדרך הזה, טוב האוצר לנפשו למעלה אוצרות זכות לעוה״ב, משמן טוב, כלומר מן האוצר לגופו אוצרות ממון ושמן טוב ושאר קניני העוה״ז, כענין שכתוב (משלי כ״א:כ׳) אוצר נחמד ושמן בנוה חכם, וטוב יום המות שהוא העוה״ז, מיום הולדו כלומר יותר מעולם היצירה, בא לבאר כי יש יתרון לעוה״ב על העוה״ז כשם שיש יתרון לעוה״ז שהוא יום המות על עולם היצירה כי מתוך המורגש והמוחש לעין נוכל להעיד על מה שאינו מוחש.

וטמאה שבעת ימים. גזרת הכתוב הוא שהטומאה שבעה והטהרה כמו כן שבעה, כי הימים טהורים במעלה השביעית הם ממטה למעלה, גם השמחה שבעה, והאבלות כמו כן שבעה, והכל דרך אחד להם.

כימי נדת דותה תטמא. דותה לשון מדוה הוא, כי הנדות הוא חולי בטבעה של אשה, וכן אמרו רז״ל ראשה ואבריה כבדין עליה. ואע״פ שהוא נקוי לאשה במותרות, מכל מקום הוא חולי בטבע תולדתה, ולשון נדה מרוחקת, וכן לשון מנודה מרוחק, בדילנא ממך דלא יתיבנא בארבע אמות דילך, ונקראת נדה מפני שבני אדם מנדין ומרחיקין אותה, גם הנשים מתרחקות ממנה והיא יושבת בדד. וכן מצינו מימות עולם שהיו האומות מרחיקים אותן רחוק גדול ואף העפר אשר תדרוך הנדה עליו היה טמא בעיניהם, גם דבורה אצלם היה טמא, כמו שמצינו ברחל שאמר ללבן אביה אל יחר בעיני אדוני כי לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי, ולא השיב לה כלל, וזה יורה כי היו יושבות בדד באהל מיוחד שהיו נוהגין שלא לדבר עמהן, וגם אינן רשאות להתקרב לאדם כלל מפני שהריח וההבל שלהן מזיקין, שאם לא כן היה ראוי לה לרחל שתקום מפני אביה ולהתקרב אליו ולנשוק את ידיו, וידוע כי אפילו המבט שלה רע ומוליד הזיק. וכבר בארו חכמי הטבע מפלאות התולדות שאם תסתכל הנדה בתחלת נדותה בחרב מלוטשת או במראה, שיתראו שמה טיפין של דם, וזה אות ומופת שאפילו המבט שלה מזיק, ואין צריך לומר אם ישכב איש אותה.

ג וביום השמיני ימול. ביום ואפילו בשבת ודוקא מילה ודאית, כגון שנולד ליל שבת או יום שבת, אבל מילת ספק כגון שנולד ערב שבת בין השמשות בשעה שהוא ספק יום ספק לילה אין מלין אותו אלא עד יום ראשון שהוא עשירי, שכך אמרו רז״ל קטן נמול לשמונה לתשעה לעשרה לאחד עשר לשנים עשר לא פחות ולא יותר. כדרכו לשמונה, נולד בין השמשות בשאר ימות השנה לתשעה, נולד בין השמשות ערב שבת נמול לעשרה, יום טוב

אחר שבת לאחד עשר, שני ימים טובים של ראש השנה נמול לשנים עשר, היה חולה מאחרין עד שיתרפא.

ובמדרש שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא איזה מעשים נאים, של הקב״ה או של בשר ודם, אמר לו של בשר ודם, אמר טורנוסרופוס הרי השמים והארץ יכול אדם לעשות כיוצא בהם, אמר לו ר׳ עקיבא לא תאמר לי במה שהוא למעלה שאין בריות שולטין עליו, אלא אמור דברים המצויין בבני אדם, א״ל למה אתם מלין, אמר והלא הייתי יודע שבדבר זה אתה שואלני ולכך הקדמתי לך שמעשה בשר ודם נאים משל הקב״ה, הביא לו שבולים וגלוסקאות אמר לו אלו מעשה הקב״ה ואלו מעשה בשר ודם. אמר לו טורנוסרופוס אם הוא רוצה במילה למה אין הולד יוצא מהול ממעי אמו, אמר לו רבי עקיבא ולמה שררו יוצא עמו והוא תלוי בבטנו ואמו חותכתו, ומה שאתה אומר למה אינו יוצא מהול, לפי שלא נתן הקב״ה את המצות אלא לצרף בהן את ישראל, שנאמר (משלי ל׳:ה׳) כל אמרת אלוה צרופה.

ד **ושלשים יום ושלשת ימים.** ע״ד הפשט היו ימי טוהר שלשים ושלשת כדי שיהו עם שבעת ימי הטומאה ארבעים יום כמספר הימים אשר הזכר נגמר בבטן אמו. וע״ד הקבלה נתנו לאשה שלשה ושלשים ימי טוהר כנגד הכלה שבשיר השירים הכלולה מהחכמה שבה שלשים ושתים נתיבות, ועמה יהיה התחברות ועל כן היו שלשים ושלשה ימים ולא שלשים ושנים לרמוז על הכלה המתחברת אל החכמה שהיא נושאת אותן שלשים ושנים ונחשבת עמהן.

תשב. פירש רש״י ז״ל אין לשון ישיבה אלא לשון עכבה כמו (דברים א׳:מ״ו) ותשבו בקדש ימים רבים. ושעור הכתוב ושלשים יום ושלשת ימים תמתין עד שלא תגע בכל קדש ולא תבא למקדש, אע״פ שהם ימי טוהר אצל הבעל, וזה טעם בדמי טהרה, לומר שאע״פ שרואה טהורה. והרמב״ן ז״ל פירש תשב לשון תשמיש, כמו (הושע ג׳:ג׳) ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש, כי האשה השוכבת עם בעלה תקרא יושבת לו, וכלפי שאמר בשבעה וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה, שתטמא לבעל ולקדשים כל שבעת ימים, אמר כי אחרי השבעה תשב לבעלה שלשים ושלשה ימים בדמי טוהר, אבל לא תגע בקדש ולא תבא המקדש אע״פ שלא תראה, ותשב עם בעלה אע״פ שתראה. כי רז״ל יש להם קבלה שהיולדת טהורה אחר השבעה לחולין ולבעל בספירות שבעה נקיים, וזהו שאמר בשבעה כימי נדת דותה תטמא, ובימים אלה אמר שתטמא לקודש ולמקדש לא לחולין ולא לבעל.

וכן כתב הרמב״ם ז״ל בספר קדושה פרק י״א וזה לשונו, זה שתמצא במקצת מקומות ותמצא תשובות למקצת הגאונים ז״ל שיולדת זכר לא תשמש מטתה עד סוף ארבעים ויולדת נקבה עד סוף שמונים, ואע״פ שלא ראתה דם אלא בתוך שבעה, אין זה מנהג אלא טעות הוא באותן התשובות ודרך מינות באותן המקומות ומן הצדוקים למדו דבר זה, ומצוה לכופן כדי להוציא מלבן מנהג הצדוקים ולהחזיק דברי חכמים שתספור שבעה נקיים בלבד כמו שבארנו.

בדמי טהרה. דם שהוא טהור, והוא כנגד דם הנדה, ואינו מטמא.

וכתב החכם ר׳ אברהם ז״ל גזר השם על הזכר כמספר הימים אשר תשלם צורתו בבטן, והנקבה כפלים שנגמרת לשמונים, ולפיכך טומאת הנקבה נמשכת כפלים, גם הטהרה נמשכת כפלים.

אבל דעת רז״ל שהצורה נגמרת לארבעים יום בין בזכר בין בנקבה, וטעם הכפל לדעתם מפני שטבע הנקבה קר ולח והיא צריכה נקיון רב לרוב הלחיות המוטבעות בה ועל כן תצטרך להמתין כל הזמן הזה כדי שתהיה מנוקה מלידה ומבבטן ומהריון, כי כן יצטרכו בני אדם שטבעם קר ולח זמן ארוך בנקיונם מאותן שטבעם חם.

ז **וכפר עליה.** אין לשון כפרה נופל כי אם על החטא, ולפיכך קרבן זה של יולדת מחודש כקרבן הנזיר, כי מה חטאה בזמן הלידה שתצריכנה התורה קרבן, ואם זה הקרבן הוא על שבאה בסכנה ונצלה מהמיתה, היה ראוי לה שתביא תודה, ולמה תביא עולה וחטאת.

ויתכן לפרש שאין הקרבן הזה מצד חטא של עצמה רק מצד אמה שהיא היתה אם כל חי, כי לולא החטא ההוא היה האדם מוליד עם אשתו שלא בדרך תאוה וחשק אלא בדרך הטבע הגמור, כטבע האילן המוציא פירותיו בכל שנה שלא בתאוה, והיולדת הזו כאמה בתה במעשה החטא, כי הענפים הם מקולקלים בקלקול השורש, ועל כן יצריכנה הכתוב קרבן לכפר על החטא הקדמוני, שכן נצטוה בסבת אותו החטא על שלש מצות, והן נדה וחלה והדלקת הנר. ולפי שהחטא ההוא היה תחלה במחשבה ואח״כ במעשה ומפני זה הזכיר בקרבן יולדת אחד לעולה ואחד לחטאת, כנגד חטא המחשבה וחטא המעשה, ומפני זה הקדים עולה לחטאת, מה שאין כן בשאר הקרבנות שהחטאת קודמת לעולה בכולן, וזה ששנינו בזבחים אחד לעולה ואחד לחטאת, לא הקדימו הכתוב אלא למקראה, והכוונה שלא הקדים הכתוב עולה לחטאת להיותה קודמת במעשה. אבל הענין הקדימה במקראה הוא מטעם זה, לרמוז על חטא המחשבה ההיא שקדם לחטא המעשה, ולדעת רז״ל חטא היולדת הוא שעברה על השבועה, ממה שאמרו בשעה שהיא כורעת לילד קופצת ונשבעת לא אזקק עוד לבעלי, ולפי שהיא נשבעת מתוך הצער ואין השבועה ראויה שתתקיים מפני שהיא משועבדת לבעלה, על כן יצריכנה הכתוב קרבן לכפר על חטא המחשבה.

פרק יג

ב אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת. שנינו במשנה ארבע מראות נגעים הן, שאת ותולדתה בהרת ותולדתה, בהרת עזה כשלג, שניה לה כסיד ההיכל, שאת כצמר לבן, שניה לה כקרום ביצה. וגוון ארבעתן לבן, והלובן הזה זה למעלה מזה במדרגה, וספחת הוא שם הנגע המצטרף משניהם משאת ובהרת, מלשון (שמואל א ב׳:ל״ו) ספחני נא אל אחת הכהנות, (שם כו) מהסתפח בנחלת ה׳. ומראות נגעים הללו אינן צרעת אבל אפשר שיבאו לידי צרעת, ומפני זה הרחיקה תורה החולי הזה בתחלתו וזהו שאמר חכמי הרופאים הבהרות נראה מהן מהצרעת, וזהו שאמר הכתוב נגע צרעת, כלומר מכה של צרעת, אינה צרעת גמורה, אבל אחר ההסגר כשימצאו סימני טומאה גמורין שיאמר הכתוב צרעת היא, זהו צרעת גמורה, ועל כן תמצא שיאמר לפעמים וטמאו הכהן נגע צרעת היא, או יאמר נגע צרעת היא וראהו הכהן וטמא אותו, הכוונה לומר שיטמאנו מעכשיו כי הוא נגע שבודאי יבא לידי צרעת, וראוי שיבדל מן העם מעתה, וכן כשהוא אומר וטמא אותו הכהן נגע הוא, באורו שהוא נגע גדול שלא יתרפא ממנו לעולם אבל יגדל כל היום ויפשה, כן פירש הרמב״ן ז״ל. והנה הפשיון ושער לבן ומחיה ועומק העור הכל סימני טומאה הן.

ובמדרש אדם כי יהיה בעור בשרו, למה אינו אומר בפרשה זו דבר אל בני ישראל כמו שכתוב בשאר הפרשיות, לפי שנאמר (תהילים ה׳:ה׳) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע, ללמדך שאין הקב״ה חפץ לחייב שום בריה, שנאמר (יחזקאל ל״ג:י״א) חי אני נאם ה׳ אלהים אם אחפוץ במות הרשע, ובמה חפץ, להצדיק בריותיו, שנאמר (ישעיהו מ״ב:כ״א-כ״ב) ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, חפץ הוא להצדיק בריותיו ולא לחייבן, ולפיכך לא אמר בפרשת נגעים דבר אל בני ישראל. דבר אחר לא יגורך רע, אין שמו של הקב״ה נזכר על הרעה אלא על הטובה, תדע שהוא כן, שבשעה שברא הקב״ה האור והחושך וקרא להם שמות הזכיר שמו על האור ולא הזכיר שמו על החושך, שנאמר (בראשית א׳:ה׳) ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה, וכן אתה מוצא שכשברך לאדם וחוה הזכיר שמו עליהם שנאמר (שם) ויברך אותם אלהים, וכשקללן לא הזכיר שמו עליהם אלא (שם ג) אל האשה אמר, ולאדם אמר. ואם תאמר על הנחש הזכיר שמו בקללתו, שנאמר (שם) ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש כי עשית זאת, כך שנו רז״ל על שלשה דברים הזכיר שמו אע״פ שהם לרעה, על המסית, זה נחש שהסית את האשה ואמר לה כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים, תהיו כמוהו, מה הוא בורא עולמות אף אתם תבראו עולמות, שכל אומן שונא בני אומנתו, ולפי שהסית וספר לשון הרע הזכיר שמו עליו. ועל העובר על דברי חכמים שחייב מיתה, שנאמר (ירמיהו י״א:ג׳) כה אמר ה׳ אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת, ועל השם בטחונו בבשר ודם, שנאמר (שם טז) כה אמר ה׳ ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה׳ יסור לבו, אימתי הוא ארור בשעה שמן ה׳ יסור לבו, וכן אתה מוצא בנח כשברך לשם הזכיר את ה׳ ואמר (בראשית ט׳:כ״ו) ברוך ה׳ אלהי שם וכשקלל כנען לא הזכירו שנאמר ארור כנען, וכן באלישע הנביא שהזכיר את ה׳ בתפלתו בענין הצלה שנאמר (מלכים ב ו׳:י״ז) ה׳ פקח נא את עיניו ויראה וכשקלל את הארמיים אמר (שם) הך נא את הגוי הזה בסנורים ולא הזכיר ה׳ בפורענות וכשחזר והתפלל עליהם בהצלה הזכיר את ה׳ ואמר (שם) פקח את עיני אלה ויראו, הוי אומר שאין שמו של הקב״ה נזכר על הרעה, ואפילו ישראל חלק להם כבוד ולא הזכירם על הרעה כיצד כשבא להזהיר על הקרבנות מהו אומר דבר אל בני ישראל וגו׳ אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳, אבל כשבא להזהיר על הנגעים לא הזכיר אלא אדם כי יהיה בעור בשרו על מה הנגעים באים על הזנות, וכן אתה מוצא בירושלים ע״י שהיו שטופין בזמה לכך לקו בצרעת מה כתיב שם (ישעיהו ג׳:ט״ז) ויאמר ה׳ יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון מה עשה להן הקב״ה הלקן בצרעת שנאמר (שם) ושפח ה׳ קדקד בנות ציון ואין שפח אלא צרעת שנאמר ולשאת ולספחת ולבהרת, אדם כי יהיה בעור בשרו שאת זהו שאמר הכתוב (חבקוק א׳:ז׳) איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו יצא, הכתוב הזה מדבר באדם הראשון שבראו הקב״ה בדמותו שנאמר (בראשית א׳:כ״ז) ויברא אלהים את האדם בצלמו וכשבראו בראו מסוף העולם ועד סופו שנאמר (דברים ד׳:ל״ב) כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך והיה שולט בכל העולם כלו שנאמר (בראשית א׳:כ״ח) ורדו בדגת הים ובעוף השמים, ממנו משפטו ושאתו יצא זו חוה שיצאה ממנו שגרמה לו מיתה שנאמר (שם ג) ותתן גם לאישה עמה ויאכל, ד״א איום ונורא הוא זה פרעה הרשע שהיה שליט בכל העולם שנאמר (תהילים ק״ה:כ׳) מושל עמים ויפתחהו, ממנו משפטו ושאתו יצא זה משה שהיה מתגדל בביתו והיה סבור שהוא בן ביתו שנאמר (שמות ב׳:י׳) ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה ועמד והביא עליו עשר מכות שנאמר (שם ג) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה, אמר ר׳ יהודה בר אמי המטה משאוי ארבעים סאה ושל סנפירינון היה ועשר מכות חקוקות עליו בכתב נוטריקון דצ״ך עד״ש באח״ב ומשה היה מביט במטה ורואה איזו מכה ראויה לבא אל פרעה ומביאה עליו הוי אומר איום ונורא הוא, ד״א איום ונורא הוא זה אדום שנאמר (דניאל ז׳:ז׳) וארו חויא רביעאה דחילא ואמתני ותקיפא יתירה ושנין די פרזל לה, ממנו משפטו ושאתו יצא זה עובדיה הנביא שהיה גר אדומי והתנבא עליו אבדן, אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צרעת, דרז״ל שאת זו בבל שנאמר (ישעיהו י״ד:ד׳) ונשאת המשל הזה על מלך בבל, ספחת זו מלכות מדי שהיה המן מסתפח עם אחשורוש להשמיד להרוג ולאבד, בהרת זה יון שהיתה מבהרת על ישראל ואומרת כל מי שיש לו שור יחקה על קרן השור אין לי חלק בה׳ אלהי ישראל ואם לאו גוזרין עליו

להריגה, והיה בעור בשרו לנגע צרעת זו מלכות ארם שהקב״ה מלקה אותה בצרעת ואת השר שלה שכן התנבא ירמיה ע״ה (ירמיהו מ״ו:ט״ו) מדוע נסחף אביריך לא עמד כי ה׳ הדפו, ומלת נסחף כמו נספח מלשון ספחת ואמר אביריך ביו״ד לפי שהשר שלה הוא כולל כל האבירים שתחת ידו יבא אביר יעקב ויפרע מאותו אביר, וצריך שתתעורר כי לא מצינו מלת אביר בהקב״ה בדגש כי אם ברפה, והכוונה מדת רחמים וזהו (בראשית מ״ט:כ״ד) מידי אביר יעקב, (תהילים קל״ב:ב׳) נדר לאביר יעקב ובתפלת עננו אביר יעקב והוא כחו של יעקב, אבל בכחו של מלכות ארם הזכיר אביריך בדגש גם בדואג האדומי תמצא אביר בדגש הוא שכתוב (שמואל א כא ח) ושמו דואג האדומי אביר הרועים אשר לשאול, ואע״פ שהיה ישראל מכלל הסנהדרין כבר דרשו רז״ל שנקרא כן על שם עירו שהיא אדום ומסיים המדרש ואומר ומה נעמן על ידי ששבה נערה קטנה נצטרע מלכות ארם ששעבדו בישראל עאכ״ו, ומנין שפורע הקב״ה ממנה ומן השר שלה בצרעת שכן התנבא זכריה (זכריה י״ד:י״ב) וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה׳ את כל העמים אשר צבאו על ירושלים המק בשרו והוא עומד על רגליו וגו׳ ע״כ במדרש.

ונסמכה פרשה זו של נגעים לפ׳ יולדת ללמדך שכל מי שאינו נשמר מן הנדה יהיה הולד מצורע, ונמצא בספרי חכמת הטבע גם רז״ל דרשו כן כל מי שישמש עם האשה ביום ראשון לנדתה יהיה הולד מצורע לעשר שנים, ואם הוא משמש לשני ימים לנדתה יהיה מצורע לעשרים שנה, ואם בשלשה לנדתה יהיה מצורע לשלשים שנה, וכן עד שבעה ימים, ואם ביום שביעי יהיה מצורע לשבעים שנה. ומכאן שיש בכל סמיכות הפרשיות שבתורה זו לזו עקר גדול וחכמה מפוארה הן בחכמהת הטבע הן בשאר החכמות שהתורה כלולה מכולן.

ג **וראה הכהן את הנגע.** דרשו רבותינו ז״ל אין הכהן רואה את הנגע ביום ראשון, שהרי צריך להסגירו שבעה וכתיב וראה הכהן אותו ביום השביעי, ואי אפשר לראותו בשבת. ולא ביום שני, שאם יצטרך להסגירו שתי שבועות יבא יום שביעי של הסגר שבוע שניה בשבת שהוא שלש עשרה, ולכך אמרו שתי שבועות שהוא שלש עשרה ימים.

ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמוק מעור בשרו. פירש רש״י ז״ל כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל.

וכתב הרמב״ן ז״ל בפירוש זה כי יש לובן נותן זוהר ולטישות בעינים כמראה החמה, והעין אינו מקבל גוון הלובן ההוא ועל כן יראה אצלו כעמוק, כי מראה החמה שהיא עמוקה מן הצל הוא מפני שהעין הוא מקבל גוון השחרות והוא נקבע בו וסובל אותו, אבל גוון הלובן אין העין מקבלו ומפזר כח הראות ומתרחק לו, ועל כן יראה כעמוק והנה לובן הבהרת שהוא בהיר ועז כשלג הראות נחלש ממנו כאשר יחלש במקום החמה, ובלבד שלא יהיה בו שער שחור כי אז יתפוש כח הראות בשחרות, וממנו יתפשט בכל מקום הנגע ולא יברח ממנו, והשאת היא לבנה אבל אין הלובן מזהיר ולא יחליש הראות ויתפש בו ויתקרב אליו ויראה כקרובה אליו ומוגבהת, כענן הראות בכוכבים שהם נראים כמו גבוהים ברקיע.

ה **והנה הנגע עמד בעיניו.** במראיתו, מלשון (במדבר י״א:ז׳) ועינו כעין הבדולח, (יחזקאל א׳:כ״ב) כעין הקרח הנורא. אבל בתורת כהנים שנינו, אין לי אלא בעיני עצמו, בעיני תלמידו מנין, ת״ל ואם בעיניו עמד הנתק. ואם כן פירושו ואם בעיני הכהן הנזכר עמד הנגע, כלומר שעמד על עמדו ולא שנה את מקומו ולא פשה לפי מראית עיני הכהן, ולשון מורגל הוא בדברי רבותינו ז״ל כך אני בעיניך, וכן בכתוב (מלכים ב א׳:י״ג) תיקר נא נפשי בעיניך, וירמוז הכתוב כי לפי מראית עיניו ישפוט הכהן בפשיון ואינו צריך למדוד את הנגע.

י **והיא הפכה שער לבן.** פירוש שתי שערות, וטעם היות שער לבן סימן טומאה, לפי שהשחור הוא טבע התולדה וכיון שהוא לבן ונשתנה טבעה היה זה חולי.

ומחית בשר חי בשאת. פירוש או מחית בשר חי, כי אינו צריך לשניהם לשער לבן ולמחיה, שהרי בפרשה של מעלה טמא הכתוב בשער לבן לבדו, שכן כתוב ושער בנגע הפך לבן נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אותו, וגם כן המחיה לבדה סימן טומאה, ורבותינו ז״ל דרשו ליתן שעור למחיה שתהא כדי לקבל שער לבן שהוא שתי שערות.

ודע כי בכל המקום שתמצא שער לבן שער שחור אנו הולכים אחר עקר השורש של שער, שאם היה בנגע שער לבן והיה עקרו שחור דנין אותו כשחור, וכן אם היה בו שער שחור ועקר שרשו לבן דנין אותו כשער לבן.

ל **נתק הוא.** כך שם הנגע נתק על שם שהשער נתק מאותו מקום, מלשון רבותינו ז״ל לאו שנתק לעשה, וכן בכתוב (יהושע ד׳:י״ח) נתקו כפות, ואחר שנתק משם השער הראשון שהוא טבעי אם נולד שם השער הצהוב הזה הדק הלקוי הנה הוא סימן טומאה. והנה הנתק מטמא בשער צהוב ובפשיון, ושער שחור הוא סימן טהרה כי כן כתוב ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא וטהרו הכהן.

מד **טמא הוא טמא יטמאנו הכהן.** וכן הזכיר למעלה טהור הוא וטהרו הכהן, גזרת הכתוב הוא להיות הטומאה והטהרה על פי הכהן, ולמדך אף על פי שהכהן ראה בנגע סימני טהרה או טומאה צריך הוא להוציא מפיו טהור או טמא.

ודרשו רבותינו ז״ל זה אחד מהדברים שעליהם עלה הלל מבבל, פירוש עלה לחכמי ארץ ישראל לידע טעם הדבר.

מה והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה. אמרו במדרש **והצרוע** זה בית המקדש, **אשר בו הנגע** זו עבודה זרה שמטמאה כנגע, **בגדיו יהיו פרומים** אלו בגדי כהונה, **וראשו יהיה פרוע** זו שכינה שנסתלקה משם, **ועל שפם יעטה** שבטלו את התורה, **וטמא טמא יקרא** זה חורבן ראשון וחורבן שני.

מז בבגד צמר או בבגד פשתים. דרשו רבותינו ז״ל אין בגדי צמר מטמאין בנגעים אלא צמר בהמה טהורה אבל לא צמר בהמה טמאה. היה הבגד מעורב מצמר בהמה טמאה וצמר בהמה טהורה, אם רובו של בהמה טהורה מטמא בנגעים, ואם רובו של בהמה טמאה אינו מטמא בנגעים.

מט או בכל כלי עור. דרשו רבותינו ז״ל להוציא את הצבועים, שהרי כבר הזכיר או בעור או בכל מלאכת עור.

נב ושרף את הבגד או את השתי או את הערב. ואמר עוד **(נג) והנה לא פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב.** ואמר עוד **(נו) וקרע אותו מן הבגד או מן העור או מן השתי או מן הערב** פירש הרמב״ן כי מה שהזכיר כמה פעמים בכמה פסוקים בבגד או העור והשתי והערב, על דרך הפשט לבאר כי הוא דבר נסיי.

נח והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תכבס. הזכיר בכתובים של מעלה כי הבגד שנראה בו הנגע אחר הכבוס ראוי לקרעו מהבגד, ואם יראה עוד שם פורחת היא וראוי לשרפו, ואם יסור אותו נגע בכבוס הבגד יתחייב לעשות לו טבילה ואז יהיה טהור, זהו שאמר **וכבס שנית וטהר.**
ודע כי הנגעים היו אות ומופת על החטא, שכן דרשו רבותינו ז״ל משל למה הדבר דומה לעבד רע שהיה נמכר, כשבא רבו לקנותו היה יודע שהוא עבד רע לקח עמו כבלים שאם סרח רודה אותו בהן כיון שסרח הביא אותן כבלים וכבלו, כך הקב״ה היה גלוי וידוע לפניו שהאדם עתיד לחטוא והתקין יסורין הללו שאם חטא יהא רודה אותו בהן. וכך היו הנגעים באים, האבנים היו לוקין תחלה זהו שכתוב (ויקרא י״ד:ל״ד) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם, עשה תשובה מוטב, ואם לאו מלקהו בבגדיו שנאמר (שם י״ג) והבגד כי יהיה בו נצע צרעת, חזר בו מוטב, ואם לאו מלקהו בגופו, וכיצד בגופו, מעט מעט, מתחיל ממריטת ראשו שנאמר (שם) ואיש כי ימרט ראשו ועדיין יש במריטת ראשו ספק לטמא ספק לטהר, חזר בו מוטב, ואם לאו מלקהו בשחין שנאמר אדם כי יהיה בו בעורו שחין, חזר בו מוטב ואם לאו מלקהו בנגעים קשים, שאת וספחת ובהרת. וכך דרשו רבותינו ז״ל במדרש רות, אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחלה, ממי אתה למד מאיוב, לקה תחלה בממונו ואחר כך בבניו ובני ביתו ואחר כך בגופו. וכן במצרים תחלה בממונם שנאמר (תהילים ק״ה:ל״ג) ויך גפנם ותאנתם ויסגר לברד בעירם, ואחר כך (שם עח) ויך כל בכור במצרים. ואף בנגעים כן, תחלה באין על ביתו חזר בו הרי הן טעונין חליצה שנאמר (ויקרא י״ד:מ׳) וחלצו את האבנים אשר בהן הנגע, ואם לאו טעונין נתיצה שנאמר (שם) ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו, ואחר כך באין על בגדיו, חזר בו מוטב ואם לאו טעונין קריעה שנאמר (שם יג) וקרע אותו מן הבגד, ואם לאו טעונין שרפה שנאמר (שם) ושרף את הבגד, ואחר כך באין על גופו חזר בו מוטב ואם לאו (שם) בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. עד כאן במדרש.
והנה הנגעים היו מורים השגחה גמורה ולא היה ענין טבעי אלא נס גדול, ולא היה הענין בחוצה לארץ כי אם בארץ ישראל, כי כשיקרה לאחד מישראל חטא ועון היה מתראה הנגע בביתו או בבגדו או בגופו להעיד עליו כי יש בידו עון, כענין שכתוב (תהלים פט) ובנגעים עונם, וכדי שישוב בתשובה ויטהר ויתלבן מעונו, והוא שרמז על זה גם כן (ויקרא י״ג:י״ג) כלו הפך לבן טהור הוא, כלומר מן הנגע ומן העון, ועל זה אמר הכתוב (שם יד) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם, וזהו שכתוב עוד (שם) כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזה, להורות שאין הענין נוהג אלא בנחלת ה׳, לא בארץ העמים שהיא חול ולא בירושלים שהיא בית ה׳ מיוחד לשבתו ולא נתחלקה לשבטים, אלא בארץ הנקראת אחזת ה׳ שנתחלקה לשבטים, היא הארץ הקדושה והנבחרת הנקראת ארץ אחוזה, אשרי מי שיזכה לראותה בבנינה, הקב״ה יזכנו להיות מן היושבים בצלה שהיא מכוונת כנגד בית המקדש של מעלה, שעליה אמר דוד ע״ה (תהלים סה ה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך.

פרק יד

ב מפרי פי איש תשבע בטנו תבואת שפתיו ישבע (משלי יח, כ)

שלמה המלך ע״ה הודיענו בכתוב הזה (משלי יח) גודל כח הלשון הן לטוב הן לרע, כי אם הוא משתמש בלשונו בדברי תורה ויוכיח ויזכה את הרבים הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו, ואם בדברי רכילות ולשון הרע הנה ענשו מעותד ומזומן ותשבע בטנו ממנו, ויהיה תחלת הכתוב מפרי פי איש תשבע בטנו על עונש לשון הרע, וסופו כשאומר תבואת שפתיו ישבע על שכר לשון הצדיק המצדיק והמזכה את הרבים בלשונו, והכתוב שאחריו נקשר עמו ובאור אליו, והוא שאמר (שם) מות וחיים ביד לשון ואוהביה יאכל פריה, יאמר מאחר שיש מות וחיים ביד לשון, מי שאוהב הלשון והוא החפץ לדבר

תמיד ישתדל להרבות אליו שכר וידבר בעניני חכמה ותוכחות חיים והאמת והשלום, ויאכל פרי הלשון ויהיה שכרו רב, כי חיים ביד לשון וכאשר הוא רגיל לדבר יותר משאר בני אדם כן ירבה שכרו. ובענין ההפך גם כן אם אוהב הלשון לדברי רכילות ולשון הרע הלא עונשו גדול ויאכל פרי העונש, ועל כן יש לו להזהר בזה כי מות וחיים ביד לשון. והתורה תודיע אותנו בעונש לשון הרע כי מי שאינו נזהר ממנו הוא נענש ולוקה בצרעת, ומזה נקרא בשם מצורע אשר באורו מוציא שם רע, כי שם העונש מבאר החטא שנענש עליו, ויצריכנו הכתוב קרבן לכפר על חטא הלשון, ואין לו טהרה אלא על ידי כהן, וזהו שכתוב.

זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן. ודרשו רבותינו ז״ל חכמי האמת אין הנגעים באין אלא על לשון הרע, שנאמר (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, כלומר אל תתן רשות להוציא דבר מפיך לחטיא את בשרך, להלקות את גופך, ולא תאמר לפני המלאך הממונה עליך בשגגה הוצאתי הדבור מפי, שכל דבור ודבור שיוצא מפיך בספר נכתבין, בין טוב ובין רע בין שוגג בין מזיד, למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך, אלו הידים והגוף שלוקין בנגעים. דבר אחר אל תתן את פיך, דברה תורה בלשון נקיה, אם אמרה לך אשתך שהיא נדה אל תחטיא את גופך ותפגע בה, ואל תאמר לפני המלאך הממונה על צורת הולד שוגג הייתי, לא הייתי יודע, למה יקצוף וגו׳ וחבל את מעשה ידיך, אלו הבנים שלוקין בנגעים. דבר אחר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, אם עשית בזדון תצטרך לכהן שנקרא מלאך, שנאמר (מלאכי ב) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה׳ צבאות הוא, ואל תאמר לפני הכהן בשגגה חטאתי, לעצמך אתה מטעה, למה יקצוף האלהים וגו׳ מעשה ידיך, אלו הבנים שלוקין בצרעת.

ומה שאמר ביום טהרתו, ביום שירצה להטהר והובא אל הכהן למדך שאין לו טהרה לעולם כי אם על פי כהן, כי אין הענין שיבא המצורע אל הכהן אבל הכהן היה יוצא אליו אל מחוץ למחנה באשר הוא שם, זהו שהזכיר ויצא הכהן אל מחוץ למחנה.

ואמרו במדרש מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא) הכל תלוי בלשון, זכה לחיים לא זכה למיתה, עסק אדם בתורה בלשונו זכה לחיים והיא התורה שנקראת עץ חיים, שנאמר (שם) עץ חיים היא למחזיקים בה, והיא רפואתו של לשון הרע שנאמר (שם טו) מרפא לשון עץ חיים, עסק בלשון הרע מתחייב בנפשו למות, שקשה לשון הרע משפיכות דמים, שכל מי שהורג אינו הורג אלא נפש אחת אבל המספר לשון הרע הורג שלשה, האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו. האומרו, מדואג האדומי שאמר לשון הרע על אחימלך בן אחיטוב ונהרג שנאמר (שמואל א כב) ויאמר שאול מות תמות אחימלך, ונהרג שאול דכתיב (דברי הימים א י) וימת שאול במעליו אשר מעל באלהים, וכן שאול אמר (שמואל ב א) עמד נא עלי ומותתני כי אחזני השבץ, קטיגוריא של נוב עיר הכהנים, ואין שבץ אל בגדי כהונה שנאמר (שמות כח) ועשית משבצות זהב, ודואג האדומי נשתרש מחיי העוה״ז ומחיי העוה״ב שנאמר (תהלים נב) גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה. מי קשה המכה בחרב או המכה בחץ, המכה בחרב אינו יכול להמית אלא בקרוב, והמכה בחץ אינו כן אלא זורק את החץ ומכהו בכל מקום שהוא רואה אותו, ולכך נמשל מספר לשון הרע לחץ שנאמר (ירמיה ט) חץ שחוט לשונם מרמה דבר בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו, וכן הכתוב אומר (תהלים נז) בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה.

קשה לשון הרע משפיכות דמים ומגלוי עריות ומעבודה זרה, משפיכות דמים, דכתיב (בראשית ד׳:י״ג) ויאמר קין אל ה׳ גדול עוני מנשוא, מגלוי עריות דכתיב (שם לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, מעבודה זרה דכתיב (שמות ל״ב:ל״א) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, ואילו בלשון הרע כתיב (תהילים י״ב:ד׳) יכרת ה׳ כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, לכך נאמר מות וחיים ביד לשון.

במרים (במדבר י״ב:א׳) ותדבר מרים ואהרן במשה, מה היה עונשם, צרעת, דכתיב (שם) ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת וכתיב (שם) ויחר אף ה׳ בם וילך, אהרן בכלל. מה כתיב (דברים כ״ד:ט׳) זכור את אשר עשה ה׳ אלהיך למרים בדרך, והלא הדברים ק״ו ומה מרים שלא דברה אלא באחיה ושלא בפניו ושלא נתכוונה אלא להחזירו לאשתו כך, המספר לשון הרע בפני חבירו על אחת כמה וכמה. מה כתיב למעלה מן הענין השמר בנגע צרעת. ואף אהרן שהיה כהן נגעה בו ידו של הקב״ה שנאמר ויחר אף ה׳ בם וילך, בם באהרן ומרים, אלא שאהרן נתרפא מיד ומרים אחר שבעה ימים שנאמר (במדבר י״ב:ט״ו) ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים.

וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני שעל שספר לשון הרע על בוראו לפיכך נצטרע שנאמר (בראשית ג יד) ויאמר ה׳ אלקים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה, ארור בצרעת דכתיב (ויקרא י״ג:נ״ב) צרעת ממארת היא, א״ר הונא בשם רבי יהושע בן לוי הסלעים שהן על הנחש זוהי צרעתו, ולא עוד אלא שבעלי מומין מתרפאים לעוה״ב והוא אינו מתרפא כבני אדם, שנאמר (ישעיהו ל״ה:ו׳) אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם, וכן חיות ובהמות וזאב וטלה ירעו כאחד, אבל נחש עפר לחמו, שאינו מתרפא לעולם לפי שהוריד את הבריות לעפר, ומי גרם לו, שספר לשון הרע.

ד **שתי צפרים חיות טהורות.** כל העופות הטהורים נקראים צפור שנאמר (דברים י״ד:י״א) כל צפור טהורה תאכלו, פרט לעופות טמאות פרט לעופות אסורין כגון צפור עיר הנדחת או עוף שהרג את הנפש, ולכך הוצרך טהורות שיהיה עוף טהור ומותר.

ובמדרש שתי צפרים חיות טהורות אמר הקב״ה יהא קרבנו צפרים שקולן מצפצף יבא הקול ויכפר על הקול.

ועץ ארז ושני תולעת ואזוב. אחז הכתוב הגדול והקטן שבכל מיני הצמחים, וכן הזכיר הכתוב בשלמה (מלכים א ה׳:י״ג) מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר, ודרשו רבותינו ז״ל מה תקנתו של זה שמתגאה וגבה כארז ישפיל עצמו כאזוב ויתכפר לו.

ז **על פני השדה.** על דרך הפשט לפי שהצרעת הוא חולי דבק על כן יש לשלחה במקום שאין בו ישוב כדי שלא תדבק הצרעת, וזה טעם טומאת מצורע מפני רוח הטומאה שפרחה עליו מכתות כחות הטומאה הנאצלות מן הנחש הקדמוני אבי אבות הטומאה שהוציא שם רע על בוראו, ומצורע זה נענש על שהלך בדרכו והוציא שם רע ונתדמה לו, ועל כן הקיש המצורע למת שהוא אבי אבות הטומאה.

ועוד ירמוז **על פני השדה** הכוונה לפורחות השדה, כי הצפור החיה טבולה בדם הצפור השחוטה היה משלח לפורחות השדה, והם כת המשחיתים למטה ממדרגת שר המדבר המקבל שוחד ביום הכפורים, והיא נושאת עונות המצורע כענין השעיר המשתלח לעזאזל המדברה, ולא היה רשאי לשלחה לא למדבר ולא לים, וזהו שדרשו רז״ל בתורת כהנים על פני השדה שלא יעמוד ביפו וישלחנה לים שלא יעמוד בגבת וישלחנה למדבר.

לה **ובא אשר לו הבית.** דרשו רז״ל בפ״ק דיומא מי שמיוחד ביתו לו, כלומר שאינו רוצה להשאיל כלים או שאינו מכניס אורחים לביתו, שהנגעים באים על צרות העין, וזהו שאמר ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית.

ובמדרש, ובא אשר לו הבית זה הקב״ה, **והגיד לכהן** זה ירמיה, **כנגע נראה לי בבית** זה צלם שהעמיד מנשה בהיכל.

לו **וצוה הכהן ופנו את הבית.** התורה חסה על ממונן של ישראל, ואפילו על כלי חרס, שהרי כלים הללו שהזכיר בהן ופנו את הבית ולא יטמא כל אשר בבית, בכלי חרס הוא מדבר, שאם היו כלי שטף יטבילם והם טהורים, ואם היו שם אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו, הא ודאי אינו מדבר אלא בכלי חרס לפי שאין להן טהרה במקוה.

לז **והנה הנגע בקירות הבית.** עד כאן הזכיר עשרה נגעים, ששה בגופו של אדם, והם שאת ספחת בהרת שחין נתק מריטת הראש. ארבעה חוץ לגופו, בבגד צמר בבגד פשתים בכל כלי עור בקירות הבית.

ותמצא הפרשיות מסודרות בסדר הזה והיו הנגעים עשרה כנגד עשרת הדברות, בזמן שהיו ישראל מקיימין התורה והמצות בארץ היו נצולין מהן ואם לאו היו לוקין בהן.

שקעורות. דרשו רז״ל שהיו מראיהן שקועין. ומה שבא לשון הפרשה בלשון רבים וחלצו את האבנים והשליכו ושרפו ולקחו והביאו, לפי שהוא ושכנו שניהם חייבים בהוצאה ושותפים בבנין, כי על זה אמרו אוי לרשע ואוי לשכנו. אבל אחרי כן חזר לדבר בלשון יחיד יקציע את הבית, וכן יקח וטח, לבאר שהוא לבדו מי שהנגע בכותלו חייב בהוצאות ההקצעה שהוא הקלוף, ולקיחת העפר לטיט ובטיחה.

מו **והבא אל הבית.** דרשו רז״ל בית מוסגר אינו מטמא הבא אליו, שנאמר והבא אל הבית, דרך פניו אל הבית, והבא אליו דרך פניו אם שהה בו שעור אכילת חצי פרס הוא טמא ובגדיו וכל מה שעליו, שאף הם בכלל והבא אל הבית, ואם לא שהה שעור זה אינו טמא אלא הוא לבדו.

נג **וכפר על הבית וטהר.** פירש הרמב״ן ז״ל כי בעבור שאין עונש הנגע הנראה בביתו של אדם כעונש הנראה בגופו לא הצריכו הכתוב לאשם וחטאת, כי די לו בכפרה שיביא המצורע לטהרתו שהן הצפורים ועץ הארז ואזוב.

נד **זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק, ולצרעת הבגד ולבית, ולשאת ולספחת ולבהרת.** אע״פ שקבלת רז״ל היא האמת והיא המעידה על עניני הצרעת, שבתחלה מלקה אותו בביתו כדי שיכניע לבבו ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, חזר בו מוטב ואם לאו מלקהו בבגדו, חזר בו מוטב ואם לאו מלקהו בגופו ממש, אין סדור הענין כן בפרשיות, כי פרשת נגע צרעת כי תהיה באדם היא הקודמת, ואחריה פרשת והבגד כי יהיה בו נגע צרעת, ואחריה פרשת ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם. ואחזה התורה הדרך הזה כי הזכירו תחלה צרעת הגופות ואחר כך צרעת הבגדים ואח״כ צרעת הבתים, לפי שהתורה כל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, וכדי שלא יהא הסדור מסודר בפורענות הולך וגדל, וכמו שהיה הענין, אלא הולך ומתמעט כנתבאר לנו בסדר הפרשיות.

פרק טו

ב **איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא.** פירש רש״י ז״ל זובו טמא למד על הטפה שמטמאה, זוב דומה למי בצק של שעורים ודומה ללובן ביצה המוזרת, שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת. ואמר **רר בשרו את זובו**, לומר שזובו כמו הריר שיוצא צלול. או החתים בשרו, שיוצא עב וסותם

פי האמה ונחתם בשרו מחמת זובו. וטעם טומאת הזוב באיש מפני היותו חולי כבד מן החלאים הנדבקים, והצריכו הכתוב קרבן שתי תורין או שני בני יונה אחד לחטאת ואחד לעולה, הצריכו חטאת לכפר על חטאו שלא יגרום לו עוד חולי, וקרבן עולה כדי לתת הודאה להקב״ה שרפא אותו וטהרו.

יא **וידיו לא שטף במים.** כוונת הכתוב טבילת הגוף, והיה ראוי לומר וידיו לא רחץ במים, אבל כנה הטבילה בלשון שטיפה לפי שהטבילה צריכה שלא יהא בה דבר חוצץ אלא שישטוף גופו בידים במים, כלשון (ויקרא ו׳:כ״א) ומורק ושוטף במים, (ירמיהו מ״ז:ב׳) לנחל שוטף. **וכתב רש״י** ז״ל הוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר גלוי כמו הידים.

יב **ורחץ במים את כל בשרו.** לא תמצא בכל שאר הטמאים כל בשרו כי אם בבעל קרי, ואפילו בזב שהיא טומאה חמורה ממנו לא הזכיר בו כל בשרו, והטעם לפי שהאדם מורכב מארבע יסודות ואע״פ שסדור היסודות בגלגליהם ארמ״ע, סדורם בבריאת העולם לא כן, בבריאתם נברא הרוח תחלה ואח״כ המים ואח״כ האש.

וכן תמצא בספר יצירה, שלש אמות אמ״ש. אבל מה שקראן אמות שהן אמות לכל הנמצאים כלן, והם אויר מים אש, וכך הסדר, מים מרוח, אש ממים, מים מרוח, וזהו שכתוב (בראשית א ב) בהו, וחושך זהו אש ממים, ורוח אלהים מרחפת על פני המים, זהו מים מרוח, כי לכך אנו אומרים בתפלה משיב הרוח ומוריד הגשם. אש ממים שהרי מן המים מוציאין האש, ומן האש עפר והוא הדשן. ונבראו באדם המרה הלבנה כנגד המים, והאדומה כנגד האש, והשחורה כנגד העפר, ויסוד הרוח שבו הוא הראשון והוא מתגבר על שאר היסודות, והוא המוציא כלי למעשהו, כי הוא העקר.

וידוע כי כל יסוד ויסוד הוא מורכב מארבע יסודות, וכיון שכן כשיתגבר באדם הרוח המתאוה יתעוררו אז כל חלקי הרוח שבשאר היסודות, ואע״פ ששאר היסודות בעת השינה מתים, הנה יסוד הרוח שהמציא אותם הוא ער ולא ינום ולא יישן, והוא הפועל פעולה זו, והוא מעורר כל חלקי הרוח הגנוזים בשאר היסודות בכח, ומפני זה יצריך הכתוב לבעל קרי להביא במים כל בשרו, כי ארבע יסודות שהם מתפשטים בכל חלקי הבשר מלבד יסוד הרוח שהוא ראשון יש בכל אחד ואחד מהשאר חלק הרוח, והטפה הזאת אינה ראויה לזרע ואין לה עקר בכח התולדה, מפני ששאר היסודות לא היו בה בהסכמה אחת כי ישנים ונרדמים היו ואין בזו כי אם כח הרוח בלבד. והזכיר בסמוך ואשה אשר ישכב איש אותה שכבת זרע כלומר, שהיו ארבע יסודות בהסכמה, הזכיר ורחצו במים ולא אמר כל בשרו לפי שלא היה בה כח הרוח לבדו כמו בבעל קרי.

ועוד יש לומר, כי כשיוצא בכונה הרי הוא מוכן לקבל רוח חיים, מפני שרוב חלקיו הוא הרוח הטבעי שהוא כלי לנפש גוברת עליו הכח האוירי, ואע״פ שהוא ג״כ טמא לא הזכיר כל בשרו, אבל בבעל קרי שיוצא בלא כונה דומה לבשר המת, וזה טעם הטומאה בבעל קרי שהזכיר בו כל בשרו. וענין הכתוב שאמר (דברים כ״ג:י״א) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, והיה לפנות ערב ירחץ במים, ולא הזכיר כל בשרו יהיה פירוש ירחץ במים כמו שנאמר במקום אחר את כל בשרו.

יט **ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זובה בבשרה.** פירוש דם הזוב שלה, ולא לובן כאיש. **שבעת ימים תהיה בנדתה,** אפילו לא ראתה אלא ראיה אחת שבעת ימים תהיה בנדתה.

והנה פרשה זו מדברת בענין הנדה והמקראות סתומות בענינה, שהרי אין בה זכרון טבילה כלל אלא במי שנוגע במשכבה שהצריכו הכתוב טבילה, הוא שאמר הנוגע במשכבה יכבס בגדיו ורחץ במים. ונמצא כתוב בתשובת שאלה למר יהודאי גאון, טבילת הנדה מן התורה קל וחומר מנוגע במשכבה, וכל שכן לנוגע בעצמה, וקל וחומר לנדה עצמה שהיא בטומאתה עד שתבא במים. וכך קבלו רז״ל שבעת ימים תהיה בנדתה, בנדתה תהא עד שתבא במים, שהרי בימים וטבילה תליא רחמנא.

ויש מהגאונים שלמדו זה מן הכתוב ורחצו במים, זה בנין אב לכל הטמאים שיהיו בטומאתן עד שיטבלו. ואמרו ז״ל כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה, חוץ ממזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו, מזיגת הכוס הרגל הוא לעברה, ואם שנתה בו להיכרא מותר, כדאמרינן דביתהו דשמואל מחלפא ליה בידא דשמאלא, ולא להושיטו מיד שמאלה לידו קאמר, שזו אפילו בכלים דעלמא אסור, אלא שמוזגת ומנחת לו על השלחן ביד שמאלה להיכרא. דביתהו דאביי מנחא ליה אפומא דכובא, דביתהו דרבא אבי סדיא. הצעת המטה בפניו אסור שלא בפניו מותר. הרחצת פניו ידיו ורגליו, אין צריך לומר בחמין אלא אפילו בצונן אסור, ואין צריך לומר אם היא נוגעת ורוחצת בידיה דהא איכא קרוב בשר ואסור ליגע בה ואפילו באצבע קטנה, אלא אפילו היא מוצקת והוא רוחץ אסור לפי שיש בדבר קרוב הדעת. ויצטרך האדם שיתרחק ביותר ושינהוג חומרא במגע הנדה, וכן פירשו רז״ל (ויקרא י״ח:ו׳) לא תקרבו לגלות ערוה, שום קורבה המביאה לידי גלוי ערוה. כי מפני שבאשה כלי היצירה צריך שיתנהג האדם עמה בטהרה כדי שתהיה היצירה טהורה וראויה לקבל הנפש הטהורה, ומן הידוע כי כל מדות הנפש נמשכות אחר עקר היצירה. ושנו רז״ל הבא על הנדה חייב כרת, ואפילו שתישן בבגדיה עם בעלה במטה אחת אסור, שנאמר (שם) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב, שהרי הקב״ה הזהיר את ישראל על הטהרה ועל הקדושה שלא יעשו כמעשה הגויים.

ואם תסתכל בפרשה זו תמצא שלא חייבה תורה קרבן בנדה וחייבה בזבה, והטעם לפי שהנדות הוא חולי בטבעה של אשה ולא נתרפאה לעולם מחולי זה, ולכך טמא אותה שבעת ימים בין שתראה יום אחד בין שתראה בכולן כי הנשים בטבען לא תהיה בהן יותר משבעה זולת בהיות בהן שפע יתר בחולי, אבל הזיבה אינו חולי בטבעה, ולפיכך הזכיר בה הכתוב ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת נדתה, כלומר בלא עת הידוע לה, או שתוסיף על העת בזוב זוב דמה ימים רבים אחר השבעה הנה הוא חולי כזוב האיש והצריכה הכתוב קרבן כאשר תתרפא כמשפט הזב.

ודע כי החולי הזה המוטבע באשה לא מצאנוהו בנקבות שאר המינין אלא במין האדם בלבד היא האשה, והיה זה על דרך העונש מפתקה של חוה שנאמר לה (בראשית ג׳:ט״ז) הרבה ארבה וגו׳, ולכן אינו בשאר המינין לפי שהבהמות אין להן שכל ואין ענינם נמשך אחר העונש והשכר. ואפשר לומר כי מטעם שפרחה עליה מאז רוח הטומאה יש בכח האשה הנדה להראות טפי דם במראה או בזכוכית אחר שתביט בהם בתחלת נדותה הבטה גמורה.

ויש לך עוד לדעת כי אע״פ שהוא חולי בטבעה הנה הוא תועלת ומעלה לולד, כי תתנקה האשה מן המותרות ותגרש אותם עד שיהיה הולד נוצר מן הדם הזך והמובחר, כדי שיהיה מוכן לקבל השפע האלהי הוא אור השכל, כענין הברזל שמגרשין ממנו החלודה ואז יהיה ראוי ומוכן לקבל אור השמש לא קודם לכן, ומטעם זה היה ראוי שינהוג זה במין האדם, ולא בנקבות שאר המינין שהונחו שדיהן להניק החלב במקום הערוה, ולא כן במין האדם היא האשה שהונחו במקום השכל כדי להעיר כל אחד מה היתה תכלית בריאתו.

כה **ימים רבים.** קבלת רז״ל ימים רבים, **ימים** שנים, **רבים** שלשה. וכן אמרו ימים שנים, יכול ימים הרבה, אמר רבי עקיבא כל ששמועו מרובה ושמועו מועט תפשת מרובה לא תפשת, תפשת מועט תפשת. א״ר נחמיה וכי מה בא הכתוב לפתוח או לנעול, והלא לא בא לנעול אלא לפתוח, ואם אתה אומר ימים עשרה אינן אלא מאה, אינם אלא מאתים, אינם אלא אלף, אינם אלא רבוא, וכשאתה אומר ימים שנים פתחת. אמר ר׳ מונא ימים שנים, יכול ימים הרבה, אם מרובים הם והלא כבר נאמר רבים, הא לא דבר הכתוב אלא בימים מועטים, כמה הם, הוי אומר שנים. רבים שלש, יכול רבים עשרה, נאמר ימים ונאמר רבים מה ימים מעוט ימים שנים אף רבים מעוט רבים שלשה, יכול שנים ושלשה הרי חמשה, וכי נאמר ימים ורבים והלא לא נאמר אלא ימים רבים, הא כיצד רבים הללו יהיו מרובין על השנים, וכמה הן הוי אומר שלשה.

ובמדרש ימים רבים, והלא ימי נדה שבעה הן ולמה קורא אותן ימים רבים, וכן (מלכים א י״ח:א׳) ויהי ימים רבים ודבר ה׳ היה אל אליהו בשנה השלישית לאמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר וגו׳, והלא לא היו שלש שנים אלא חדש אחד מהשנה ראשונה וכל שנה שניה וחדש מהשלישית, אלא לפי שהיו ימי רעה נקראו ימים רבים. כיוצא בו (יהושע י״א:י״ח) ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה. כיוצא בו (דברי הימים ב ט״ו:ג׳) וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה, אלא על שעבדו ע״ג קראם רבים, אף כאן אשה פורשת מבעלה והם ימים של צער לפיכך קראם ימים רבים.

כה **ואם טהרה מזובה.** כלומר כאשר יטהר הזב מזובו, **וספרה לה שבעת ימים**, כאשר יספור הזב שכתוב בו וספר לו שבעת ימים לטהרתו, **ואחר תטהר**, כטהרת הזב. והיה נראה מזה שתצטרך טבילה במים חיים כמשפט הזב, שכתוב בו ורחץ בשרו במים חיים וטהר.

אבל כוונת רז״ל שבא הכתוב של ואחר תטהר לרבות לה טהרה, לפי שלא היה צריך לכתוב ואחר תטהר שהרי בודאי האשה בכלל האיש היא, ומה שהוצרך לכתוב ואחר תטהר, רבה לה טהרה, כלומר להקל בטהרת הזבה שתטהר במי מקוה כדרך שאר הנטהרים שבתורה ולא תצטרך מים חיים.

וספרה לה שבעת ימים. אינה חייבת לברך בספירה זו כספירת העומר, לפי שכל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן, וזו אם ראתה בתוך השבעה סותרת מה שספרה למפרע ונמצאת ברכה לבטלה, ומטעם זה אי אפשר לה לברך במצוה זו.

וטעם המצוה הזו שנתנה לאשה, הוא מה שאמרו רז״ל במדרש, היא שפכה דמו של אדם לפיכך ישפך דמה, וכן כתוב (בראשית ט) שופך דם האדם באדם דמו ישפך, וכן חלה והדלקת הנר, הנה היא טמאה חלתו של עולם וכבתה נרו של עולם, לפיכך תשמור החלה ותדליק את הנר בשבת.

לא **והזרתם את בני ישראל מטמאתם.** אמרו רז״ל מכאן אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן, וכמה, אמר רבינא עונה. וכמה עונה, או יום או לילה. ומפורש במסכת נדה שאם היא רגילה לראות דם בחצי היום או בשעה עשירית או באחד עשר מן היום, חייב לפרוש כל אותו היום אבל לא כל הלילה שלה שמותרת לשמש כל הלילה. אי נמי היתה רגילה לראות בשעה שניה מן היום, אותה שעה אסורה לשמש אבל כל הלילה מותרת לשמש, ואם היא רגילה לראות בלילה אפילו בסוף הלילה אסורה לשמש כל אותו הלילה אבל כל היום שלפני הלילה מותרת לשמש, ואפילו רגילה לראות בשעה שניה מן הלילה אינה צריכה לפרוש מבעלה אלא אותה שעה ראשונה מן הלילה לבדה וכל יום שלפניה מותרת. וכל מי שאינו פורש מאשתו סמוך לוסתה אפילו הויין לו בנים כבני אהרן מתים שנאמר והזרתם את בני ישראל וגו׳, וכתיב והדוה בנדתה, וסמיך ליה אחרי מות שני בני

אהרן, כלומר אפילו היה לו קודם לכן בנים חשובים כבני אהרן הן מתים בעון אביהם, שנאמר והזרתם כלומר חייבים אתם להזהיר את בני ישראל שינזרו מנשותיהם סמוך לוסתן כדי שלא יבאו על הנדה, ואם לאו מתים בניהם כמו שמתו בני אהרן בחיי אביהם.

לג **והדוה בנדתה.** סדור פרשיות של מעלה הוא כן, תחלה מדבר בפרשת הזב, איש איש כי יהיה זב מבשרו, ואחר כן ואשה אשר ישכב איש אותה, כי הכתוב של מעלה בבעל קרי הוא מדבר, ועל כן הזהיר בכאן זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה. ואחר כן הזכיר פרשת ואשה כי תהיה זבה, ועליה הזכיר כאן והדוה בנדתה. ואחר כן אמר בסוף הפרשה ואם שכב ישכב איש אותה ותהי נדתה עליו, ואחר כן הזכיר פרשת ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים, ועליהם אמר כאן והזב את זובו לזכר ולנקבה ולאיש אשר ישכב עם טמאה.

ולפי סדר הפרשיות היה ראוי שיקדים ויאמר **ולאיש אשר ישכב עם טמאה** ושתסיים הפרשה **לזכר ולנקבה**, ושיאמר כך **והדוה בנדתה והאיש אשר ישכב עם טמאה והזב את זובו לזכר ולנקבה**, כי כן סדור הפרשיות אם תסתכל בהן. אבל לפי דעתי שנה הענין מפני שיהיה סיום הפרשה במלת טמאה כדי להסמיך אותו למיתת בני אהרן, ולרמוז בזה כי מיתתן היתה על שנכנסו למקדש בטומאה, כי זו אחת מן הדעות שבאו לחכמים ז״ל במדרשם בחטאם של נדב ואביהוא, יש אומרים על אש זרה וכן מפורש בכתוב (ויקרא י) ויקריבו לפני ה׳ אש זרה, וכתיב בתריה ותצא אש מלפני ה׳. **יש אומרים**, שתויי יין, דדריש סמוכין שסמך הכתוב לחטאם יין ושכר אל תשת. **ויש אומרים** הורו הלכה בפני רבן, מדסמיך ליה ולהורות. **ויש אומרים** על שהיו עומדין בלא נשים שלא היו רוצין להנשא, והרבה היו עגונות שהיו ממתינות להם, והיו גסי הרוח ואומרים אחי אבינו מלך אבינו כהן גדול אחי אמנו נשיא ישראל אנו סגני כהונה, אי זו אשה הגונה לנו, ועל כן נענשו, שנאמר (תהלים עח) בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו למה בחוריו אכלה אש על כי בתולותיו לא הוללו. **ויש אומרים** על קריבת הר סיני שהציצו יותר מדאי ובשביל כך מתו, והמתין להם הקב״ה עד עכשו שלא לערבב שמחת התורה, וזהו שכתוב אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה׳, כלומר על קריבת הר סיני, לפי ששם הזהיר משה כבר ואמר להם (שמות יט) והכהנים והעם וגו׳. **ויש אומרים** על שנכנסו למקדש בטומאה, פירוש בלא קדוש ידים ורגלים שהוא במיתה, שנאמר (שם ל) ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו. ולפיכך סיימה הפרשה ולאיש אשר ישכב עם טמאה וסמיך ליה אחרי מות. הרי בכאן ששה דעות בחטאם ואפשר שחטאו בכולן.

ואולי מה שכתוב ותאכל אותם מלא בוא״ו, ירמוז לזה. מלבד שיש בו רמז למה שהזכירו רז״ל בסוף פרק קמא דיומא, שש אשות הן, וכבר הזכרתים שם.

ובמדרש והדוה בנדתה, המשיל הכתוב טומאתן של ישראל לטומאת הנדה, שהנדה מיטמאת ומיטהרת, שנאמר (יחזקאל לו) כטומאת הנדה היתה דרכם לפני, לא אמר כטומאת המת אלא כטומאת הנדה, שהמת בעוד שהוא בבית אין הכהן נכנס לשם שהוא מיטמא, אבל המשיל אותה לנדה שהרי הנדה הכהן נכנס עמה ויושב על האצטבא, כך אילו המשיל את ישראל לטומאת המת אין השכינה חוזרת עליהן לעולם, אלא המשילו לנדה שהכהן נכנס עמה בבית ואינו חושש, כן הקב״ה משרה שכינתו על ישראל אף על פי שהן טמאים בין עכו״ם, שנאמר (ויקרא טז) השוכן אתם בתוך טמאותם, אמר הקדוש ברוך הוא בעולם הזה אתם טמאים אבל לעתיד לבא אני מטהר אתכם טהרה עולמית, שנאמר (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם.

פרק טז

א כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך (משלי כג, א)

שלמה המלך ע״ה יזהיר בכתוב הזה (משלי כג) על האדם שלא ירדוף אחר השרים ואחר המנויין בבית המלך שהוא מושל הארץ שלא יקרב אליו יותר מדאי פן ינזק, לפי שהמלכות נמשלת לאש הכוללת תועלת ונזק, תועלת בחומה ואורה, נזק למתקרב אליה יותר מדאי כי תשרפנו, וכן הזהירו ז״ל בזה ואמרו ואל תתודע לרשות. ונקראת המלכות רשות לפי שהרשות והיכולת בידו לעשות כל דבר לפתוח לסגור להציל ולהשמיד. ועוד אמרו הוו זהירין ברשות אשר אין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדים לו לאדם בשעת דחקו, מלבד שיגיע לו בזה נזקין אחרים שעל כרחו יתרשל בחוקי הקב״ה ועבודתו מפני אימת מלך וישתדל בחוקי המלך תחלה, ועל כן אמר שלמה ע״ה (שם כד) ירא את ה׳ בני ומלך עם שונים אל תתערב, יאמר שישתדל תחלה ביראת ה׳ ואחר כן ביראת המלך, ואל ישנה הדבר שישתדל תחלה בחוקי המלך ושיעשה מהם עקר כי זה יהיה חלול השם וכן מצינו בשונמית שהיתה אשה חכמה כענין שכתוב (מלכים ב ד׳:ח׳) ויעבור אלישע אל שונם ושם אשה גדולה, כלומר חשובה, וכשאמר לה אלישע היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא, השיבה לו בתוך עמי אנכי יושבת. ועל כן אמר שלמה ע״ה בכאן כי תשב ללחום את מושל, כשתרצה להתקרב אל בית המלך להיות באוכלי שלחנו, יש לך להתבונן אותן שהיו לפניך כבר בזמן שעבר שנתקרבו אליו מה הגיע להם, כי לא כל המגיע אל המלך מגיע לתועלת ולא כל שסחר הרויח, וזהו שאמר הכתוב (משלי כ״ט:כ״ו) רבים מבקשים פני מושל ומה׳ משפט איש, יאמר כי

המבקשים רבים, ואין המצליחים בבקשתם רבים, והכל במשפט מה׳, ואם אתה בעל נפש רחבה לרדוף אחר המעלות יש לך להמנע מזאת שלא יערב לך הלחם הגופני ההוא, והוא שכתוב אחריו (שם כג) ושמת שכין בלועך אם בעל נפש אתה, זהו דרך הפשט.

וע״ד השכל הכתוב הזה מדבר במלכות שמים, שהוא אזהרה שלא יתקרב האדם בהשגתו למעלה מן המושג, שהרי הקב״ה נקרא בכתוב מושל, וכן אמר דוד ע״ה (תהילים כ״ב:כ״ט) כי לה׳ המלוכה ומושל בגוים, ולכך יאמר כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך כשתתיישב להתבונן בהשגת החכמה שהיא מזון הנפש כשם שהלחם הוא מזון הגוף ותרצה להשיג השגת המושל יתעלה, בין תבין את אשר לפניך, בין תבין אותו מאשר לפניך, כלומר מתוך דרכיו ופעולותיו הנפלאים הנראים והנגלים לחוש, כענין שכתוב (שם ח) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו׳, זהו בין תבין את אשר לפניך. וכפל בין תבין כלומר בינה אחר בינה, לפי שהבורא יתעלה איננו מושג בתחלת המחשבה אלא אחר שיחשוב ויחזור ויחשוב, כענין שכתוב (דברים ד׳:ל״ט) והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים. וכן מצינו באליהו (מלכים א י״ט:י״א-י״ב) ורוח גדולה וחזק וגו׳ לא ברוח ה׳ ואחר הרוח רעש לא ברעש ה׳, ואחר הרעש אש לא באש ה׳ ואחר האש קול דממה דקה, ועל כן כפל הלשון בין תבין לפי שהוא ענין שצריך התבוננות אחר התבוננות. ואם אתה בעל נפש שכלית יש לך להמנע מההשגה למעלה מן המושג, זהו ושמת שכין בלועך אם בעל נפש אתה, כי הלחיים אבר כולל המאכל והדבור, ודבר ידוע כי מי שאינו נמנע מזאת וירצה להטריד מחשבתו במה שאינו מושג, יאבד וישומם, כענין שכתוב (קהלת ז׳:ט״ז) ואל תתחכם יותר למה תשומם, שכן מצינו בבני אהרן שנענשו לפי שהשתדלו במעמד הר סיני להשיג למעלה מן המושג וחזו את האלהים והרסו לעלות אל ה׳ אחר שהזהירם משה מפי הגבורה (שמות י״ט:כ״ד) והכהנים והעם אל יהרסו, ולפי שנתקרבו לפני ה׳ יותר מדאי לכך נגזרה עליהם מיתה, וזהו שכתוב.

אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה׳ וימותו. הדבור הזה היה למשה אחר שמתו שני בני אהרן. וטעם בקרבתם לפני ה׳ וימותו שעורו כי בשרתם לפני ה׳ מתו, כך פירש הרמב״ן ז״ל.

וע״ד הפשט יראה לי כי הכתוב הזה מבאר שתי עברות שהיו בידם, האחת במחשבה אשר עליה נגזרה עליהם מיתה, והשנית במעשה שמתו בה. חטא המחשבה קרבתם לפני ה׳ בהר סיני אחר שהתרה משה בהם וממנה נתחייבו מיתה, הוא שדרשו רז״ל (שמות כ״ד:י״א) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו, מכאן שהיו ראויין לשליחות יד אלא שנצולו לפי שעה כדי שלא לערבב שמחת התורה, וזהו לשון בקרבתם ולא אמר בהקריבם. חטא המעשה שמתו בו, הוא הקרבת אש זרה, כענין שכתוב (ויקרא י׳:א׳) ויקריבו לפני ה׳ אש זרה, ואש זרה היתה שהכניסו אש בלא קטורת, ויהיה שעור הכתוב אחרי מות שני בני אהרן וימותו, אחר שנגזרה מיתה על שני בני אהרן בחטא המחשבה בקרבתם לפני ה׳ בהר סיני שזנו עיניהם מהשכינה וימותו באחד בניסן בחטא המעשה בהקרבת אש זרה, אמר הקב״ה למשה בדבור ובאמירה שיאמר לאהרן שיזהיר שלא יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת אלא בקטרת, כענין שכתוב בפרשה והביא מבית לפרכת ונתן את הקטרת על האש לפני ה׳ וכסה ענן הקטרת את הכפרת ולא ימות, הא אם נכנס שם בלא קטרת ימות כדרך שמתו בניו.

והנה חטאם מפורש, והפרשה תעיד על החטא הזה במעשה שנכנסו שם בלא קטרת, ועל כן יזהיר בזה לאהרן. ומה שיחזק לך הפירוש הזה הוא מה שאמרו במדרש (במדבר ג׳:ד׳) וימת נדב ואביהוא לפני ה׳ בהקריבם אש זרה לפני ה׳ במדבר סיני, וכי במדבר סיני מתו, מה תלמוד לומר לפני ה׳ במדבר סיני, אלא שהיתה לפני ה׳, שמהר סיני נטלו איפופסין שלהם למיתה.

וע״ד המדרש אחרי מות שני בני אהרן, ארבעה בני אהרן היו ראוין למות מפני עון העגל והתפלל משה עליהם ועשה תפלתו מחצה, מה כתיב שם (דברים ט) ובאהרן התאנף ה׳ מאד להשמידו, ואין השמדה אלא כלוי בנים שנאמר (עמוס ב) ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת, כיון שהתפלל משה עשה תפלתו מחצה, אמר לו הקב״ה לא כך כתבתי בתורתי (שמות כב) על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו, על כל דבר פשע על שור, ראוי להעניש מי שפשע בשור, שנאמר (תהלים קו) וימירו את כבודם בתבנית שור, על חמור, אלו המצריים שכתוב בהן (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם, והן ערב רב שנתגיירו ועלו עמהם ממצרים והיו סבת העגל, על שה, אלו ישראל שנקראו שה שנאמר (ירמיה נ) שה פזורה ישראל, שהרי ערב רב התחילו במעשה העגל ונטפלו ישראל עמהם, על שלמה, אפילו הגדולים שבהם שכתב עליהם (ישעיה ג) שמלה לכה קצין תהיה לנו, על כל אבדה, שהיו טועין כשה אובד במדבר והיו מבקשין מנהיג, וכן הוא אומר (ירמיה נ) צאן אובדות היו עמי, אשר יאמר כי הוא זה, שאמרו (שמות לב) אלה אלהיך ישראל, וכתיב (שם) כי זה משה האיש, עד האלהים יבא דבר שניהם, זה משה שכתוב בו (שם ז) ראה נתתיך אלהים לפרעה, שבאו לפני משה ודן אותם, אשר ירשיעון אלהים, זה אהרן שהרשיעו משה שנקרא אלהים ואמר לו (שם לב) מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה, ישלם שנים לרעהו, אלו שני בני אהרן שמתו, דכתיב אחרי מות שני בני אהרן. זהו שאמר הכתוב (קהלת ט) הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא ולזובח ולאשר איננו זובח כטוב כחוטא הנשבע כאשר שבועה ירא, שלמה ע״ה היה מביט וצופה בכל הדורות בצדיקים וברשעים ורואה דברים שמגיעים לרשעים ומגיעים

לצדיקים, ואמר זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש, מקרה אחד לצדיק ורשע, לצדיק זה אברהם שנאמר (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו׳, ולרשע זה נמרוד שהמריד כל העולם כולו להקב״ה, זה מת וזה מת, הוי אומר מקרה אחד לצדיק ולרשע. לטוב זה משה, שנאמר (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא, ולטהור זה דוד, שנאמר (שמואל א טז) וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי, לטמא זה נבוכדנצר, דוד יסד ביהמ״ק ומלך ארבעים שנה, נבוכדנצר החריבו ומלך ארבעים שנה, הוי אומר מקרה אחד לכל. ולזובח זה שלמה, שנאמר (מלכים א ח) ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה׳ בקר עשרים ושנים אלף, ולאשר איננו זובח זה ירבעם, שבטל ישראל מעלות לרגל לבית המקדש שנאמר (שם יב) רב לכם מעלות ירושלים, זה מלך אחר זה. כטוב זה משה, שנאמר (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא, כחוטא אלו מרגלים, שכתוב בהן (משלי יג) חטאים תרדף רעה, משה לא נכנס לארץ מרגלים לא נכנסו לארץ. הנשבע זה צדקיה, שכתוב בו (דברי הימים ב לו) וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים ועורו את עיניו, כאשר שבועה ירא זה שמשון שנאמר (שופטים טו) השבעו לי וגו׳, וכתיב (שם טז) ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו. דבר אחר כטוב כחוטא, כטוב אלו בניו של אהרן, כחוטא זה קרח ועדתו שנחלקו עם משה ונשרפו, שנאמר (במדבר טז) ואש יצאה מאת ה׳ ותאכל וכו׳, בניו של אהרן שנכנסו להקריב נשרפו שנאמר (ויקרא י) ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל אותם, הוי אומר מקרה אחד לכל. ועל זה אמר אליהוא (איוב לז) אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו, ומה עצים יבשים שהניחו בחייו של עולם הפריחו ועשו פירות ויצאו חיים, בני אהרן שנכנסו חיים ויצאו שרופים, אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו. זהו שאמר הכתוב (קהלת ב) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה. אמר רבי אחא שלמה אמר דברים ששחקה עליו מדת הדין, כתיב (דברים יז) ולא ירבה לו נשים, וכתיב (מלכים א יא) ויהי לו נשים שרות שבע מאות ופילגשים שלש מאות. וכתיב (דברים יז) לא ירבה לו סוסים, וכתיב (מלכים א ה) ויהי לשלמה ארבעים אלף ארוות סוסים. כתיב (דברים יז) וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, וכתיב (מלכים א י) ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים, אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה. ולשמחה מה זו עושה, אמר לו הקב״ה מה העטרה הזאת בידך, רד מכסאך. באותה שעה בא מלאך כדמות שלמה וישב לו על כסאו והיה שלמה צווח בכל בתי כנסיות ובתי מדרשות ואומר להם אני קהלת הייתי מלך, והיו מכין אותו בקנה ונותנים לפניו קערה של גריסים, באותה שעה אמר זה היה חלקי מכל עמלי. דבר אחר לשחוק אמרתי מהולל, זה השחוק ששחקה מדת הדין על אלישבע בת עמינדב שראתה ארבע שמחות ביום אחד, ראתה יבמה מלך, ובעלה כהן גדול, ואחיה נשיא, ושני בניה סגני כהונה, כיון שנכנסו להקריב יצאו שרופים, הוי אומר לשחוק אמרתי מהולל. זהו שאמר הכתוב (איוב ל״ט:כ״ז-כ״ח) אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קנו, סלע ישכון ויתלונן על שן סלע ומצודה, משם חפר אוכל למרחוק עיניו יביטו, ואפרוחיו יעלעו דם ובאשר חללים שם הוא, אמר הקב״ה לאיוב אם על פיך יגביה נשר, אם על מימר פומך הייתי משרה שכינתי על גבי הארון כשם שעשיתי על ידי אהרן, ועל מימר פומך הייתי מסלק שכינתי מעל גבי הארון, סלע ישכון ויתלונן, זה מקדש ראשון, על שן סלע ומצודה, זה מקדש שני, וקורא סלע אבן שתיה שהיתה שם לפני הארון, ולמה נקרא אבן שתיה שממנה הושתת העולם, משם חפר אוכל, מתוך אותה אבן שתיה היה כהן גדול מתפלל על ישראל בספוק מזונותיהם ואומר, יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתהא שנה זו הבאה עלינו גשומה וטלולה ושחונה שנת שובע שנת רצון שנת ברכה שנת משא ומתן שנה שלא יצטרכו עמך בית ישראל לפרנסה זה לזה ולא לעם אחר ושלא יגביהו שררה זה על זה. למרחוק עיניו יביטו, שהיה יודע מה יהיה בסוף השנה, כיצד, היה עשן במערכה עולה לדרום שובע גדול לאנשי דרום, עולה העשן למערב שובע גדול לאנשי מערב, וכן למזרח וכן לצפון, היה עולה כלפי הרקיע היה יודע שכל העולם כלו שבע, כל המעלה הזאת וכל השבח הזה היה לאהרן, ואעפ״כ ואפרוחיו יעלעו דם, דחמי אפרוחיו היו מגעגעין בדם ושתיק, אלא ובאשר חללים שם הוא, שם היתה השכינה, עד כאן במדרש.

וע״ד הקבלה אחרי מות שני בני אהרן וימותו, יתכן לפרש כי כפל המיתה כענין (דברים ל״ג:ו׳) יחי ראובן ואל ימות כתרגום אונקלוס. ועוד שהרי העיד הכתוב (במדבר ג׳:ד׳) ובנים לא היו להם, וכבר ידעת כי מי שמת בלא בנים הוא בכלל הענין הזה, ומכלל רמז התורה מה שכתוב (ויקרא כ״ב:י״ג) ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל, קרא הנפש בת כהן כי היא משתלשלת מן הבינה דרך ימין שהוא החסד, ואמר כי תהיה אלמנה מן הגוף שאבד ממנה, ותהיה גרושה שלא תשוב לשרשה כאשר זרע אין לה, ואחר שישלימו לה ימי הגרושין שתהיה מגורשת מן המקום שהיא ראויה לשוב שם, ושבה אל בית אביה כנעוריה מלחם אביה תאכל, שהוא קדוש, כלומר תהנה מזיו השכינה.

ב דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש. ולא ימות כדרך שמתו בניו, משלו רז״ל משל למה הדבר דומה, לרופא שנכנס אצל חולה ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב, בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני, זה זרזו יותר מהראשון.

כי בענן אראה אל הכפורת. לא אמר הכתוב כי אראה בענן על הכפורת שאילו אמר כן היה במשמע כי ההראות יהיה בענן, וא״כ מה המעלה היתרה שהיתה לכהן גדול יותר משאר כל ישראל, והלא כל ישראל היו רואין הכבוד בענן, הוא שכתוב (שמות ט״ז:י׳) והנה כבוד ה׳ נראה בענן אל כל בני ישראל, ועוד כתיב (שם לג) וראה כל העם את עמוד הענן. אבל עתה כשאמר כי בענן אראה על הכפורת, באר כי לאחר שיבא שם בענן ישמט הכבוד מן

הענן ויהיה מתראה על הכפורת, ומפני זה סמך ההראות אל הכפורת, וכן דרך הכבוד בכל שאר ימות השנה להראות שם על הכפורת, וכהן גדול אינו רשאי להכנס שם בשאר ימות השנה כי אם ביום הכפורים, ולפיכך היה צריך ביום הכפורים לקטורת כדי שיהיה לו כסות עינים ולא יזונו עיניו מזיו הכבוד. ורז״ל דרשו, כי בענן אראה על הכפורת, בענן הקטורת, ומכאן שהיה צריך לעשות ענן הקטורת לפני ולפנים, לא שיתקן מבחוץ ויכניס כדעת הצדוקין, וכן הכתוב מוכיח בפרשה שאמר (ויקרא טז) וכסה ענן הקטורת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות, ולכך העמידו בגמרא כי שני כתובים אלו, זה לעונש וזה לאזהרה,כי בענן אראה הוא לאזהרה, וכסה ענן הקטורת, לעונש.

ג **בזאת יבא אהרן אל הקדש.** ע״ד הפשט בזאת במדה הזאת, כלומר בסדור הקרבנות והמעשים וכל סדר יום הכפורים שהוא מסדר והולך.

ועל דרך המדרש **בזאת**, בית ראשון היה קיים ת״י שנה כמנין בזא״ת, יבא לרמוז זמן עמידת המקדש העתיד הקרוב.

וע״ד הקבלה **בזאת** היא כנסת ישראל, והעד על זה לשון **יבא** כי משם יתחיל ויעלה ויבא אל הקדש שהיא החכמה, והיא מקור הברכה, והוא שכתוב (תהילים קל״ד:ב׳) שאו ידיכם קדש וברכו את ה׳, ומזה אמרו חכמי האמת במדרש, והוא באור לזה בזאת יבא אהרן אל הקדש, כשהיה כהן גדול נכנס לבית קדש הקדשים חבילות חבילות של מצות יש בידו, בזכות התורה, שנאמר (דברים ד׳:מ״ד) וזאת התורה, בזכות מילת שנאמר (בראשית י״ז:י׳) זאת בריתי אשר תשמרו, בזכות שבת שנאמר (ישעיהו נ״ו:ב׳) אשרי אנוש יעשה זאת, בזכות ירושלים שנאמר (יחזקאל ה׳:ה׳) זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה, בזכות השבטים שנאמר (בראשית מ״ט:כ״ח) וזאת אשר דבר להם אביהם,בזכות יהודה שנאמר (דברים ל״ג:ז׳) וזאת ליהודה, בזכות ישראל שנאמר (שיר השירים ז׳:ח׳) זאת קומתך דמתה לתמר, בזכות התרומה שנאמר (שמות כ״ה:ג׳) וזאת התרומה, בזכות המעשרות שנאמר (מלאכי ג׳:י׳) ובחנוני נא בזאת, בזכות הקרבנות שנאמר **בזאת יבא אהרן אל הקדש**. כל הדברים האלה רומזים אל המדה הזאת כי ענין אחד לכלם והכל הולך אל מקום אחד, הוא העשירי קדש שמשם יבא אל הקדש, וזה מבואר.

ד **כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ובאבנט בד יחגור ובמצנפת בד.** הזכיר ארבעה בגדים שהן של בד והזכיר בכל אחד מהם בד, ובתורת כהנים אמרו בד להוציא את החשן, בד להוציא את האפוד, בד להוציא את המעיל, בד להוציא את הציץ. והטעם לפי שבגדי כהן גדול הם שמונה, ארבעה מהן בד, ובארבעה מהן יש בהם זהב, ולא היה רשאי לכנס לפני ולפנים בבגדי זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור, ולפיכך הזכיר עם כל אחד מהם בד למעט שאר הבגדים שכתוב בהם לפני ה׳ לפי שנאמר בחשן (שמות כ״ח:כ״ט) לפני ה׳ תמיד ונאמר באפוד (שם) לפני ה׳ ונאמר במעיל (שם) בבואו אל הקדש לפני ה׳, ונאמר בציץ (שם כ) לרצון להם לפני ה׳, יכול יכנס בהם לפני ולפנים, לכך נאמר בד, להוציא את החשן, בד להוציא את האפוד, בד להוציא את המעיל, בד להוציא את הציץ. ואמר בגדי קדש הם ללמד כי כהן גדול המשרת לפני ולפנים בבית המקדש של מטה דוגמא לשירות הנעשה בבית המקדש של מעלה. ומה שהוא משרת שם בארבעה בגדים דוגמת ארבע מחנות שכינה שמשרתים לפניו במרום או דוגמת חיות הקדש בארבע כנפים וארבע פנים והיה הכתוב ראוי לומר בגדים קדושים הם אבל אמר בגדי קדש לבאר שהם דוגמא, והם מכוונים כנגד קדש. וזהו שתמצא שאמרו במדרש ויקרא רבה כשירות של מעלן כך שירות של מטן, מה שירות של מעלן ואיש אחד בתוכם לבוש בדים כך שירות של מטן כתנת בד קדש ילבש, עד כאן. ולבוש בדים הוא מיכאל והתכוין כי לא הוכשר הכהן להכנס לפני ולפנים בבית הרחמים כי אם בבגדי בד.

ואם תשכיל בלשון בד, תמצאנו כולל כמה כוונות מופלאות, כי ירמוז על ההכנעה והשפלות, וירמוז על היחוד, ובגוון שלו על המחילה, ומספרו על הקו האמצעי ירמוז על ההכנעה, שהרי הבד צמח עולה מן העפר להכנע העובד שהוא עפר מן האדמה, מה שאין כן בצמר שהוא עולה מבעלי חיים, וכן אמרו במסכת יומא כי דבר העולה מן הקרקע בד בבד, וזהו לשון בדים וענפים, ירמוז על היחוד, שכן לשון בד יחידי. ומן הידוע שהחוט שלו יחידי אינו נחלק כלל, כמו הצמר שהחוט שלו נחלק וכן השער באדם, וזה שאומר בד בבד, כלומר יחידי שאינו נחלק, וא״כ הרי יש בו סימן ורמז ליחוד. וכן הבד הוא לבן וגוון הלובן הוא סימן המחילה, ופירש רש״י ז״ל שם במסכת יומא ריש פרק בא לו, בד דבר העולה מן הקרקע הוא הפשתן שאינו יוצא אלא מן הקנה האמצעי, מה שאין כן בקנבוס שהוא יוצא מבחוץ סביב העץ. והנה מספרו של בד שש וכן נקרא הבד בלשון שש רמז לקו האמצעי הנרמז בוא״ו שבשם שהכהן דוגמתו.

וכבר ידעת, שהכרובים לפני ולפנים נרמזים הם בה״א וא״ו, והנה הה״א בכלל הוא״ו, וזהו לשון בד שבו נכנס לפני ולפנים שמספרו שש.

ועוד נראה לי בכתוב הזה ענין, והוא שידוע כי חלקי גוף האדם שלשה, כנגד שלשה חלקי המציאות, וזה להורות כי הוא כולל כל העליונים והתחתונים. ומזה יש לו כח להמשיך הברכה ולהשפיע כח עליון בתחתונים, אף כי הכהן הגדול המיוחד לעבודת המקדש. וזהו שאמר ומכנסי בד יהיו על בשרו, וזהו ממתניו ולמטה, שהוא החלק השפל באדם, כנגד עולם השפל, ובאבנט בד יחגור, זהו אמצעות הגוף כנגד העולם האמצעי, והוא חלק עולם הגלגלים, ובמצנפת בד יצנוף דרך המצנפת להניחה בראשו, והראש הוא החלק העליון באדם, והוא מכוון כנגד עולם המלאכים, שהוא עליון ונכבד מן

השאר. והנה סדר הלבישה ממטה למעלה והיתה מחשבת הכהן משוטטת בשלשה חלקי המציאות ממטה למעלה, כסדר לבישת הבגדים, ומתקדשת בקדושת העליונים, וזהו שהתחיל הכתוב בקדש וסיים בקדש.

ז **והעמיד אותם לפני ה׳.** שני השעירים האלה היו מתנה להקב״ה לפני הגורל ואחרי הגורל. לפני הגורל, הוא שאמר והעמיד אותם לפני ה׳, לבאר כי שניהם היה נותנן במתנה להקב״ה ומעמידן לפניו, ואחרי הגורל הוא שאמר והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני ה׳, לומר שאף אותו של עזאזל היה נותנו להקב״ה, ומבואר בפרשה, כי השעיר אשר לה׳ היה נשחט הוא שכתוב ועשהו חטאת, אבל השעיר אשר לעזאזל לא היה נשחט אבל היה משתלח על פני המדבר כטעם צפורי מצורע (ויקרא י״ד:ז׳) על פני השדה, וכטעם עגלה ערופה (דברים כ״א:ד׳) בנחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע, וכוונת התורה איננה להקריב לעזאזל וחלילה זה, שאין כל העובד שיתכוון בתפלתו ועבודתו כי אם להקב״ה לבדו, כענין שכתוב (שמות כ״ב:י״ט) זובח לאלהים יחרם בלתי לה׳ לבדו, ואילו נתכוין לאמצעים אין עבודתו מקובלת ואין זבחו מרוצה, אבל הוא זבח רשעים תועבה (משלי כ״א:כ״ז), וזה ענין כל הקרבנות כולן שאנו חייבין לכוון בעבודתינו לה׳ לבדו, שהוא היחיד והקדמון, ואם אולי יקבלו בו שאר נמצאים על ידי עבודתנו צד קבול אין אנו חוששים לזה כלל, כי כך נצטוינו שתהיה כוונתנו תקועה בשם המיוחד יתעלה לבדו, ומפני זה היו השעירים האלה שניהם מתנה להש״י, לבאר שאין כוונתנו בשניהם כי אם לשם המיוחד בלבד, ולכך היה הכהן עושה בהן בתחלת מעשיו שני דברים אלו, היה נותן שניהם מתנה להש״י, והיה מטיל עליהם גורלות, לפי שהדבר הנחלק על ידי גורל הוא החלק הבא מאת ה׳, כענין שכתוב (שם טז) בחיק יוטל את הגורל ומה׳ כל משפטו, כי אילו היה הכהן מקדיש אותן בפה ואומר עליהם זה לה׳ וזה לעזאזל, היה משוה ענין לענין והיה הענין כעין עבודה לעזאזל, ולא יתכן להעשות כן, אבל עתה שהיה על פי הגורל הנה הש״י נותן השעיר ההוא לעזאזל ומאתו בא אליו והוא יבחר ולא אנו. ומזה תרגם אונקלוס גורל אחד לה׳, לשמא דה׳, כי אותו השעיר אשר לה׳ הוא לשמו ולא לעזאזל, והשני הוא לעזאזל ולא לשמו של עזאזל, כך פירש הרמב״ן ז״ל. ובפירוש אמרו רז״ל במסכת יומא ריש פרק טרף בקלפי, שאם לא הגריל לא עשה כלום, ושם העלו דהגרלה מעכבת.

וע״ד הפשט באור מלת עזאזל, קשה, מלשון עזוז, כי היה הר גבוה צוק קשה, כענין שכתוב ארץ גזרה. וכן מצינו בתורת כהנים, לעזאזל מקום הקשה שבהרים, יכול בישוב תלמוד לומר המדברה, ומנין שיהיה צוק תלמוד לומר אל ארץ גזרה, וכן פירש רש״י ז״ל.

וע״ד המדרש אמרו בפרקי רבי אליעזר, לפיכך היו נותנין לו לסמאל שוחד ביום הכפורים שלא יקרב קרבנם, שנאמר גורל אחד לה׳ וגורל אחד לעזאזל, גורלו של הקב״ה לקרבן עולה וגורלו של עזאזל שעיר חטאת, וכל עונותיהם של ישראל עליו שנאמר ונשא השעיר עליו את כל עונותם. ראה סמאל שלא נמצא בהן חטא ביום הכפורים אמר לפני הקב״ה רבון העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת שבשמים, מה מלאכי השרת יחפי רגל כך ישראל יחפי רגל ביום הכפורים, מה מלאכי השרת אין בהם אכילה ושתיה כך ישראל אין בהם אכילה ושתיה ביום הכפורים, מה מלאכי השרת אין להם קפיצה כך ישראל עומדין על רגליהם ביום הכפורים, מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם כך ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הכפורים, מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא ביום הכפורים, והקב״ה שומע עדותן של ישראל מהקטיגור שלהם ומכפר על המקדש ועל המזבח ועל הכהנים ועל כל עם הקהל, שנאמר וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר, עד כאן בפרקי רבי אליעזר פרק מ״ו. ומלת שלא יקרב את קרבנם יש נוסחאות שכתוב שלו בוא״ו ויש שכתוב שלא באל״ף, ובין שכתוב שלו בוא״ו או באל״ף לא ידעתי פירושו, כי אין הלשון מתישב לפי הענין לא כזה ולא כזה, ואפשר שיהיה נוסח הלשון שלא יקרב את קרבנם באל״ף, ושתהיה מלת יקרב מלשון קרב ומלחמה וכאילו אמר שלא יקטרג את קרבנם שהוא המליץ הרע, וידבר טוב על ישראל.

וע״ד הסוד אשר גלה הרב מסתוריו מתוך המדה הזאת שהוא מבואר בו מלת עזאזל כח חזק, והמלה כאילו נכתבה עזיאל מלשון עז ואילות, כי כן הכחות העליונים חתומים בשם אל, וזהו שכתוב (תהילים ל״ה:י׳) מציל עני מחזק ממנו, ורז״ל דרשוהו על יצר טוב ועל יצר הרע, וכשם שנקרא חזק כך נקרא מלך שכן שלמה ע״ה קראו (קהלת ד׳:י״ג) מלך זקן וכסיל, וכבר ידעת מאמר רז״ל הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות.

ואם תתעורר במספר אותיות המל״ך תמצאנו כמספר אותיות מאדי״ם וזה המופת כי הוא מולך בכל בעל חי אשר תחת השמש, והוא נפש הגלגל ההוא וידוע הוא בשמו כי חותם שמו אל כשמות שאר המלאכים, ויש בשמו התעוררות כי הוא סם המות לכל מי שאינו נזהר ממנו, ועוד שהוא עומד לשמאלו של אדם, ועוד שהוא כולל לשון סמיות לפי שהוא מקבל שוחד וכתיב (דברים ט״ז:י״ט) כי השחד יעור, וחכמי האמת הרחיבו באור בזה ממה שאמרו במדרשם ונשא השעיר עליו את כל עונותם, עונות איש תם, שנאמר (בראשית כ״ה:כ״ז) ויעקב איש תם.

והמדרש של פרקי ר׳ אליעזר באור גמור לכל זה כי שם הזכירהו בשמו והנה הוא כח חזק מפורש מבואר מתוך מלת עזאזל וכמו שהזכרתי, וכן עוד מלת עזאזל כוללת לשון עז אזל. ותמצא ממלת עזאזל הראשון עד מלת לשעירים ל״ג פסוקים אחר המלה ההיא, ומזה כתב החכם רבי אברהם ז״ל ברמז הענין וזה לשונו, ואם יכולת להבין סוד המלה שהיא אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא, ואני אגלה לך קצת הסוד

ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו, עד כאן לשונו.

ומעתה יתגלה לנו מכל זה השעיר המשתלח למי הוא משתלח, ומה שמו ומה ארצו וכל מקומות ממשלתו, כי הם מקומות השממון והחרבן כי הוא שר המדבר, וכל המלחמות והמהומות וכל מכת חרב והרג ואבדן ישתרגו מאצילות כחו, וכל שולפי חרב בעמים ימשכו כח ממנו, והוא המקבל השעיר הזה, כי העזים והשעירים מהבהמות בחלקו, ומהאומות זרעו של עשו שנקרא שעיר, שנאמר (בראשית כ״ז:י״א) הן עשו אחי איש שעיר, גם אומתו נקראת שעיר, שנאמר (במדבר כ״ד:י״ח) והיה ירשה שעיר אויביו, וכן בחלקו השדים המשטינים והמזיקים הנקראים שעירים, שנאמר (ישעיהו י״ג:כ״א) ושעירים ירקדו שם, ואמרו במדרש שהקב״ה הפילו ולכת שלו מן השמים, והיה אוחז בכנפיו של מיכאל להורידו עמו ופלטו הקב״ה, ולכך נקרא מיכאל פליט. וא״כ למטה מן הספירות הוא והוא מחיצה מפסקת בין הספירות ובין הקרבנות, ואיך יעלה קרבנו לשם המיוחד והרי הוא באמצע, שחל בדרך, עומד להשטין מעכב על קרבנו, ולכך אמר שלא יקטרג, כלומר שלא יפסיק בין ה׳ המיוחד ובין קרבנו, כי כאשר נתן לו זביחה זו כמי שמשליך פרוסה לכלב כדי שלא ינשכנו אז יעלה קרבנו דרך סלולה לשם המיוחד בלי קטרוג, כיון שאנו מוכנים לו ולכחותיו ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, וישוב הקטיגור סניגור, אף על פי שהוא נהנה עם כוחותיו, אין כוונתנו אלא לאדון הכל שצונו בכך שנתן מתנה לאחד משריו ועבדיו לטובתנו כדי שיליץ טוב בעדנו, והמתנה הזאת אינה באה אליו ממנו אנחנו אלא ממנו יתברך, עד שאפילו בשעת הגורל לפעמים של עזאזל בימין ושל שם בשמאל לא היה להם לשנותו, וכן אמרו בגמרא דמסכת יומא שאלו את ר׳ עקיבא מהו לשנותו של שמאל בימין ושל ימין בשמאל כדי שיחזור של שם בימין, והשיב להם אל תתנו מקום למינים לרדות, כלומר שאם היו משנים יאמרו המינים עזאזל רשות אחת בפני עצמה אבל יש רשות אחרת גדולה ולכך הוצרך לכבדה ולהחזירה בימין, ואינן יודעין שהן גזרות של הקב״ה, והוא בעצמו הנותן ומוחל על כבודו לתועלתנו, ואם זה נהנה במה שאנו נותנין אין אנו נותנין לו כלום ולא מכוונים אליו כלל אלא לשם המיוחד. וכן מצינו במלאך של מנוח שנהנה כשעלה בלהב המזבח, ולא היתה כוונת מנוח למלאך חס ושלום אלא לשם המיוחד, וכן המנות בקרבנות שזכתה תורה לאהרן ולבניו ואף על פי שהם נהנים בזה אין בדבר שום צד עבודה לכהנים מקריבים הקרבנות, אלא לעשות רצון אבינו שבשמים שצונו בכך.

יד **על פני הכפרת קדמה ולפני הכפרת יזה שבע פעמים.** היו ההזאות ביום הכפורים שמונה, אחת למעלה ושבע למטה. ובכאן ארמוז לך, אחת למעלה כנגד המעלה הראשונה העליונה הכוללת עמה החכמה והבינה, ושבע למטה כנגד השבעה. ושנינו במסכת יומא פרק הוציאו לו, וכך היה מונה, אחת, אחת ואחת, אחת ושתים, ואחת ושלש, אחת וארבע, אחת וחמש, אחת ושש, אחת ושבע. והבן כי כשאמרו אחת הוא השלשה וכשאמרו אחת ואחת, פירוש השלשה והגדולה, וכן כלן עד הסוף. ואמרו שם בגמרא דכולי עלמא מיהת הזאה ראשונה צריכה מנין עם כל אחת ואחת, מאי טעמא, רבי אליעזר אומר כדי שלא יטעה בהזאה, רבי יוחנן אומר אמר קרא ולפני הכפרת יזה שבע פעמים, שאין תלמוד לומר יזה ומה תלמוד לומר יזה למד על הזאה ראשונה שצריכה מנין עם כל אחת ואחת. מאי בינייהו, איכא בינייהו דלא מנה ולא טעה. פירוש שלא מנה הזאה ראשונה עם כלן ולא טעה, ובאור הענין דלרבי אליעזר יצא כיון שלא טעה, ולר׳ יוחנן לא עשה כלום אף על פי שלא טעה, כיון שלא מנה הראשונה עם כלם. התבונן מה שהיתה כוונת החכמים האלה בטעם מנין ההזאות, והיתה ההזאה בדם. (באגדה במעשה דנבוזראדן, וע׳ שמו״ר סוף פ׳ ויקהל) מה דם זה שעליה אמרו לו מדם של יום הכפורים שהיה כהן גדול מזה. לפיכך נתנה על הארון. ולמה נקרא שמה כפרת, שמכפרת על עונותיהן של ישראל.

טז **השוכן אתם בתוך טומאתם.** אף על פי שהם טמאים שכינה ביניהם. וזה היה דעת ר׳ יהודה ז״ל במסכת סוכה שהיה אומר שמסככין בדבר המקבל טומאה, ומטעם הכתוב הזה היה אומר כן, אף על פי שאין הלכה כמותו. וכן דרשו רבותינו ז״ל (בראשית כז) וירח את ריח בגדיו, אפילו ריח בוגדיו. ודרשו עוד (תהלים סח) עלית למרום וגו׳ ואף סוררים לשכן יה אלהים, אפילו יש בתוכם סוררים ופושעים שכינה ביניהם. ודרשו עוד (מלאכי ב) כי שנא שלח אמר ה׳ אלהי ישראל, בכל ספר מלאכי הזכיר צבאות, וכאן אלהי ישראל, אלא אף על פי ששנואים אתם ונשלחתם אלהיכם אני, ולכך הזכיר אלהי ישראל. ובמדרש השוכן אתם בתוך טומאתם, אף על פי שישראל בגלות והם לא טהורים בגלותם, שכינה שורה עמהם.

יז **וכל אדם לא יהיה באהל מועד.** דרשו רבותינו ז״ל במסכת יומא של ירושלמי, אפילו אותן שכתוב בהן (יחזקאל א׳:י׳) ודמות פניהם פני אדם, לא יהיו באהל מועד. ומה נהדר כהן גדול במעלה הגדולה הזאת עד שאפילו חיות הקדש מפנים לו מקום לעבודתו כדי שיכנס לפני המלך ויעבדנו ביחוד, כי מלאך ה׳ צבאות הוא (מלאכי ב׳:ז׳). ואותו כהן צדוקי שתקן מבחוץ והכניס מבפנים ובא מלאך וחבטו על פניו, בעזרה היה ולא היה לפני ולפנים בשעה שהוא נכנס להקטיר קטרת.

וכן שנינו בברייתא במסכת יומא פרק ראשון, תנא רבי חייא כמין קול נשמע בעזרה שבא מלאך וחבטו על פניו ונכנסו אחיו הכהנים ומצאו כעין רגל עגל בין כתפיו, שנאמר (יחזקאל א׳:ז׳) וכף רגליהם ככף רגל עגל. ואירע לו כן מפני שלא היה מאמין לדברי חכמים שיש בה קבלה שאין לתקן מבחוץ

אלא מבפנים, והטעם מפני ריח הקטרת שיש לו עיקר בשעת התקון, והוא היה רוצה להתחכם כנגד הקבלה ולפיכך נענש, הקב״ה יצילנו מן העונש ויגמלנו למען צדקו.

כא **איש עתי.** דרשו רבותינו ז״ל איש אפילו זר, עתי אפילו בטומאה, שאם נטמא נכנס לעזרה ומשלחו. עתי אפילו בשבת, כלומר שאם חלה השעיר מרכיבו על כתפו בשבת והולך, ואין צריך לומר אם לא חלה דחי נושא את עצמו, אלא אפילו חלה דהוי כמו כפות והוי כמשאוי אף על פי כן מותר להרכיבו על כתפו בשבת, וזהו עתי אפילו בשבת.

כג **והניחם שם.** שלא ישתמש בהם ביום הכפורים אחר, כך דרשו רבותינו ז״ל, בגדים שנשתמש בהם יום הכפורים זה אל ישתמש בהם יום הכפורים אחר, שנאמר והניחם שם מלמד שטעונין גניזה, ואמרו כי (משקל) [מחיר] הבגדים היו י״ח מנה וזה לשון והניח״ם. ותמצא עוד בירושלמי דמסכת יומא (ז, ג), תני ר׳ חייא ולבשם, יבלו שם, שם היו מרקיבין ולא היו כשרים ליום הכפורים הבא, עד כאן. וזה רמז מפורש לגניזתם.

ל **כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם.** הכתוב הזה הבטחה לדורות כי יום הכפורים הוא יום מיוחד לסליחה וכפרה, ובו יטהרו ישראל מכל חטאתם שעשו לפני ה׳, והוא שדרשו רבותינו ז״ל עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, ושבינו לבין חברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו. וכשהיה כהן גדול מתודה ביום הכפורים היה אומר הכתוב הזה בתפלתו, והשם שהיה מזכיר בכתוב הזה הוא שם בן מ״ב, ולכך אנו אומרים בתפלתנו ביום הכפורים לפני ה׳ תטהרו, כלומר לפני שם בן מ״ב, וכן דעת מורי הר״ש, וכן עקר, כי יום הכפורים יום רחמים בדין, והשם הזה שבע תיבות, כל תיבה ותיבה בת ששה אותיות, הששה תיבות מדת רחמים והשביעית מדת הדין, וכהן גדול היה צריך להתחנן אל הדיין.

וידוע כי השם של מ״ב זה בו נברא העולם, והוא יוצא מבראשית ונקודו ידוע, והוא נחקר ממדת הגבורה, ושלש אותיות ראשונות הן הן שלש אותיות ראשונות של אלפ״א בית״א, ללמדך כי בששה ימים נברא העולם לשש קצוות בששה חותמות, וכמו שבארתי בסדר בראשית בפסוק יום הששי, והתיבה השביעית תחלתה שי״ן שפירושה אש, וזהו שי״ן שורקת שהיא מדת הדין, ומשפט תיבה זו להיותה מנוקדת בשור״ק ונחתם בה השם כלו, כי כן תמצאנה רמוזה בחתימת פרשה זו, הוא שסמך מיד שבת שבתון היא, הקו״ף היא קדש קבוע והוא רוח הקדש, וזהו שאמר ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש, הוא״ו בכתוב שלאחריו וכפר את מקדש הקדש, וחתימת הפרשה כאשר צוה ה׳ את משה, והבן כל זה.

ויש מן הגדולים שדעתם כי השם המיוחד היה מזכיר, והגאון רבינו סעדיה ז״ל מכלל, והם אומרים כי מה שאנו קורין לפני ה׳ תטהרו, לפי שביום שאנו אומרים וכך היה אומר ואנו מעידים עליו ועל מה שהיה אומר, איך נוכל להעיד עליו שהיה אומר לפני ה׳ תטהרו, כלומר לפני השם שאין אנו רשאין להזכירו ככתבו, אבל הוא היה רשאי בכך שהיה מזכירו עשרה פעמים במקדש ביום הכפורים, וכן אמרו במסכת יומא פרק טרף בקלפי, תנו רבנן עשרה פעמים מזכיר כהן השם בו ביום, שלשה בודוי ראשון ושלשה בודוי שני ושלשה בשעיר המשתלח ואחד בגורלות, וכן תמצא בפרשה זו עשר פעמים השם המיוחד מן ויאמר ה׳ אל משה עד תשלום הפרשה. והדעה הראשונה היא העיקר אצלנו, כי השם של מ״ב היה מזכיר וכמו שהזכרתי למעלה. ומזה אנו אומרים בנוסח אותה תפלה וכשהיו שומעין את שם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ולא היה נקרא בקדושה אלא מתוך המחשבה.

וכך אמרו חכמי המרכבה, אין שמותיו של הקב״ה נקראין בקדושה אלא מתוך מורשי לבו של אדם. והכוונה להם לומר שאילו יוצאים בשפתיו הנה הם מתפשטין באויר והאויר בא לידי טומאה ונמצא שם שמים מתחלל, ולפיכך היה הכהן מבליע, היה מתחיל להזכירו בהוצאת שפתים ואחר כך משלימו בבליעתו.

ושמעתי כי ההבלעה היתה בתיבות האחדות שהיו אותיות ההוי״ה נזכרים בהם עם נקודם כגון אליהו הנביא ישעיהו הנביא וכיוצא בו, וזו היתה ההבלעה, וזהו פירוש מבליעין שאמרו רבותינו ז״ל בפרק עשרה יוחסין, שם בן י״ב אין מוסרין אותו אלא לצנועים, וצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימות אחיהם הכהנים. והיה שם של מ״ב מזכירו בהוצאת שפתיו בתיבותיו ובנקודו המקובל. ולדעת האומר השם המיוחד היה מזכיר, היה מזכירו גם כן בהוצאת שפתיו באותיותיו ובנקודו המקובל, (אע״פ) שאין עיקר הקדושה בהזכרת שם ההוי״ה אלא בנקודו. ומסורת ביד חכמי האמת שאין מוסרין את השם אלא על המים, שנאמר (תהלי כט) קול ה׳ על המים.

פרק יז

ד **דם יחשב לאיש ההוא דם שפך.** מפני שבזמנו של אדם הראשון היו כל הבעלי חיים אסורין למאכלו כי לא הותר לו אלא הפירות כענין שכתוב (בראשית א׳:כ״ט) הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ, עד שנתחייבו כליה בדור המבול ונצולו בזכותו של נח ואז הותרו

למאכלו, ועל כן יאמר בכאן כי מי שישחט במחנה או חוץ למחנה ואל פתח אהל מועד לא הביאו תחלה, דם יחשב לאיש ההוא דם שפך, כאלו שפך דם האדם, כי יחזור לאיסורו הראשון שהיה בזמנו של אדם, שוחט השור כמכה איש, כן פירש רש״י.

ז **ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים** היו ישראל במצרים להוטים אחר החכמה הזאת ונמשכים אחריה מאד לדעת מהן עתידות, ונקראו שעירים לפי שהם מתדמים בדמות שעירים, או על שם שאדם משתער בראיתם. וכן נקראו שדים על שם שהם שוכנים במקום שדוד וחרב כגון המדברות וקצוי הצפון החרבים שאין שם ישוב כלל לרוב הקרירות.

וכתב הרמב״ן ז״ל כי עיקר הויתם משני יסודות קלים, והם האש והרוח, ועל כן יטוסו לרוב דקותם וקלותם, וכשם שכל הנבראים בעולם השפל הזה בכלל בין בעלי חיים ובעלי הצומח והדומם הם מורכבים מארבעה יסודות, כן היתה יצירת השדים במעשה בראשית מורכבת משני יסודות אלה, אבל היו המורכבים מארבעה יסודות גוף גס ומורגש להשגת האדם, והשדים המורכבים משני יסודות אלה הם גוף דק איננו מורגש ולא מושג לחושי האדם, אבל הם מתדמים ומתלבשים צורה לעיני הרואים, והנה הם גוף רוחני, כי כן היסודות האלה רוחניים, וכשם שהמורכבים מארבע יסודות הויתם וקיומם הוא חבור היסודות, ובריאותם מזג היסודות, וחלים כאשר יגברו זה על זה, ומיתתם פרודם זה מזה, כן הוית השדים וקיומם הוא חבור שני היסודות ומיתתם בהפרדם זה מזה, וזה שאמרו רבותינו ז״ל ששה דברים נאמרו בשדים, שלשה כמלאכי השרת, יש להם כנפים כמלאכי השרת וטסין כמלאכי השרת ויודעין מה שעתיד להיות כמלאכי השרת, יודעין סלקא דעתך, אלא אימא שומעין מה שעתיד להיות כמלאכי השרת.

ובאור הענין כי לפי שהם שוכנים באויר בגלגלי היסודות מבינים העתידות משרי המזלות, וזה קל וחומר מעופות אם העופות יודעים העתידות מהם ומגידין אותם בצפצופן, ומן העופות יודעין המנחשים המכירים והבקיאין באותה חכמה, קל וחומר לשדים שאפשר להם לדעת זה משרי המזלות. ומה שיודעים השדים גם העופות אינו אלא עתידה קרובה לא רחוקה לימים רבים. שלשה כבני אדם, אוכלין ושותין כבני אדם פרים ורבים כבני אדם ומתים כבני אדם. אין הכוונה בזה מזון האדם, כי האדם ההמורכב מארבע יסודות והוא גוף גס מורגש הנה מזונו כיוצא בו עב גס, אבל השדים שהם גוף רוחני דק הנה מזונם גם כן כיוצא בהם דק, ואכילתם ושתיתם היא ריח האש וליחות המים, כי חלק האש שבהם הוא מיבש חלק הרוח שבהם וצריך להחזיר הליחות ההוא שאבד ממנו, וזהו אוכלין ושותין כבני אדם, כי מזונו של אדם הוא על הדרך הזה, כי ליחות גופו מתיבש בתוכן לשתי סבות, האחת מפני האויר המקיפו מבחוץ והשנית מפני החום הטבעי המיבש ליחותו מבפנים, ועל כן יצטרך למזון להחזיר הליחות שאבד ממנו, וכזה הוא מזון השדים כי הם לוחכים ליחות המים, כענין שכתוב (מלכים א י״ח:ל״ח) ואת המים אשר בתעלה לחכה, וזהו ענין הקטרת שמקטירין להם, כי העשן העולה והליחות ההוא הוא מזונם, והנה הם נהנים בזה ומתחברים אל האדם ומגידים לו עתידות כידוע באותה חכמה הנקראת ניגרומנזיא״ה. וענין המיתה שבהם שאמרו מתים כבני אדם, הוא כשם שמיתת האדם הוא פרוד חבור ארבעה יסודותיו, כן מיתת השדים פרוד חבור יסודותיהם. וענין הטיסה שאמרו טסין כמלאכי השרת לרוב קלות שתי יסודותיהם, וזה קל וחומר מן העופות, אם הגוף המורכב מארבעה יסודות פורח באויר בקלות רב מפני שגברו עליו האש והרוח, והמים והעפר מעטים בו מאד, אף כי השדים שהם מיסודי האש והרוח בלבד שהם יסודות קלים ומן היסודות הכבדים אין בהם כלום.

יא **כי נפש הבשר בדם היא ואני נתתיו לכם על המזבח.** כתב הרמב״ן ז״ל באיסורי הדם טעמים רבים, האחד מפני שהוא חלק ה׳ כמו החלב, כי כשם שמקטירין את החלב דכתיב (ויקרא ג׳:ב׳) כל חלב לה׳, כן זורקין את הדם על המזבח, ולפיכך אסרה תורה החלב והדם מפני שהם חלקו יתעלה, ומה שנאסר דם חיה שאינו חלק השם שהרי אינה ראויה לקרבן, לפי שאין לגזור איסור לחצאין, ולכך רצה הכתוב לאסור כל דם בין של בהמה בין של חיה. ועוד טעם אחר, מפני שהוא נפש והקב״ה לא התיר בעולם את הנפש, שכן מצינו באדם הראשון שנאסרו לו כל בעלי חיים ולא הותר לו למאכלו אלא העשבים והפירות, עד שבא נח והתיר לו הקב״ה כל בעלי חיים לפי שלא נצולו אלא בזכותו, ומה שהתיר לו בהם דוקא הגוף לא הנפש, ואם כן הנפש עומדת באיסורה הראשון. ועוד טעם אחר מפני שהדם הוא הנפש הבהמית אין ראוי לנו שנערב טבעה בטבענו, ואנו מקבלי התורה צריכים שנהיה זכי הגופות ראוין לקבל המושכלות, ונצטוינו שנגדל טבענו להיותו רך ורחמני, לא אכזרי, ואילו היינו אוכלין הדם היה מוליד בנפשנו אכזריות וגסות טבע וקרוב שתהיה כנפש הבהמית, כי הדבר הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל ויוליד לו טבע כיוצא בו, ואין הדם כשאר המאכלים שישתנה בעכול, לכך אמר כי נפש הבשר בדם היא, כי לכל בשר נפש בדם ואין ראוי לנו לערב הנפש הנכרתת בנפש הקיימת אלא שתהיה לה לכפרה על המזבח. כל הטעמים האלה לרבותינו ז״ל.

והרמב״ם ז״ל כתב בטעמי המצות באיסור הדם כי היא הרחקה שלא יתעסק האדם במלאכת השדים, כי בצאת ישראל ממצרים היו בקיאין בחכמה זו ומורגלין בה מהמצריים שהיו שטופים ונמשכין אחריה, והחכמים מהם כשירצו לאסוף אותם עושים גומא וזורקים שם את הדם, והשדים מתאספים שם סביבות הגומא, וכאשר ירצו להנבא עתידות יאכלו מן הדם, וזהו שהזהיר הכתוב (ויקרא יט) לא תאכלו על הדם, (שמואל א יד) הנה העם חוטאים לה׳

לאכול על הדם, ומפני זה אסרה תורה אכילת הדם כי כוונת התורה לעולם להרוס בניני סכלותם בהפוך מחשבותיהם, וזהו טעם איסורו שאסרו הכתוב באכילה ובחר בו להטהר בהזאה ולזרקו על המזבח לכפרה, ולפי שהענין הזה מין ממיני עבודה זרה הזכיר הכתוב בו ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם, כמו שהזכיר בנותן מזרעו למולך. זה דעת הרב ז״ל בספר המורה.

והרב הנזכר כתב עליו כי אילו היה זה עקר הטעם למה יזכיר הכתוב נפש נפש בכל פעם ופעם שיזכיר איסור הדם, ועל כן כתב כי הדברים מתישבים על הלב, אבל לשון הכתוב לא יורה כן ולפיכך פירש באיסור הדם כל הטעמים שכתבתי למעלה. עוד צריך שנבאר בפסוקי הדם, הוא שכתוב כי נפש הבשר בדם היא, וכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, ושני פסוקים אלה יורו כי הנפש בדם והדם בנפש ששניהם מעורבים ביחד כענין היין המזוג במים שהמים ביין והיין במים כל אחד בחברו, ואח״כ פירש ואמר דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו היא, בא לבאר שהדם הוא הנפש עצמו, שהיו לבשר אחד לא יתפרדו, ולא ימצא דם בלא נפש ולא נפש בלא דם, כענין החומר והצורה בכל בעלי הגוף שלא ימצא זה בלא זה. ודם זה שהוא הנפש הוא הנקרא דם שותת שהוא שותת ואינו יכול לצאת בקלוח, והוא הדם שנעשה בו חלל, וזהו רביעית אחרון, אבל כל הדם הראשון שהוא דם קלוח נקרא דם הנפש אבל אינו נפש עצמו כי לא ימות בו אדם ובהמה אלא ברביעית אחרון, ולענין כרת אין צריך לומר דם שותת שאף דם קלוח בכרת.

פרק יח

ב **ואמרת אליהם אני ה׳ אלהיכם.** על דרך הפשט ואמרת אליהם בשמי, כך פירש הרמב״ן ז״ל.

וע״ד המדרש אני ה׳ אלהיכם, אני הוא שאמרתי בסיני אנכי ה׳ אלהיך וקבלתם עליכם אלהותי, קבלו מעתה גזרותי. רבי אומר גלוי וידוע לפני שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה׳ אלהיכם, דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר.

וע״ד הקבלה אני ה׳ אלהיכם לא יחסר מלה אבל הוא כפשוטו כי אלהי ישראל הוא אני, כמו (שמות כ״ה:ט׳) ככל אשר אני וכן (שם טו) כי אני ה׳ רפאך.

ה **אשר יעשה אותם האדם וחי בהם.** יחזור למשפטים שהם חיי האדם בישובי הארצות והם קיום העולם ועמידתו הוא שכתוב (משלי כ״ט:ד׳) מלך במשפט יעמיד ארץ.

וקבלת רז״ל, וחי בהם ולא שימות בהם, שהרי המצות נדחות מפני פקוח נפש ובכולם נפסקה ההלכה יעבור ואל יהרג, חוץ משלשה ואלו הן, עבודה זרה גלוי עריות שפיכות דמים, שעליהן אמרו יהרג ואל יעבור, ובשאר המצות כולן שאמרו יעבור ואל יהרג, דוקא בצנעה אבל בפרהסיא אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור, כך העלו בגמרא.

ובמדרש וחי בהם, לעולם הבא, ואם תאמר בעולם הזה והלא סופו מת, וכן תרגם אונקלוס וייחי בהון חיי עלמא. והנה מיני החיים לגוף ולנפש במעשה המצות נחלקים לארבעה חלקים, ומלת וחי כוללת ארבעתן, **האחד** מי שמכוין בעשית המצות ויעשה אותן על מנת לקבל פרס והולך בהם בדרך השמאל כדי שיהיה לו בהן שכרו עושר ונכסים וכבוד כדי שיחיה ימים רבים, וזהו שכתוב (שם ג) בשמאלה עושר וכבוד, ופירשו רז״ל למשמאילים בה עושר ונכסים וכבוד, **השני** מי שמכוין בהם כדי שיטול שכרו לעוה״ב ואע״פ שהוא משתדל בקיומן ועושה אותן שלא לשמה על מנת לקבל פרס לעוה״ב מכל מקום נפשו זוכה להיות שם, ועל שני מינין הללו אמר הנביא (ישעיהו נ״ז:ט״ו) להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים, **השלישי** מי שמכוין בהם לעשותן מאהבה כדין וכראוי שלא על מנת לקבל פרס עם עסקי העוה״ז, זה זוכה לחיי העוה״ז ולחיי העוה״ב, כאברהם יצחק ויעקב שעבדו מאהבה עם עסקן בעניני העוה״ז בענין זריעת האדמה גם עבודת המקנה וזולתם מן העסקים הגופניים, **הרביעי** מי שמשתדל במעשה המצות ואינו משתדל בשום עסק גופני כאלו לא היה בעל גוף כלום אלא לבו ומחשבתו בהקב״ה, הנה הוא זוכה אל החיים הקיימים לעולם ולא ישלוט עליו מיתה כלל, אבל ישוב אלהי בגוף ובנפש כחנוך ואליהו שנסתלקו מן העולם בגוף ובנפש.

עוד מצינו ארבעה מיני חיים שהאדם זוכה בהם בקיום התורה והמצות, **האחד** חיים כדרך בני אדם שהם חיים בהמשכת הזמן ונפשם מתקיימת בגופם בהתמדת בריאותם, **השני** חיים אחרי החולי ואחרי הגיע למקרה המות, ומין זה מחודש של חיים מחודשים כדמיון הכלי הישן והבלוי שנתחדש וחזר לתחלתו, וכענין שכתוב (איוב ל״ג:כ״ה) רוטפש בשרו מנוער ישוב לימי עלומיו, **השלישי** חיים של סליחה אחרי היותו רשע שהוא חשוב כמת וכיון שחזר בתשובה הרי הוא חי, וכענין שכתוב (יחזקאל ל״ג:י״א) אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה, **הרביעי** חיים אחר המות והוא לשון תחית המתים. וארבעה מיני חיים אלו נכללים במלת וחי בהם.

ו **איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו׳.** הכתוב הזה יאסור המשגל בשאר הבשר, ושאר הבשר הוא מה שמונה והולך בפרשה. לפי שאין קיום המין מן השאר ואין התולדה ראויה, ועל כן יאסר הכתוב ביאה כזאת. ומכאן אתה למד שענין המשגל אסור מדין התורה זולתי לקיום המין בלבד, וזהו

שכתוב (ויקרא כ׳:י״ט) כי את שארו הערה, למדך הכתוב כי מפני השאר ירחיק הענין. וענין הנדה שאסרה תורה יורה כן שלא תתירנו אלא לקיום המין, שהרי אין קיום המין מדם הנדות, כי העובר נוצר מדם האשה או כלו או רובו אבל מדם הנדות לא יהיה נוצר כלל, כך כתב הרמב״ן ז״ל. ומה יאמר הרב בפצוע דכא שהוא מותר לבא בקהל ה׳ כגון גיורת ומשוחררת וזה ראיה שכל שאינו לקיום המין אינו אסור וכמו שאבאר בהגיעי שם בע״ה.

והנה הראב״ד פירש בספרו בשער הקדושה כי התשמיש על חמשה חלקים, האחד חובה לקיום המין, והשני מצות עונה, והשלישי לרפואה והרביעי להנצל מן ההרהור והחמישי והוא אסור דרך תענוג ותאוה כתאות הבהמות.

וכתב הרב ז״ל בפרק מ״א מספר המורה, כי טעם איסור הערות הוא למעט המשגל ולמאוס בו, והעריות מהנקבות כלן יקבצם ענין אחד, והענין ההוא הוא שכל אחת מהן נמצאת על הרוב עם האיש שנאסרת עליו תמיד בביתו והוא נסתר עמהן, וכזה דעת החכם ר׳ אברהם ז״ל.

אבל הרמב״ן ז״ל כתב כי זה טעם חלוש מאד שהכתוב יחייב כרת על אלה בעבור המצאן עמו לפעמים ותתיר שישא האדם נשים רבות למאות ולאלפים, ומה יזיק אם ישא את בתו לבדה כמותר בבני נח, וישא שתי אחיות כיעקב אבינו, ואין לאדם נשואין הגונים כמו שישיא את בתו לבנו הגדול ממנה וינחילם בנחלתו ויפרו וירבו בביתו כי הארץ לא תהו בראה לשבת יצרה, ואין בידינו דבר מקובל בזה אבל כפי הסברא יש בענין סוד מסודות היצירה דבוק בנפש והוא מכלל סוד העבור שכבר רמזנו לו, עד כאן לשון הרב ז״ל.

והנני מבאר לך טעם איסור העריות. דע כי הקורבה על שלשה חלקים, האחד קורבה שלא היתה שם פרוד מעולם, השני נפרדים שלא היתה שם קורבה מעולם, השלישי קרובים בשאר בשר שהיו נפרדים כבר. קורבה שלא היתה בה פרוד מעולם מותרין לבא זה בזה כעין קורבת אדם הראשון עם בניו ובנותיו שהיו כלן מותרין לבא זה בזה כעין השרש המתאחז בענפיו, והוא שדרשו רז״ל עלו למטה שנים וירדו שבעה קין ותאומתו הבל ושתי תאומותיו, כי היו שבעתם סימן ליחוד כעין שבעת קני המנורה היוצאים מעקר אחד, כן היו התולדות האלה מעקר אחד ומשרש אחד כעין אדם וחוה שהיו שנים והיו זה מזה, ועל זה דרשו רז״ל ראויה היתה לו בתו לאדם הראשון אלא שעשה חסד עם קין ונתן לו בתו, שנאמר (תהילים פ״ט:ג׳) עולם חסד יבנה. וקורבה זו שמעולם לא היתה שם פרוד היו מותרין אלו באלו לפי שהיתה בריאתם כאחד כעין השרש שהכל מתאחד בו. נפרדים שלא היתה שם קורבה מעולם מותרין לבא זה בזה ג״כ, שכיון שהיו רחוקים ונפרדים מותרין אלו באלו, כעין הענף הנכרת מהאילן שנוטעים אותו להחזירו לשרש, כן הרחוקים ראוים להאחד ולהעשות שרש. הקרובים שהם קרובים יותר מדאי אסורין לבא זה בזה לפי שהיו נפרדים כבר. ועל זה נכתבה פרשה זו של עריות שהתורה תאסור הקרובים שהיו נפרדים כבר קודם הקורבה ההיא, לפי שאי אפשר לנפרדים שיהיו אות וסימן ליחוד כיון שהיה פרוד ביניהם כבר. וכלל הדבר הותרו הרחוקים לבא זה בזה כדי להראות סימני היחוד, ונאסרו הקרובים יותר מדאי לבא זה בזה לפי שהיה ביניהם פרוד, ואין בתולדות אלו סימני היחוד כיון שלא נבראו בריאה אחת כענין באדם וחוה והבנים.

ושא עיניך וראה כי הענפים צריכים שיתאחדו עם השרש, וזה טעם היתר הרחוקים, וכן השרש שיתפרדו הענפים ממנו כי לא תתפרסם מעלתו כי אם ע״י הענפים, וזה טעם הקרובים, וזה טעם הפרשה באיסור העריות שכל הבא עליהן כאלו מקצץ ביחוד, ועל כן נזכר ה׳ המיוחד בתחלת הפרשה של עריות, הוא שאמר **אני ה׳** והבן זה. ודרשו רז״ל במסכת סנהדרין איש איש אל כל שאר בשרו, איש איש לרבות הגוים שמוזהרין על העריות כישראל. וכן (ויקרא כ״ד:ט״ו) איש איש כי יקלל אלהיו, (שם כ) איש איש אשר יתן מזרעו למולך, לרבות הגוים שמוזהרין על ברכת ה׳ ועל עבודה זרה.

ז **ערות אביך וערות אמך לא תגלה.** ע״ד הפשט הכל לאו אחד, ובאור הכתוב לא תגלה ערות אמך שאם עשית כן אתה מגלה ערות אביך, שהרי ערות אמך ערות אביך היא. וכן בסמוך ערות אחי אביך לא תגלה. וידוע כי אין האזהרה אלא בנקבות, ועל כן פירש אל אשתו לא תקרב דודתך היא, כאלו אמר ערות אחי אביך לא תגלה, ומהו ערות אחי אביך שלא תקרב אל אשתו, שאם עשית כן אתה מגלה ערות אחי אביך.

וע״ד מדרש רז״ל הן שני לאוין, שכן דרשו ערות אביך זו אשת אביך, וערות אמך זו אמו שאינו אשת אביו. ומה שחזר ואמר ערות אשת אביך, לרבות לאחר מיתה. ערות אחותך בת אביך, שאינה מאמך, או בת אמך, שאינה מאביך, מולדת בית או מולדת חוץ, כלומר בין שתהיה אחותך מן הנשואין בין שתהיה מן הזנות יש לך לנהוג בה כבוד האחוה ולא תגלה ערותה. ומה שחזר ואמר ערות בת אשת אביך מולדת אביך, הכל אחד עם מה שהזכיר ערות אחותך בת אביך, שאינה מאמך, אלא לעבור עליה בשני לאוין, כי מי ששוכב עם אחותו בת אביו שאינה מאמו, עובר משום אחותך בת אביך ומשום ערות בת אשת אביך מולדת אביך.

י **ערות בת בנך או בת בתך.** ולא הזכיר ערות בתך שזה ק״ו, וכענין לא תבשל גדי שלא אסרה האכילה בפירוש לפי שלמד הוא ג״כ מק״ו, אם הבשול אסור כ״ש האכילה, ושם בארתי למה הוציאו הכתוב בלשון בשול ולא אמר לא תאכל, וכיון שלא הזכיר בתך רז״ל למדוהו במסכת יבמות מגזירה שוה דהנה הנה וכך אמרו אמר ר׳ יצחק בר אבדימי אתיא הנה הנה אתיא זמה זמה, כתיב בבת בנך ובת בתך כי ערותך הנה, וכתיב באיסור אשה ובתה ובת בנה ובת בתה שארה הנה זמה היא, מה להלן מפרש לנאסרה בתה הוא הדין בבת בנו ובת בתו שנאסרה בתו, דגמרינן גזירה שוה דהנה הנה.

יח **ואשה אל אחותה לא תקח.** כאלו אמר לא תשכב, כי הביאה יכנה אותה הכתוב פעם בלשון שכיבה ופעם בלשון קיחה ופעם בלשון ידיעה, כי אין לומר שתהיה קיחה זו בכסף קדושין אבל שלא בכסף קדושין מותר, שהרי אסור הוא לשכב עם אשה ואחותה בכל ענין, וכן בסדר קדושים (ויקרא כ׳:י״ד) כתיב ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא, ואיש אשר יקח את אחותו, ואיש אשר יקח את אשת אחיו, שענין כלם אשר ישכב.

כ **ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע.** פירוש החכם ר׳ אברהם ז״ל כי המשגל שלשה חלקים, האחד לפריה ורביה והשני לרפואה להקל מליחות הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמות, ואמר הכתוב לזרע כלומר אפילו החלק המשובח שבהן, והנה היא אסורה לגמרי.

(והרמב״ם) [והרמב״ן] ז״ל פירש כי הוצרך לכתוב לזרע, שאלו אמר לא תתן שכבתך בלבד היה נראה שהכתוב יחייב כרת אפילו בשוכב עמה לחבק ולנשק, כי בפרשה הזאת יזהיר בחייבי כריתות, ועל כן הוצרך לפרש השכיבה לזרע כדי לבאר כי על המשגל יזהיר ויחייב כרת עד כאן.

ונמצאת למד מכאן שהבא על אשת איש בכרת, וכשיש עדים והתראה מיתתן בחנק, שנאמר (שם) מות יומת הנואף והנואפת. והנה שלמה צוח ברוח הקדש שהבא על אשת איש לא ינקה מדין של גיהנם, והנוגע בה לא ינקה מעונש הגוף, הוא שאמר (משלי ו׳:כ״ז-כ״ח) היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה, אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה, כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה. ומה שהוצרך לשני משלים כדי לרמוז על שני עונשין, עונש הגוף ועונש הנפש, עונש הגוף לנוגע הוא שאמר כל הנוגע בה, עונש הנפש לבא עליה הוא שאמר כן הבא אל אשת רעהו. והמשיל עונש הגוף לבגדים שהבגדים נשרפים לא הגוף, כן הגוף נענש בנוגע לא הנפש, אבל עונש הנפש המשילו לגחלים שהנפש נענשת בהם בגיהנם. והזכיר באמצע לא ינקה כלומר שלא ינקה מדין של גיהנם אם בא עליה, וכן לא ינקה מעונש הגוף אם נגע בה. וסוד אשת איש כבר בארתי למעלה, ועוד ארמוז בו בסדר נשא.

כא **ומזרעך לא תתן להעביר למולך.** ע״ז היתה ששמה מולך, וחק העבודה הוא שהאב היה מעביר את בנו בין שתי מדורות של אש עד שישרף וימות, והיתה דעתם כי בהעביר האב אחד מבניו ינצלו שאר הבנים ויחיו והוא יצליח בכל אשר יפנה. והזכיר למולך בלשון ידיעה, לפי שהיתה ידועה אצלם ממצרים, ונקראת מולך מלשון מלכות ואדנות, והיא הנקראת מלכום שהיתה תועבת בני עמון, והיא הנקראת אדרמלך וענמלך, כענין שכתוב (מלכים ב י״ז:ל״א) והספרוים שורפים את בניהם לאדרמלך וענמלך אלהי ספרוים, נקרא אדר מלשון כבוד ועז מלשון עונה, וכל שם ושם משותף בלשון מלך שהוא לשון מולך, ואם כן מולך מלכום ואדרמלך וענמלך הכל עבודה זרה אחת נקראת בכל השמות הללו. **אבל הגאון רבינו חננאל** פירש כי אדרמלך וענמלך כל אחת עבודה זרה בפני עצמה, והוא שכתוב בפירושיו בסדר כי תשא יש בעובדי ע״ג גוונין הרבה, יש מי שעושה פסלו צורת אדם ויש שעושה צורת כרוב או צורת בהמה או חיה או עוף, כענין שכתוב (שם) ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל ואנשי חמת עשו את אשימא, והעוים עשו את נבחז ואת תרתק והספרוים שורפים את בניהם באש לאדרמלך וענמלך, כלן שמות פסילים הם, סכות בנות, התרנגולת ואפרוחיה, נרגל, תרנגול הבר הוא השכוי, אשימא הוא חתול, נבחז כלב, תרתק חמור, אדרמלך קוף, ענמלך טווס.

וקרוב אני לומר שנקראו הפסילים על שמות הכוכבים, כענין שכתוב (עמוס ה׳:כ״ו) ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם, סכות מלככם הם שמות הכוכבים, הוא שכתוב (ירמיהו מ״ד:י״ט) אנחנו מקטרים למלכת השמים, קרא הכוכבים מלכת השמים. כיון צלמיכם הוא הנקרא זחל שהוא שבתאי, כוכב אלהיכם הוא משבעה כוכבי לכת גם כן ונקרא כוכב חמה, עד כאן לשון הגאון ז״ל. והפסילים ההם היו מושכים כח מהכוכבים ונקרא כיון על שם שהיו מכינים ומגישים לפניו מיני מאכלים כי דרך העבודה בכך, או מפני שהיו מכוונים דעתם ולבם להם ומתקנין אותן בכונה גדולה, וזהו שכתוב (ירמיהו ז׳:י״ח) לעשות כונים וכתיב (שם מד) עשינו לה כוונים. ומלת נבחז יש ספרים שכתוב בנו״ן. והחכם רבי אברהם אומר שאינו כי אם זיי״ן, והיא מלה מורכבת על שם שנובח ומראה שיניו.

ומה שהזכיר להעביר למולך ולא אמר להעביר באש, דבר ידוע כי ההבערה באש היתה, כי כן כתיב (דברים י״ח:י׳) מעביר בנו ובתו באש, וכתיב באחז אביו של חזקיה (מלכים ב ט״ז:ג׳) וגם את בנו העביר באש כתועבת הגוים, ועל כן הוצרכו רז״ל לומר על חזקיה שסכתו אמו סלמנדרא, וכתיב עוד (יחזקאל כ״ג:ל״ז) וגם את בניהן אשר ילדו לי העבירו להם לאכלה. אבל דעת רז״ל במה שאמר ומזרעך לא תתן להעביר למולך ולא אמר להעביר באש, שהיה זה כדי לחייבו משעת העברה משתמשול בו האש כגון שנתפש האש באחד מאבריו. ומה שסמך פסוק זה שהוא אזהרת עבודה זרה לאשת איש, יתכן לפרש בענין הסמיכות כי כן הקב״ה מקנא בישראל בעבדם אלהים אחרים כאשר הבעל מקנא לאשתו בלכתה לאחרים, וכן מצינו בענין עבודה זרה כי אנכי ה׳ אלהיך אל קנא.

כו **ושמרתם אתם את חקותי.** למה הוצרך לומר אתם, להוציא שאר העכו״ם, שאם רצו לשמור את המצות אינם יכולים, וכן ארז״ל בן נח ששבת היה חייב מיתה, וזהו לשון ושמרתם אתם אין חייבין בשמירת המצות אלא אתם.

כח **ולא תקיא הארץ.** דבק עם פסוק שאחריו כי כל אשר יעשה, וכאלו אמר לא תקיא הארץ אתכם בלבד כאשר קאה כלומר אל תחשבו שתהיו נפטרין בכך אך תענשו בעונש כרת.

כט **ונכרתו הנפשות העושות.** הכריתות שבתורה מצאנום על ג׳ חלקים, יש כרת לגוף לבדו ויש כרת לנפש לבדה ויש כרת לשניהם לגוף ולנפש. כרת לגוף לבדו יהיה בשנים או בימים, כי מי שהוא צדיק ורובו זכיות ונכשל בעברה של חיוב כרת, ימות בחצי ימיו כענין אותו תלמיד שהיה עם אשתו בימי לבונה הוא בבגדו והיא בבגדה, ולא היה נכשל בעבירה אחרת ומת בחצי ימיו, כדאיתא במסכת שבת, זהו כרת של שנים. אבל כרת של ימים הוא כגון זקן שעבר על חיוב כרת שאי אפשר להיות לו מעתה כרת של שנים שהרי כבר עלה לימי הזקנה, אבל יהיה כרת של ימים שלא ימלא את ימיו הקצובים לו, וזהו שאמרו רז״ל במועד קטן פרק אלו מגלחין בסופו, רב יוסף כי הוה בר שתין שנין עביד יומא טבא לרבנן, אמר נפקי לי מכרת דשני, אמר ליה אביי נהי דנפיק מר מכרת דשני מכרת דיומא מי נפק מר, אמר ליה נקוט מיהא פלגא בידך. ומפני שכרת זה של שנים הוא מפורסם וכרת של ימים אינו מפורסם ואינו נודע לפיכך אמרו רז״ל שהקב״ה מפרסמו, והוא שימות הזקן לג׳ ימים והנה זה אות שעבר על חיוב כרת, וזהו שאמרו בירושלמי זקן שאכל את החלב או שחלל את השבת מי מודיע שהוא בכרת, ושם מתרץ מת ליום אחד הרי זו מיתה של זעם, לשני ימים מיתה של בהלה, לג׳ ימים מיתת כרת. ועל כרת זה שהוא לגוף לבדו נאמר ונכרת האיש ההוא מקרב עמו, כלומר שיכרת גופו בשנים או בימים אבל נפשו תהיה זוכה תיכף בהפרדה מהגוף בעולם הנשמות גם לתחית המתים גם לעולם הבא של אחר התחיה. כרת לנפש לבדה מי שחטא בעבירה חמורה של חיוב כרת כגון שאכל חמץ בפסח או אכל או עשה מלאכה ביום הכפורים או חטא בעריות, והיו עונותיו מרובין מזכיותיו, עונש הכרת מגיע לנפשו לאחר שתפרד מן הגוף שתהיה נכרתת מחיי עולם הנשמות, ועל כרת זה נאמר ונכרתו הנפשות העושות, (ויקרא י״ט:ח׳) ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, (שם כב) ונכרתה הנפש ההיא מלפני, וכן (שם כג) והאבדתי את הנפש ההיא, למד על כרת שאינו אלא אבדן. ואפשר שאין לו כרת בגופו אלא בנפשו, כי פעמים שיחיה ימים ארוכים וחיי שלוה כענין שכתוב (קהלת ז׳:ט״ו) ויש רשע מאריך ברעתו. כרת לשניהם לגוף ולנפש, בכרת חמור כעובד עבודה זרה שכתוב בו (במדבר טו) את ה׳ הוא מגדף, ולא מצינו בתורה כרת כפול כי אם בו שנכרת גופו ונפשו, והוא נטרד מהעוה״ז ומהעוה״ב, ועל כרת זה נאמר (שם) הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה, ודרשו רז״ל הכרת בעוה״ז תכרת לעוה״ב. ולפי ענין זה בכרת הנפש לבדה תהיה הנפש המחוייבת כרת בין בכרת קל בין בכרת חמור מתבטלת לגמרי מן הקיום הראוי, מאחר שהכרת הוא אבדן. וא״כ יהיה ענין הכרת שתהיה הנפש נכרתת מן החיים הנצחיים ומתבטלת לגמרי, וזהו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, ופירוש מעמיה שתכרת מחיות שאר הנפשות שהן עמיה כי חיות הנה, וזו לא תחיה כלל, אבל תתבטל לגמרי ולא ישא אלהים נפשו, הוא הלשון עצמו שאומר (ויקרא כ״ב:ג׳) ונכרתה הנפש ההיא מלפני, כי הוא יתברך בכל מקום, וזו תתבטל לגמרי מכל מקום. זה דעת החכם רבי אברהם ז״ל.

גם הרמב״ם ז״ל סובר כן ממה שכתב בפרק ח׳ מהלכות תשובה, שכר הצדיקים הוא שיזכו לנועם חיים העולם הבא ויחיו בטובה, ופרעון הרשעים הוא שלא יזכו לחיים אלא יכרתו וימותו, וכל מי שאינו זוכה לחיים אלו הוא המת שאינו חי לעולם אלא נכרת ברשעו ונאבד כבהמה וזו היא כרת שכתוב (במדבר לא) הכרת תכרת, מפי השמועה למדו הכרת בעוה״ז תכרת לחיי העוה״ב, כלומר שאותה הנפש שפרשה מן הגוף בעוה״ז אינה זוכה לחיי העוה״ב אלא גם מן העוה״ב נכרתה, ע״כ לשון הרב.

ויש לתמוה מזה כי הרשע הגמור שמת בלא תשובה לא נברא גיהנם אלא בשבילו, וכשם שהצדיק הגמור נפשו מתענגת בתענוג נצחי כן הרשע הגמור ראוי שתענש נפשו בעונש נצחי, ואם היא מתבטלת בטול גמור כדעת החכמים האלה איה העונש והשלום. וא״ת שיהיה גיהנם נברא לבינונים, א״כ נוח להם לרשעים הגמורים יותר מן הבינונים, וזה דבר שאין השכל מקבלו. ועוד אם היה הדין כן איך החכמים האלה לא ימנו החטאים האלה בנפשותם המחוייבות כרת והמתבטלת לגמרי עם אותם ששנינו במשנה שאין להם חלק לעוה״ב. פי׳ אין להם חלק ידוע בפני עצמן, אבל הם נהנים ונזונין מכמה אוצרות של צדקה הגנוזים לאותן שלא זכו, כעני שאין בידו מה יאכל וסמוך על שלחן חבירו, ואפילו אותן הפושעים המוחלטים היורדים ואינן עולין יש להם מנוחה בשבתות וימים טובים. ועל כן יש לפרש כי הנפש השכלית אי אפשר לה שתתבטל כלל, ובאור ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, מהמקום שחוצבה משם היא נכרתת. ועוד איך נוכל לגזור התבטל הנפש לגמרי שהרי אמרו נדונין שם לדורי דורות, הרי שאין הכונה בבטולם אלא בקיומם, בעונש נצחי לדורות, ובודאי אין לך רשעים מכחישים בה׳ ובמשה עבדו יותר מקרח ועדתו שנאבדו מן העולם הזה והבא ומ״מ לא נתבטלו כי הם חיים בגיהנם, קיימים בעונשם, ולעתיד יזכו לתחית המתים, שנאמר (שמואל א ב׳:ו׳) מוריד שאול ויעל, ופי׳ מעמיה משאר הנפשות שהן עמיה, תהיה נכרתת מן המקום ההוא ולא תשוב שם, וכן יורה לשון ונכרתה כענף הנכרת מהאילן שממנו יחיה, אבל תהנה נפשו מזיו השכינה שלא במקומה מאחר שקבלה את דינה שנכרתה ממקומה שחוצבה ממנו, זהו פירוש מעמיה כלומר מעקר תולדתה וממינה, והוא המקום שנחצבה משם, וזה דעת הרמב״ן ז״ל. וכן כשאומר ונכרתה הנפש ההיא מלפני פירוש ממקום שמשרה שכינתו, והיא ארץ ישראל, כי שם שער השמים ומשם עולות הנשמות, ועל כן יתאוו

החסידים למות שם, והוא כענין האמור ביונה בן אמתי הנביא ע״ה (יונה א׳:י׳) כי מלפני ה׳ הוא בורח, שפירושו ממקום שמשרה שכינתו שם תמיד, וזוהי ארץ ישראל, כי הוא היה בורח מארץ ישראל לחוץ לארץ כדי שיתרחק ממנו הדבור, שאין הנבואה נגלית לנביא ברוב כי אם בארץ ישראל, וכן כשאומר בטמא מת (במדבר י״ט:כ׳) ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההיא מתוך הקהל, המתנהגים בטהרה, וזה פרש מהם לכך תכרת נפשו ממקומה ולא תנוח במחיצתה, אבל ודאי תחנה שלא במקומה אחר שקבלה דינה בכרת שנכרתת מן המקום שלה, ולא תהיה כנפש הבהמה שתתבטל ח״ו.

והנה מחכמת אונקלוס ע״ה לא תמצא שיתרגם בכל התורה כלה ונכרתה הנפש ההיא אלא וישתצי אנשא ההוא. ומה שתולה הנפש בגוף האדם ראיה שהוא סובר שאין הנפש נכרתת ומתבטלת לגמרי אך היא נכרתת מן מקום שחוצבה ממנו, ונהנית ומתענגת במקום אחר לא בשעור אותו התענוג שהיתה ראויה לו במקומה הראשון אלו זכתה אליו.

ואמנם חכמי הפילוסופים סוברים בנפש האדם שהיא הכנה לקבול למוד החכמה והתורה בגוף האדם, ומביאים ראיה ברורה לא יוכל האדם להכחישה, כי מתחלת היצירה שהנפש באה בגוף אין לו דעת ולא תבונה וכיון שהיא מתחכמת והולכת ותגדל חכמתה כל זמן שהגוף הולך וגדל זה יורה שאין הנפש אלא הכנה, שאלו היתה הנפש חכמה בשעת בואה בגוף יתחייב שיהיה הגוף חכם בצאתו מרחם אמו.

וידוע כי אין דעות הפילוסופים אצלנו עקר לפי שאינם אלא מצד המחקר, ולא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו, אבל משכילי ישראל אין להם אלא דברי רז״ל חכמי האמת אשר מפי הנביאים קבלו האמת, והם אשר ידעו הדברים כלם על אמתתם, כי הנפש בשלמותה וחכמתה באה בתוך הגוף מתחלת היצירה, והעד על זה (בראשית ב׳:ז׳) ויפח באפיו נשמת חיים, צא ולמד מי הנופח, ואם כן הנה הנפש נצחית קיימת, עליונה בתכלית העלוי, ולרוב הפלגת עלויה לא נזכר בה בריאה כמו בשאר מעשה בראשית ואפילו ברמיזה, והחכמה הזאת אשר לנפש בעוד שהוא במעי אמו היא משתכחת ממנו בהולדו וצאתו לאויר העולם, וחכמי האמת כנו החכמה הזאת במדרשם לנר דלוק שמכבין אותו כשהוא יוצא לאויר העולם, והוא שאמרו בגמרא בסוף פרק המפלת נר דלוק מונח על ראשו צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו, ואל תתמה, שהרי אדם ישן כאן ורואה חלום באספמיא, שנאמר (איוב כ״ט:ג׳) בהלו נרו עלי ראשי, כיון שיצא לאויר העולם בא מלאך וסוטרו על פיו ומשכח ממנו כל התורה כלה שנאמר (בראשית ד׳:ז׳) לפתח חטאת רובץ.

וכן אמרו עוד במדרש, מניחין לו נר דלוק על ראשו וצופה בו מסוף העולם ועד סופו, שנאמר בהלו נרו עלי ראשי לאורו אלך חשך, בבקר נוטלו המלאך ומוליכו לגן עדן ומראה לו הצדיקים שהן יושבין ועטרותיהן בראשיהן, והמלאך אומר לו תדע מי הללו שאתה רואה, הללו נוצרו כמותך בתוך מעי אמן ויצאו, בעולם ושמרו מצותיו של הקב״ה ולכך זכו ונזדמנו לטובה זו, ואתה סופך לצאת לעולם ואם תזכה ותשמור את התורה תזכה לישיבתם ואם לאו תשב במקום אחר. לערב מוליכו לגיהנם ומראה לו הרשעים שטורדין אותן מלאכי חבלה במקלות של אש וקורין ווי ווי, והמלאך אומר לו תדע הללו שנשרפין הם נוצרו כמותך ויצאו לעולם ולא שמרו מצותיו של הקב״ה ולכך נענשו ובאו לחרפה זו, ואתה סופך לצאת לעולם, הוי צדיק ואל תהי רשע למען תחיה, ומנין שכן הוא, שנאמר (משלי ד׳:ד׳) ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך שמור מצותי וחיה, כשהגיע זמנו לצאת לאויר העולם מיד המלאך מכה אותו ומכבה נרו ומוציאו בעל כרחו ושוכח כל מה שראה ומוציאו לאויר העולם, ועל זה התינוק בוכה תכף שיוצא לאויר העולם, עד כאן. ובארו לנו בזה כי הנפש בחכמתה ושלמותה באה אל הגוף אבל המלאך משכח אותה תכף הולדו בגזרתו של הקב״ה כדי שישתדל ויטרח בלמוד ויקבל שכר.

וכתב הרמב״ן ז״ל כי מה שהזכירה תורה כרת בנפש החוטאת היא העדות והמופת על קיום הנפשות שלא חטאו, שאין מדרך המלך הישר שיעניש עבדו בעברו על מצותו ושלא יגמלהו טובה כאשר יקיימה, ובודאי מתוך עונש הכרת המפורש בנפש החוטאת יתבאר השכר והגמול לנפש הצדיק.

והנה נשמת האדם נר ה׳ נופחה באפיו מפי עליון ונשמת שדי, כמו שנאמר (בראשית ב׳:ז׳) ויפח באפיו נשמת חיים, והנה היא בענינה שלא תמות, ואינה מורכבת שתפרד הרכבתה ותהיה לה סבת הויה והפסד כמורכבים, אבל קיומה ראוי והוא עומד לעד כשכלים הנפרדים, ועל כן הוא מוסיף באור בענין הכרת ואמר עונה בה, כלומר כי העון שבה הוא יכריתנה, ולכך לא יצטרך הכתוב לומר כי בזכות המצות יהיה קיומה כי זה ידוע, אבל יאמר כי בעונש העברות תתגאל ותתטמא ותכרת מן הקיום הראוי, והוא מה שאמרו רז״ל מקרב עמה, ועמה שלום, כי הכרת של הנפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות שלא חטאו, והן עמה שהן בשלום. וזהו שתזהיר התורה בענין הכרת שהוא ענין נסי ולא תבטיח בקיום שהוא ראוי וענין טבעי, כי כל דבר ודבר חוזר ליסודו ולעקר מוצאו וסבתו הראשונה, כי היסודות חוזרים לסבתם והעפר לעקרו והנפש לשרשה ויסודה שהוא הבינה, כענין שכתוב (קהלת י״ב:ז׳) וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה.

פרק יט

ב תאוה נהיה תערב לנפש ותועבת כסילים סור מרע (משלי יג, יט)

שלמה המלך ע״ה יזהיר בכתוב הזה (משלי יג) על האדם שלא ימשך אחר התאוות אלא שיכניע אותם ויסלקם מעליו, כי כל המסלק אותם מעליו ומתגבר עליהן הנה הוא במדרגת מלאך, וכל המגביר תאוותיו עליו הנה הוא במדרגת בהמה, שהרי מצינו במעשה בראשית שהיו כל הנמצאים כלן ביום ששי קודם שנברא אדם על שני חלקים, שכליים וארציים, שכליים הם הנבראים העליונים שהם שכל גמור נבדל מן החומר, ארציים הם האילנות והצמחים ושאר בעלי חיים שהם חומר גמור אין בהם שכל, ושני חלקים אלו יעשו פעולותיהם שנתמנו עליהם אלו בשכל ואלו בטבע, וכל אחד מהם מוכרח בפעולתו, זה בשכלו וזה בטבעו, ואין מונע לאחד בהם, ולפיכך חייבה החכמה לברוא ביום ששי נברא שלישי מורכב מהם משותף משניהם והוא הכולל אותם בשכל ובטבע, בשכל כמין השכלים הנפרדים ובטבע כמין הארציים וזהו האדם, והיתה פעולתו שכלית וטבעית לא הכרחית בשני חלקים כי אם רצונית, שהרי הבחירה והרצון בידו שימשך לאיזה צד שירצה אם אחר השכל או אחר הטבע שהוא התאוה, ואם הוא זריז ויצא ונלחם בתאוות ההם הנה נתפשט מהחומר ובא במדרגת מלאך, ואם ימשך אחריהם הנה נתפשט מן השכל ובא ממדרגת הבהמה, כי כן אדם הראשון עד שלא חטא והתאוה תאוה היה מלאך ה׳ צבאות, כלו שכל גמור יפה ומום אין בו, והיה ראוי שיחיה לעולמים כאחד מן המשרתים העליונים, והונח בגן עדן הארץ שהוא מבחר המקומות, וכיון שחטא ונמשך אל התאוות נתפשט מן השכל ונתלבש בחומר ואז גורש מן הגן ונתן לו העשב למאכלו כבהמה, הוא שכתוב בו (בראשית ג) ואכלת את עשב השדה, תחת אכלו תחלה פירות הגן שהיה מטע ה׳ להתפאר. ועל כן ראוי לכל משכיל לשבר תאותו ולהכניעה, ושיהיה שברון התאוה לנפש השכלית דבר ערב. ועל זה אמר שלמה בכאן תאוה נהיה תערב לנפש, התאוה הנשברת דבר מתוק וערב לנפש המשכיל. ומלת נהיה מלשון (דניאל ח) נהייתי ונחליתי, וכן (שמות ט) הנה יד ה׳ הויה. והענין ראוי למשכיל שיסיר ויסלק מעליו התאוה הנקראת רע, שנאמר (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו, וכתיב (שם ו) וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, ומפני שהמשבר תאותו הוא סר מרע, על כן אמר ותועבת כסילים סור מרע, כי מה שהוא ערב לנפש המשכיל הוא דבר מתועב לכסיל לפי שהוא הפכו, זהו ותועבת כסילים סור מרע. וידוע כי הנמשך אחר התאוות עובר על התורה כלה, והמשך אחר התאוות הוא על ארבעה חלקים, האחד במחשבתו, השני בדבורו, השלישי במאכלו, הרביעי בגופו. האחד במחשבתו כי ימשך האדם אחר מחשבתו בהרהורים רעים ומחשבות רעות, וכבר גלה לנו שלמה ע״ה למד דעת את העם כי האדם הוא נענש על חטא המחשבה כאלו חטא בפועל, והוא שאמר (משלי טו) לב שמח ייטיב פנים, כי שמחת הלב היא אם במצוה אם בעברה הנה היא נכרת בגוף, לפי שהלב שרש הגוף, וליחות השרש מתגלה בענפים, והרי זה כאלו חטא בפועל. השני בדבורו, בחטא לשון הרע ורכילות ונבלות הפה, שהחלק הזה מהדבור מגונה ומשוקץ ואסור מדין התורה, ועל זה אמר שלמה ע״ה (שם) ופי כסילים יביע אולת, וסמיך ליה בכל מקום עיני ה׳ צופות רעים וטובים, כלומר ישגיח בדבור הזה להענישו. וכן התנבא ישעיה עליו השלום בתוכחותיו ואמר (ישעיה ט) וכל פה דובר נבלה, ולפי שדרך הבחורים בזה המין מהדבור לכך התחיל הכתוב (שם) על כן על בחוריו לא ישמח ה׳. השלישי במאכלו, שימשך אחר תאותו במאכלים שאסרה תורה או המותרים, שגם זה אסור מדין התורה, ועל זה אמר דוד ע״ה (תהלים מ) ותורתך בתוך מעי, שבח את עצמו שלא נתן בתוך מעיו מעולם ולא היה מאכלו כי אם על פי התורה, ואין צריך לומר שהיה נזהר מהמאכלים האסורין אף כי מן המותרים במותרות היה נזהר, כי (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו, ואמר הכתוב (שם כא) שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. הרביעי בגופו, שימשך אחר תאותו בענין העריות, ואין צריך לומר במה שאסרה התורה ממנו כי גם המותר במותרות הוא חטא. והרי לך ארבעה חלקים שהאדם מוטבע להמשך אחר תאותו בהם. ומנין שהנמשך אחר התאוות הוא עובר על התורה כולה, הלא המלך שלמה גלה לנו הענין הזה שאמר (שם יח) לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע, יאמר כי מי שרודף אחר התאוה ומבקש אותו ימצא עצמו נפרד, כלומר יחידי שלא ישאר לו ריע ועמית שהכל בורחין ממנו מסתלקים מעליו לרוע הנהגתו, והנה זה בועט ומגלה פנים בתורה, זהו בכל תושיה נתגלע. ומפני זה נצטוינו בתורה שנפרוש מהתאות ואין צריך לומר בדבר האסור כי גם במותר, וכן אמרו רבותינו ז״ל קדש עצמך במותר לך. וכל הפורש עצמו מן התאוות נקרא קדוש, שכן מצינו בנזיר שלא פרש אלא מהיין בלבד נקרא קדוש, שנאמר (במדבר ו) קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו. וכן ישראל בסיני נקראו קדושים כשקבלו התורה, כענין שכתוב (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. כדי שיפרשו מהתאוות נצטוו על מדת הקדושה. וזהו שכתוב.

קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳ אלהיכם. ע״ד הפשט לשון קדושה הוא ענין פרישות והבדל. והפרשה הזאת אזהרה לכל ישראל שיהיו פרושים וגדורים במדותיהם שיתבונן כל אחד ואחד על יולדיו ויעיד עליהם, שיעיד הבן אל אביו ואמו שהם לו כעין הבורא, ויעיד על הבורא שהוא האב העליון יתברך שחדש עולמו, זהו שהזכיר מיד, איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו, כי מצות השבת עדות ומופת על חדוש העולם. ומה שהקדים האם לאב, לפי שמנהג הבנים שיקלו ביראת אמותם ואין כן המנהג באב, לכך הקדים בענין היראה האם לאב, אבל אצל הכבוד הקדים האב לאם, הוא שכתוב (שם

כ) כבד את אביך ואת אמך. ואם היו שניהם מסכימים בכך שתחלל את השבת, לכך סמך ואת שבתותי תשמרו אני ה׳ אלהיכם, כלומר של כלכם, כי אתה והם חייבין בכבודי. וסמך לו מיד עבודה זרה, הוא שאמר אל תפנו אל האלילים, כי הכופר בחדוש כעובד עבודה זרה. ולשון אל תפנו לשון פניית הלב הוא, ויזהיר הכתוב שלא יפנה לבבו להם שיאמין שיש בהם ממש, אלא שיהיו בעיניו הבל וריק, והוא כעין (דברים כט) אשר לבבו פונה היום, (שם ל) ואם יפנה לברך ולא תשמע. ואמר לא תעשו לכם, שלא תעשנה בידים ואף על פי שדעתו שאין בה ממש. אני ה׳ אלהיכם, ה׳ נאמן לשלם שכר, אלהיכם דיין להפרע.

ויתכן לפרש קדושים תהיו זו קדושת המחשבה, כענין שאמרו לעולם יקדש אדם עצמו בשעת תשמיש, ולפי ששלמות הקדושה לזרע ישראל תלויה ביצירה לכך אמר הנביא (יחזקאל כג) וגם את בניהן אשר ילדו לי, קרא את ישראל נולדים לו כי הם מיוחדים לשמו. ואחר שהזכיר פרשת עריות למעלה במין האסור יזהיר עתה ויאמר קדושים תהיו במין המותר הראוי לכם להדבק בו, כי הדבק במינו בקדושה גם הנשמר מהעריות קדוש יאמר לו. והזכיר באזהרת הקדושה הזאת כל עדת בני ישראל כדי לכלול בזה גם הנשים, לפי שהאזהרה לכל אנשים ונשים, וכענין שכתוב בנדבת המשכן (שמות לה) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל, כי הנדבה היתה לכל ישראל אנשים ונשים יחדו. ולפי שהאב והאם סבת הבן על כן אמר איש אמו ואביו תיראו, לפי ששלשה שותפין יש בו באדם, הקב״ה ואביו ואמו, והקדים האם למעלתה כי הקדושה מעלה יתרה באשה יותר מבאיש, ואחר האם הזכיר האב שהוא העקר, ואחריהם השותף השלישי יתברך העליון על הכל, ומזה סיים הכתוב אני ה׳ אלהיכם, הוא השותף המטיל בו נשמה שהוא העקר. ואמר את שבתותי תשמרו לפי שעקר עונה בשבת, ומלת תשמרו כלשון הכתוב (בראשית לז) ואביו שמר את הדבר, ולשון רבותינו ז״ל שמור לי על הפתח, וזהו שכתוב (ישעיה נו) כי כה אמר ה׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתותי, לסריסים והם המסרסים עצמן כל ימי השבוע, אשר ישמרו את שבתותי, שהם ממתינים לשבת שהוא עיקר עונה, וכמו שדרשו רבותינו ז״ל (תהלים א) אשר פריו יתן בעתו, זה המשמש מטתו מערב שבת לערב שבת. והשכר שלהם שיתן להם לעוה״ב יד ושם טוב מבנים ומבנות שיש להם בעוה״ז.

ויש שפירשו כי מה שהזכיר סריסים במצות שבת לפי שמצות שבת נצטוית לדורות, שנאמר (שמות לו) לדורותם ברית עולם, והסריסים כיון שאין מולידים ואין בהם דורות יחשבו עצמן פטורין מהשבת, לכך הזהירם שישמרוהו ויתן להם שכר טוב מבנים ומבנות. וסמך אל תפנו לפי שאסור להסתכל בנשים, וכן דרשו רבותינו ז״ל כל המסתכל בנשים עובר משום אל תפנו אל האלילים. ולפי שאסור לחשב באשה אחרת לכך סמך לו ואלהי מסכה לא תעשו לכם, שכל המשמש מטתו ומחשב באשה אחרת אותן בנים נקראין אלהי מסכה.

וע״ד המדרש קדושים תהיו, אמר הקב״ה הואיל ונתקדשתם לשמי עד שלא בראתי העולם הוו קדושים כשם שאני קדוש, שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳. ובאור זה כי לפי שישראל היו תחלת המחשבה ונתקדשו טרם היות ההויה, וכענין שאמר הנביא (ירמיה ב) קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה, לכך יזהירם שיהיו קדושים אחר ההוי״ה, זהו קדושים תהיו. משל למה הדבר דומה למלך שקדש אשה אמר לה הואיל ונתקדשה לשמי אני מלך ואת מלכה, כשם שהוא כבודי כך הוא כבודך, למה, שאת אשתי, כך אמר הקב״ה למשה לך וקדש את ישראל, שנאמר (שמות יט) לך אל העם וקדשתם היום ומחר, קדשם הקב״ה ואמר (שם) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, למה, כי קדוש אני ה׳ אלהיכם, אף אתם קדושים תהיו. ר׳ לוי אמר עשרת הדברות כתובין בפרשה זו. (שם כ) אנכי ה׳ אלהיך, וכתיב הכא אני ה׳ אלהיכם. לא יהיה לך, וכתיב הכא ואלהי מסכה. לא תשא, וכתיב הכא ולא תשבעו בשמי. זכור את יום השבת, וכתיב הכא את שבתותי תשמרו. כבד את אביך ואת אמך, וכתיב הכא איש אמו ואביו תיראו. לא תרצח, וכתיב הכא לא תעמוד על דם רעך. לא תנאף, וכתיב הכא אל תחלל את בתך. לא תגנוב, וכתיב הכא לא תגנבו. לא תענה, וכתיב הכא לא תלך רכיל. לא תחמוד, וכתיב הכא ואהבת לרעך כמוך. עד כאן במדרש וכן בירושלמי דברכות.

וע״ד הקבלה קדושים תהיו, קדושים נמשכים מן הקדש, וכן מצינו במתן תורה (שם כב) ואנשי קדש תהיון לי. איש אמו ואביו תיראו, החכמה והיראה, ולכך הקדים אמו כדי להסמיך היראה אל האב שהוא ראשית חכמה, ואת שבתותי תשמרו, זכור ושמור, שהם השבת הגדול ובת זוגו, ומזה לא אמר שבתי, אני ה׳ אלהיכם, הכל מיוחד בלי קצוץ ופרוד.

ד **אל תפנו אל האלילים.** הם השכלים הנפרדים שהם למטה מעשר וקראם אלילים לפי שיש בהן אילות וכח וכפל המלה למעוט הכח לפי שאין כחם מעצמם אלא מזולתם והוא השם המיוחד ומזה אמר הכתוב (תהילים צ״ו:ה׳) כי כל אלהי העמים אלילים וה׳ שמים עשה, שמתוך בריאת השמים יתפרסם שלמותו וכחו הבא לו מעצמו ולא מזולתו,

ואלהי מסכה כחות הכוכבים והמזלות שהן למטה מהשכלים והפסילים ההם מקבלי כח הכוכב או המזל ולכך קראן אלהי מסכה כלשון הכתוב (ישעיהו מ׳:י״ט) הפסל נסך חרש.

אני ה׳ אלהיכם השליט על מדרגת כל הנמצאים כלן וכענין שכתוב (קהלת ה׳:ז׳) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם.

ועוד יכלול **אל תפנו** ממה שאמר דוד (תהילים ל״א:ט״ז) בידך עתותי, בא לרמוז שהשם הגדול שדרשו בו (שמות ג׳:ט״ו) זה שמי לעולם לעלם כתיב כולל בצרופו השעות שהן י״ב ביום וי״ב בלילה וכולל גם הרגעים שהסימן בהם (ישעיהו כ״ז:ד׳) אפשעה בה שהרי בגלגול אות ראשון לארבעתם כולל כמנין הרגעים ולכך מסיים הכתוב אני ה׳ יזהירנו שלא יפנה לבו בכל שעותיו ורגעיו כי אם בשם הגדול הכולל את כלם והבן זה.

לא תעשו לכם אני ה׳ אלהיכם. סיים כאן בג׳ ספוקים אני ה׳ אלהיכם וכן במצות הגר ובמצות מאזנים וקצת מצות אחרות, והטעם בזה כי המצות כלן אלהיות והמצות המעשיות כלן עדות על האלהות ולכך ארז״ל כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה כי מי שהיה עוסק בתורה תמיד ולא היה משתדל במצות המעשיות אין לו שלמות כלל וקרוב הוא שיכפור כיון שאינו מעיד במעשיו על האלהות והדעות האמתיות אינן מתקיימות אלא בפעולות ומטעם זה תזכיר התורה תמיד בספור קצת המצות אני ה׳ אלהיכם.

ה **וכי תזבחו זבח שלמים לה׳.** כשתרצו לעבדו עבודה לא תעשו כן לאלילים ואלהי מסכה אלא לשם המיוחד זהו שאמר לה׳ ולא תעשו זה על מנת לקבל פרס אלא לרצונכם כלומר שתהיה כונתכם לעשות רצונו בלבד ושיהיה לרצון לכם, ומה שאמר תזבחהו ולא אמר תזבחו כשם שאמר בסדר אמור אל הכהנים וכי תזבחו זבח תודה לה׳ לרצונכם תזבחו, דרשו רז״ל תזבחהו כתיב חסר וא״ו ובא ללמד שאין אדם שוחט במוקדשין שני זבחים כאחד אלא זבח אחד ולא שני בני אדם שוחטין זבח אחד ומדאסר רחמנא במוקדשין שמע מינה דבחולין מותר וזו היא ששנינו השוחט שני ראשים כאחד שחיטתו כשרה שנים אוחזין בסכין ושוחטין כך דרשוהו רז״ל במסכת חולין.

ויתכן לומר לפי הקבלה בתוספת הה״א והו״ו שבמלת תזבחוהו ממה שידוע כי שתי אותיות אחרונות של השם המיוחד הם שתי מדות הרחמים והדין ולפי שהזכיר הכתוב הזה קרבן שלמים והשלמים באים להשלים המדות על כן הוצרך להוסיף בכאן שתי אותיות הללו לרמוז על שתי המדות כענין תוספת ה״א וא״ו של (שמות ב׳:ו׳) ותראהו את הילד שאמרו ותרא מבעי לי ודרשו בו מלמד שראתה עמו שכינה אבל שם בתודה שהוא קרבן הודאה לשם המיוחד לא הזכיר אות ה״א ואמר תזבחו וזה מבואר.

ו **ביום זבחכם יאכל.** מצוה לאכלו ביום ראשון עצמו וממחרת מותר לאכלו גם כן אם נותר מיום ראשון וזהו שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד הוא לילה האמצעית שבין שני הימים כי הלילה שאחר שני הימים אינו נאכל לפי שהוא נותר וגם אינו נשרף עד הבקר לפי שהשרפה ביום, וזהו שאמר והנותר ממנו עד יום השלישי באש תשרף לא בא להתיר באכילה בלילה אלא שתהיה השרפה ביום.

ט **ובקצרכם.** בלשון רבים כי כן התחיל לשון הפרשה, ועוד כי המנהג בזמן הקציר שיקצרו רבים ביחד ואמר לא תכלה בלשון יחיד כי יזהיר במצות הפאה והלקט ליחיד בעל השדה וכן ליחיד בעל הכרם במצות העוללות והפרט ודרשו רז״ל שדך אין לי אלא שדך היה לו שדה בשותפות מנין שחייב בפאה ת״ל ובקצרכם את קציר ארצכם.

י **וכרמך לא תעולל.** כלומר כשתבצור כרמך לא תבצור העוללות שהם הקטנים שאינן מעורין באשכולות ונקראו עוללות לפי שהן לשאר האשכולות כעולל לאיש ואסור לו לבעל הכרם לבצרם אלא באין עניים ובוצרים אותן לעצמן, ופרט כרמך הגרגרים הנופלים והנפרדים מהענבים הן הנקראין פרט וכן גרגרי התבואה יקראם הכתוב פרידות על שהם נפרדים זה מזה והוא שכתוב (יואל א) עבשו פרדות תחת מגרפותיהם, כי יתנבא הנביא שממה על הארץ בתבואה ובפירות ועל כן יאמר כי כשיתעפשו הגרגרים הנפרדים הנזרעים בארץ תחת העפר שיהיה שם ויהיה עבשו כמו עפשו ומגרפותים מלשון אגרוף, ובא לשון רז״ל כלל ופרט וכלל כי הכלל הוא הדבר המקובץ והחלק הנפרד הוא הפרט.

ובמסכת מגלה האי תיבותא דארפט והוא הפוך כאלו אמר דאפרט כלומר שנתקלקל ונחלק ודרשו רז״ל בפרט הכרם נפל אחד או שנים הרי זה פרט נפלו שלשה בבת אחת אינו פרט והרי הן של בעל הכרם, וכן אמרו בשדה שני שבלים לקט שלשה אינן לקט והרי הן של בעל השדה.

יא **לא תגנבו.** יחזור ללשונו ללשון רבים ולפי שבעשרת הדברות נכתב לא תגנוב בלשון יחיד כתב בכאן בלשון רבים ולא רצה להשוותם לפי שהם ענינים חלוקים כי שם מדבר בגנבת דבר שבו חיוב מיתת בית דין דומיא דלא תרצח ולא תנאף וכאן מדבר בגנבת ממון שפטור בתשלומין ודרשו רז״ל בבבא מציעא לא תגנבו אפילו ע״מ למיקט כלומר שאין הכונה לעכב הגנבה לעצמו אלא כדי שיצער חברו ויקניטנו ומלת למיקט כמו להקניט מלשון הכתוב (איוב י׳:א׳) נקטה נפשי בחיי, (יחזקאל ב) ונקוטותם בפניכם, והוצרכו רז״ל לדרוש כן לפי שהוא קרא יתירא דהא כתיב לא תגזול וכל מי שגונב גוזל הוא וא״כ הרי איסור גנבה בכלל לא תגזול, ולמה נכתב כאן לא תגנבו אפילו ע״מ למיקט.

ואמר לא תכחשו ולא תשקרו ולא תשבעו. שאם גנב סופו לישבע לשקר סוף הוא מחלל את השם לפי שעברה גוררת עברה, ולא תשבעו בשמי והלא כבר נאמר לא תשא יכול לא יהא חייב אלא על ה׳ המיוחד מנין לרבות כל הכנוין ת״ל ולא תשבעו בשמי כל שם שיש לי כך דרשו רז״ל.

וע״ד הקבלה ולא תשבעו בשמי השם הגדול כמו (במדבר ו׳:כ״ז) ושמו את שמי ואם נשבע בו לשקר הרי זה מחלל את השם כי הוא מפריד ממנו כחו

ועקרו זה שאמר וחללת את שם אלהיך, וכן כתב הרמב״ן ז״ל וז״ל ע״ד האמת לא תשבעו בשמי לשקר הוא ה׳ המיוחד וחללת את שם אלהיך הוא האלהים שממנו יתרבו כל הכנוין ושם נאמר תחלה לא תשא את שם ה׳ אלהיך וכן לא ינקה ה׳ בשמו הגדול המיוחד וזה טעם וחללת את שם אלהיך כי כאשר ישבע בשם המיוחד לשקר יהיה מחלל שם אלהיו ע״כ, ונמצאת למד שכל הנשבע בשמו מחלל שם אלהיו והנושא שם אלהיו לא ינקה ה׳, וזה להורות כי הכל דבק ומיוחד ומיוחד וכלול זה בזה.

יד לא תקלל חרש. הזכיר הכתוב חרש כדי ללמוד ק״ו אם החרש שלא ישמע כשהוא מקלל אותו הזהירה עליו תורה אין צ״ל מי שישמע והתקצף ונתבייש וכל זה שיהיה האדם גדור בדבורו ושלא ירגיל את נפשו בתכונה רעה ואין האיסור מצד חברו השומע אלא מצד עצמו ואם הוא גדור בזה אצל החרש כל שכן אצל השומע ולכך הזכיר הכתוב חרש והוא בנין אב לכל השאר ועוד מפני שדבר הכתוב בהווה שבני אדם מקללים החרש ומכשילים העור ולא ייראו מהם, ועל זה אמר ויראת מאלהיך שכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך וכן הזכיר שלמה ע״ה (משלי כ״ד:י״ב) כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תוכן לבות הוא יבין ונוצר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו, וזהו שאמרו רז״ל דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים.

טו בצדק תשפוט עמיתך. יזהיר שיהיה המשפט בצדק כלומר שיצדיק משפט איש ולא יעותנו שכל מי שישפט בצדק הנה הוא מעמיד כסא המלך שנאמר (תהילים פ״ט:ט״ו) צדק ומשפט מכון כסאך ואם יעות המפשט הלא הוא פוגם הכסא אשר למלך ויזלזל בכבודו, ואמרו במדרש אם הוא שופט בצדק שכינה עמו שנאמר (שם פב) אלהים נצב בעדת אל ואם לא שכינה מסתלקת שנאמר (שם יב) משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה׳, ורוח הקדש צווחת ואומרת רומה על שמים אלהים על כל הארץ כבודך.

יט את חקותי תשמורו. ומה הם בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך.

ע״ד הפשט טעם איסור הכלאים מפני שכל הדברים הנבראים בארץ בין חי בין צומח יש לו כח ומזל למעלה וכל אחד ואחד נברא למינו כי כן יסד המלך יתעלה במעשה בראשית שיהיה כל אחד ואחד למינהו ומי שהוא מרביע או מרכיב שני מינין הרי הוא משנה ומכחיש מעשה בראשית שכתוב שם למינהו והוא עושה הפך ה׳ שרצה להבדיל בין המינין כאלו מראה את עצמו שהוא חושב כי לא יספיקו הנבראים שברא הקב״ה בעולמו והוא רוצה להתחכם ולהוסיף עוד שם מינין מחודשים על כל מה שברא חי העולמים, ואסור החרישה בשור וחמור גם כן נמשך אחר הטעם הזה כי מנהג עובדי אדמה אחר חרישתם שיביאו הצמר ברפת אחת ויבאו לידי הרכבה להוליד מינים זרים משונים בתולדות להכחיש מעשה בראשית.

וע״ד המדרש שדך לא תזרע כלאים זה שאמר הכתוב (ישעיהו מ״ב:כ״א) ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר נתן הקב״ה תורה לישראל כדי להנחילם חיי העולם הבא ולא הניח דבר שלא נתן בו מצוה לישראל, בא לחרוש לא תחרוש בשור וחמור יחדו, בא לזרוע שדך לא תזרע כלאים, בא לקצור ולקט קצירך לא תלקט, בא ללבוש לא תלבש שעטנז ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך.

וע״ד הקבלה בסוד מצות הכלאים מצוה זו ממצות הנקראות חקים ואין תכלית הכוונה בחקים האלה בענינים הגופניים בלבד רק בכחות השכלים הנמשכים מן השמים ולכך נקראו חקות שמים כענין שכתוב (איוב ל״ח:ל״ג) הידעת חקות שמים וחקות האלו לא נתנו רק לישראל, הוא שכתוב (תהילים קמ״ז:י״ט) חקיו ומשפטיו לישראל, וכתיב (שם פא) כי חק לישראל הוא וכל הכחות העליונים השכליים כל אחד ואחד ממונה על פקודתו ועל ממשלתו והפעולות בעולם השפל הזה משתלשלות בסבתם ובזה העולם מתקיים ועומד על השלמות, וכבר ידעת מאמרם ז״ל אפילו העליונים צריכים שלום שנאמר (איוב כ״ה:ב׳) עושה שלום במרומיו והשלום שלהם הוא קיומם ושיפעלו פעולתם במנויים, וא״כ המעמיד תולדות למטה מין במינו גורם השלום למעלה כי הכחות הממונים הם משלימין מנויים הראוי כמו שצריך העולם השפל, והמעמיד תולדות למטה מין בשאינו מינו הרי זה גורם הפך השלום כי הוא מערבב הכחות העליונים ומבטל אותן ועוקר אותן ממנויים וזהו סוד הלשון של כלאים שהוא לשון מניעה כלומר בטול הכחות מלשון (תהילים מ׳:י״ב) לא תכלא רחמיך ממני וכן (ירמיהו ל״ז:י״ח) בית הכלא כי הנתן שם הוא מתבטל ממלאכתו, וזהו לשון חקים מלשון חקיקה וציור כי הם ציורי ענינים שכליים של מעלה והמרביע בהמה מין בשאינו מינו או הזורע צמח מין בשאינו מינו והם יונקים זה מזה הרי זה מערבב הכחות העליונים הנותנים כח ההולדה או כח הצמיחה וכמו שדרשו רז״ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר (איוב ל״ח:ל״ג) הידעת חקות שמים וגו׳, ומפני שהשנים הנולדים בעולם ראשונה היו כלאים זה מצד הרוח הטובה וזה מצד הרוח הרעה ואנחנו נצטוינו להמשך אחר הרוח הקודש ולהתרחק מן הרע שהוא מצד רוח הטומאה על כן נאסר לנו הכלאים כי הוא חבור שני קצוות שהם ב׳ הפכים אין ראוי לחבר אותן כי אין חבורן עולה יפה אבל ראוי להרחיקם ולהפרידם זה מזה והמפריש ביניהם גורם שלום בעולם והמחבר אותן יחד מסלק השלום מן העולם כי הוא מערבב הכחות העליונים ומשים קטרוג בין פמליא של מעלה, והכלאים נאסרו לנו בשלשה דברים בבהמות ובזרעים ובבגדים, מה שנאסר לנו בבהמות לפי שמנהג אדם ובהמה טבע התולדה בהם שוה ומה שנאסר לנו בזרע השדה לפי שהאשה הוקשה לשדה בהיותה

מוכנת לקבל תולדה כשדה ומה שנאסר לנו בבגדים והוא הצמר והפשתים לפי שהנולדים ראשונה קרבנם היה צמר ופשתים זה הביא הצמר וזה הביא הפשתים ולכך נאסר לנו חבור הצמר והפשתים יחדו לפי שחבור שניהם בכרס אחד לא עלה יפה כי היה בזה ערבוב כחות הגורם למה שהוא הפך השלום וסופו הוכיח על תחלתו כי רצח זה את זה בסוף ונאבדו שניהם מן העולם, וזהו שאמרו רז״ל שעטנז שוע טוו ונוז כי זה לבדו וזה לבדו מותר ולכך נקרא הפשתים בלשון הקודש בד כלומר יחידי שאסור לחברו עם הצמר וכן הצמר עם הפשתים כי החבור הוא האסור והלובש בגד זה למטה מערבב הכחות העליונים והנה ישראל הוזהרו מהחבור הזה שהם הפכים כדי להתרחק מרוח הטומאה ולהתקדש ברוח הקודש, ואמר לא יעלה עליך כלומר רוח הטומאה באר כי בלבשו בגד כלאים שעטנז יעלה עליו רוח הטומאה כי הוא חבור שני ההפכים אשר אין חבורן עולה יפה ומה שהותר הכלאים בציצית גם בבגדי הכהנים ובלבד בשעת עבודה לפי שכל הכחות המשתנים זה מזה כולן כלולין במצות ציצית בין הלבן והתכלת וזהו סוד הכתוב שאמר (משלי ל״א:י״ג) אשת חיל והיא מדת התכלת דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה יאמר כי המדה ההיא דורשת וחוקרת אחר העובר ומחברת צמר ופשתים יחדו כדי להענישו ומצד אחר ותעש בחפץ כפיה בציצית והם כולן כלולין במצות ציצית אין צ״ל בבית המקדש בשעת עבודה שכל הכחות כלולין שם כי כל עניני בהמ״ק של מטה כלן דוגמת עניני בהמ״ק של מעלה.

כ בקרת תהיה. יש לבית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כדין אשת איש ואע״פ שהיא מקודשת **כי לא חופשה** כלומר שתהיה אשתו גמורה וזהו לשון נחרפת לאיש כלומר מיוחדת אליו ונועדת לו לתשמיש ולא לאשה גמורה וכן לשון בקר שאדם יכול לבקר בין הצורות והערב הפכו שהצורות מתערבות בו, ודרשו רז״ל **בקרת תהיה** תהא בקראי כלומר תלקה שהדיינין המלקין היו קורין על הלוקה, ומכאן שהיא במלקות ולא הוא ומזה אמר בקרת תהיה ולא אמר יהיו שהוא אינו בכלל כך דרשו רז״ל, והטעם לפי שכבר חייבו הכתוב קרבן שנאמר והביא את אשמו וזהו ששנינו אשם שפחה חרופה אבל היא שהיא שפחה ואין לה כלום ממה שתביא קרבן תלקה.

ובשם הגאון רבינו סעדיה ז״ל אמרו כי הזכיר הכתוב מלקות בלשון בקרת על שם שהמלקות ברצועה של בקר או יהיה הבי״ת בחלוף פ״א כלומר כי היא היתה הפקר לפי שלא חופשה ועל כן לא יומתו אבל יש לה מלקות.

כג שלש שנים יהיה לכם ערלים. לשון ערלה לשון כסוי הוא וכאלו הפירות מכוסים באילנות שאין לו רשות ליגע בהם ולא ליהנות בהם.

וע״ד הפשט טעם המצוה לתת כבוד להקב״ה מהפרי הראשון הגמור הטוב שבארצנו ושלא נאכל ממנו עד אשר נביא שנה אחת כל פריו הלולים, וידוע כי האילן בתוך שלש שנים פריו מועט ואין בו טעם או ריח ולכך אינו ראוי שנקריב אותו לפני ה׳ ורוב האילנות אינן מוציאין פירות עד השנה הרביעית לפי שכחו אינו נגמר בתוך שלש עד שתכנס השנה הרביעית וכן בטבע התולדות במין אדם עצמו והוא שאמרו באשה פחותה מבת שלש שנים ויום אחד כנותן אצבע בעין דמי ובתוליה חוזרין, והצריכו יום אחד כנגד השנה הרביעית שהפרי קדש ועל כן באה המצוה הזאת שלא נטעום מהנטיעה שנטענו עד הביאנו כל פריו הראשון הנגמר הראוי והמובחר קדש הלולים לה׳ לאכלו שם ולהלל את שמו עליו.

ומדרך הטבע עוד כי הפרי בתוך שלש שנים הוא מזיק מאד לגוף מפני שיש בו ליחות מושפע מכח יניקת הארץ ועדיין לא עבר עליו זמן כל כך שיתחמם בכח השמש ויתחמם בכח האויר ועל כן הפרי כלו עפריי מימיי תגבר עליו הליחה מאד ותזיק האוכלו כענין הדג שאין לו קשקשת שהליחה גוברת עליו ביותר לרוב ליחות המים שהוא שוכן בהם בתחתוניהם ובמעמקיהם.

וע״ד המדרש שלש שנים יהיה לכם ערלים מדבר בתינוק שאינו יכול להסיח ולדבר עדיין ובשנה הרביעית קדש שאביו מקדשו לתורה הלולים לה׳ שהוא מהלל להקב״ה ובשנה החמישית תאכלו שהוא מתחיל לקרוא בתורה מכאן ואילך להוסיף לכם מכאן שנו רז״ל בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה, לפי שבעוה״ז אדם מישראל מוליד ומוליך בנו לבית הספר יגע בתורה ומתוך עונו מת ואינו שמח ממנו, אמר להם הקב״ה בעוה״ז על ידי שיצר הרע מצוי בכם אתם חוטאים ובניכם מתים, אבל לעתיד לבא אני מסיר מכם יצר הרע ואתם מולידים ושמחים בהם שנאמר (ישעיה סה) לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי ה׳ המה וצאצאיהם אתם.

וע״ד השכל בטעם המצוה הזאת השמים והארץ הם סבה להוצאת הפרי בכח עליון והם בדמיון הזכר והנקבה זה פועל וזה מקבל, וזהו ענין הכתוב על המטר הבא מן השמים שנאמר (שם נה) והולידה והצמיחה, ועד שלש שנים אין הארץ מסכמת בבשול הפרי ולא השמים מסכימים לתת בו כח הבשול וכיון שכן כל האוכל מן הפרי תוך השלש שנים הנה זה כמראה עצמו שאין לו חלק בשמים ובארץ ואין לו חלק בהקב״ה והנה הוא נוטלו בלא רשות של מעלה ושל מטה ולכך אסרתו תורה תוך שלש, ורבינו משה ז״ל נתן במצוה הזאת טעם בפרק שביעי מספר המורה כי היו לעובדי ע״ז בזמנים ההם מיני כשוף שהיו עושין בעת נטיעת האילנות והיה מזומן ביד כל אחד מהם דבר שיזרו אותו שם בשעת נטיעה במקום האילן או סביביו והיו חושבין שיהיה האילן ממהר להוציא פריו יותר מהנהוג מטבעו של עולם ולכך צותה תורה באיסור הפרי הבא קודם שלש שנים שלא יבאו לעשות המעשים הרעים ההם כי רובי האילנות יביאו פרים בשנה הרביעית ושנאכלהו לפני ה׳ הפך אכלם אותו לפני ע״ז כי מחלת הנפש שהיא אמונה רעה בדמיון מחלת

הגוף אינו מתרפאת אלא עם ההפך.

וע״ד הקבלה מצות ערלה שהרחיקה תורה הנטיעה שלש שנים כנגד השלש העליונות הראשונות שאין לנו בהם השגה וכנגדם גם כן תהו ובהו וחשך, והשנה הרביעית כנגדה גם כן ורוח אלהים מרחפת על פני המים כי אינו הסתר גמר ולא השגה גמורה כן השנה הרביעית אינו התר גמור כי מותר הוא בפדיון ואסור הוא בלא פדיון והשנה החמישית כגנד ה״א יהי אור שהיא צורה גמורה כי כן השנה החמישית התר גמור וזהו להוסיף לכם תבואתה בתוספת ה״א כי כן האור נזכר חמשה פעמים בפרשה ולכך הזכיר כאן שלשה פעמים ערלה שנאמר וערלתם ערלתו יהיה לכם ערלים לרמוז כי כל שנה ושנה יש לה ענין בפני עצמו שהוא דוגמתו ושלשתם הסתר גמור וזה מבואר.

כו **לא תאכלו על הדם.** יזהיר הכתוב הזה על מין ממיני הכשוף שהיה נוהג בזמן הזה שהיו שופכים הדם בתוך גומא והיו השדים מתקבצים שם ואוכלים סביבות הגומא והשדים ג״כ עמהם ומתוך שהיו אוכלים ונהנים היו מגידין להם עתידות והיה הענין מורגל אצל המצריים וישראל למדו מה עד שהיו זונים אחריהם ולכך הוצרך הכתוב לאזהרה זו.

ואמרו רבותינו ז״ל **לא תאכלו על הדם** הוא אזהרה שלא יאכל אדם קודם התפלה והוא שאמרו לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם.

ועוד דרשו בו **לא תאכלו על הדם** אזהרה לדיינים שלא יהיו דנין דיני נפשות אלא בבוקר ומטעם זה צותה תורה להתענות ביוה״כ שהוא יום הדין בדיני נפשות כדי שלא תטרידנו אכילתו ממצוא חפצו בדרכי התשובה והסליחה ואם בנפש אחד הוא מוזהר מהכתוב הזה ק״ו שיש לו להזהר בנפש עצמו שלא יפשע שאם פשע איהו דאפסיד אנפשיה ומשחית נפשו הוא יעשנה ואין צריך לומר בדיני נפשות אלא אף בדיני ממונות אמר כן, משום שנאמר (ירמיה כא) דינו לבקר משפט, ואמרו אכל ושתה אל יורה.

כז **לא תקיפו פאת ראשכם.** הזהיר הכתוב בגלוח שני הצדעים בין בפני עצמן בלא גלוח הראש, בין עם גלוח הראש כאחד, אם גלח שניהם לוקה שתים על כל פאה ופאה.

ולא תשחית את פאת זקנך. ע״ד הפשט טעם האסור כדי שלא יבטל הסימן שהקב״ה רשם במין הזכר כדי להבדילו ממין הנקבה, כי העושה כן הפך השם הוא עושה, כמי שזורע כלאים, ובכל מה שעשה במעשה בראשית כתב בהם למינהו. ואילו אמר את זקנך היתה השחתת כל הזקן בלאו, אבל לפי שאמר את פאת ויש בזקן חמשה פאות, שתים בימין. ושתים בשמאל ואחת למטה והוא מקום הזקן ביני פרקי, אם גלח והשחית את אלו חייב חמשה מלקיות, ולפיכך אמר פאת לחייב על כל פאה ופאה.

וע״ד השכל טעם המצוה הזאת, לפי שכל פעולתיו של אדם נמשכות אחר חמשה חושים שבו ואין ראוי להשביתם ממלאכתם כי לא יחיה זולתם, אבל ראוי לו שיסתפק מהם בדבר המותר והמוכרח ושישאיר לו במקצת לצורך קיום גופו, ועל כן אסר את ההשחתה בתער בחמש פאות כנגד חמשה חושים, והוא אזהרה לאדם והתעוררות ורמז שאי אפשר לו להעביר ממנו חמשה חושים לגמרי כי היה מאבד גופו ומשחית את עצמו, אבל הותר הגלוח במספרים להשאיר קצת השער ואין זה קרוי השחתה, כנגד מה שראוי להשאיר פעולת החושים במקצת יחיה ויתקיים בהם.

וע״ד הקבלה טעם איסור ההשחתה לפי שאותיות ההוי״ה של השם הנעלם רשומו בתבנית הגוף, היו״ד והה״א והוא״ו במילה ובפה ובלשון, וזהו איסור השחתת זקן העליון וזקן התחתון כי האיסור שוה בהם. והתבונן נפלאות אל כי כן חכמי הטבע כתבו בספריהם כי מקומות ששוים הם בצמיחת שערות יש שכונה ויחס ביניהם, וגידין יוצאין ממקום זה למקום זה וכשיצמח שער במקום זה יצמח בזה, ומטעם זה אין לנשים ולסריסים זקן מפני שהשכונה הזאת תחסר מהם ואין בהם גידין יוצאין ממקום זה למקום זה, ומפני שמצינו בשני מקומות האלה השויה ואחדות והנה הם רמז וציור לאחדות, אמרו רז״ל לעולם יקדש אדם את עצמו בשעת תשמיש. והמצוה אזהרה למוחק אותיות השם, וזה מבואר.

כח **וכתבת קעקע.** פירש רש״י ז״ל כתב המחוקה ותקוע שאינו מחוק לעולם, שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם קוארי״ה בלע״ז. ודרשו רז״ל בתורת כהנים יכול אפילו כתב ולא קעקע יהא חייב תלמוד לומר קעקע, אי קעקע יכול אפילו קעקע ולא כתב, תלמוד לומר וכתב, הא כיצד אינו חייב עד שיכתוב ויקעקע בדיו או בכחול ובכל דבר שהוא רושם. ר״ש בן יוחאי אומר אינו חייב עד שיכתוב שם ה׳, שנאמר וכתבת קעקע לא תתנו בכם אני ה׳, כלומר לא תתנו בכם שמי שהוא ה׳.

ל **את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו.** ע״ד הפשט יזהירו הכתובים תמיד על השבת כשם שמזהירים תמיד על עבודה זרה, והענין לפי שהיא שקולה כנגד כל המצות ומי שאינו משמר את השבת מכחיש מעשה בראשית.

וע״ד המדרש את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו, הזכיר שמירה לשבת ומורא למקדש, יכול יהא ירא מן הקדש ת״ל את שבתותי תשמרו, מה שבת לא מן השבת אתה ירא אלא ממי שצוה על השבת אף מקדש לא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שצוה על המקדש. אין לי אלא בזמן שביהמ״ק קיים בזמן

שאין ביהמ״ק קיים מנין, ת״ל את שבתותי תשמרו, ומה שמירת שבת לעולם אף מוראת מקדש לעולם. ועוד דרשו בו בכתוב הזה בתורת כהנים יכול יהא בנין ביהמ״ק דוחה שבת, ת״ל את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו.

וע״ד הקבלה את שבתותי תשמרו, כבר בארתי בסדר נשא, גם בתחלת הסדר הזה, אבל בכאן הוסיף באור כשאמר ומקדשי תיראו, ובאר בזה כי השבת האחד הוא השבת הגדול והוא זכור, והאחד הוא המקדש שהיא כנסת ישראל בת זוגו של שבת, והוא שמור ולכך אין ראוי שתהיה מלאכת בית המקדש דוחה את השבת והמקדש, וזה מבואר.

לב **מפני שיבה תקום.** אפילו זקן אשמאי, כלומר בור, תרגום לא תשם (בראשית מז) לא תבור.

והדרת פני זקן. אפילו יניק וחכים, וכמו שאמר אין זקן אלא זה שקנה חכמה, שנאמר (משלי ח) ה׳ קנני ראשית דרכו. וכן דעת התרגום אבל תלה החכמה במלת שיבה שתרגם מפני שיבה מן קדם דסבר באורייתא, כלומר מפני שיבה תקום זו תורה שבכתב, והדרת פני זקן זו תורה שבעל פה.

לה **לא תעשו עול במשפט.** כבר הזהיר למעלה לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל, אבל המשפט אשר שם הוא דיני התורה הכתובים בסדר משפטים, ושבכאן הוא משפטי המדינות וחוקיהם וסדוריהם בעניני המשקלות והמדות, וכענין שכתוב (שמות ט״ו:כ״ה) שם שם לו חק ומשפט, שהוא על דרך הפשט משפטי המדבר וחקיו.

במדה. זו חלוקת קרקע, כגון האחין שחלקו קרקע ומדדו לאחד מהם בימות הגשמים אין מודדין לשני בימות החמה באותו חבל, לפי שהחבל הוא לח בימות הגשמים לרבוי ליחות הזמן והוא מתארך ומתרכך כל צרכו, אבל בימות החמה הוא כווץ ומתקצר, והרי השני מתאנה.

במשקל שלא יטמין משקלותיו במלח, וזו אזהרה למוכר שלא יחסר מדותיו ולא יפסיד ללוקח, ולפי שהמלח שואב ומוציא את בלעו המשקל מיקל, וכן אמרו בירושלמי מפני שהמלח שואב את המשקל.

ובמשורה דרשו רז״ל שלא ירתיח, משורה זו מדת הלח, וכשהמוכר ממלא את המדה ומרתיח נמצאת המדה חסרה לאחר זמן, והרתחה זו היא אופיא שעל פני המדה הנקראת אשקומ״א בלע״ז, ועל כן יש להשהות המדה מעט עד שתחסר כל צרכה ויחזור וימלאנה כראוי. ועוד יכלול ובמשורה שדרשו רז״ל שלא ירתיח, שיש לו להזהר, שיתן המשקה בנחת כדי שתתמלא כראוי, שאם הוא נותן מדת היין או השמן בחפזה ובמהירות יתכנס האויר בתוך המדה ויתנשא המשקה ונראית המדה מלאה לשעתה ויהיה החסרון נכר לאחר זמן. **ודרשו רז״ל** שהמשורה היא מדה קטנה מאד, והוא שאמרו קל וחומר ומה משורה שהיא אחד מל״ו בלוג הקפידה עליו תורה קל וחומר להין וחצי הין ושלישית הין ולוג וחצי לוג ושלישית לוג, ולא נכתב משורה אלא לעבור עליה משעת הרתחה ואע״פ שלא מכר לו, כשם שאמרו במשקל לעבור עליו משעת עשיה ואע״פ שלא נשתמש בו. וכן מצינו שהזכיר שלמה המלך ע״ה על מדות הלב הרעות וסמך והזהיר מיד על מדות עץ ואבן, הוא שאמר (משלי כ׳:ט׳) מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי, וסמך לו מיד אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה׳ גם שניהם, לבאר כי כשם שיענש האדם על המחשבה הרעה ואע״פ שלא הוציאה לפועל, כן יענש על עשית מדות השקר והעול ואע״פ שלא שקל ולא הונה בהן הרי הוא עובר משעת עשיה, **וכמו שדרשו רז״ל** בענין עבודה זרה משעת עשיה קם לי באורור, שנאמר (דברים כ״ז:ט״ו) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה, וכן עוד משעת עשיה קם ליה בחטא, שנאמר (שם ט) ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל. ולכך נכתב משורה שהרי בודאי אם יש במשורה זו שוה פרוטה תיפוק ליה משום לא תגזול, אם אין שם שוה פרוטה אינו עובר בלאו שהרי אין גופו ממון, ואם כן למה נכתב, לחייבו משעת הרתחה. **ודרשו רז״ל** א״ר לוי קשה ענשן של מדות מענשן של עריות, משום דעריות אפשר בתשובה כל זמן שלא הוליד אבל אם הוליד ממזר הרי זה מעוות לא יוכל לתקון וכמו שדרשו רז״ל ביבמות. אבל ענשן של מדות שגוזל הבריות אי אפשר בתשובה שאינו יודע למי ישיב.

פרק כ

ב **אשר יתן מזרעו למולך מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן.** דרשו רז״ל **אשר יתן מזרעו**, מקצת זרעו חייב כל זרעו פטור. ובאורו פטור מסקילה, כי כשנתן מקצת זרעו הוא חייב סקילה ויש לו כפרה באותה מיתה כיון שקבל דינו בעוה״ז, שהרי כל מי שמתחייב מיתה מארבעת מיתות בית דין הרי הוא מתודה ומתכפר והוא זוכה לחיי העוה״ב, וכן דרך כל המומתין שמתודין, וכמו שמצינו בעכן שנתחייב מיתת בית דין והתודה ואמר לו יהושע (יהושע ז) יעכרך ה׳ ביום הזה, ודרשו בו רז״ל היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעוה״ב. אבל זה שהרשיע כל כך והעמיק שחת לתת כל זרעו למולך פטור הוא ממיתת בית דין ואינו מתודה ואינו מתכפר לו לעולם, אבל ענשו צרור ומונח לקשה מזה בידי שמים במשפטי גיהנם ויסוריו באחד ממדוריו, כי העון רשום בנפשו וקבוע בה כענין (במדבר טו) הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה האמור במגדף, שגופו נכרת ונפשו נכרתת מן העוה״ב.

וטעם **מות יומת** בבית דין, **עם הארץ ירגמוהו באבן** אם אין כח ביד בית דין, וכל זה בעדים והתראה, ואם אין שם עדים, **ואני אתן את פני באיש ההוא**

והכרתי אותו, אם עשה כן בינו לבין עצמו ואין עדים בדבר, ואם יש עדים בדבר והעלם יעלימו עם הארץ את עיניהם ממנו מפני פחד בני המשפחה לבלתי המית אותו, הנה הקב״ה יכרית אותו ואת כל המסכימים עמו והמחפים עליו, ולכך הזכיר משפחתו בכלל העונש, הוא שאמר ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו.

והרב ז״ל כתב בספר המורה בטעם המולך, כי עובדי האש בזמנים ההם היו עושין תחבולות לחזק אמונתם והיו מפרסמים שכל מי שלא יעביר בנו ובתו באש ימותו בניו, ואין ספק כי כל אחד ואחד היה משתדל לעשות כן לרוב חמלתו ופחדתו על הבן ולמעוט היזק הבן (ולקותו) [וקלותו] בכך שלא היה אלא להעבירו על האש, וכל שכן שהיו משתדלים בזה יותר בהיות ענין הבנים הקטנים מסור לנשים והיות הנשים דעתן קלה עליהן ושכלן חלוש להאמין כל דבר, ומפני זה עמדה התורה כנגד זאת הפעולה מאד ועשתה בה מן החזוקים מה שלא עשתה בשאר מיני עבודה זרה, וזהו שאמר למען טמא את מקדשי, והגיד לך הכתוב במי שעושה כן שהקב״ה יכרית זרעו, זהו שאמר ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו, כי כנגד מה שחשב במעשה הזה שיחיו בניו ויתקיים זרעו הודיענו שיאבד ויכרת זרעו, מדה כנגד מדה, עד כאן. וכבר כתבתי מזה בפסוק (ויקרא יח) ומזרעך לא תתן, כי דעת קצת המפרשים שהיה הבן נשרף בהעביר אותו באש הרבה פעמים עד שימות, ולא כן דעת הרב בכאן כי לא היה נשרף אלא העברה בעלמא, ולדבריו מה שכתוב (דברים יג) כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם, איננה מולך כי אם ע״ז אחרת.

ג **ואני אתן את פני באיש ההוא.** כתב הרמב״ן ז״ל ולא תמצא בכל התורה כולה בשום כרת שיזכיר מלת אני רק בכרת המולך שאמר ואני אתן את פני, ושמתי אני את פני, והכונה בזה כי שמו הגדול יכרית אותו כי הוא מחלל את שם קדשו ומטמא כנסת ישראל המקודשת לשמו, וכבר אמרו זה רז״ל במדרש כל הנהנה מן העוה״ז בלא ברכה כאלו גוזל הקב״ה וכנסת ישראל, שנאמר (משלי כ״ח:כ״ד) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית, ואין אביו אלא הקב״ה ואין אמו אלא כנסת ישראל, וזהו (ישעיהו נ׳:א׳) ובפשעיכם שלחה אמכם. חבר הוא לאיש משחית, חבר הוא לירבעם שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים. על אחת כמה וכמה המקריב למולך פרי בטנו שהוא גורם שתסתלק שכינה מישראל. ואמר למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי, כי הוא מטמא כנסת ישראל המקודשת לשמו והוא מחלל שמו הגדול, עד כאן לשון הרב. ובאר לנו מתוך דבריו כי מלת אני ברוב מקומות התורה הוא מדת הדין, ובמקום הזה הוא מדת רחמים לפי שהזכיר פני, ובענין המבול גם כן (בראשית ו׳:י״ז) ואני הנני מביא את המבול, ובתחלת וארא (שמות ו׳:ה׳) וגם אני שמעתי, וכל אחד מבואר ולמד מענינו.

י **ואיש אשר ינאף את אשת איש.** דרשו רז״ל אשת איש פרט לקטן, אשת רעהו פרט לעו״ג, מכאן שאין קדושין לעו״ג.

טו **ואת הבהמה תהרגו.** פירש רש״י ז״ל אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה, לפיכך אמרה תורה תסקל, קל וחומר למי שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם תקלה לחברו לעבור עברה על אחת כמה וכמה. כיוצא בדבר אתה אומר (דברים י״ב:ב׳) אבד תאבדון את כל המקומות, קל וחומר ומה האילנות שאינן רואין ולא שומעין על שבאה תקלה על ידן אמרה תורה השחת שרוף וכלה, המתעה חברו על אחת כמה וכמה.

יז **ואיש אשר יקח את אחותו וגו׳ חסד הוא.** ע״ד הפשט יכנה השכיבה בלשון קיחה, כי האיש הלוקח את האשה על דעת שישכב עמה יקחנה, וכן הזכיר למעלה ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, וכן איש אשר יקח את אשת אחיו, כולם כנוי לשכיבה. ואמר חסד הוא מלשון (משלי כ״ה:י׳) יחסדך שומע, ותרגום חרפה (בראשית לד) חסודא כלומר דבר מכוער.

והרמב״ן ז״ל פירש **חסד** הוא שאין להוציאו מפשוטו כי הוא מורה על הפלגת דבר בין לשבח בין לגנאי, כי העושה המעשה הטוב והראוי ביותר יקרא חסד דרך הפלגה להפליג על הטוב, גם העושה המעשה הרע והמגונה מאד יקרא גם כן חסד להפליג על הרע, וזהו שאמר חסד הוא, כי השחית והתעיב עלילה והפליג בכעור.

וע״ד המדרש **ואיש אשר יקח את אחותו וגו׳ חסד הוא**, זה קין שנשא אחותו, חסד הוא חסד ממש, שנאמר (תהלים פט) כי אמרתי עולם חסד יבנה. מכאן אמרו ראויה היתה לו בתו לאדם הראשון אלא שעשה חסד עם קין ונתן לו בתו. וזהו שאמר חסד הוא, שאלמלא כן לא היה העולם מתישב.

כא **ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא.** אין הכונה נדה ממש בשפע דם, אלא כלשון שאמר זמה היא, וכן חסד הוא, לומר ששכיבה זאת של אשת אח נדה היא, כלומר מאוסה היא כנדה. ודרשו רז״ל נדה היא לאסור בה הראה כזבה שהעראה מפורשת בה, שנאמר (ויקרא כ) את מקורה הערה. **ובמדרש** נדה היא, מה נדה יש לה התר אף אשת אח יש לה התר. והנה כל העריות שהוזכרו בפרשה זו כבר הזכירם למעלה בסדר אחרי מות אבל שם הזכירם בלאו ולא הזכיר העונש כלל וכאן חזר ושנה בהן כדי להזכיר העונש, והזכיר את כלן חוץ משתי אחיות לכבוד יעקב.

ומה שאמר **עירים יהיו**, והכתוב שלמעלה אמר עירים ימותו, באור זה אם יש לו בנים קוברן זהו עירים ימותו, ואם אין לו בנים מת בלא בנים זהו עירים יהיו.

כד **ואני אתננה לכם.** בשלש מלות אלו יבאר הכתוב כי השם המיוחד יבטיח לתת הארץ המיוחדת לישראל שהם עם מיוחד, זהו שאמר ואני אתננה לכם, כי הארץ ההיא ארצי ואתם עמי ביחוד, לא השלטתי עליכם שום כוכב ומזל גם לא מלאך ושרף כי אתם לחלקי לא לחלקם, ואני לאלהים לכם לא לעו״ג, רק אני להם אלהי האלהים. כך פירש הרמב״ן ז״ל, ואע״פ שאין זה לשונו זאת היא כוונתו.

כו **ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי.** חכמת התורה חייבה לנו להיותנו מובדלין במאכלנו ובמשתנו ובמלבושינו, ומתוך שאנו מסוגלין במצות התורה הם מקנאים בנו ומתוך קנאתם ישנאו אותנו, וכענין שדרשו רז״ל הר חורב שמו ולמה נקרא שמו סיני שמשם יצאה שנאה לעובדי גלולים.

ובמדרש ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, אם מובדלים אתם מן העו״ג הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו, רבי אלעזר בן עזריה אמר מנין שלא יאמר אדם אי אפשי ללבוש כלאים ואי אפשר לבא על הערוה אי אפשי לאכול בשר חזיר, אלא אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, תלמוד לומר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, שתהא הבדלתכם מהם לשמים ונמצא פורש מן העברה ומקבל עליו עול מלכות שמים.

ומה שהזכיר לשון **העמים** כאלו אמר חשכים, תרגום כהה (ויקרא יג) עמיא, כי האומות כהו עיניהם מראות אור התורה לפי שאין להם תורה והולכים בדרכי החשך, וכענין שכתוב (ישעיהו כ״ט:ט״ו) והיה במחשך מעשיהם ומזומנים הם לגיהנם שנקרא חשך, שנאמר (איוב כ׳:כ״ו) כל חשך טמון לצפוניו, וכתיב (שמואל א) ורשעים בחשך ידמו. אבל ישראל זוכים הם לאור הגנוז וצפון לצדיקים לעתיד לבא בזכות שקבלו התורה הנקראת אור, שנאמר (תהילים קי״ט:ק״ה) נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי.

פרק כא

א שפתים ישק משיב דברים נכוחים (משלי כד, כו)

שלמה המלך ע״ה למד בכאן (משלי כד) על מעלת החכם אשר דבריו ערבים על הבריות והכל חפצים לשמען מפני שהוא מדבר דברים נכוחים ומשיב בהם לכל שואל, ואין הכונה שראוי לנשקו בשפתים, כי מה יבא ללמד, ועוד שאם כן היה לו לומר שפתים יושק, אבל יאמר הכתוב שפתי השומעין ישק מי שהוא משיב דברים נכוחים, והכונה לומר כי אזני הבריות קשובות לדבריו ולבם נכון ושלם עמו לשמען כאלו היה הוא נושק שפתי השומעין, לפי שהוא רצוי אחיו ודבריו נשמעים ומקובלים להם, זהו על דרך הפשט.

וע״ד הקבלה שפתים ישק משיב דברים נכוחים, קרא דברי החכמה דברי נכוחים כענין שכתוב (שם ח) כלם נכוחים למבין, ולשון ישק לפי שהנשיקה דבקות גופני בא המשל על דבקות שכלי כלשון (שיר השירים א׳:ב׳) ישקנו מנשיקות פיהו ומלת שפתים מלשון שפת הנהר שענינו גבול. ובאור הכתוב כי החכם המתבונן בעקרי החכמה העליונה שאין מחשבתו נפרדת ממנה לעולם והוא המשיב בה לכל שואל דברים נכוחים שפתים ישק, הלא הוא בסוף דבק בגבולי החכמה ההיא, ומעלת הדבקות הזה היא מיתת נשיקה שהוא הדבקות בשם הנכבד, והיא מעלת החשק שהזכיר דוד ע״ה (תהילים צ״א:י״ד) כי בי חשק ואפלטהו, והצדיק הזוכה אל המעלה הזאת אין מיתתן על ידי הכח המשחית כשאר בני העולם. והנה משה ואהרן ומרים זכו אליה, שהזכיר בהם הכתוב (במדבר ל״ג:א׳) על פי ה׳, והיא מיתת נשיקה, אבל במרים לא נאמר על פי ה׳ כי אינו דרך כבוד של מעלה, ואמר ר׳ אליעזר מרים נמי בנשיקה מתה דאתיא שם שם ממשה, ומפני מה לא נאמר על פי, שגנאי הדבר לומר וכו׳. וכן באבות העולם שכתוב בהם בכל מכל כל. גם רבינו הקדוש ז״ל זכה אליה לפי שברור הדבר מתוך שנתעלה בהשגת החכמה לא היתה מיתתו על ידי המלאך המשחית, ודרשו רז״ל בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמר, רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה שלי, יהי רצון מלפניך שיהא שלום במנוחתי, יצתה בת קול ואמרה יבא שלום ינוח על משכבו. ואמרו בירושלמי כד דמך ר׳ יהודה נשיאה הכריז ר׳ ינאי אין כהונה היום, וטעם הדבר מפני שהכהנים מוזהרין על טומאת המת לפי שהם משרתי עליון מקודשים לעבודתו, וכיון שמיתתו היתה שלא ע״י הכח המשחית אלא ע״י שכינה לא היתה שם טומאה. ולכך הכריז ר׳ ינאי אין כהונה היום, לפי שהכהנים נתעסקו בקבורתו ונסתלקה מעליהם תורת כהונה היום, אבל שאר בני העולם שמיתתן ע״י הכח המשחית שהוא סבת טומאת המת הנה הכהנים מוזהרין מזה שלא יטמאו, וזהו שכתוב.

אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו. אמר תחלה אמור אל הכהנים והחזיר עוד ואמרת אליהם, ושעורו, אמור אל הכהנים, הפרשה של מעלה, כי הם מורי התורה מזהירים את העם, ואמרת אליהם פרשה זו.

ורבותינו ז״ל פירשו אמור ואמרת להזהיר הגדולים על הקטנים. והאזהרה הזו לומר שלא נסייע בטומאת הקטנים בידים, ובאו בזה אזהרות רבות בתורה כפי מה שדרשו רז״ל בדם ובשרצים ובטומאה, ומהם נלמוד לכל אסורין שבתורה שלא נסייע באחד מהם שיעברו עליו הקטנים, אבל אם יעשו בהן

לדעת עצמן אין אנו מצווין עליהם להפרישם, ויאמר הכתוב לפי המדרש הזה אמור אל הכהנים בני אהרן ותחזור ותאמר להם שלא יטמאו, ושיהיו כל בני אהרן נשמרים מזה ואפילו הקטנים.

ובמדרש אמור ואמרת, אמירה ראשונה שיטמא למת מצוה, אמירה שניה שלא יטמא לאחרים. ומה שהוצרך הכתוב לומר הכהנים והיה הכתוב ראוי לומר אמור אל בני אהרן, אבל היה זה להוציא החללים מכלל הפרשה, כי אע״פ שהם בני אהרן אינם כהנים. ולכך הוצרך לבאר הכהנים.

בני אהרן. דרשו רז״ל ולא בנות אהרן, שאין אזהרת טומאת מת בנשים, וטעם הדבר כתבתי בסדר צו לפי שהנשים גרמו מיתה לעולם. ומה שנסמכה פרשה זו של כהנים לפסוק אוב וידעוני, אמרו במדרש צפה הקב״ה שעתיד שאול למלוך על ישראל ולהרוג נוב עיר הכהנים ולדרוש אוב וידעוני, שנאמר (שמואל א כ״ח:ז׳) ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה, זה שאמר הכתוב (ישעיהו ח׳:י״ט) וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרוש בעד החיים אל המתים, אמר להם אם יאמרו לכם אומות העולם הניחו את האלהים בשמים ודרשו אל האובות ואל הידעונים, אמרו להם הלוא עם אל אלהיו ידרוש, האם ישראל יניח אלהיו וידרוש אל המתים, כשם שאמר אליהו לאחזיהו (מלכים ב א׳:ו׳) המבלי אין אלהים בישראל אתה שולח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון, למה נדרוש אל המתים, לאלהות מתים (תהילים קט״ו:ה׳) פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו, בעד החיים, שכתוב בו (ירמיהו י׳:י׳) הוא אלהים חיים ומלך עולם. אם תאמר ממי נדרוש, הרי הוא אומר (דברים י״ז:ט׳) ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם ודרשת. א״ר יהושע דסכנין בשם רבי יהושע בן לוי הראה לו הקב״ה למשה דור דור ודרשיו דור דור ופרנסיו דור דור ומלכיו, והראהו שאול המלך הוא ובניו נופלים בחרב, אמר לפניו רבש״ע מלך ראשון שיעמוד ידקר בחרב, אמר לו אמור אל הכהנים בני אהרן עד כאן. ובסדר שופטים אבאר לך בעז״ה ענין בעלת אוב כי יש שם דעות וחלוק סברות.

ב **כי אם לשארו.** שארו זו אשתו, שהיה לו בה קרוב בשר. הקרוב, ולא ארוסה. אליו, ולא גרושה, כן דרשו רז״ל. ואע״פ שהכהן נקרא קדוש והכתוב מזהירו לגודל מעלתו שלא יטמא למת, הנה הכתוב מצוה עליו שיטמא לאשתו, ואם לא רצה כופין אותו על כרחו, וכמו שדרשו רז״ל מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו ערב הפסח ולא רצה להטמא וטמאוהו בעל כרחו. וטומאה זו היא שיעמוד בבית תחת אהל אחד, והוא הדין לאמו ולאביו וכל השאר, אבל אין להטמא ולהכנס בבית הקברות על אחד מהם כלל, וכן אמרו רז״ל מי ראה כהן בבית הקברות.

לאמו ולאביו. הקדים האם לאב, ובכהן גדול הקדים האב שאמר לאביו ולאמו לא יטמא. ואפשר לומר כי מה שהקדים כאן אמו לאביו, לפי שהזכיר שארו והתיר להטמא לכך הוצרך להקדים אמו כדי לסמוך אמו לשארו ושיזכיר הנקבות בפני עצמן, שאם היה אומר כי אם לשארו לאביו ולאמו יבא הלשון בלתי מסודר להכניס הזכר בין הנקבות. או הקדים אמו מפני שהיא ודאי שהיא אמו, וכדי לדרוש כי אין צריך לומר אמו אלא אפילו לאביו שאפשר להסתפק בו אם הוא אביו יטמא. אבל בלא יטמא הקדים אביו, כי אין צריך לומר אביו שהוא ספק אלא אפילו לאמו שהיא ודאי לא יטמא. ולאחותו הבתולה, פרט לאנוסה ומפותה, הקרובה, לרבות ארוסה, אליו, לרבות בוגרת, אשר לא היתה לאיש, לרבות מוכת עץ, וכבר נפסקה הלכה להטמא לאלו.

ד **לא יטמא בעל בעמיו.** פירש רש״י ז״ל לא יטמא הבעל לאשתו פסולה שהוא מחולל בה מכהונתו.

והרמב״ן ז״ל פירש בעל נכבד, כמו (שמואל ב ו׳:ב׳) בעלי יהודה, הנכבדים שביהודה. אמר לא יטמא נכבד בעמיו להקל את כבודו, כי למעלת הכהן בעבור שהוא ראוי להיות הגדול והנכבד בעמיו יזהירנו שלא יחלל מעלתו בטומאת המתים, ודרשו רז״ל בעמיו במת שהוא בתוך עמיו, יצא מת מצוה.

ו **קדושים יהיו לאלהיהם.** שיהיו פרושים אפילו מן הדברים המותרים לישראל כטומאת המתים ונשואי זונה וחללה, כי הזונה היא שנבעלה לפסול לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר, וחללה היא שנולדה מחמשה פסולין שבכהונה, כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה מכהן הדיוט, שהרי כהן הדיוט לא הוזהר אלא בזונה וחללה אבל באלמנה מותר, וזהו שכתוב (יחזקאל מד) והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו, כי יש מן הכהנים שמותרין באלמנה וזהו כהן הדיוט, וטעם הזקף קטן שבאלמנה מורה כן.

ט **באש תשרף.** אילו אמר תשרף באש היה נראה להיות משפט השרפה באש כלומר בהקף עצים ומדורת אש, ודין תורה במיתת שרפה אינו כן לשרוף תבנית הגוף באש ח״ו. וכן מצאתי שדקדקו רז״ל ממה שדרשו בפסחים פרק כיצד צולין, באש תשרף לרבות כל השרפות הבאות מחמת האש, ואמר רב מתנה פתילה של אבר. כי בפרים הנשרפים כתיב ושרף אותו על עצים באש, באש אין מידי אחרינא לא, הכא כתיב באש תשרף, לרבות כל השרפות הבאות מחמת האש. והוצרכו לומר כן כי הכונה במיתת שרפה דוגמת שרפת בני אהרן, שרפת נשמה וגוף קיים.

י **והכהן הגדול מאחיו.** ע״ד הפשט אחר שהחמיר על כהן הדיוט ואסר עליו טומאת מת זולתי במתים ידועים, ואסר עליו גם כן השנים והן זונה וחללה וגרושה זולתי אלמנה, הוסיף עתה והחמיר על הכהן הגדול שהוא מקודש ופנימי יותר מיוחד לעבודת ה׳, לא ימיש מתוך המקדש, שיהיה אסור לו

להטמא בשום מת בעולם ואפילו על אביו ועל אמו, ושיהיה ג״כ אסור בכל הנשים זולתי הבתולה הכשרה, וטעם הדבר כדי שתהיה נמשכת לדעתו ולרצונו, והכהן הגדול יצטרך שיהיה גדור ביותר בענין המשגל ולכך נאסרה עליו אם היתה רגילה תחלה באיש אחר, פן תמשכנו היא לדעתה.

ע״ד המדרש והכהן הגדול מאחיו, שיהא גדול מאחיו בחמשה דברים, בנוי בכח בעושר בחכמה בכבוד. ואם אין לו, אחיו הכהנים מעשירין אותו, שנאמר והכהן הגדול מאחיו, גדלהו משל אחיו. ומעשה בפנחס הסתת שמנוהו כהן גדול ויצאו אחיו הכהנים וראו אותו חוצב אבנים ומלאו המחצב לפניו דינרי זהב.

וע״ד הקבלה הכהן הגדול ידוע מי הוא דוגמתו, וכבר הזכרתי מזה בסדר צו, והיה הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו דוגמת השרפים, וזהו שאמר המלאך ליהושע הכהן הגדול (זכריה ג) ונתתי לך מהלכים וגו׳, רמז לו מקומו ודוגמתו, ותרגם יונתן בין שרפיא האלין, ממה שכתוב (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו.

ואמרו במסכת יומא פרק הממונה הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו, ועוד תניא, שלשה מהלכים בדרך הרב באמצע גדול בימינו וקטן בשמאלו, וכן מצינו בשלשה מלאכים שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע גבריאל מימינו רפאל משמאלו.

ואם תזכה תבין כי לכך הזכיר בו הכתוב הלשון הזה הכהן הגדול כענין שכתוב (דברים יא) את כל מעשה ה׳ הגדול וגו׳, שהרי עבודתו של כהן גדול לשם הגדול, וזהו שאמרו רז״ל במסכת הוריות פרק כהן משיח (ויקרא כא) את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום, לא יפרום כלל דברי ר׳ יהודה, ר׳ שמעון אומר אינו פורם מלמעלה אבל פורם הוא מלמטה, כלומר תחת בגדיו, לא בבגד העליון כמשפט הקריעה בכהן הדיוט ובשאר ישראל, ובא לרמוז שהפרימה אינה אלא למי שהוא למטה ממנו זהו כהן הדיוט, ולכך כהן גדול פורם מלמטה לפי שאין בדוגמתו ירידה אלא התעלות למעלה עד אין סוף, ולשון פרימה קריעה, כתרגומו יבזע.

יד **כי אם בתולה מעמיו.** למה הוצרך והלא כבר הזכיר והוא אשה בבתוליה יקח, אלא מכאן למדנו שאסור לכהן גדול לקדש בביאה, לפי שסוף ביאה קונה, וכשהוא קונה אותה בסוף ביאה הרי אינה בתולה, שבעולת עצמו היא, וכהן גדול מוזהר הוא בבעולת עצמו כמו בבעולת אחרים, וזהו שאמר כי אם בתולה מעמיו יקח, ולא בעולה, והוא לאו הבא מכלל עשה וכדאיתא בפרק קמא דקדושין.

יז **דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך.** כתב הרמב״ן ז״ל, לא אמר בכאן דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כאשר יאמר בפרשיות כולן, והטעם כי שם יצוה בתורת הקרבנות, זאת תורת העולה זאת תורת המנחה והחטאת והאשם וכיוצא בזה, אבל אם אמר בכאן דבר אל אהרן ואל בניו ראוי שיאמר איש מכם לדורותיכם, ולא ירצה להזהיר אהרן עצמו בתורת המומין כי אהרן קדוש ה׳ כולו יפה, ומום לא יהיה בו, אבל יזהירנו על זרעו שיורם ויזהיר אותם לדורותם. ורז״ל בארו מומים רבים הפוסלין, והזכיר תחלה המום בחסרון האברים, עור או פסח, ואחרי כן בקטנות כגון החרום, ובגדול כגון השרוע, ואחרי כן בשברון העצמות אע״פ שכל אבריו עמו כיון שנשבר העצם פסול, ואח״כ פסל אפילו בכעור התואר כגון הגבן, ואשר בעיניו הגרעינין, ואחרי כן בבשר הגוף שצריך שיהיה נקי וחלק, ואחרי כן הוסיף בעל הרוח אשר ביציו נפוחים בו. ואמר אשר בו מום וחזר ואמר מום בו, כי בין שנולד המום עמו בין שנפל בו המום אחר שנולד הרי זה פסול לעבודה. וחזר והזכיר מומי הבהמה כי בהם נפסלו לקרבן, ופסל בבהמות אפילו מומי היצירה ואין צריך לומר מומי המקרה, מומי היצירה שרוע וקלוט שהם מומים מן הבטן, מומי המקרה הן עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת, ועורת הוא אשר בו עורון שפחתה עינו.

פרק כב

כד **ובארצכם לא תעשו.** לפי שהזכיר למעלה ומעוך והוא המסורס, לכך סמך ובארצכם לא תעשו כן לסרס שום בעל חי ואפילו טמא. וכשאמר בארצכם לא נאמר שלא נצטוינו אלא בארץ, שהרי הסרוס חובת הגוף הוא בכל מקום, ולא בא אלא לרבות כל שבארצכם ואפילו דברים טמאים שלא תסרסום. או יהיה מלת תעשו הפך העשיה והוא בטול התולדה, וכמוהו (קהלת ט׳:ה׳) כי אינם יודעים לעשות רע, כלומר לבטל הרע ולהסירו, וכן (בראשית ט׳:כ״ד) אשר עשה לו בנו הקטן, שדרשו בו רז״ל סרסו. ומזה לפי דעתי (משלי ו׳:ל״ב) משחית נפשו הוא יעשנה, כי החוטא בנאוף הוא משחית נפשו, ומי שמשחית נפשו בודאי יבטל אותה ויסירנה ממעלתה הראויה לה, כי אין ביד האדם לעשות הנפש ויש בידו להשחיתה ולבטלה.

כז **שור או כשב או עז כי יולד.** אמרו במדרש שור או כשב יבא שור ויכפר על תבנית שור, שנאמר (תהילים ק״ו:כ׳) וימירו את כבודם בתבנית שור. וכן דרשו בתרומת המשכן שהזכיר זהב בראשונה הוא שאמר (שמות כ״ה:ג׳) זהב וכסף ונחשת, יבא זהב שבתרומת המשכן ויכפר על זהב העגל, זהו שאמר הכתוב (הושע ז׳:ג׳) ברעתם ישמחו מלך, וכי מה אתה רואה בשור לעשותו ראש לכל הקרבנות. אמר רבי לוי משל למטרונא שיצא עליה שם רע

באחד מגדולי המלכות, בדק המלך בדברים ולא מצא בהן ממש, מה עשה המלך, עשה סעודה והושיבה בראש המסובין להודיע שבדק ולא מצא בדברים ממש, כך בדק הקב״ה ומצא שלא עשו ישראל את העגל אלא הגרים שהיו ביניהם, אלו ערב רב שנתגיירו בגאולת מצרים, הם שאמרו לישראל (שמות ל״ב:ד׳) אלה אלהיך ישראל, לפיכך נעשה ראש לכל הקרבנות. הזכיר מטרונא והכונה על ישראל.

ואומר אני לפי הקבלה כי ״אחד מגדולי המלכות הוא אחד מטטראמולין של הקב״ה, וכדי לפרסם שלא התחילו ישראל בעבירה ההיא לפיכך הקדים שור בראש הקרבנות, וכן הקדים הכתוב (ויקרא כ״ג:מ׳) פרי עץ הדר כפת תמרים, כי החטא היה בו לבדו. והנה אדם הראשון חטא במחשבה ובמעשה, במחשבה באחד מגדולי מלכות, ובמעשה בפרי עץ הדר, וכמעשה אבות עשו הבנים, וכשם שהקריבו ישראל עגל לכפרת העגל כן הקריב אדם שור לכפרת חטאו הוא שדרשו רז״ל שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו. ומצינו פסוק אחד שצרף את שניהם, חטא המחשבה וחטא המעשה, הוא שכתוב (דברים ל״ג:י״ז) בכור שורו הדר לו, הזכיר שור וצרף לו הדר, ומזה אמר הנביא (הושע ז׳:ג׳) ברעתם ישמחו מלך, כי כשם שאנו מרצים לפניו בפרי עץ הדר שבו היה החטא כך אנו מרצים אותו בקרבן שור שבו היה חטא. והזכיר למעלה מפסוק זה (שם ו) והמה כאדם עברו ברית, באר בפירוש כי חטאם של ישראל שבו ישמחו להקב״ה הוא היה חטאו של אדם הראשון. ומה שהכשירה תורה לצורך קרבן ג׳ מינין אלו, שור או כשב או עז, דרשו רז״ל שור בזכות אברהם שנאמר (בראשית י״ח:ז׳) ואל הבקר רץ אברהם, כשב בזכות יצחק (שם כב) וירא והנה איל, עז בזכות יעקב שנאמר (שם כז) לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טובים, טובים לך טובים לבניך, טובים לך שעל ידן תטול הברכות, טובים לבניך שעל ידן יתכפרו ביום הכפורים. זהו שאמר הכתוב שור או כשב או עז כי יולד. זהו שאמר הכתוב (קהלת ג׳:ט״ו) מה שהיה הוא שיהיה ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את נרדף, אם יאמר לך אדם שאם לא חטא אדם הראשון הרי הוא חי וקיים, אמור לו הרי אליהו שלא חטא והוא חי וקיים לעולם. ואשר להיות, אם יאמר לך אדם שעתיד הקב״ה להחיות את המתים, אמור לו כבר היה, כבר עשה כן ע״י אליהו וע״י אלישע וע״י יחזקאל. והאלהים יבקש את נרדף, צדיק רודף צדיק רשע רודף רשע, והאלהים יבקש את נרדף, רשע רודף צדיק, צדיק רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף. תדע לך שכן הוא, הבל נרדף מפני קין מה כתיב (בראשית ד׳:ד׳-ה׳) וישע ה׳ אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה, נח נרדף מפני דורו מה כתיב (שם ו) ונח מצא חן, וכתיב (שם ז) וימח את כל היקום, אברהם נרדף מפני נמרוד מה כתיב (נחמיה ט׳:ז׳) אשר בחרת באברם, יצחק מפני פלשתים מה כתיב (בראשית כ״ו:כ״ח) ויאמרו ראו ראינו כי היה ה׳ עמך, יעקב מפני עשו מה כתיב (תהילים קל״ה:ד׳) כי יעקב בחר לו יה, יוסף מפני אחיו מה כתיב (בראשית ל״ט:ב׳) ויהי ה׳ את יוסף ויהי איש מצליח, משה מפני פרעה מה כתיב (תהילים ק״ו:כ״ג) לולי משה בחירו, ישראל מפני העכו״ם מה כתיב (דברים י״ד:ב׳) ובך בחר ה׳ להיות לו לעם סגלה. אף כאן שור או כשב או עז שור נרדף מפני ארי, כשב מפני זאב, עז מפני נמר, אמר הקב״ה לא תביאו לי קרבן מן הרודפין אלא מן הנרדפין.

והיה שבעת ימים תחת אמו. משל למלך שנכנס למדינה והוציא בתו ואמר כל האכסנאין שבאו לכאן אל יראו פני עד שיראו פני מטרונא תחלה. כך אמר הקב״ה לישראל לא תביאו לפני קרבן עד שתעבור עליו השבת, שאין שבוע בלא שבת, ואין מילה בלא שבת, כך דרשו רז״ל. והמטרונא היא ה״א אחרונה והיא ראשונה למחשבת המקריב, וזה מבואר.

כח **ושור או שה אותו ואת בנו.** הדין הזה נוהג בנקבות ולא בזכרים, שהרי מותר לשחוט האב והבן ביום אחד, שהלכה כדברי האומר אין חוששין לזרע האב, וזהו שתרגם אונקלוס ותורתא או שיתא, לומר שנוהג בנקבות ולא בזכרים. ולפי הדין הזה היה הכתוב ראוי לומר ופרה או כשבה אותה ואת בנה, אלא מפני שהזכיר שור או כשב או עז הזכיר האב והבן. **והיה שבעת ימים תחת אמו.** אמר כי יש במינים הנזכרים האלה שהם שור ושה עוד מצוה אחרת כי אותו ואת בנו הנזכרים לא תשחטו ביום אחד, כן פירש הרמב״ן ז״ל.

ובמדרש ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, זה שאמר הכתוב (משלי יב) יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי, יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב״ה שאמר ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, ורחמי רשעים אכזרי זה המן הרשע שכתב להשמיד להרוג ולאבד. יודע צדיק נפש בהמתו זה שאמר הכתוב (דברים כב) לא תקח האם על הבנים, ורחמי רשעים אכזרי זה סנחריב הרשע שכתוב בו (הושע י) אם על בנים רטשה.

לב **ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל.** חלול ה׳ הוא עון חמור ביותר, ומצינו שויתר הקב״ה על עבודה זרה ולא ויתר על חלול ה׳, והוא שאמר הנביא (יחזקאל כ׳:ל״ט) ואתם בית ישראל איש את גלוליו לכו עבדו ואת שם קדשי לא תחללו עוד, ואמרו רז״ל על עון זה שאין כח ביום הכפורים לכפר ולא בתשובה לתלות ולא ביסורין למרק, אלא כלן תולין ומיתה ממרקת.

ואמנם מצינו תקנה לעון חלול השם כשיקדש את השם כנגד מה שחלל, ולכך סמך לו ונקדשתי וכן אמר הכתוב (משלי ט״ז:ו׳) בחסד ואמת יכופר עון, כלומר עון הרשע והשקר שהם הפך חסד ואמת, כענין החולי שאינו מתרפא אלא בהפכו, ומפורש אמרו רז״ל חטא אדם בלשון הרע יעסוק בתורה, חטא

אדם בעיניו יזילם דמעות, וכן אמר דוד (תהילים קי״ט:קל״ו) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך, לא שמרתי לא נאמר אלא לא שמרו. ועוד אמרו רז״ל אם עשית חבילות של עברות עשה כנגדן חבילות של מצות. רגלים ממהרות לרוץ לרע יהיו רצין לדבר מצוה, ידים שופכות דם נקי יקשור תפילין על ידו ויתן צדקה לעניים.

ובמדרש זה מצות עשה שבתורה לקדש את השם ברבים, וכך דרשו רז״ל ונקדשתי בתוך בני ישראל מסור עצמך לקדש את שמי, יכול ביחיד, ת״ל ונקדשתי בתוך בני ישראל. וכשהוא מוסר את עצמו ימסור עצמו על מנת למות, שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושין לו נס, שכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר (דניאל ג׳:י״ח) והן לא ידיע להוא לך מלכא די לאלהך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגד, מציל ולא מציל ידיע להוא לך וגו׳. ועוד הוכיחו רז״ל מן הכתוב הזה שכל דבר שבקדושה צריך עשרה, והוא שאמרו בברכות אין דבר שבקדושה בפחות מעשרה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, וכתיב התם (במדבר ט״ז:כ״א) הבדלו מתוך העדה, מה להלן עשרה אף כאן עשרה. ופירש ר׳ יעקב שאין נוסחא זו מדוקדקת שאין להביא ראיה מעשרה מרגלים לדבר שבקדושה, אבל עיקר הנוסחא היא כן, אתיא תוך תוך כתיב הכא ונקדשתי בתוך וכתיב התם (בראשית מ״ב:ה׳) לשבור בתוך הבאים, מה להלן עשרה אף כאן עשרה, ועכשיו יביא ראיה מעשרה אחי יוסף שהיו צדיקים לדבר שבקדושה.

פרק כג

ב **אלה הם מועדי.** לאסור מלאכת השבת בכל מושבותינו בלבד, לא בבית המקדש.

ד **אלה מועדי ה׳.** יתחיל עתה בסדור המועדים וייחס אותן לשם המיוחד, והזכיר בהם אלה כי לשון אלה מורה קיום, ובא לרמוז שאין המועדים בטלים לעולם אבל הם נוהגין כל זמן שהעולם הזה הגופני נוהג כנהוג של עכשיו, וכן כתיב (דברים כ״ט:כ״ח) לנו ולבנינו עד עולם. וכן אמרו במדרש גוי אחד שאל לרבי עקיבא אמר לו למה אתם עושין מועדין, לא כך אמר לכם (ישעיהו א׳:י״ד) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, אמר לו אילו נאמר חדש ומועד שנאה נפשי הייתי אומר כן, אלא לא נאמר חדשיכם ומועדיכם אלא בשביל אותן מועדות שעשה ירבעם שנאמר (מלכים א י״ב:ל״ג) ויעש ירבעם חג בחדש השמיני, בחדש אשר בדא מלבו, מלבד כתיב כלומר (ויקרא כג) מלבד שבתות ה׳, וכתיב (מלכים א י״ב:ל״ג) ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל ויעש חג לפני ישראל, אבל המועדים האלו אינן בטלים לעולם שהרי הם נקראין מועדי ה׳, שנאמר אלה מועדי ה׳, וכתיב וידבר משה את מועדי ה׳, ועליהם נאמר (תהילים קי״א:ח׳) סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר.

אשר תקראו אותם. אתם כתיב, ודרשו בו אשר תקראו אתם מכאן שקדוש המועדים מסור לב״ד, ואפילו שלא בזמנו ואפילו בטעות, והוא שדרשו רז״ל אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מוטעים, וכן אמר הכתוב (שמות י״ב:ב׳) החדש הזה לכם, כלומר שלכם הוא.

וכן תמצא בפרקי רבי אליעזר, בכ״ה באלול נבראו חמה ולבנה, וימים ולילות תקופות ועבורין היו לפני הקב״ה והיה מעבר את השנה ואח״כ מסרן לאדם הראשון, שנאמר (בראשית ה׳:כ״ב) זה ספר תולדות אדם, ואדם מסרן לחנוך שנאמר (שם) ויתהלך חנוך את האלהים, וחנוך לשם, ושם לאברהם, ואברהם ליצחק, ויצחק ליעקב, עד שבאו למצרים, שנאמר (שמות י״ב:א׳) בארץ מצרים לאמר, מהו לאמר אמר הקב״ה לך אמור להם עד עכשיו היה אצלי סוד העבור מכאן ואילך שלכם הוא לעבר את השנה. וכן היו ישראל נוהגין לעבר את השנה בארץ, כשגלו לבבל היו מעברין אותה ע״י הנשארים בארץ, בקש יחזקאל לעבר את השנים בבבל אמר לו הקב״ה אין לך רשות לעבר את השנה בחוצה לארץ, ישראל שבארץ יעברו את השנה. מכאן אמרו אפילו צדיקים וחכמים בחוצה לארץ ורועי בקר בארץ אין מעברין את השנה אלא על ידי הדיוטות שבארץ. וכיצד מעברין השנה, היו מביאין ספר תורה לפניהם והיו עושין גרן עגולה ויושבין הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו, ונותנין פניהם למטה לארץ ועומדין ופורשים כפיהם למעלה לאביהם שבשמים וראש ישיבה מזכיר את השם ושומעין בת קול כלשון וידבר ה׳ אל משה לאמר. ואם עון הדור גורם אין שומעין כלל, ואשריהם העומדין במקום ההוא בשעה ההיא, שנאמר (תהלים פט) אשרי העם יודעי תרועה ה׳ באור פניך יהלכון, באור פניו של הקב״ה הם מהלכין עד כאן.

ומכאן יש ללמוד מעלת הארץ הקדושה וכמה היא חביבה לפני המקום, וכן אמרו בירושלמי בפרק קמא דסנהדרין (ירמיהו כ״ט:א׳) אל יתר זקני הגולה, אמר הקב״ה ביותר הם עלי זקני הגולה, חביבה עלי כת קטנה בארץ ישראל מסנהדרי גדולה בחוצה לארץ. וכשהיו הזקנים מתקבצים בלשכת הגזית שבמקדש והיו אומרים מקודש מקודש אחר שקבלו עדותן של עדים, והיה אותו יום נקבע בשמים על פי סנהדרי גדולה של מעלה לישב בדין לדון העולה בראש השנה, והיה הקב״ה והסנהדרין של מעלה מסכימין על ידן וגומרין את דעתם, ועל זה אמר הכתוב (תהילים נ״ז:ג׳) אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי, כלומר שהיה מסכים ומשלים עמהם.

וכן אמרו במדרש תהלים (דברים ד׳:ז׳) כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו, א״ר אושעיא אין לך אומה שמעכבת על אלהיה כאומה זו, כיצד, בשעה שהזקנים

יושבין לעבר את השנה הקב״ה מסכים על ידיהם והוא משלים וגו׳ כל מה שישראל עושין, ועליהם אמר דוד ע״ה אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי, אימתי, בראש השנה, שהסנהדרין יושבין לעשות ראש השנה ביום פלוני מיד הקב״ה מושיב סנהדרין של מלאכים ואומר להם לכו וגמרו מה שהתחתונים גוזרין, אומרים לפניו רבש״ע בניך גזרו שיהא ראש השנה ביום פלוני, מיד הקב״ה יושב באותו יום לדון עולמו שאמר (תהילים מ״ז:ו׳) עלה אלהים בתרועה, והכסאות מוצעות והספרים נפתחים וסנהדרין של מלאכים עומדים לפני, שנאמר (דניאל ז׳:ט׳) חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב, אלו מלמדים זכות ואלו מלמדים חובה, למה (תהלים פא) כי חק לישראל הוא, ישראל גזרו חק ראש השנה והרי הוא משפט לאלהי יעקב, שהוא מקיים גזרותם ומסכים עמהם, הוי אומר אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. תדע לך שהוא כן שהרי כתיב (במדבר כ״ט:א׳) יום תרועה יהיה לכם, לה׳ לא אמר אלא לכם, וכתיב אלה מועדי ה׳ אלה הם מועדי, אמר הקב״ה אין לי מועדים אלא אלו שלכם, שכל המועדים שאנו מקדשים שלו הם, שנאמר (דברים ד׳:ז׳) כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו, ואין קראנו אלא קדוש מועדים שנאמר מקראי קדש, הוי אומר כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו, עד כאן במדרש.

יא **ממחרת השבת יניפנו הכהן.** אין הכוונה שבת בראשית אלא ממחרת יו״ט ראשון של פסח, וכן תרגם אונקלוס מבתר יומא טבא, והוא ט״ו בניסן, ועד שיגיע ט״ז בניסן אסרה תורה לאכול מן החדש, וזהו ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו וגו׳ חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם. הזכיר כאן באיסור החדש בכל מושבותיכם, חקת עולם לדורותיכם, ללמדך שהחדש אסור מן התורה בכל מקום ואפילו בחוץ לארץ בזמן גלותנו, ועל כן אמר בכל מושבותיכם שהיא מצוה נוהגת לדורות בכל מושבות בין בארץ בין בחוץ לארץ, וכן דרשו רז״ל אמר ריש לקיש שלשה דברים תלויין בארץ ונוהגין בין בארץ בין בחו״ל, החדש והערלה והכלאים, החדש מן התורה והערלה הלכה למשה מסיני והכלאים מדברי סופרים.

טו **וספרתם לכם.** כמו ולקחתם לכם, שתהא ספירה ולקיחה לכל אחד ואחד, שימנה בפיו ויזכיר כקבלת רז״ל. ומה שכתוב בזב וזבה (ויקרא ט״ו:י״ג) וספר לו, וספרה לה אינו מהענין הזה, אלא לומר שלא ישכחוהו.

והנה עיקר המצוה הזאת שיתחיל לספור מיום ט״ז בניסן שהוא תחלת קציר שעורים ויביא ראשית קצירו כרמל מנחה לה׳ יתברך ויקריב עליו קרבן, והמספר הזה ישלם בתחלת קציר חטים, ואז יביא ממנו סלת חטים מנחה לה׳ יתברך ויקריב עליו קרבן, והנה המנחות עיקר המצוה לא עיקר הקרבנות כי לא היו הקרבנות באים כי אם בשביל המנחות. ומלת חדשה לומר שלא יביאו מנחה בבית ה׳ עד שיביאו המנחה הזאת של חטים ביום חמשים, הוא חג השבועות. והוסיף להזכיר בשביתת החג הזה חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם, לפי שהנפת העומר ומנחה חדשה הם תלויין בחג הזה, ובא ללמדך שאפילו בזמן הזה שאין עומר ומנחה תצוה התורה באיסור החדש ובשביתת חג השבועות. ולפי שהזכירו בחג הזה לא הוצרך להזכירו ביום הזכרון ולא בחג הסוכות, כי כל המועדים דין אחד להם, חיובן בין בארץ בין בחו״ל. ומה שהזכירו ביוה״כ, בעבור שכפרתנו בו תלויה בקרבנות ועל כן הוצרך להזכיר חקת עולם ללמדך שאין הקרבנות מעכבין. וכן לא הזכיר בכאן בחג המצות חקת עולם בכל מושבותיכם לדורותיכם, אבל בפרשת החדש הזה לכם הזכיר כן, מפני שתלה שם הדבר בפסח על מצות ומרורים יאכלוהו הוצרך לומר שיהיה חקת עולם בכל מושבותיכם, כן כתב הרמב״ן ז״ל.

טז **עד ממחרת השבת השביעית תספרו.** כבר ידעת שאין הספירה אלא מ״ט, ועל כן תמצא טעם במלת תספרו ואינה דבקה למלת חמשים, אבל חמשים דבק לוהקרבתם כי הספירה מ״ט והקרבן ביום חמשים, שלא הזכירה תורה חג שבועות ביחוד כשאר החגים ושיאמר כן בחדש השלישי בששי בו חג השבועות, כמו שאמר בפסח בחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות, בא ללמד כי הוא חג נגרר אחר מצות העומר, ומ״ט יום הספורים בין ראשון של פסח עד השבועות הנה הם כחולו של מועד בין ראשון של סוכות ושמיני עצרת.

יח **אשה ריח ניחוח לה׳.** וכתיב ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת, יש לך להשכיל איך הזכיר כאן ביום חמשים אשה, ושעיר לחטאת, לפי שהקרבן לשכינה, ובסוף סדר פנחס בפרשת וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה׳, לא תמצא שם לא אשה ולא חטאת כי הקרבן לשם הגדול, וכוונה תורה לרמוז לך בזה על מה שאירע לנו ביום מתן תורה שראינו את כבודו ואת גדלו, וכנגדם במשכן מצינו (שמות מ׳:ל״ד) וכבוד ה׳ מלא את המשכן, שני פעמים, וכן בביהמ״ק שנקרא (ישעיהו ס״ד:י׳) בית קדשנו ותפארתנו, וזה מבואר כי עצרת זה ירמוז לתפארת ולכבוד, כי בו כתיב (שמות כ״ג:י״ז) יראה כל זכורך, ובו הראנו את אשו הגדולה ודבריו שמענו מתוך האש, אבל בעצרת של שמיני לא תמצא בו יראה כל זכורך כי ירמוז לכבוד לבדו, והבן זה.

כב **ובקצרכם.** כתב רש״י ז״ל חזר ושנה עליהם לעבור בשני לאוין. אמר ר׳ אבדימי בר ר׳ יוסי מה ראה הכתוב ליתנם באמצע הרגלים, פסח ועצרת מכאן ר״ה ויוה״כ והחג מכאן, למדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלה עליו הכתוב כאלו בנה ביהמ״ק והקריב לתוכו. אני ה׳ אלהיכם, נאמן לשלם שכר.

כד **זכרון תרועה.** זכרון פסוקי שופרות לזכור להן עקדת יצחק שקרב תחתיו איל. ולא באר לנו הכתוב במה תהיה התרועה אם בשופר אם בחצוצרות, וכן טעם התרועה למה ועל מה, גם לא באר שהיום הזה הוא יום הדין, וסתם הכתוב בשתי מלות אלה זכרון תרועה וסמך על הקבלה כי לא מסרה הכתוב אלא לחכמים, והם קבלו שהתרועה הזאת בשופר מגזרה שוה דתרועה תרועה האמור גבי יובל (ויקרא כ״ה:ט׳) והעברת שופר תרועה, ומה התם בשופר אף כאן בשופר, ומה שהוא יום הדין נרמז במלת זכרון כי הוא לשון נופל על הדין (במדבר ה׳:ט״ו) מזכרת עון (יחזקאל כ״א:כ״ח-כ״ט) והוא מזכיר עון להתפש, וכן לשון פקידה מדת הדין, מלשון (שמות כ׳:ה׳) פוקד עון אבות, ובפירוש אמרו ז״ל פקדונות הרי הן כזכרונות. נמצא שהכתוב באר ברמז כי היום הזה יום הדין ראוי לשמוע בו קול תרועה בשופר כמו שקבלו רבותינו ז״ל.

ומה שבאה פרשה זו סתומה יותר משאר פרשיות המועדים, הענין הוא מה שידוע בעניני תורתנו הקדושה אותם שהן מפנות הדת ומעקריה, כי כל מה שהענין יותר נעלם ויותר פנימי הוא יותר סתום ובא הלשון בו בדרך קצרה ובמלות מועטות, כענין המצוה שבתפילין שהזכיר בו הכתוב (שמות ג) והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך, ולולא הקבלה לא היינו עומדין על עיקר מצוה זו מה היא, גם לא מנין הפרשיות כמה הן, גם לא היינו משיגים ממשמעות הכתובים המקומות שבגוף המיוחדים להם שבהם ראוי להניחן, וכן מצות ציצית שאמרו רז״ל שהיא שקולה כנגד כל המצות שבתורה, לא היינו יודעים משפטה בשמונה חוטין וחמשה קשרים לולא קבלת רז״ל, כי לשון הכתובים בזה סתום מאד. גם בכאן באחד לחדש שהוא תחלת חשבון העשרה הנשלם ביוה״כ יש בו מן הסוד וההעלמה שראוי הכתוב לסתום ולחתום כדרך שאר עניני התורה הסתומים, וסתימתן כפי רוב העלמתן. וזהו הענין שאין זכרון עולם הנשמות מפורש בתורה אלא ברמזים, וסתימתו לרוב העלמתו, כי התורה להמון ישראל נתנה, לא ליחידים שבהם בלבד, וענין העולם ההוא אין כל היחידים משיגין אותו איך הוא, אף כי ההמון העם, כי כשם שאין הדג המתגדל במים יודע ומשיג יסוד האש לפי שהוא הפכו, כן העולם ההוא השכלי בהפך מן העולם הזה הגשמי, ואין בעל החומר יכול להשיגו בעוד שהוא בחומר, ועל כן הוצרכה התורה לבאר היעודים הגופנים המושגים להמון לחוש העין, ומתוך אותן יעודים שהם הכנות מה שיצטרך האדם, יבא האדם אל התכלית ההוא שהוא עיקר הכוונה.

ובמדרש באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש, באחד לחדש, זה אברהם שכתוב בו (יחזקאל לג) אחד היה אברהם, זכרון תרועה זה יצחק, מקרא קדש זה יעקב. כוונת המדרש הזה כי תקיעות ראש השנה רמז למדות וכשם שמדת הפחד למעלה הרחמים מקיפין אותה שאלמלא כן היה מחריב ושורף את העולם כלו בשלהבותיו, כן התרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה, ואילו היינו תוקעין תרועה לבדה היה נראה בזה קצוץ נטיעות. ולפי הדרך הזה הרי בכתוב מפורש כי יום ראש השנה יום הדין הוא מלשון תרועה והוא ברחמים מלשון זכרון, וא״כ יהיה זכרון תרועה כמו שופר תרועה יום תרועה וזה מבואר.

כז **אך בעשור לחדש.** ע״ד הפשט כמו אמנם, כלומר באחד לחדש השביעי צויתי לכם שיהיה יום הדין שבו תעברו לפני כבני מרון, אמנם בעשירי בו יהיה יום הכפורים שאחתום גזר דין שלכם לכפרה.

וע״ד המדרש אך בעשור, אכין ורקין מעוטין הן, מכפר הוא לשבים ואינו מכפר לשאינן שבים. כלומר אע״פ שצויתי לכם יום הדין באחד לחדש השביעי והוא שוה לכל, אני מיחד לכם בעשירי בו יום כפרה, ולא תהיה הכפרה שוה בכל אלא לשבים, זהו לשון אך.

כח **וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפורים הוא.** מה שהזכיר הכתוב כאן לשון כפרה ולשון עצם, מפני שלא תאמר כיון שלא הזכיר קרבן בפרשה, אם אין מקדש ואין קרבן אין יום הכפורים מכפר, לכך בא לומר שאין הכפרה תלויה בקרבן ולא בשום דבר אחר אלא עצומו של יום מכפר, ויש לו סגולה זו שהוא מכפר, ובלבד לשבים, וכענין שדרשו מלשון אך בעשור וכענין שהזכרתי.

לט **אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם.** יש לשאול כאן והלא כבר נאמר למעלה בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסכות. אלא דרך הכתובים כן מפני אריכות הענין וכל מה שהפסיק בינתיים. ועוד נראה לי לומר כי למעלה הזכיר ענין הקרבנות שהם חקי הש״י, ושם ירמוז על של מעלה, הוא שאמר ביום הראשון מקרא קדש, ביום השמיני מקרא קדש, אבל בכאן למטה יבאר בשל מטה ויזכיר שם חקי ישראל שיחגו חג ה׳ שבעת ימים בזמן האסיפה, ושיטלו בו מצות הלולב לכפר על קלקולו של אבינו הראשון שהיה בזמן הזה, וזהו שסמך לו מיד ולקחתם לכם, וזה נראה לי נכון.

מ **ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל.** ע״ד הפשט ארבעה מינין אלו הם גדלים על המים וצריכים להשקאת מים יותר משאר פירות, ולכך נצטוינו בחג הסכות שהוא זמן נסוך המים והוא יום הדין על גשמי השנה, שנרצה להקב״ה על המים עם ארבעה מינין אלו המורים על המים, וקבלו רז״ל אתרוג אחד לולב אחד שלשה הדסים ושתי ערבות.

ויש לפרש כי כל זה במשמעות לשון הכתוב, אתרוג אחד כי כן הלשון מוכיח, פרי שהוא לשון יחיד, וכדאמרינן בגמרא פרי אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה פירות. לולב אחד, כי כן לשון כפות לשון יחיד, כפת כתיב, והאמנם כי לפי דיוק הלשון היה לו לומר כף תמר הוצרך לומר כפות תמרים

בהכרח, שאילו אמר כף היה במשמע אפילו עלה אחד לכך קרינן כפות שמשמעותו עלין רבים, והוא מצות הלולב והוא כתיב כפת כי החסרון הוא שלא תאמר שהמצוה הוא שני לולבין, אין המצוה אלא לולב אחד, ויהיה הענין נשלם עם הכתיב והקרי. ומלת תמרים לפי שהם שנים זכר ונקבה, ואם לא ינטעו כן לא יחיו, כי בכל המינין כלן גם בצמחים גם בדומם מצינו בדרך הטבע זכר ונקבה. שלשה הדסים, זהו וענף עץ עבות. ומאין לנו משמעות הכתוב כי עיקר המצוה שלשה בדי הדס, כי זה אינו מתבאר בגמרא כלל, אך מלת עבות חוזרת לענף והכוונה שיהיו שלשה ענפים, כלומר שלשה בדין של הדס, ופירוש ענף שיהיה מחופה בעלין, שאם לא כן אין זה ענף אלא עץ והתורה אמרה ענף עץ, גם עבות חוזר גם כן לעלין שיהיו שלשה, ואע״פ שהבד שעורו שלשה טפחים, זהו לנוי מצוה אבל מדאורייתא שלשה עלין לחין די בלבד שיהיו בראש כל אחד ואחד. והא למדת מתוך משמעות הכתוב כי המצוה שלשה בדי הדס ובכל אחד שלשה עלין, ומעתה מאין לנו שצריך שיהיו העלין יוצאין מעקר אחד לכך כתיב עבת חסר וא״ו, לומר שאותו הדס הנקרא עבות שמשפטו שלשה ענפים ושלשה עלין בכל אחד צריך שיצאו מעקר אחד, הוא שאמר תלתא תלתא בחד קנא. ושתי ערבות, זהו וערבי נחל מעוט ערבות שתים.

וע״ד המדרש פרי עץ הדר זה אברהם, כפות תמרים זה יצחק, וענף עץ עבות זה יעקב, וערבי נחל זה יוסף. באור המדרש הזה, הזכיר לשון פרי שהוא לשון יחיד והמשיל בו את אברהם כי כן אברהם התחיל ליחד ה׳ בעולם ולפרסם אלהותו והיו דבריו עושין פירות, וכה״א (בראשית י״ב:ה׳) ואת הנפש אשר עשו בחרן, וכתיב (יחזקאל לג) אחד היה אברהם. עץ כשם שהעץ יבש בהעדר המים וחוזר ועושה פירות, כך אברהם לאחר שנתיאש הוליד בן למאה שנה. הדר שהדרו הקב״ה בזקנה, וכמו שדרשו עד אברהם לא היה זקנה ולא היו מפרישים בין אב לבנו, אברהם נתן לו זקנה, הדא הוא דכתיב (בראשית כ״ד:א׳) ואברהם זקן בא בימים, וכתיב (משלי כ׳:כ״ט) והדר זקנים שיבה. כפות תמרים זה יצחק על שם שהיה כפות ונעקד על גבי המזבח כי כפות לשון כפות, תמרים מלשון כתימרות עשן, על שם שהיה עולה תמימה, וכתיב (שיר השירים ג׳:ו׳) מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן. וענף עץ עבות זה יעקב, כשם שהענף מכוסה בעלין כך יעקב מכוסה בבנים בי״ב שבטים. וערבי נחל זה יוסף, מה ערבה זו לחה כמושה ויבשה כך יוסף מתחלתו היה לח שהיה משנה למלך מצרים ושליט על הארץ, כמוש, שמת לו אביו בחייו והיה חסר מליחותו, יבש, שמת קודם אחיו. והכוונה בכל זה שאנו רומזין במצות הלולב זכותן של אבות ומבקשים רחמים לפני הקב״ה שיגין עלינו בזכותם, שכן מצינו משה אדון כל הנביאים שהתפלל בזכות האבות, הוא שאמר (שמות ל״ב:י״ג) זכור לאברהם וליצחק ולישראל עבדיך.

ועוד לפי הדרך הזה, ארבעה מינין הללו רמז לד׳ אברים שבגוף האדם שהם עיקר כל פעולותיו, הן לכל המצות הן לכל העברות, והם העינים והלב, וכמו שדרשו רז״ל לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נינהו, שנאמר (במדבר ט״ו:ל״ט) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, והשפתים ג״כ מצות הרבה וכנגדן עברות הרבה תלויות בהן, והשדרה ג״כ כי היא עיקר הגוף והכח הנשפע בה מהמוח, וזהו שאמרו במדרש אתרוג דומה ללב, לולב לשדרה הדס לעינים, ערבה לשפתים. והכוונה בזה כי בהכשל האדם בעברות של ד׳ אברים אלו ימצא כופר בד׳ מינין אלו שהם כנגדן ודומין להן, לפי שבכל עברה תמצא כפרה כשיעשה האדם מצוה כנגדה. וכן דרשו רז״ל על הורדוס המלך שהרג אלפים ורבבות מישראל ושאל לשמעון בן שטח אם אפשר שיהיה לו תקנה והשיב לו כי אפשר אם ישתדל בבנין בהמ״ק, ואמרו הוא כבה אורו של עולם כלומר על שהרג כמה מישראל, ילך ויעסוק באורו של עולם. והענין הזה מאיר עיני הלב, כי בודאי יש תקנה לעברה בעשית מצוה שכנגדה. ועל מצות הלולב הדומה לשדרה אמר דוד ע״ה (תהילים ל״ה:י׳) כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך.

ועוד במדרש, פרי עץ הדר יש בו אוכל וטעם וריח, כפות תמרים יש בו אוכל ואין בו ריח, ענף עץ עבות יש בו ריח ואין בו אוכל, וערבי נחל אין בו לא אוכל ולא טעם ולא ריח. האתרוג רמז לצדיקים שיש בהם תורה ומעשים טובים, ולולב רמז לאותן שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים, הדס רמז למי שיש בו מעשים טובים ואין בו תורה, ערבה רמז למי שאין בו לא תורה ולא מעשים טובים, אמר הקב״ה יבאו כלן אגודה אחת לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם. ודומה לזה מצינו בסימני הקטרת שהן בעלי הריח הטוב וצוה הכתוב להכניס בתוכן חלבנה שריחה רע, להורות על רשעי ישראל שיכנסו בכלל הצדיקים בעלי הריח הטוב ויעשו כלם אגודה אחת לפניו והוא מקבלם בתשובה. ועוד דרשו בד׳ מינין הללו שהם רמז לד׳ מלכיות, והוא שאמרו בזכות ד׳ מינין שבלולב אני מצילכם מד׳ מלכיות. אתרוג זה מלכות בבל, מה אתרוג זה דומה לזהב כך בבל (דניאל ב׳:ל״ח) רישא די דהבא. כפות תמרים זה מלכות מדי, הלולב ארוך והמן נתלה על עץ ארוך. וענף עץ עבות זה מלכות יון, מה הדס זה עשגודה אחת לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם. ודומה לזה מצינו בסימני הקטרת שהן בעלי הריח הטוב וצוה הכתוב להכניס בתוכן חלבנה שריחה רע, להורות על רשעי ישראל שיכנסו בכלל הצדיקים בעלי הריח הטוב ויעשו כלם אגודה אחת לפניו והוא מקבלם בתשובה. ועוד דרשו בד׳ מינין הללו שהם רמז לד׳ מלכיות, והוא שאמרו בזכות ד׳ מינין שבלולב אני מצילכם מד׳ מלכיות. אתרוג זה מלכות בבל, מה אתרוג זה דומה לזהב כך בבל (דניאל ב׳:ל״ח) רישא די דהבא. כפות תמרים זה מלכות מדי, הלולב ארוך והמן נתלה על עץ ארוך. וענף עץ עבות זה מלכות יון, מה הדס זה עשאתרוג דר באילנו משנה לשנה. כפות תמרים

ירמוז לשכר העוה״ב כשם שהלולב גדול כך שכר העוה״ב גדול, כשם שהלולב עלין שלו זו למעלה מזו כך מדרגות העוה״ב זו למעלה מזו, וכשם שהלולב אין פריו אלא לסוף שבעים שנה כך שכר העוה״ב אינו אלא בסוף ימיו של אדם שכתוב בו (תהילים צ׳:י׳) ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו׳. הדס יש בו מרירות וריחו טוב ירמוז על הצער שהוא מדרכי התשובה, והוא שיצער אדם עצמו ושיסגף את גופו בתעניות ומלקיות ובגדרים רבים כפי מה שחטא ושיצטער כפי מה שנהנה, ועם זה יעלה ריחו לשמים. וערבה רמז להכנעה ושפלות, ולכך אינה גדלה על הרים אלא היא גדלה בנחל במקום נמוך ושפל, כדי שיכניע לבו וישפיל עצמו ויתכפר לו. ולפי הדרך הזה נאה ליטול ביד ימין הלולב עם ההדס והערבה כדי לרמוז על השכר הגדול, שכר העוה״ב המעותד לו בסוף עם הצער וההכנעה, וכן אתרוג רמז לשכר העוה״ז ליטלה ביד שמאל, שכן העוה״ב נמשל לימין והעוה״ז נמשל לשמאל, ממה שכתוב (משלי ג׳:ט״ז) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, דרשו רז״ל למימינים בה אורך ימים למשמאילים בה עושר וכבוד. ובאור למימינים בה למי שהולך במצות לצד ימין ומכוין בהם לשכר העוה״ב, למשמאילים בה למי שהולך בהם לצד שמאל ומכוין בהם לשכר העוה״ז, לזה נותן אורך ימים ולזה נותן עושר וכבוד.

וע״ד השכל בטעם ד׳ מינין שבלולב, ליחות הפרי הוא חיותו, ולכך נצטוינו בצמחים הללו שיהיו הדר להיות ליחותן שהוא חיותן משומר בתוכן, ועמהם נעשה אות וסימן לדרכי החיים, ולכך בחר הכתוב בצמחים האלה ארבעתן כי הם רעננים כל השנה ומתקיימין בליחותן יותר משאר פירות והתורה הנתונה לנו בסיני נקראת ארח חיים, ואנחנו שקבלנוה נקראין חיים כענין שכתוב (דברים ד׳:ד׳) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום, ולכך באה המצוה שנטול הצמחים האלה בעלי הנפש הצומחת שבהן סימן החיים, לקלס בהן לפני אדון הכל הנקרא אלהים חיים, ואילו היו הצמחים האלה יבשים לא היה בהן אות וסימן לדרכי החיים כי הליחות שבהם הוא חיותן כענין הדם בגוף החי, ומזה אמרו בירושלמי לולב היבש פסול משום שנאמר (תהילים קט״ו:י״ז) לא המתים יהללו יה.

וע״ד הקבלה פרי עץ הדר הדומה ללב ירמוז אל הכבוד הכלול מל״ב נתיבות, והוא הדר מכל הדר כענין שכתוב (שיר השירים ו׳:י׳) מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה. כפות תמרים הוא סוף הבנין הנקרא יסוד והוא ראש הנמצאים כלן, ולולב דומה לשדרה כי הוא מכריע וקו אמצעי, והזכיר תמרים ולא תמר על שם שכתוב (תהילים צ״ב:י״ג) צדיק כתמר יפרח, ומשפיע כח במדה שכתוב בה (שיר השירים ז׳:ח׳-ט׳) זאת קומתך דמתה לתמר, וזהו לשון תמרים, ולכך כתיב כפת על שם אחדותו והזכיר תמרים לרמוז על שניהם. וכן אתרוג שהוא לב. וכן לולב שהוא לבה של תמרה. וענף עץ עבות, הגדולה והגבורה והתפארת. וזהו שדרשו בספר הבהיר ענף עץ עבות, משל לאדם שיש לו זרועותיו ובהם יגן על ראשו, הרי זרועותיו שנים וראשו שלשה, והיינו ענף לשמאל עבות לימין, נמצא עץ באמצע, ולמה נאמר בו עץ מפני שהוא שרש האילן. והדס דומה לעינים, וערבי נחל הנצח וההוד הנקראים למודי ה׳ וערבה דומה לשפתים, שכן הנביאים כלם מקבלים הנבואה משם, ועד שם נבואתם מגעת ולא עוד, וערבה היא שביעית ולכך הוכיחו חכמי האמת ערבה מלשון ערבות הוא שכתוב (תהילים ס״ח:ה׳) סולו לרוכב בערבות, שכן הוא הרקיע השביעי. בספר הבהיר, מאי ערבי נחל על שם המקום שהן קבועין בו ששמו נחל, כלומר שהם מכלל הנחל שכל השבעה נקראו נחל, ואמרו עוד שם, ערבי נחל כנגד שוקי האדם שהם שתים, עד כאן. ולמדנו בארבעה מינין אלו שבלולב שהם חוזרים לשבעה שהם כנגד השבע, ונראה כי כן דעת הרמב״ן.

וראיתי בזה דעת אחרת לאחד מהמקובלים שכתב, פרי עץ הדר הוא הכבוד למעלה ממנו, וסמיך ליה כפת תמרים שהוא יסוד למעלה מכפות תמרים, וסמך לו ענף עץ עבות והן אחד על גבי שנים התפארת והנצח וההוד, ומכאן שהיה ראוי להכשיר אפילו תרי וחד, כלומר שנים למטה ואחד למעלה, אלא שאין הכוונה רמוזה בו, ולפי זה יהיה הצדיק עומד בין ההדסים, ולכך נקראו הצדיקים בשם הדסים על שם שהם דבקים בצדיק העומד בין ההדסים למעלה מענף עץ עבות, וסמך לו ערבי נחל והם הגדולה והגבורה.

והנה כל זה בא בסדור מכוון ממטה למעלה, ובין שירמוז ערבי אל הנצח וההוד כדעת הרב ז״ל או אל הגדולה והגבורה כדעת הזאת הנה הערבה שביעית מ״מ בין למעלה בין למטה וכל הדעות כולן אין כוונת הלולב עם מיניו אלא דוגמא אל השביעית.

וצריך שתשכיל כי מפני שהלולב (בגמרא) ירמוז לצדיק כתמר הפרישו חכמי האמת בדין קטימת הלולב וההדס כי הלולב נקטם ראשו פסול ובהדס אפילו ג׳ קטומים כשר. וידוע כי הקטימה רמז לקצוץ ובהדסים אין לחוש לקצוץ שהרי בידוע שהאחד כלול מן השנים גם השנים הפכים הם מקבלים ויונקים מלמעלה מן הבינה ולכך אין לטעות בהדסים ואין לחוש בהם חשש קצוץ, אבל בלולב שהוא צדיק יסוד ויודעין בו שהשפע שלו מקבלו מיד מיוחד והמיוחד מן השנים והשנים מן הבינה, לכך יש לטעות בו ולחוש לקצוץ, שמא יאמר בו אדם שאינו צריך לכח שיש מן הבינה ולמעלה שהוא ראשית האצילות, על כן אמרו בו נקטם ראשו פסול, כי זה בודאי יהיה קצוץ יותר עליון וחזק מקצוץ ההדסים. וכמה נאה ליטול את הלולב שיש בו שבעה אלו בשבעה ימי סכות שהן כנגד אותן שבעה, ובהם לבינה נקרא בענין הקרבנות שהיו להמשיך, ומזה דרשו רז״ל כל המקיים לולב באגדו והדס בעבותו מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר (תהילים קי״ח:כ״ז) אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח, וזה מבואר. ומפני

שהלולב והאתרוג רמז לזכור ושמור, על כן הלולב נטל בימין ומצותו ביום ולא בלילה, והאתרוג בשמאל, וכל אחד נטל בידו הראויה לו, ומשפט הנענוע הוא לשש קצוות ארבע רוחות העולם ומעלה ומטה, שלשה פעמים לכל רוח, שהם בין כולן שמנה עשר נענועין, כי כן העולם חתום בחותמו של הקב״ה שהוא שלש אותיות, והוא מתחלק לשש, שלשה אותיות לכל רוח שהם שמונה עשר אותיות, ולכך יצטרך שמונה עשר נענועין, ואע״פ שלא מצינו בגמרא אלא מוליך ומביא מעלה ומוריד, ולמדו זה מתנופה מדכתיב (שמות כ״ט:כ״ז) אשר הונף ואשר הורם, מוליך ומביא למי שהרוחות שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו, ובזה נתעורר על היחוד כי לפי שקצץ אבינו הראשון וחטא באתרוג לבדו אין אנו מביאין האתרוג לבדו אלא נביאהו עם שאר הפרי ליחדו עם כלן וכלן עמו, ומזה אנו מתקנין את אשר עותו ומרצין בו המקום.

והתבונן בסוד מדרש ר׳ תנחומא שכתבתי למעלה ותראה איך קרא לד׳ מינין אלו שחוזרין שבעה בלשון החכמים, בעבור כי הם כנגד השבעה שנאצלו מן החכמה ועם ד׳ מינין אלו נמשיך כח במדות. והעלו שם אמר רבא וכן בלולב, יש לומר כי לשון מוליך ומביא משמש לד׳ רוחות וזהו למי שהרוחות שלו.

ומצינו רבינו חננאל ז״ל שכתב נענוע זה שאמרו היכן היו מנענעים זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד, וכן קבלנו מדברי רבינו האי והעמידו על עיקר דבר זה מהירושלמי דגרסינן התם צריך לנענע שלשה פעמים על כל דבר ודבר, רבי זעירא בעי הכין חד והכין חד או דילמא הכין והכין חד, כלומר אם הולכה והובאה אחת היא ויש בה ד׳ נענועין הבאה אחת הן (יש בכאן גמגום דברים, והרוצה לעמוד על תוכן הדברים יעיין בראׁ״ש ופוסקים כי לא רציתי לשלוח יד ולהגיה. *המדפיס*) ויש כאן תשעה נענועין שיש בהולכה והבאה ממזרח למערב ומצפון לדרום וכן עליה וירידה שלשה, הולכה והובאה אחת ועליה אחת וירידה אחת, והוו י״ח נענועין לשש קצוות לכל אחת שלשה נענועים לכל קצה וקצה, ולא אפשיטא בעיין ולחומרא עבדינן דעבדינן י״ח נענועין, ע״כ לשון הגאון ז״ל. ומה שאנו אוגדין הלולב עם מיניו לרמוז על אחדות השבעה, ומה שאנו מתירין אותו ביום שביעי כדי לרמוז אל הקו האמצעי המכריע, ושנראה ושנכוין אליו איך כל הנמצאים כלן העליונים והשפלים תלוין בו כשם שהעלין שבלולב דבקים ונקשרים כלן ותלוין בשדרה, ומפני זה יצטרך שנכוין אל השביעי ביום ז׳ וזהו מבואר. ועוד דקדקתי בארבעה מינין שבלולב וראיתי שיש בהן נגלה ונסתר כשם שיש בד׳ אותיות שבשם הגדול נגלה ונסתר, והוא כי השנים נגלים בשמם והן כפות תמרים וערבי נחל, והשנים הסתיר הכתוב שמותם והן פרי עץ הדר וענף עץ, עד שהוצרכנו לקבלת החכמים ז״ל שהם אתרוג והדס, וכן בשם הגדול ג״כ נגלה ונסתר, הנגלה ביה״ו והנסתר ג״כ ביה״ו, כי היו״ד כפשוטה תכפל במספרה בקריאתה, וכן הה״ה וכן הו״ו, ויצא לנו מזה כי אותיות השם הגדול יורו שהוא אחד בין בנגלה בין בנסתר, ונרמז הענין הזה של נגלה ונסתר גם במצוה הזאת שהיא מצוה מורה על האצילות הנרמז בשם המיוחד שהוא נגלה ונסתר, והוא ברחמיו יגלה עינינו להכיר נפלאות מתורתו ויסתירנו בצל רחמיו וחמלתו.

מג **כי בסכות הושבתי את בני ישראל.** יש מרז״ל שאמרו סכות ממש עשו להם, ויש שאמר ענני כבוד. דעת האומר סכות ממש עשו להם, מפני זה נצטוינו לעשות סכות דוגמתן כדי שיתגלה ויתפרסם מתוך מצות הסכות גודל מעלתן של ישראל במדבר שהיו הולכים עם כובד האנשים והנשים והטף במקום ההוא אשר אין בטבע האדם לחיות בו, והוא שהעיד הכתוב (יואל ב׳:כ׳) ארץ ציה ושממה, (במדבר כ׳:ה׳) לא מקום זרע ותאנה וגפן, וכן אמר הנביא לישראל (ירמיהו ב׳:ל״א) המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה, יאמר לא הראיתי להם לישראל שהיו במדבר בארץ מאפליה, כי שם באותו מקום הכנתי להם כל צרכם ולא חסרו דבר, ולפי דעת זו אפשר שבאו להם צמחים מארץ מרחקים ע״י סוחרים. דעת האומר ענני כבוד היו מפני שהיו הולכים בעמוד ענן יומם ובעמוד אש לילה כענין שכתוב (שמות י״ג:כ״ב) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם, והיו מוקפין ומסוככין מכל צד בענני כבוד, וזהו העקר והנכון בפשט הכתוב, ועל כן אמר כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים, וידעו להורות הפליאה הזאת כי הסכות הללו יהיו ענני כבוד, וכדבר הנביא שאמר (ישעיהו ד׳:ה׳) וברא ה׳ על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה, וסמיך ליה וסכה תהיה לצל יומם מחורב, והיא סכה של ענני כבוד ומיני מאורות לצדיקים לעתיד לבא, ועליו אמר דוד (תהילים כ״ז:ה׳) כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתירני וגו׳, בסכה כתיב. ודרך הקבלה במצות הסכה אזכירנו בעז״ה בסוף פרשת ראה.

פרק כד

ד **על המנורה הטהורה.** כתב הרמב״ן ז״ל, בפרשת ואתה תצוה לא אמר על המנורה הטהורה אלא יערוך אותו אהרן ובניו, כי אותה פרשה אינה עיקר במצות הנרות כי פירוש ואתה תצוה סופך לצוות את בני ישראל, ופרשה זו היא העיקר במצוה ההיא, ועל כן פירש על המנורה הטהורה, שהרי כשאמר שם (שמות כ״ז:כ״א) יערוך אותו אהרן ובניו היה במשמע על המנורה או בלא מנורה אם תשבר או תאבד, כאשר היה בשובם מן הגולה, ועכשיו אמר בפירוש על המנורה הטהורה כי בא לבאר כאן בעקר המצוה שלא ידליקו אלא על מנורה טהורה. ודרשו רז״ל על המנורה הטהורה על טהרה של מנורה שלא יסמכם בקסמין ובצרורות. יערוך את הנרות לפני ה׳, שלא יתקן בחוץ ויכניס מבפנים. תמיד, אפילו בשבת, תמיד אפילו בטומאה.

ז **ונתת על המערכת לבונה זכה.** היו לחם הפנים ולבונה מעכבין זה את זה, כאתרוג עם הלולב או תכלת עם הלבן בזמן שהתכלת מצוי. והבן זה שלכך לא תמצא במנחת סוטה לבונה, וכן במנחת החוטא, הוא שכתוב (במדבר ה׳:ט״ו) לא יצוק עליו שמן ולא יתן עליו לבונה, לפי שמדת הדין מתוחה כנגדה.

והיתה ללחם לאזכרה. לפי שלחם הפנים לא היה בו חלק לגבוה אך הלבונה שעליו, שבכל מערכה היו מקטרין הלבונה, ולכך אמרה תורה והיתה הלבונה ללחם לאזכרה, כי מתוך שמקטירים הלבונה שעל הלחם הלחם נזכר למעלה והברכה תחול בו ממנו למזונות העולם. ומזה תבין מה היתה סבת הברכה בלחם הפנים שכל מזונות שבעולם מתברכין בשבילו, והבן זה כי על כן היו י״ב חלות מסודרות על השלחן, ומשם הברכה באה כנגד י״ב מלאכים הסובבים כסא כבודו, ונקראים ארבע מחנות שכינה שמשם העולם מתברך לארבע רוחותיו והם עומדים ג׳ לכל רוח כענין ארבעה דגלים של מדבר, וכנגדם בכסא שלמה י״ב אריות, והיו בי״ב חלות אלו כ״ד עשרונים, והתעורר לזה.

ט **ויצא בן אשה ישראלית.** פירושו יצא מביתו, או ממקום מושבו.

בתוך בני ישראל שבא ממקומו אל תוך העם **וינצו במחנה.** ויתכן לפרש כי לשון ויצא שלא פירש מהיכן, כלשון (מלכים א כב) ויצא הרוח, וכענין שכתוב (קהלת ח) ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו, וזהו שכתוב (איוב א) ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה.

ויראה לי כי לזה רמזו חז״ל במדרשם שאמרו ויצא בן אשה ישראלית, ר׳ לוי אמר מעולמו יצא. ולכך נסמכה פרשת ויצא למילת עולם. ופירוש מעולמו יצא כי האדם עולם קטן, וזהו שכתוב (יחזקאל לו) ומארצו יצאו, וכתיב (שם טו) מהאש יצאו, אשו של בשר ודם, וזה מבואר.

ובמדרש ויצא בן אשה ישראלית מהיכן יצא מפרשה של מעלה יצא, לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום, שמא פת צוננת של תשעה ימים. מתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב, בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן, אמר להם מבנות דן אני, אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם, ולא לבית אמותם, נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב, עמד וגדף.

והוא בן איש מצרי. שהרג משה, שהיה נוגש וממונה על בעלה של שלומית. **בתוך בני ישראל** מלמד שנתגייר.

וינצו במחנה. יש לשאול אם היו שניהם מריבים זה עם זה למה זה יברך את השם על זאת, היה ראוי לו להתרעם על משה או שיכנו ויהרגנו. אבל יתכן לומר כי איש הישראלי ספר לו ענין אביו הנהרג והזכיר לו היאך היתה מיתתו כי משה הרגו בשם המפורש, ולפיכך ויקוב בן האשה הישראלית את השם ויקלל, כלומר את השם ששמע בסיני פירש וקלל. ולפיכך נסמכה פרשת מקלל לפרשת בהר סיני, ולפי שלא רצה לבא אל אהל מועד לפיכך ויביאו אותו אל משה, ולזה לא אמר אל משה ואל כל העדה כמו שנאמר במקושש.

ואני שואל בכאן, למה הוצרכה תורה בספור המעשה הזה שאירע להם במדבר, והיה ראוי להסתיר הענין לכבוד השם ולא לגלותו כלל, רק שיודיע הדין לישראל בכלל ויאמר איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו, ונוקב שם ה׳ מות יומת, כי גם בני נח הם מוזהרין על ברכת השם ואין צריך לומר ישראל. ונראה לומר כי כוונת התורה בספור המעשה הזה לשתי תועליות, האחת להודיענו שאין אחד מישראל נכשל בחטא עצום כזה כי אם הפושע הרשע המוחלט אשר הוא בעקר תולדתו פגום מצד אביו ואמו, והשנית כי מכאן יתבאר לנו עקר גדול ופנה עצומה בברכות, וכיצד יתחייב האדם לברך השם, שהרי המקלל בתחלה פירש את ה׳ באותיותיו ואחר כך קללו, זהו שאמר ויקב בן האשה הישראלית את ה׳ ויקלל, ונתחייב על זה בעונש מיתה, וכן כנגדו לענין הברכה והשכר צריך המברך כשהוא מברך את ה׳ שיתבונן תחלה בלבו בפירוש אותיות ה׳ ובמה שהן מורות ולכוין בהם במחשבתו, ואח״כ יברך את ה׳ ויזכירנו בפיו, ועם זה יקבל שכרו משלם ויחיה חיי עד. זכר לדבר מה שכתוב (תהלים קמה) ארוממך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד, יאמר ארוממך תחלה במחשבתי ובכוונת הלב ואח״כ ואברכה, כענין שאמרו לעולם יכנס אדם שעור שני פתחים ואח״כ יתפלל.

בן הישראלית. בא להודיע כי העכו״ם הבא על בת ישראל הולד אינו ישראל, ואע״פ שפסקנו בגמרא בעכו״ם הבא על בת ישראל הולד כשר בין בפנויה בין באשת איש, הרי אמרו מזהמין את הולד, לומר שהוא פגום לכהונה, וכל שכן שאינו ישראל בשמו לענין היחס בדגלים ובנחלת הארץ, כי לשמות מטות אבותם כתיב בהם, (במדבר כו) כן כתב הרמב״ן ז״ל.

יא **ושם אמו.** כל מי שנראה בו סימני עזות ופסלות ראוי לבדוק אחר אמו, כי אין ספק שנתערבה באותה טפה תערובת פסול או במחשבה או במעשה. וראוי היה הכתוב לומר ויצא בן אשה ישראלית ושמה שלומית בת דברי למטה דן, אלא שלא רצה להזכיר שמה עד שהזכיר חטא הבן, הוא שאמר ויקב את ה׳ ויקלל, ואח״כ אמר ושם אמו לבאר כי היא היתה סבת החטא והמעל. וטעם הדבר לפי שהעובר נוצר מדם הוסת ומתגדל בבטן אמו זמן קצוב, גם אחרי הולדו וצאתו לאויר העולם יונק שדי אמו, ולכך יתחייב שיהיה טבעו נקשר בטבע האם יותר מטבע האב ומעשיו דומין למעשי האם יותר ממה שדומין למעשי האב, ומזה הזכיר הכתוב במלכי ישראל שמות אמותם, הוא שאמר (דברי הימים ב כ׳:ל״א) ושם אמו עזובה בת שלחי, (מלכים א ט״ו:ב׳) ושם אמו מעכה בת אבישלום, לבאר כי טבע האדם מתדמה לטבע האם ונמשך אחריו, והוא הדין אצל הטובה, כי כשהאדם צדיק ובעל ענוה

ואיש מדות הנה זה מופת על אמו שהיתה צנועה ובעלת מחשבה טובה ועל כן זכתה אליו, כי הענף הטוב יעיד על מעלת השרש, וזהו שכתוב (שמות ו׳:כ׳) ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה, הזכיר הכתוב הצדיק שנשא צדקת ויצאו מביניהם צדיקים, הוא שכתוב (שם) ותלד לו את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם, וכן הזכיר הכתוב (שמות ו׳:כ״ה) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל, כי אלעזר לקח מבנות פוטיאל שהוא זרע יוסף הצדיק ויצא מביניהם צדיק, והוא שכתוב מיד ותלד לו את פינחס. וכן מצינו בדוד המלך ע״ה שאמר (תהילים קט״ז:ט״ז) אני עבדך בן אמתך, ממה שפרסם הכתוב שמה של זו למדנו שבחן של ישראל שלא היתה בהם שום זונה אלא זו לבדה. ואל תתמה ותאמר היאך היתה זונה והיא היתה סבורה שבעלה היה, כבר נתבאר כי זונה של תורה היא כל שנבעלה לפסול לה.

שלומית, שהיתה שואלת בשלום הכל, מפטפטת ואומרת שלם עלך שלם עלך. **בת דברי למטה דן,** מגיד שהרשע גורם גנאי לאביו ולאמו וגנאי לשבטו. כיוצא בו הצדיק גורם שבח וגדולה לו ולאביו ולשבטו, הוא שכתוב (שמות ל״ח:כ״ג) ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן.

טז בנקבו שם יומת. סמך לו מיד ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת, מכאן דרשו רז״ל כל הסוטר לועו של חבירו כאלו סוטר לועו של שכינה.

כא ומכה (נפש) בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת. וסמך לו ״משפט אחד״, למדך שהדין שוה בדיני נפשות ובדיני ממונות לענין דרישה וחקירה. משפט אחד, משפט של אחד הקב״ה שהוא אחד, אותו משפט שנתן לכם בהר סיני לא כמשפטי העכו״ם ודיניהן.

כב כגר כאזרח יהיה. הנכרי הבא מארץ אחרת ונפרד מארצו נקרא גר, מלשון גרגיר הנפרד מן האילן, ומי שאבותיו מן העיר נקרא אזרח, מלשון (תהילים ל״ז:ל״ה) ומתערה כאזרח רענן, כדמיון הנטיעה הנטועה מימי קדם, ולכך אמר כי המשפט הזה יהיה שוה בכולן.

כי אני ה׳ אלהיכם, אם עשיתם אותו משפט אני ה׳ אלהיכם, ומכלל הן אתה שומע לאו, לפי שכל מי שאינו נוהג אותו משפט הרי זה כאלו הוציא עצמו מאלהותו וכפר בעיקר, שהרי דבר ידוע שכל האמונות שיש לאומות ומשפטיהן פירוש התורה הזן, והמשפטים שבתורה הן מעקרי תורה, וכשאין אנו עוסקים בהם הנה זה חלול השם, ואותן שאפשר להם למחות ואינן מוחין הרי הם מחללים את השם וחולקין כבוד לעכו״ם ומבזים תורת משה ומכלין ממונם של ישראל, שכל העולם כלו תלוי בדינים, ולא נתן הקב״ה דינין אלא לישראל שנאמר (תהילים קמ״ז:י״ט-כ׳) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה.

פרק כה

א לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות (משלי טו, כח)

שלמה המלך ע״ה למד בכתוב הזה (משלי טו) על הצדיק והרשע איך הם שני הפכים בעלי שתי הקצוות, איש על עברו מקצהו, וגלה לנו על מדת השפלות אשר לצדיק ועל מדת הגאוה אשר לרשע כדי שיתרחק האדם ממדת הגאוה ויתחזק במדת השפלות. אמר כי הצדיק לבו יהגה ויחשוב תמיד כל היום מחשבת ההכנעה והשפלות, ומלת לענות מן (שמות י׳:ג׳) לענות מפני, שתרגום להתכנעא, וכיון שזאת מחשבתו בידוע שדבורו כן, לפי שהדבור באדם מגלה מצפון המחשבה, וכמו שאמרו חכמי המוסר הלשון קולמוס הלב, כי מאחר שנסתרי מצפוניו טוב הלא נגלהו כמוהו, כי הוא שליח קולמוסיו ומעיד עליו, והנה הרשע בהפך, שאין צריך לומר שהוא מחשב הרעות במצפון לבבו ודברי גאוה ובוז, אך יביע אותן בפיו כי יוצא מפיו ויפרסם אותם ואמר לכל סכל הוא, והנה בהפך הצדיק בנסתרו ובנגלהו. ודבר ידוע כי השפלות מדה עליונה ומעלה רמה, שכן דרשו רז״ל אין העולם מתקיים אלא במי שמשים עצמו כשירים, שנאמר (דברים ל״ג:כ״ז) ומתחת זרועות עולם, וזה משפט הצדיקים שמשפילין עצמן, שכן באברהם שאמר (בראשית י״ח:כ״ז) ואנכי עפר ואפר, ובמשה ואהרן כתיב (שמות טז) ונחנו מה, ודוד ע״ה אמר (תהילים כ״ב:ז׳) ואנכי תולעת ולא איש וגו׳. ואין השכינה שורה אלא בשפלי הרוח, הוא שכתוב (ישעיהו נ״ז:ט״ו) מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח, ואין התורה מתקיימת אלא בשפלי הרוח, הוא שדרשו רז״ל למה נמשלה התורה למים שנאמר (שם נה) הוי כל צמא לכו למים, מה המים מניחים מקום גבוה והולכין למקום נמוך כך התורה אינה מתקיימת במי שרוחו גבוהה אלא במי שדעתו שפלה. וכן אמרו במדרש (דברים ל) לא בשמים היא, לא תמצא בגסי הרוח באותן שמתגאין עצמן עד לשמים, אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר (במדבר י״ט:י״ד) אדם כי ימות באהל. וכן מצינו בשכינה שאע״פ שעקר דירתה ומכון שבתה בשמים, דרשו רז״ל עקר שכינה בתחתונים היתה שנאמר (בראשית ג׳:ח׳) וישמעו את קול ה׳ אלהים מתהלך בגן לרוח היום. והזכיר דוד המלך ע״ה על דרך הסוד ואמר (תהילים ק״ד:י״ז) חסידה ברושים ביתה, וכיון שחטא אדם נסתלקה ואחר כך חזרה ושרתה בהר סיני שהוא השפל שבהרים, ובכל ההרים הגבוהים שבעולם לא בחר הקב״ה למתן תורה אלא בו שנאמר (תהילים ס״ח:י״ז) ההר חמד אלהים לשבתו, ובהר הזה נתנו כל המצות כולן וזהו שכתוב בפרשת שמטה.

וידבר ה׳ אל משה בהר סיני לאמר. נתעוררו החכמים ז״ל מה טעם הזכיר בכאן בהר סיני והיה ראוי שיאמר וידבר ה׳ אל משה לאמר כמשפטו בשאר מקומות התורה, ומזה דרשו בתורת כהנים מה ענין שמטה לענין הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני, אלא מה שמטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצות כולן נאמרו כללותיהן ופרטותיהן ודקדוקיהן מסיני.

וכתב הרמב״ן ז״ל כי פירוש הברייתא הזאת בתורת כהנים שאמרה מה שמטה נאמרו כלליה ופרטיה ודקדוקיה מסיני הכוונה לומר שהשמטה נאמרו כללותיה מסיני דכתיב בפרשת ואלה המשפטים (שמות כ״ג:י״א) והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך, ואלו דיני השמטה בדרך כלל, ובכאן חזר ואמר כי בהר סיני נאמרו עוד כל פרטיה, שהרי כולן נזכרו בפרשה זו, בסוף הענין כתיב (ויקרא כ״ז:ל״ד) אלה המצות אשר צוה ה׳ את משה אל בני ישראל בהר סיני, להקיש כל המצות אל השמטה הנזכרת שכלן היו כן שנאמרו בכלל ופרט והכל מסיני, כן נראה לי וזה כפתור ופרח, עד כאן לשון הרב. ולפי דעת הרב ז״ל יהיה בהר סיני בלוחות שניות, כי מצות השמיטה בדרך כלל נאמרה בברית הראשון, ואחרי כן בברית השני נאמרה בפרטיה ודקדוקיה ועונשיה.

ויתכן לומר בטעם שהזכיר בהר סיני כי מפני שישראל שמעו מצות השבת מפי הגבורה בהר סיני, והשמטה והיובל מצות נמשכות אחר השבת, על כן הוצרך לבאר כאן כי גם השמטה והיובל נצטוו בהר סיני, כי טעם אחד לכולן. ולפי מה שדרשו בתורת כהנים יהיה בהר סיני נמשך לפניו ולאחריו, לפניו זה שאמר ויקוב בן האשה הישראלית, כי השם ששמע בהר סיני פרש וקלל, לאחריו לענין שמטה ויובל, ומה שמטה ויובל מסיני אף כל המצות מסיני.

ב ושבתה הארץ שבת לה׳. קדש הקב״ה השביעי בימים ובשנים ובשמטות, קדשו בימים זה השבת וקראו שבת שנאמר (שמות כ׳:י׳) ויום השביעי שבת לה׳ אלהיך, קדשו בשנים זו שמטה וקראה ג״כ שבת שנאמר ושבתה הארץ שבת לה׳, קדשו בשמטות זה יובל וקראו קדש שנאמר כי יובל היא קדש תהיה לכם.

וע״ד הפשט ושבתה הארץ שבת לה׳, שתהיה הארץ בטלה מכל מלאכת אדם בשנה השביעית ולא ישתדל כלל בעבודת הקרקע לא בחרישה ולא בזריעה, כמו שאמר שש שנים תזרע שדך וגו׳ ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, ואפילו מה שצמח מעצמו מבלתי חרישה אסור לו לקצור, זהו את ספיח קציריך לא תקצור, מה שצמח מעצמו והוא נספח לקציר השנה שעברה נקרא ספיח, מלשון (ישעיהו י״ד:א׳) ונספחו על בית יעקב, וכן הגפן שלא נעבד ולא נעדר ולא נזמר נקרא נזיר, לפי שהזירו ממנו כדבר שאינו שלו. וכלל הענין הוא שאינו רשאי שינהוג בשדהו ובכרמו מנהג אדון כלל

אלא שיהיו כל פירותיו הפקר לכל העולם ושיזכה בהם אפילו הדיוט שבישראל כמוהו. ולכך צותה התורה מצוה זו שיהיו כל מיני הממשלה ואדנות שבתחתונים בטלים בעבודת הארץ, כדי שיתבונן האדם בלבו כי אין עקר האדנות והממשלה אלא לאדון הכל ב״ה.

וע״ד הקבלה ושבתה הארץ שבת לה׳, כנגד וחד חריב, שהוא כלו שבת ומנוחה לחיי העולמים, והוא העוה״ב שאחר התחיה, וזה טעם השמטה שהארץ היא בטלה וחרבה מכל עבודה בשנה השביעית, ומפני זה החמירה תורה בשמיטה יותר מכל חייבי לאוין וגזר עליה גלות, הוא שכתוב (ויקרא כ״ו:ל״ד) אז תרצה הארץ את שבתותיה, וכן שנו רז״ל גלות באה לעולם על ענוי הדין ועל שמטת הארץ. והנה הכופר במצות השמטה ככופר בחדוש העולם ובעוה״ב, וזה מבואר.

ח **שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים** וגו׳. מה צורך להוסיף ולומר והיו לך וכי לא היינו יודעים שמספר שבע שנים שבע פעמים הן תשע וארבעים שנה, אבל יתכן לומר בסוד הענין כי בא הלשון בספור המצוה המעולה הזאת לבאר על ההוה ולרמוז על העתיד, כי המספר הראשון רמז למצות היובל שהם מ״ט שנה ושנת החמשים קדש, ולכך הזכיר בו וספרת לשון ספירה, והמספר השני רמז ליובל הגדול שהוא סוף כל ימי העולם אשר הויתו ארבעים ותשעה כי מספר מ״ט בימים ובשנים ובאלפים ובשערי הבינה שנמסרו למשה הכל ענין אחד, ירמוז לזמן עמידת העולם וקיומו, כנרמז בתחלת קהלת והארץ לעולם עומדת, והוא עולמו של יובל העולם, וזהו סוד חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולן נמסרו למשה חוץ מאחד, שנאמר (תהילים ח׳:ו׳) ותחסרהו מעט מאלהים. באור זה כי למדו בכל אלף ואלף שער בינה אחד, והודיעו כל ההויה מראש ועד סוף חוץ מן היובל קדש שהוא שער החמשים הפנימי של בינה, וזהו ותחסרהו מעט מאלהים, והשער ההוא קראו מעט לרוב דקותו ופנימיותו משערי אלהים שהוא הבינה, ולכך הזכיר במספר אלף שנה כמספר הזה, והיו לך, לשון הויה, ועוד הוסיף ואמר ימי כי כל ימי העולם מספר לך ועל זה אמר והיו לך ימי. ולזה רמז דוד המלך ע״ה באמרו (תהילים קמ״ה:י״ג) מלכותך מלכות כל עולמים, ומקרא מלא הוא (שם קה) דבר צוה לאלף דור, כי דור כמו עולם וזהו חמשים שנה, ובא הרמז במלת כל ובמלת לך כי הכל כונה אחת, וזה מבואר.

י **וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יובל היא.** פירש רש״י ז״ל כי נקרא המועד בשם יובל על שתוקעין בו בשופר, מלשון (יהושע ו׳:ד׳) במשוך בקרן היובל, (שם) שופרות היובלים, וכן דעת המפרשים.

אבל הרמב״ן ז״ל כתב כי אין פירושם נכון, כי במשוך בקרן היובל ושופרות היובלים הוא שופר של איל, ואין מצותו אלא בר״ה כדי לזכור אילו של יצחק, ואין כן ביום הכפורים כי יום הכפורים מצותו בשל יעל. ועל כן פירש הוא ז״ל שלא נקרא יובל על התקיעה אלא על הדרור, שאם היה נקרא על שם התקיעה היה ראוי הכתוב לומר והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש יובל היא, אבל אמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יובל היא כלומר שיהיו כולן בני חורין לדור בכל מקום שירצו. יובל היא, שבה יובל כל איש אל אחוזתו ואל משפחתו, ועל כן נקראות הפירות והתבואות גם כן יבול מלשון הבאה, גם המקומות העמוקים שבהם מים נקראין גם כן (ישעיה לו) פלגים יבלי מים, כי שם יבאו המים, עד כאן. וטעם מצות היובל על דרך הפשט כי כל השדות חוזרות לבעליהן ואפילו העבדים הנרצעים יצאו חפשים במועד היובל, וזהו לשון יובל כי כל דבר ודבר יובל אל אחוזתו ואל משפחתו.

וע״ד הקבלה יובל היא מלשון (ירמיהו י״ז:ח׳) ועל יובל ישלח שרשיו, וירמוז כי כל הדורות יובלו אל הסבה הראשונה, ולכך נקרא היובל בשם דרור כי הוא היובל אשר שם שרשי הדורות והנבראים כולן, כי משם נאצלו בברית עולם שנאמר (בראשית א׳:א׳) בראשית ברא אלהים, ושמה תשובתם, והבן זה, כי כל אחת מן השבע פועלת שבע אלפים, והנה הם מ״ט, וכשישלמו לעולם ארבעים ותשעה יהיה תהו ובהו וישוב הכלל ליובל כמו שנאצל משם, והבן זה, וזהו לשון הכתוב (ויקרא כ״ה:י״ג) בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחזתו, (שם כז) בשנת היובל ישוב. וחכמי המחקר הזכירו בלשונם הכל היה מהסבה הראשונה והכל שב אל הסבה הראשונה. ואם תזכה להבין סוד השמטה והיובל לא יתעלם ממך מה שהזכיר בשמטה שדך כרמך ספיח קצירך ענבי נזירך, בלשון לנוכח, כי לאחר שתעבור שנת השמטה שקראה הכתוב שבת לה׳ שהיא שבת ומנוחה לחיי העולמים, יהיו שלך כקדם. והסתכל בכתוב הנמרץ שבמזמור שיר ליום השבת, הרומז מה יהיה אחר השבת, והוא שאמר (תהילים צ״ב:י״ג) צדיק כתמר יפרח, וכתיב (שם עב) יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח, וגם זה רמז בפרשת ויכלו אחר שהזכיר (בראשית ב) ויברך אלהים את יום השביעי, כדי להודיע מה יהיה אחר יום השביעי חתם הפרשה במלת לעשות, כלומר לעשות פעולות ולקרא הדורות מראש. ומפני זה הזכיר במצות השמטה שדך כרמך קצירך נזירך, כעין שלך, ולא הזכיר כן ביובל אלא ספיחיה נזיריה, לפי שהם שלה ואין לך בהם כלום, וכבר הזכרתי זה בסדר ואלה המשפטים. ומזה אמר הכתוב לאשר לו אחזת הארץ, לא אמר נחלת הארץ, כי ענין נחלה הוא מה שהאדם נוחל מאחר אבל אמר אחוזה שהוא לשון מורה על הבעלים הראשונים העקריים, וזהו שכתוב (קהלת ה׳:ז׳) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם, וזה מבואר.

יד **וכי תמכרו ממכר וגו' אל תונו.** פירש רש"י ז"ל זו אונאת ממון, ובא להזהיר על האונאה לומר כאשר תמכור או תקנה קרקע דע כמה שנים יש עד היובל, ולפי השנים ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל, ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח, ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר, לפיכך צריך לקנותה לפי הזמן. ודרשו רז"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך, כשתהיה מוכר מכור לישראל חברך, או קנה מיד עמיתך אם באת לקנות קנה מישראל חברך.

ומה שנסמכה פרשה זו לפרשת שמטה ויובל אמרו במדרש שהיא אזהרה לישראל שיקיימו מצות שמיטים ויובלות, שכך אמרו אם לא שמר אדם מצות שמטה ויובל לסוף מוכר מטלטליו, שנאמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך, דבר הנקנה מיד ליד אלו מטלטלין, חזר בו מוטב ואם לאו סוף שמוכר שדהו, שנאמר וכי ימוך אחיך ומכר מאחזתו, חזר בו מוטב ואם לאו סוף שמוכר ביתו שנאמר ואיש כי ימכור בית מושב, חזר בו מוטב ואם לאו חוזר על הפתחים שנאמר וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך, חזר בו מוטב ואם לאו סוף שמוכר עצמו שנאמר וכי ימוך אחיך ונמכר לך, חזר בו מוטב ואם לאו סוף נמכר לעו"ג שנאמר ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר, עד כאן במדרש. וכן מצינו שאירע לישראל על אשר לא שמרו את השמטה שנאמר (ירמיהו ל"ד:י"א) וישיבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויכבשום לעבדים ולשפחות, ובעונש זה נמכרו להכשדים בימיו של צדקיהו שחרב הבית, הוא שכתוב (דברי הימים ב ל"ו:י"ז) ויעל עליהם את מלך כשדים ויהרוג בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל על בחור ובתולה וזקן וישש הכל נתן בידו, וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים ואוצרות בית ה' ואוצרות המלך ושריו הכל הביא בבל.

יז **ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך.** זו אונאת דברים שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הגונה לו, ואמרו רז"ל כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה, שנאמר (עמוס ז':ז') הנה ה' נצב על חומת אנך ובידו אנך, והטעם לפי שהמתאנה מצטער ביותר ומחליש דעתו ולבו נכנע על צרתו ומתפלל מתוך דאגת לבו בכוונה ונשמע. ואם הוא אומר ומי יודע אם נתכונתי לרעה, לכך נאמר ויראת מאלהיך.

יח **ועשיתם את חקותי.** שמיטה ויובל הנזכרים שהם מכלל החקים. **ואת משפטי תשמרו,** אלו דיני חזרת הממכרים והעבדים ביובל ודיני האונאה, כי כולן נזכרים בפרשה זו. **וישבתם על הארץ לבטח,** שהרי ישראל גולים מן הארץ בעון שמטה שנאמר (ויקרא כ"ו:ל"ד) אז תשבת הארץ והרצת את שבתותיה, ולא היו שבעים שנה של גלות בבל אלא כנגד שבעים שמטות שבטלו.

כ **מה נאכל בשנה השביעית.** והלא יכולין היו לאכול מן הששית, אלא בשנה השביעית דבק עם הן לא נזרע ולא נאסוף, וכאלו אמר מה נאכל בשמינית שהרי בשביעית לא נזרע.

כב **עד בא תבואתה.** כנוי תבואתה לשמינית לא לתשיעית, ושעור הכתוב כן, וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן עד בא תבואתה ותספיק לכם עד השנה התשיעית, וכשאומר לשלש השנים אינם שלש שלמים כי באור בשנה הששית חצי ששית וכל השביעית שאינן זורעין וחצי שמינית, כן פירש החכם ר' אברהם ז"ל.

כג **והארץ לא תמכר לצמיתות.** למדך שאם הלוקח כובשה לשדה זו ואינו מחזירה לבעלים ביובל עובר בלאו זה, ולשון צמיתות הוא מכירה פסוקה ומוחלטת, וכן התרגום לחלוטין.

כי לי הארץ. אל תרע עיניך בה כי העולם שלי ורוצה אני בכך, כך דרשו רז"ל.

וע"ד הקבלה כי לי הארץ, עתידה לחזור לי ביובל, ולזה רמז דוד המלך ע"ה באמרו (תהילים כ"ד:א') לה' הארץ ומלואה. ולא יעלם ממך כונת תחלת המזמור באות למ"ד שהוא הגדול שבכל האותיות וקראוהו חכמי האמת מגדל הפורח באויר, אחר שתבין מה שכתבנו למעלה. או יאמר לי הארץ, העליונה, ובשנה השביעית אינה פועלת בתחתונה וכאלו אין התחתונה שלי, לכך לא תהא שלכם.

וזהו שאמרו במדרש כי גרים ותושבים אתם עמדי אל תעשו עצמכם עקר, אתם עמדי, דיו לעבד שיהא כרבו, כשהיא שלי הרי היא שלכם. ובאור זה כשהיא שלי בשאר השנים שהיא פועלת בארץ, הרי היא שלכם, אבל בשביעית שאינה פועלת בארץ וכאלו אינה שלי, לכך לא תהא שלכם לפי שדיו לעבד שיהא כרבו, וזה מבואר.

כה **כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו.** מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מפני דוחק ועוני. מאחזתו, ולא כל אחזתו, למדה תורה דרך ארץ שישייר לעצמו.

ובא גואלו הקרוב אלו וגאל את ממכר אחיו. הדין הזה שצותה התורה הוא דרך רחמנות במוכר שדהו מתוך דוחק ועוני שיוכל לגאול אותו לזמן קצוב הוא בעצמו אם השיגה ידו ומצא כדי גאולתו, או אחד מקרוביו, כדי שישוב לאחזתו קודם היובל, ואם לא מצאה ידו ואין לו גואל קרוב שיוכל לגאול אז יצרך להמתין עד היובל ויצא ביובל בחנם ושב לאחזתו. ומוכר שדה זו אינו יכול לגאול כי אם אחר שתי שנים לפי שצריך שתעמוד ביד הלוקח שתי

שנים שיאכל תבואתה, וזהו שכתוב במספר שני תבואות ימכר לך, כי מלת שני כולל לשון שנים ולשון שנים, ותוך שתי שנים אלו אינו יכול לגאול אלא משם ואילך. והנה זה בהפך מבית שהוא יכול לגאול שנה ראשונה, כענין שכתוב ימים תהיה גאולתו, ומשם ואילך אינו יכול לגאול, זהו שאמר אם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לו חומה לצמיתות.

ובמדרש וכי ימוך אחיך, אלו ישראל שהם מכין מן המצות, ומכר מאחזתו שהם נמכרים ביד צוררי עכו״ם, ובא גואלו זה הקב״ה שנאמר (ירמיה נ) גואלם חזק ה׳ צבאות שמו, הקרוב אליו, דכתיב (תהלים קמה) קרוב ה׳ לכל קוראיו. זהו שאמר הכתוב (הושע ה) אלך ואשובה אל מקומי אין כתיב כאן, אלא אלך אשובה, שאילו אמר אלך ואשובה לא היתה להן תקנה לישראל, אלא אמר הקב״ה אע״פ שאני הולך עושין תשובה ואני חוזר, לכך כתיב אלך אשובה ומתוך הצרה הבאה עליהם יעשו תשובה ויבקשו פני, שנאמר (דברים ד) בצר לך ומצאוך ואני מחזיר להם שכינתי.

כט **ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה.** אחרי שהזכיר למעלה ומכר מאחוזתו שהיא השדה וצוה בו הכתוב שיצא ביובל מפני שהיא עקר חיי האדם ומשם תצא פרנסתו, הזכיר עתה במכירת הבית שגדול בשתו עד מאד כשיצטרך למכור את ביתו, ולכך רצתה התורה שיגאלנו תוך שנה ואין הלוקח יכול לעכב.

ובמדרש ואיש כי ימכור בית מושב, זה הקב״ה שמכר ביתו לכשדים, בית מושב דכתיב (תהילים קל״ב:י״ג) כי בחר ה׳ בציון אוה למושב לו, מה אירע בו דכתיב (מלכים ב כ״ה:ט׳) וישרוף את בית ה׳ ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים ואת כל בית גדול שרף באש, עיר חומה דכתיב (שם) ואת כל חומות ירושלים סביב נתצו כל חיל כשדים.

ימים תהיה גאולתו. בתוך שנתים ימים, זהו שאמרו רז״ל שני אלפים ימות המשיח.

לח **אני ה׳ אלהיכם אשר הוצאתי אתכם.** דרשו רז״ל אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אני עתיד ליפרע מן המלוה מעותיו ברבית ואומר של כותי הם, וזהו שאמר אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך, וכן הזכיר בעבד לא תרדה בו בפרך ויראת מאלהיך. ואמר לא תרדה בו בפרך, לא יאמר החם לי את הכוס ואינו צריך, עדור תחת הגפן עד שאבא, שמא תאמר מי מכיר בדבר אם לצורך אם לאו, הרי הדבר מסור ללב, לכך נאמר בו ויראת מאלהיך.

מז **לעקר משפחת גר.** ע״ד הפשט גוי עקרי שמעולם לא נתגייר והוא ממשפחת גר. ובאור הכתוב כי בין שיהיה נמכר לגר שהוא תושב עמנו או לעקר כלומר לגוי עצמו וכן התרגום לארמאי, מכל מקום אחרי נמכר גאולה תהיה לו, כי הדבר מסור לכל אחד מישראל, והוא שאמר אחד מאחיו יגאלנו, או הקרובים שהם קודמים וזהו או דודו או בן דודו יגאלנו, או שיגאל הוא את עצמו זהו או השיגה ידו ונגאל.

וע״ד המדרש לעקר זו רומי, וקראהו עקר על שם שעתיד הקב״ה לעקרה, שנאמר (דניאל ז׳:י״א-י״ב) והובד גשמה ויהיבת ליקדת אשא. וזהו שאמרו במדרש וכי תשיג יד גר ותושב, גר זה נבוכדנצר מלך בבל, ותושב זו מלכות מדי, ונמכר לגר תושב עמך זו מלכות יון, או לעקר משפחת גר זו רומי. הוציא לנו המדרש מן הכתוב הזה רמז ארבע מלכיות, ולפי דעתי עשו זה בכונה גמורה לפי ענין הפרשה, כי יש בפרשה התעוררות ורמז והבטחה לישראל בגאולת שעבוד ארבע מלכיות, וגם יש בה עוד רמז כי הגאולה תלויה בתשובה, ואף אם לא יעשו תשובה אי אפשר להתאחר מזמן הקץ הקצוב, ובהגיע תור הקץ הקצוב לא ישאר לישראל שום עבדות בלתי עבודת ה׳ יתברך. ויש בה עוד רמז שעתיד הקב״ה להביא העו״ג לחשבון לפי ששעבדו בישראל, וזה מזמן הגלות עד שנת הגאולה העתידה שקראה הכתוב יובל. והנה כל הפרשה בענינה מעידה על זה, ומפני זה לקחו החכמים ז״ל רמז וסימן מן הכתוב לארבע מלכיות, וסמך למלכות הרביעית שקראה עקר, אחרי נמכר גאולה תהיה לו, וידוע כי לשון אחרי הוא מופלג ורחוק וירמוז לגלות האחרון הזה.

ואמר אחד מאחיו יגאלנו והוא משיח בן דוד שהוא משבט יהודה מיוחד שבכל השבטים, ועוד יכלול אחד מאחיו כלומר שיהיה הגואל בשר ודם כשאר האחים, נולד מאב ואם כדמיון משה שהיה הגואל הראשון שבמצרים. ואמר או השיגה ידו ונגאל, כלומר בכסף, והיא הגאולה בתשובה הנמשלת לכסף, כי כשם שהכסף לבן וטהור כך התשובה מטהרת הנפש ומלבנת העונות. ואמר וחשב עם קונהו הוא הקב״ה הקונה שמים וארץ שיביא לחשבון כל אומה ואומה ששעבדו לישראל, משנת המכרו לו, כלומר מהזמן שהתחילו להשתעבד בהם עד שנת זמן הגאולה, וקרא הגאולה שנת היובל לפי שהיובל זמן חרות, שנאמר (ויקרא כ״ה:י׳) וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יובל היא ועוד על שם (תהילים ע״ו:י״ב) יובילו שי למורא, ועל שם שכתוב (ישעיהו ס״ו:כ׳) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה׳.ואמר אם עוד רבות בשנים ואם מעט נשאר בשנים, כלומר שהפדיון יהיה לפי השנים, כי לפי גודל התשובה תתקרב הגאולה או תתרחק. ואמר ואם לא יגאל באלה שאם לא יגאל על ידי תשובה בשנות הגלות האלה, ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו, כלומר שלא יתאחר זמן הגאולה מן הקץ הקצוב ואילך. וזוהי דעת רבי יהושע שאמר בין עושין תשובה בין אין עושין תשובה מיד נגאלים, שנאמר (שם ס) אני ה׳ בעתה אחישנה, זכו אחישנה, לא זכו בעתה. ואמר הוא ובניו עמו רמז לשני הקבוצים העתידים והם הנדחים והנפוצים עמהם,

זהו שאמר הוא ובניו עמו, וזהו שסמך לו כי לי בני ישראל עבדים, כי בהגיע תור הגאולה הקצוב אינן מתעכבין אפילו שעה אחת ולא יהיו עבדים כי אם להקב״ה. ואמר עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, להשוות גאולה זו לגאולת מצרים, כי כיון שהגיע הקץ מיד יצאו. אני ה׳ אלהיכם המבטיח אתכם בזה לעתיד.

ג וחשב עם קונהו. יזהיר הכתוב שידקדק עמו בחשבון ולא יבא עליו בעקיפין, לפי שגזל הגוי אסור מפני חלול השם, ובגוי שתחת ידו הכתוב מדבר ואע״פ כן הזהירה עליו התורה שיזהר עמו שלא יגזול אותו, וכן אמרו רז״ל וכן העלו שם בגמרא ריביתא דגוי מותר, שנאמר (דברים כ״ג:כ׳) לנכרי תשיך וכתיב (שם) לא תשיך לאחיך, אחיך ולא כותי, אבל להטעותו אסור שהרי יש בזה חלול ה׳, ואם החזיר לו טעותו הרי זה קדוש ה׳. ומפני זה צוה יעקב לבניו להחזיר טעותו של גוי, הוא שכתוב (בראשית מ״ג:י״ב) ואת הכסף המושב בפי אמתחותיכם תשיבו בידכם, ואע״פ שהיו המצריים עובדי עבודה זרה צוה להחזיר אותו מפני קדוש ה׳ והיה זה קודם מתן תורה, וכל שכן בזמן הזה שהאדם חייב בכך. גזלו אסור ממה שכתוב (דברים ז׳:ט״ז) ואכלת את כל העמים אשר ה׳ אלהיך נותן לך, בזמן כבוש א״י שהיו מסורין בידך, ועוד מהכתוב הזה, וחשב עם קונהו, שיש לו לזה שגואל את העבד לדקדק עם העכו״ם אדוניו בחשבון כפי שניו, שאם לא דקדק וגזל ממנו יש בדבר חלול ה׳ יותר מהגוזל לישראל, וכן מצינו בתוספתא דבבא קמא הגוזל את העכו״ם חייב להחזיר, חמור גזל העכו״ם מגזל ישראל מפני חלול ה׳, עד כאן. טעם הדבר כי הגוזל לישראל חברו אינו קורא תגר ואינו נותן דופי באמונת ישראל, אבל הגוזל את העכו״ם קורא תגר ונותן דופי באמונת ישראל ובתורת משה, והרי זה מחלל את ה׳. מצורף לזה תמצא שהתפלל שלמה ע״ה להקב״ה כי כשיבא ישראל להתפלל בבית שבנה לשמו שיתן לו שאלתו כפי מה שידע שראוי לכך, זהו שאמר (מלכים א ח׳:ל״ט) אשר תדע את לבבו, ואם יבא הנכרי שם להתפלל שיתן לו שאלתו על כל פנים, זהו שאמר (שם) ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי, כלומר בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו, והטעם לפי שהישראל אינו קורא תגר והנכרי קורא תגר.

נד ואם לא יגאל באלה. דרשו רז״ל בפ״ק דקידושין, או דודו זו גאולת קרובים, או השיגה ידו זו גאולת עצמו, ונגאל זו גאולת אחרים, ולכך אמר ואם לא יגאל ויצא בשנת היובל, על כרחו של גוי, שהרי בגוי שתחת ידך הכתוב מדבר, וכדאיתא התם בגמרא בגוי שאינו תחת ידך מה אפשר לעשות לו ושם דרשו מה גאולת עצמו לשחרור אף גאולת קרוביו לשחרור, ומה גאולת עצמו לשחרור אף גאולת אחרים לשחרור, וכן העלו בסוף ואמרו מקרא נדרש בין מלפניו בין מלאחריו והכל לשחרור.

פרק כו

א לא תעשו לכם אלילים. קרא הכחות הנעבדים של מעלה אלילים מלשון אילות, ולא אמר אילים אלא אלילים להעיד על מעוט כחם שאע״פ שהם גדולים אינם מעצמם כי אם מזולתם. ואחר שהזכיר אלילים שהם הכחות העליונים הזכיר פסל ומצבה שהם מעשה ידי אדם הנעשים לקבלת אותן הכחות. ומה שהזכיר ענין עבודה זרה בפרשה הזאת דרשו רז״ל כנגד זה הנמכר לעו״ג הכתוב מדבר, שלא יאמר הואיל ורבי עובד ע״ג אף אני אעבוד ע״ג, הואיל ורבי מגלה עריות אף אני אגלה עריות, הואיל ורבי מחלל שבתות אף אני אחלל שבתות, הואיל ורבי שופך דמים אף אני אשפוך דמים תלמוד לומר לא תעשו לכם אלילים.

ואבן משכית לא תתנו. אפילו לשמים. מנהג עובדי ע״ז היה שהיו מציירין אבן בציור נאה ונותנין האבן לפני הצלם ומשתחוים עליה לפניו, וזה כענין המצבה שאסרה תורה אפילו לשמים, וכן נטיעות אילן אצל המזבח, כי כל זה נהגו בהם עובדי עכו״ם. ודרשו בספרא בארצכם להשתחוות עליה. בארצכם אי אתם משתחוים אבל אתם משתחוים על האבנים שבבית המקדש.

ב את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו. דרשו רז״ל בתורת כהנים הזהיר הכתוב על כל המצות. וכתב הרמב״ן ז״ל כי פירוש המדרש הזה שבא הכתוב להזהיר על העבד הנמכר לעו״ג על ע״ז ושבת וגם מורא המקדש שיבא שם ברגלים ויירא ממנו, והוא הדין לכל המצות אבל הזכיר אלה שהן אבות ללמד על כלן. ויש גורסים הזהיר כאן, ואם הגרסא כך רמזו שכל המצות בכלל שבת והמקדש, והמשכיל יבין, עכ״ל. ובאור דבריו כי השבת והמקדש זכור ושמור, וידוע כי כל המצות שהן מצות עשה ומצות לא תעשה בכללם, וזה מבואר.

אני ה׳. הנותן שכר בקיומו או המעניש העובר עליהם. וכל מקום שנאמר אני ה׳ הוא לחומר המצוה לגודל השכר או לגודל העונש, ולכך סיימה פרשה זו אני ה׳ בשתי מצות הללו, שהרי המלך שהוא מצוה לעבדו ואומר לו בגזרה עשה כך וכך ואח״כ מוסיף על אותה מצוה ואומר אני הוא המלך המצוה, הנה הדבור הזה לחזק מצותו בא, וכל הפושע בה מתחייב בנפשו והמקיימה יש לו שכר גדול. וכן אמרו במדרש תנחומא בפרשת בראשית צא ולמד מתן שכרן של מצות, כשאמר פרעה ליוסף אני פרעה כמה גדלו ונתן לו שכר שנאמר (בראשית מ״א:מ״ב) ויסר פרעה את טבעתו וגו׳, הקב״ה שאמר על

כל מצוה ומצוה אני ה׳ על אחת כמה וכמה, ללמדך שאין קצבה למתן שכרם עד כאן. ענין המדרש הזה כי יש בכל מצוה ומצוה שהזכיר בה אני ה׳ שכר עצום ועקב רב, וקל וחומר מבשר ודם, ולכך הזהיר שלמה ע״ה על האדם שישמור כל מצוה שהקב״ה מזכיר בה לשון אני שהוא דבורו של מלך, הוא שאמר (קהלת ח׳:ב׳) אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים.

ג עטרת חכמים עשרם אולת כסילים אולת (משלי יד, כד)

שלמה המלך הודיענו בכתוב הזה (משלי יד) כי העושר היא מדה שהחכמים זוכין בה ופושעים יכשלו בה, כי כשהעושר ברשות החכם הנה הוא לו עטרה וכבוד, מפני שכל זמן שהוא חסר העושר חכמתו בזויה ודבריו אינם נשמעים, ועם העושר יש לאל ידו להרים ראש האמת ולהשפיל השקר ואת כל הדוברים אותו, ועוד שיפזר אותו במעלות ובמעשים שהוא מתעטר ומתכבד בו. ולמדך הכתוב כי העושר הזה שהוא עטרה לחכמים הוא לכסילים אולת, לפי שהכסילים מתגאים בעשרם ובו ירימו קרן להחזיק ידי כל עוברי עברה ותגבר ידם לעשות כל דבר פשע.

והנה העושר כדמיון השמש שהוא עושה שתי פעולות זו הפך זו, מלבין הבגד ומשחיר פני הכובס, והכל לפי המקבל, כן העושר בענינו יש בו שתי פעולות זו הפך זו, עטרה לזה אולת לזה, והכל לפי דעתו של אדם. ובא כפל הלשון שהזכיר שתי פעמים אולת לומר כי העושר לכסילים אולת לנפשם, וכלל הדבר כי הכסילים עשרם יכשילם ויאבדם אבדן הגוף ואבדן נפש, אבל החכמים נזהרים שלא ינזקו בו, אבל הם מתכבדים בו ומקבלים ממנו תועלת הגוף והנפש, לפי שהם יודעים כי העושר וההצלחה בעוה״ז אינן אלא הכנות לצורך הנפש כדי שתלמד החכמה ותקבל המושכלות. ומזה הזכיר עוד (שם טו) אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת, כי השמחה ושפע השלוה הוא אולת לחסר לב, יגיע לו מזה שיעשה אולת, אבל איש תבונה יגיע לו מזה שיתקן מדותיו בסבת השמחה והשלוה, זהו יישר לכת, יתקן בה מדות גופו ונפשו. ועל כן תאריך התורה תמיד במעשה המצות ביעודי הצלחת הגוף ושפע השלוה והטובה בעוה״ז.

וידוע שאין הדברים ההם תכלית כי הם יעודים גופניים, שכלם מתאימים להיותם הכנות לנפש השכלית לדרוש ולהשיג ידיעת השם כדי לזכותו בסוף באור פני מלך חיים שהוא התכלית, ולכך הבטיחה התורה כי בעשותנו החקים והמצות יגיע אלינו הכנות העוה״ז שבהם נזכה ונחיה חיי עד מה שלא הגיעו לנו מעולם על השלמות לא במקדש ראשון ולא במקדש שני זהו שכתוב.

אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם. החקים שהזהיר בהן כאן הם השמיטה והיובל שהזכיר בפרשה של מעלה, ואמר עתה כי אם נלך בהם ונשמור המצות, שיתן הגשמים בעתם ויברך לנו התבואה והפירות וכל צמח האדמה כדי שיהיה לנו בזה השפע והשלוה וכל יתר ההכנות.

ו **ונתתי שלום בארץ** אחר שהזכיר שפע הברכה והטובה והשובע חתם במדת השלום. ודרשו רז״ל שמא תאמר הרי מאכל ומשתה אם אין שלום אינו כלום, לכך נאמר אח״כ ונתתי שלום בארץ, שהוא שקול כנגד הכל וכן הוא אומר (ישעיהו מ״ה:ז׳) עושה שלום ובורא את הכל.

וע״ד הקבלה ונתתי שלום בארץ, יבטיח הכתוב שיתן יסוד עולם מחובר בארץ שבבראשית, כי עם זה יתברך העולם, והוא כענין שכתוב (קהלת ג׳:י״א) גם את העולם נתן בלבם, כי הלב הוא הארץ, וזה מבואר, כי על כן אמר בארץ בלבם כי הכל בכל כאשר יהיה האופן בתוך האופן, ולפי שהשפע בא אל היסוד מהנצח וההוד שהם למודי ה׳ והם המשפיעים בה על כן אמרו רז״ל תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, והוכיחו זה ממה שכתוב (ישעיהו נ״ד:י״ג) וכל בניך למודי ה׳ ורב שלום בניך.

ח **ורדפו מכם חמשה מאה.** ומאה חמשיות מכם רבבה ירדופו. והנה יבא החשבון מכוון ושוה, כי כשם שיש במאה עשרים חמשיות כן יש ברבבה עשרים פעמים חמש מאות שהם מאה חמשיות. ודרשו רז״ל ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו, היה לו לומר ומאה מכם שני אלפים ירדופו לפי חשבון חמשה מאה, אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובים העושין את התורה.

ט **ופניתי אליכם.** שיהא רצוני דבק בכם. וידוע כי זה תכלית השכל, כי רצון הש״י הוא חיי העוה״ב, וכענין שכתוב (תהילים ל׳:ו׳) כי רגע באפו חיים ברצונו. וגם זה מרמזי התורה שבה ענינים שהם הבטחה לעתיד, ועל כן תמצא בפרשה זו יעודים גופניים ושכליים, כי מה שאמר והתהלכתי בתוככם אין להבין אותו יעודי הגוף אלא יעודי הנפש לעוה״ב, וכענין שכתוב (בראשית ג׳:ח׳) מתהלך בגן. ודרשו רז״ל מפסוק זה והתהלכתי בתוככם אמרו עתיד הקב״ה לטייל עם הצדיקים בג״ע וכבודו ביניהם. המשיל השגת התענוג אשר לנפשות למחול שהוא עגול, כי העגול אין לו תחלה וסוף וכן אותו תענוג אין לו סוף ותכלית, ולפי שהעגול סובב תמיד הנקודה והנקודה באמצע, לכך אמר וכבודו ביניהם. וכן הזכיר בכאן בתוככם כי המשיל את ישראל למחול ועצמו לנקודה. ואחר שאמר והתהלכתי בתוככם אמר והייתי לכם לאלהים, והוא מה שאמרו וכל אחד ואחד מראה לו באצבעו, שנאמר (ישעיהו כ״ה:ט׳) הנה אלהינו זה, והוא משל לקרוב הידיעה וההשגה, כמי שיש לו ידיעה בחברו והוא מבחין אותו ומכירו בברור, ואין להבין לשון זה ממש כדבר העומד לפני האדם, אבל הוא כענין שנאמר (שמות ל״ב:א׳) כי זה משה האיש, שכבר היתה להם ידיעה בו ולא היה עומד עמהם. ונתבאר בכאן

שכר עולם הנשמות וערב אותו הכתוב בכלל היעודים הגופניים וסמך על שכלו של משכיל שיבינהו מתוכם, ולרוב מעלת העולם ההוא לא הזכיר התורה בשום מקום ענינו מפורש, כי הוא נעלם ועמוק מהשגת היחידים בעוד שהם מחומר, ואפילו הנביאים לא נתנבאו עליו, וכן דרשו רז״ל כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל לעוה״ב עין לא ראתה אלהים זולתך, בארו בכאן רוב עומקו והעלמתו שאפילו הנביאים לא נתנבאו עליו. והנה כל הפרשה הזאת בין ביעודים גופניים בין ביעודים שכליים הבטחה עתידה היא, כי מעולם לא נתקיימה אבל תתקיים בזמן השלמות.

יא **ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם.** געילה לשון פליטה, וכן (שמאל ב א) כי שם נגעל מגן גבורים, לא קבל המשיחה שמושחין את העור בשמן. ומזה הענין לא מאסתים ולא געלתים, לא פלטתי אותם, כלומר לא רחקתי אותם, וכן תרגם אונקלוס ע״ה ולא ירחיק מימרי.

וע״ד הקבלה ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם, נפשי האמור בהקב״ה הכוונה על השכינה, וזה שכתוב (תהלים כד) אשר לא נשא לשוא נפשו, ממה שכתוב (דברים ה) לא תשא את שם ה׳ אלהיך ותרגם אונקלוס לשום את שמו (שם יב) לאשראה שכנתיה, וזה (ירמיה ה) ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי, כי מדת הדין היא, וזהו (שופטים י) ותקצר נפשו בעמל ישראל, כי השכינה מצרה בעמל ישראל, ובכל צרתם לו צר, וזהו (ירמיה יג) במסתרים תבכה נפשי מפני גוה, וקראוהו חכמי האמת בתי בראי.

ומפורש אמרו בספרי וגעלה נפשי אתכם, זו סלוק שכינה. אבל בכאן מפני שהזכיר משכני שהוא השכינה נצטרך לומר כי כשהזכיר נפשי הכוונה למעלה על הבינה שהיא נפש המדות, שאילו היתה הכוונה על השכינה מה טעם שיאמר שלא תגעל אותנו, כי כיון שהיא בתוכנו אין צריך לומר שלא תרחיק אותנו.

אבל ענין הכתוב שאמר ונתתי משכני, זו שכינה הכוללת והמושכת כח שבעה, ולא תגעל נפשי על נפש המדות שתקבל אותנו, כי הנשמות משם שרשן ושמה תשובתן, ולכך באר שאחר שתקבל אותן שלא תפליטם, והיא הבטחה שלא נצטרך לגלגול. ורמז בכאן כי כל הבנין שלם כי היא הבטחת זמן השלמות, ויהיה זה כענין שכתוב (עמוס ו) נשבע אדני אלהים בנפשו, כי האדון אשר בו הרחמים נשבע בנפשו הוא נפש המדות, והוא כענין שאמר דוד ע״ה (תהלים קמג) באמונתך ענני, שהוא החכמה והיא שבועה וכן אמר הכתוב בפירוש (שם פט) נשבעת לדוד באמונתך, וזה מבואר.

יג **ואולך אתכם קוממיות.** כבר הזכרתי למעלה כי פרשה זו עם הבטחותיה הנפלאות לא נתקיימה לעולם בשני המקדשים אך תתקיים לעתיד. ומפסוק זה הוכיחו רז״ל שהקומות יחזרו לעתיד למאתים אמה, והוא שדרשו רז״ל במסכת סנהדרין וכן בפרק הספינה, קוממיות שתי קומות של אדם הראשון דברי רבי מאיר, ר׳ יהודה אומר מאה אמה כקומת ההיכל, שנאמר (שם קמד) מחוטבות תבנית היכל. ומה שאמר שם עתיד הקב״ה להביא אבנים טובות ומרגליות וחוקק בהם עשר ברום עשרים ומעמידן בשערי ירושלים שנאמר (ישעיה נד) ושעריך לאבני אקדח, שהנראה מזה שיהיו הקומות עשרים אמה לא יותר, לכך הוצרכו לומר שאין זה נאמר בשערי הבתים, כי מאין יכנסו אותם הקומות, אלא בשערי החלונות.

הנה הפרשה זו ביעודים הטובים הללו התחילה באל״ף, אם בחקותי, וסיימה בתי״ו קוממיות, והנה זה להורות שאין הברכות האלה לישראל בתשלומין אלא בזמן שקיימו כל התורה כולה מאל״ף ועד תי״ו. ופרשת האלות הסמוכה לה תתחיל בוא״ו, ואם לא תשמעו לי, ותסיים הפרשה כולה בה״א בהר סיני ביד משה, והוא חצי השם, ועל שם שכתוב (תהילים צ״א:ט״ו) עמו אנכי בצרה.

ודע כי פסוקי האלות רבים מפסוקי הברכות, וכן באלות של משנה תורה, והיה זה כדי לאיים על הבריות ולהפחידם על העבירות ברבוי הקללות, וכן מצינו בשכינה שהיא מדת הדין היתה כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (שמות כד), והרחמים בקרבה, וזה סוד הכתוב (תהלים מה) כל כבודה בת מלך פנימה, באורו כי המדה הנקראת כל שהיא מדת כבודה כלומר מדת הכבוד בת מלך היא מבפנים אע״פ שהיא לבושה מבחוץ במשבצות זהב.

ואמרו במדרש לא תאמר כשבא לברך מיעט בברכות וכשבא לקלל רבה בקללות, לכך בברכות מתחיל באל״ף ומסיים בתי״ו שהן אותיות רחוקות זו מזו, לרמוז שהברכות יהיה להן עיקר, אבל בקללות מתחיל בוא״ו ומסיים בה״א לרמוז שילכו להן אחור שאין להן עיקר, שהרי מוא״ו לה״א לא כלום.

יד **ואם לא תשמעו לי.** שלא תלמדו התורה ומונה והולך שבע עברות זו למעלה מזו, אחת לא תשמעו, שנית ולא תעשו, כיון שאינן לומדין אינן עושין, הרי שנים. ואם בחקותי תמאסו הרי שלשה, מפני שאין טעם החקים נודע מואסין בהן. ואם את משפטי תגעל נפשכם מואסין את הדינים, כגון משפטי הגזל והעריות שרוח הבריות חומדין אותן והן עול גדול הכבד על הרשעים, וכדי להורות כמה קשה מי שמואס במשפטי הש״י התחיל בהם בכאן בפרשה זו וסיימה בהן הפרשה בסוף כל האלות שנאמר יען וביען במשפטי מאסו, הרי ארבעה. לבלתי עשות לא די שאין עושין אלא שמונעים אחרים מלעשותן, והרי חמשה. את כל מצותי, יבא מזה שיכפור בכל המצות כי לא אמר את כל המצות, הרי ששה. להפרכם את בריתי, עד שיהיה כופר בעיקר, הרי שבעה. והא למדת שיש בכאן שבע עברות, כי עברה גוררת עברה, ומתוך שאין אדם לומד יבא אל השנית ומן השנית אל השלישית, עד שיביאהו אל השביעית לכפור בעיקר.

טז אף אני אעשה זאת לכם. ע״ד הפשט אפקוד עליכם כזאת, לפי שמדותיו של הקב״ה מדה כנגד מדה, וכשם שחטאתם בשבעה עברות שהזכיר כך אפקוד עליכם בשבעה פורעניות המבהילות אתכם.

את השחפת ואת הקדחת, הרי שנים. וכדי שלא יחשבו בעצמן שיחיו מתוך המכות הללו, ת״ל **מכלות עינים ומדיבות נפש,** כלומר שימותו בהן, הרי שלשה.

וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו, הרי ארבעה. ונתתי פני בכם ונגפתם, הרי חמשה. ורדו בכם שונאיכם, הרי ששה. ונסתם ואין רודף אתכם, הרי שבע פורעניות. ומזה אמר הכתוב שבע על חטאתיכם כלומר שבע פורעניות על חטאתיכם שהם שבע. והזכיר עוד שנית שבע פורעניות אחרות, ואלו הן, ושברתי את גאון עזכם, זה ביהמ״ק, שנאמר (יחזקאל כ״ד:כ״א) הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם, הרי אחד, שמיכם כברזל הרי שנים, ארצכם כנחושה הרי שלשה, ותם לריק הרי ארבעה. ולא תתן ארצכם הרי חמשה. ועץ הארץ לא יתן הרי ששה. פריו הרי שבעה. כי מלת לא יתן תשמש לשניהם, לא יתן העץ ולא יתן הפרי, והרי לך שבע פורעניות. והזכיר עוד שלישית שבע פורעניות אחרות ואלו הן, והשלחתי בכם את חית השדה, והיא אחת וכוללת שלשה, גרוי חיה גרוי בהמה גרוי שאר שרצים, והוא שכתוב (דברים ל״ב:כ״ד-כ״ה) ושן בהמות אשלח בם עם חמת זוחלי עפר, ושכלה אתכם הרי ארבעה. והכריתה הרי חמשה. והמעיטה הרי ששה. ונשמו הרי ז׳, והזכיר עוד רביעית שבע פורעניות אחרות, והן חרב נוקמת נקם ברית הרי אחד, ונאספתם אל עריכם הרי שנים. ושלחתי דבר הרי שלשה. ונתתם ביד אויב הוא החרב שהזכיר, בשברי לכם מטה לחם הרי ארבעה. ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד הרי חמשה. והשיבו לחמכם הרי ששה. ואכלתם ולא תשבעו הרי שבעה. והזכיר עוד חמישית שבע פורעניות אחרות, אכילת בשר בנים ובנות הרי אחת, השמדת במות והכרתת חמנים הרי שנים, שמתוך השמדת הבמות החמנים נופלים, וגוף העבודה זרה נקרא חמנים לפי שנעשית לשם מזלות החמה, ונתתי את פגריכם הרי שלש, וגעלה נפשי זו סלוק שכינה הרי ארבע, עריכם יהיו חרבה הרי חמש, שממון מקדש מן הגדודיות הרי שש, ולא אריח בריח ניחוחכם הרי שבע. והשמותי אני את הארץ אין זו פורענות אלא מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארץ.

וע״ד הקבלה אף אני אעשה זאת לכם, מלת אני רמז אל מדת הדין, וכן בכל שאר אני, ומזה אמר הרמב״ן ז״ל כי הוא כאלו הוא הפוך אף אני זאת אעשה לכם, לבאר כי מלת אני היא המדה הנקראת זאת, וזאת ה״א אחרונה מיסרת את האדם בשעת הכעס, ולכך אמר ויספתי ליסרה אתכם בתוספת ה״א, ולא אמר ליסר. וענין ויספתי אתן תוספת במדת הדין שהיא הה״א של ליסרה אתכם, כי בבית ראשון היו תוכחות אלו, ושם התפארת והכבוד. וכן אמר הנביא עוד (ישעיהו ס״ד:י׳) בית קדשנו ותפארתנו. ודומה לזה (בראשית ח׳:כ״א) לא אוסיף לקלל, שענינו לא אתן תוספת במדת הדין לקלל עוד, והוא הסרסור והאדריכל שהזכירו ז״ל במדרש בבראשית רבה, והיא המקרבת אותו בשעת הרצון ולוחמת בעדו כנגד אויביו, ועליה אמר דוד ע״ה (תהילים כ״ז:ג׳) אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח. וכן אמר הנביא (מלאכי ג׳:ז׳) שובו אלי ואשובה אליכם, אשוב לא נאמר אלא אשובה. וזהו ויסרתי אתכם אף אני, לא די שאני אדון הדין אלא אף אני איסר עד כאן. ומה שאמר שבע על חטאתיכם, המדה הנקראת זאת והיא האומרת ויסרתי והכיתי, נקרא גם כן שבע ובת שבע והיא היתה אם שלמה וזהו (ישעיהו נ׳:א׳) ובפשעיכם שולחה אמכם, וזה מבואר.

כא ואם תלכו עמי קרי. זו דרך התורה, כאשר יצליחו ענייניו של אדם ויצאו לו על הנכונה, שיתבונן בעצמו וישית אל לבו כי הוא חסד הש״י, לא מפני זכותו ומעשיו הטובים, וכענין שכתוב (דברים ט׳:ה׳) לא בצדקתך וביושר לבבך, וכאשר יבואו עליו צרות ומקרים שיודה עלי פשעו לה׳, ויחשוב כי אין זה אלא מצד חטאו, ולא שיתלה אותם במקרה, כי אם יתלה זה במקרה הנה הקב״ה יוסיף לו מאותו מקרה, וזה שאמר ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בקרי, וכן אמר עוד ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי, כלומר אשפכנו עליכם בחמה.

כו ואפו עשר נשים. החשבון הזה נאמר על רבוי בהרבה מקומות בתורה, וכן (איוב יט) זה עשר פעמים תכלימוני, ועל שם שהוא סוף כל החשבון והכל נכלל בו על כן לוקח החשבון הזה להורות על הרבוי. וכן מצינו חשבון שבעה שהוא נאמר גם כן על הרבוי (משלי כד) כי שבע יפול צדיק וקם, וכתיב ביעקב (בראשית לג) וישתחו ארצה שבע פעמים, וכתיב (שמואל א ב) עד עקרה ילדה שבעה, כלומר רבוי בנים. והטעם בשבעה שהוא נאמר על הרבוי, מפני שלא תמצא בכל אותיות א״ב זוג אותיות כסדר שיהו עולין שבעה אלא ג״ד, והפכו ד״ג שהוא מין הרבוי, כענין שכתוב (בראשית מח) וידגו לרוב, ועל כן לוקח חשבון השבעה לרבוי כחשבון העשרה.

לא והשמותי את מקדשיכם. אף בשעה שהם שוממין בקדושתם הן עומדין. ואמרו במדרש תהלים אמר רבי פדת בין שחרב ביהמ״ק בין שלא חרב אין השכינה זזה מתוכו, שנאמר (תהילים י״א:ד׳) ה׳ בהיכל קדשו ה׳ בשמים כסאו, אע״פ שכסאו בשמים השכינה בביהמ״ק וההיכל בקדושתו עומד, שנאמר (מלכים א ט׳:ג׳) והיו עיני ולבי שם כל הימים, וכן הוא אומר (תהילים ג׳:ה׳) ויעננני מהר קדשו סלה, אע״פ שהוא הר בקדושתו עומד סלה, וכן

הוא אומר (מיכה ד׳:י׳) כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה, ושכנתי כתיב, אע״פ שחרב ונעשה שדה שכינתי בשדה. א״ר אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי שנאמר (שיר השירים ב׳:ט׳) הנה זה עומד אחר כתלנו.

לב **ושממו עליה אויביכם.** שממה תהיה לאויביכם שלא ימצאו בה נחת רוח, ובשורה טובה היא לישראל, וכן דרשו רז״ל בתורת כהנים זו מדה טובה לישראל, שלא יהו ישראל אומרים הואיל וגלינו מארצנו עכשיו האויבים באים ומוצאים עליה נחת רוח, שנאמר ושממו עליה אויביכם היושבים בה, אף האויבים הבאים אחריכם לא ימצאו בה נחת רוח, עד כאן. ומזה אמר שאף היושבים בה ינהגו שממה עליה שלא יבנו עליה חומה ומגדל, וכל האומות ישתדלו לבנותה ואין להם כח, ויש בזה סימן גדול לישראל שמיום שחרבה לא קבלה אומה ולשון ולא תקבל עד שישובו אפרוחיה לתוכה.

לה **בשבתכם עליה.** מפסוק אז תרצה עד כאן תמצא עשר שמטות, כי כן בשבעים שנה של גלות בבל יש עשר שמטות שבטלו אותם, וכל התורה כולה אינה אלא רמזים.

לז **וכשלו איש באחיו.** דרשו רז״ל בעון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבים זה לזה. וכן אמר משה (דברים כט) כל איש ישראל, כל ישראל נתפסים בעון איש אחד. וכן אתה מוצא בעכן שהוא החוטא וכל ישראל נתפשים בחטאו, שנאמר (יהושע ז) חטא ישראל וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם, חטא היחיד תלאו על כל ישראל. ומזה אמרו בשיר השירים רבה (ו) אל גנת אגוז ירדתי, למה נמשלו ישראל לאגוז, מה אגוז אתה נוטל אחד מן הכרי כולם מדרדרין ומתגלגלין זה אחר זה, כך ישראל לקה אחד מהם כולם מרגישין שנאמר (במדבר טז) האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף.

מא **ואז ירצו את עונם.** מכאן דרשו רז״ל יסורין מכפרין כשם שהקרבנות מכפרין, כתיב הכא ואז ירצו את עונם, וכתיב בקרבנות (ויקרא א׳:ד׳) ונרצה לו לכפר עליו, ולא עוד אלא שהקרבנות בממון והיסורין בגוף.

מב **וזכרתי את בריתי יעקוב.** מנה הכתוב בכאן שמות האבות למפרע. וע״ד הפשט מה שהקדים יעקב, לומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אין יצחק כדאי הרי אברהם עמו. ונאמרה זכירה בשניהם וביצחק לא נאמר זכירה, שאפרו צבור על גבי המזבח.

וע״ד המדרש נאמר באברהם וביצחק אף שיצאו מהם ישמעאל ועשו, וביעקב לא נאמר בו אף שמטתו היתה שלמה. אין לי אלא אבות אמהות מנין, ת״ל את את, ואין אתין אלא אמהות, שנאמר (בראשית מט) שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה, וכן דרשו בתורת כהנים.

ולפי דעתי מה שהזכיר באברהם ויצחק לשון אף לפי שמלת אף רמז למדת הדין כלשון (שם יח) האף תספה צדיק עם רשע, הוזכרה מדת הדין בשניים כי היו שוים בה בענין העקידה, זה מתגבר על יצרו לשחוט את בנו וזה מתגבר על יצרו להשחט, ומזה הזכיר הכתוב בהם (שם כב) וילכו שניהם יחדו, כלומר בכוונה אחת. ומה שנכתב יעקוב מלא בוא״ו. מצינו בחמשה מקומות שנכתב יעקוב מלא ובחמשה מקומות נכתב אליה חסר, ודרשו רז״ל יעקב נטל אות אחת משמו של אליהו ערבון עד שיבא ויבשר לבניו.

ועוד במדרש למה הזכיר זכות הארץ עמהם אמר ריש לקיש משל למלך שהיו לו שלש בנות ושפחה אחת מגדלתן, כל זמן ששואל בשלום הבנות אומר שאלי לי בשלום המגדלת, עד כאן, וקרא שלש מדות האבות בשם בנות.

וע״ד הקבלה וזכרתי את בריתי יעקב, הקדים יעקב לשאר האבות כדי להקדים זכור שהוא הרחמים ולסדר המדות ממטה למעלה, ופרט המדות שבעה יעקב נכלל עמו שני עמודי שמים, וקו האמצעי הנרמז בתוספת וא״ו של יעקוב, ויצחק ואברהם והארץ, הרי זה שבעה וזהו לשון בריתי יעקב בריתי שהוא יעקב, וכן בכלן, בריתי יצחק בריתי אברהם. וקרא לכל אחד ואחד מהאבות של מעלה ברית על שם שכולן נכללין בברית, והארץ שהיא שמורה כלולה מהם אזכור גם כן. והסדור הזה בעצמו אחז הכתוב האומר (דברים ד) ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים, בפניו זה יעקב, שנאמר (תהלים כד) מבקשי פניך יעקב סלה, בכחו זה יצחק, הגדול זה אברהם. ועוד הקדים יעקב, כדי שיהיה הכבוד מסתכל בדמות החקוק בחיות המרכבה ומרחם על ישראל.

ומה שנכתב יעקוב מלא בוא״ו ירמוז על הששית שהיא מדתו, והיא הוא״ו שבשם הגדול, מלבד שיש במלת יעקוב כשהוא מלא בוא״ו התעוררות ורמז, כי בי״ו פני החיה המרובעת קבועין פני יעקב. ומכאן תבין (במדבר כ״ח:י״ד) רביעית יין לכבש. ולא כן לפר כי אם חצי ההין, ולאיל שלישית ההין, גם עליו הזכיר יחזקאל ע״ה (יחזקאל א׳:ח׳) וידי אדם מתחת כנפיהם, באחרית התיבות תם, להורות עליו ויעקב איש תם, ומזה אמר יושב אהלים והוא כאלו אמר יושב הכסא, ועוד אהלים של מטה ושל מעלה, וכבר הזכרתיו בסדר תולדות יצחק. והוצרך לומר והארץ אזכור, כדי להזכיר המרכבה בשלמותה שאין מרכבה פחותה מארבעה.

ודעת הרמב״ן בסוד הכתוב, כי יעקב והוא השם המיוחד ידבר ולכך יעקוב מלא בוא״ו, ועל כן יאמר וזכרתי כלומר אמשוך שפע אצילות מלמעלה

ואשפיע על האבות העליונים והארץ הכלול מכלם אזכיר גם כן ואז ארחם על ישראל והרי כל הבנין שלם.

והמדרש שקרא את הארץ הזאת בשם מגדלת כלפי המדות שהם למעלה ממנה, ובאו לרמוז כי האבות שהזכיר הכתוב אין הכוונה בהן בשל מעלה, וקראן ברית לפי שכולן נכללים בארץ הנקראת ברית וכמו שהזכרתי.

מד ואף גם זאת. ע״ד הפשט יאמר אע״פ שאני עתיד להביא עליהם זאת הפורענות לא אמאסם בגלות אבל אשמור להם הברית.

וע״ד המדרש אמר זאת על התורה שכתוב בה (דברים ד׳:מ״ד) וזאת התורה, ובא לרמוז שהתורה לא תזוז להם אפילו בהיותם בגלות בארץ אויביהם, כענין שהבטיח בפסוק (שם לא) כי לא תשכח מפי זרעו, ומזה דרשו רז״ל בתורת כהנים וכי מה נשתייר להן לישראל שלא נמאסו ושלא נגעלו והלא כל המתנות הטובות שנתנו לישראל נטלו מהם ולולא התורה שנשתיירה להם לא הניחו להם האומות כלום, כוונו בזה למה שאמרתי.

לא מאסתים. בימי אספסיאנוס. **ולא גאלתים.** בימי יון. **לכלותם להפר בריתי אתם.** בימי המן. **כי אני ה׳ אלהיהם.** בימי גוג ומגוג, שאין כל בריה יכולה לשלוט בהם.

ותמצא בפרשה זו מן ואם לא תשמעו לי עד געלה נפשם, ש״ץ תיבות בכוון, ואין בכלן זכרון השם, ובא לרמוז ש״ץ שנים שחטאו השבטים בארץ, על שם שאמרו (שמואל ב כ׳:א׳) אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי וגו׳. ותמצא בדברי הימים (א טז) ושבועתו לישחק בשי״ן, וקרי בצד״י, שנשבע לו הקב״ה שאם אין בניו חוטאים יותר מש״ץ שנים שלא יגלה אותם מן הארץ, והוא שאמר יחזקאל (ד) ואני נתתי לך את שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום, יום לשנה יום לשנה נתתיו לך.

וע״ד הקבלה ואף גם זאת לרבות כנסת ישראל שנקראת זאת שנאמר (תהילים קי״ח:כ״ג) מאת ה׳ היתה זאת (בראשית מ״ט:כ״ח) וזאת אשר דבר להם אביהם. והכוונה שבכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם, וזהו שאמר הכתוב לא מאסתים ולא געלתים לכלתם כתיב, בשביל כלתם לא אפר בריתי אתם, וזהו שהזכיר אסף (תהילים פ׳:ט״ו) הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת, הבט משמים וראה כמו (מלכים א ח׳:ל״ב) ואתה תשמע השמים, ופקוד גפן של זאת. ובאר בתוך דבריו כי הגפן של זאת מפורסמת מן הרשעה הנקראת חזיר יער, וכבר הזכרתי זה בפסוק (בראשית ל״ו:ל״א) ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום, ושם תראה.

ודע כי מדרך הקבלה יש הפרש גדול בין לשון אף ללשון גם אע״פ ששניהם לשון רבוי, כי לשון אף ירמוז למדת הדין ולשון גם ירמוז למדת רחמים, מלשון גמילות חסדים, כענין (שם ל) וגם שמע בקולי, והשמיעה ברחמים, וזהו ואף גם זאת, כי מלת זאת כלולה מן הדין והרחמים, וזה מבואר.

מה וזכרתי להם ברית ראשונים. אחר שהזכיר בפסוק וזכרתי שלש בריתות בעליונים, יזכיר עתה שנים בתחתונים, הוא שאמר להפר בריתי אתם, וזכרתי להם ברית ראשונים, ואמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם, אין צריך לומר שלא אמאסם ולא אפר בריתי אתם, הוא ברית של סיני שכתוב בו (שמות ל״ד:כ״ז) כרתי אתך ברית ואת ישראל, אבל הזכיר להם ברית ראשונים כלומר ברית דורות ראשונים יוצאי מצרים, הוא שאמר אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים [אני ה׳] ולומר להם (שם כ) אנכי ה׳ אלהיך.

וע״ד הקבלה ברית ראשונים ברית שלשה העליונים שהם ראשונים לשבעה, כמו (איוב טו) הראשון אדם תולד, כי בעבור שהזכיר למעלה בפסוק וזכרתי הראשון שלשה אבות העליונים ממטה למעלה ותמצאם בפרטם שבעה וכמו שהזכרתי, על כן יזכיר כאן בפסוק וזכרתי השני על שלשה העליונים כדי להשלים הבנין. ועוד כי מדת הרחמים הרמוזה בוא״ו שהיא מכלל השבעה כלולה מן הרחמים והדין, ולכך יוסיף שנית ויבטיחם כי בהיותם בארץ אויביהם יזכיר להם ברית ראשונים שהם עצם הרחמים העליונים. ואמר אשר הוצאתי אותם, כלומר לפי שאני הוצאתי אותם ממצרים כדי להיות להם לאלהים, וזה מבואר.

פרק כז

ב איש כי יפליא נדר. לא אמר ידר נדר אלא יפליא, מלשון פלאות חכמה, כי הנדר מושך מהחכמה והחכמה למעלה מהנדר, ואמרו רז״ל בסדר המעלות חכם קודם למלך, וכן הנדר למעלה מהשבועה, שהרי הנדרים חלין על דבר מצוה כדבר הרשות, ועל כן הזכיר בנדר לשון יפליא.

בערכך נפשות. כתב רש״י ז״ל ערכך כמו ערך, וכפל הכפי״ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא.

וע״ד הפשט בפרשה הזו בדיני הערכין מדיני היובל היא, וכן הוא מזכיר ענין היובל במקדיש שדה מקנה ובשדה אחוזה. וענין הערך הוא לשון דמים, כי האומר ערך דבר שנפשו תלויה בו יתן ערך נפשו. והיה ערכך הזכר, בין נכבד בין הדיוט יתן כפי שניו, והוא הערך הקצוב בפרשה לזכר ולנקבה.

וע״ד המדרש בערכך נפשות, אמר הקב״ה לישראל אם אתם מביאין לפני ערכין מעלה אני עליכם כאלו הקרבתם נפשותיכם לפני, אמר הקב״ה לישראל בזכות הערכין אני מציל אתכם מעריכות גיהנם, שנאמר (ישעיהו ל׳:ל״ג) כי ערוך מאתמול תפתה, ואערוך לפניכם שלחן לעתיד לבא, שנאמר (תהילים

כ״ג:ה׳) תערוך לפני שלחן, עד כאן. ומה שאמר בערכך ולא בערך, משפט הלשון כן שיוסיף אות כ״ף בתחלת תיבה וכן באמצעית וכן בסופה, בתחלתה לדמיון כמו (בראשית ג׳:ה׳) והייתם כאלהים, (שמות ד׳:ז׳) והנה שבה כבשרו, באמצעיתה היא שנוסף על תיבת אני ויאמר אנכי, בסופה כערכך הכהן, מכסת הערכך, בערכך נפשות.

וע״ד הקבלה אומר אני כי יתכן לומר בטעם תוספת הכ״ף במקום הזה, מפני שכסא הכבוד כצורת כ״ף זקוף כלפי מעלה, מעותד לישב עליו. ועל זה אמרו באגדה באלפ״א בית״א דר׳ עקיבא, עמד כ״ף לפני הקב״ה ואמר רבש״ע רצוני שבי תברא העולם, שבי קוראין כסאך כתרך וכנויך. ומפני זה נתיסדה תיבת כסא על אות כ״ף. וממה שהחיות שפניהם פני אדם נושאות הכסא, תבין סוד הכתוב (תהילים קל״ט:ה׳) אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה, קרי ביה כ״ף שלך, ומן הידוע כי שורש הנפש השכלית בכסא הכבוד, וכשאמר בערכך נפשות לה׳, ביחוד מלת בערכך בערך כ״ף, ונתבאר מזה כי הנפשות אשר לה׳ הם בערך כסא הכבוד, כי גם הנה מרכבה לו יתעלה. ואמרו רז״ל שלשה נכנסו זה לפנים מזה, משה (שמות כ׳:י״ח) ומשה נגש אל הערפל, לפנים ממנו צדק ומשפט שנאמר (תהלים פט) צדק ומשפט מכון כסאך, לפנים מהם נפשותיהן של צדיקים שנאמר (איוב י״ב:י׳) אשר בידו נפש כל חי ואומר (שמואל א כ״ה:כ״ט) והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה׳ אלהיך. ותמצא מלת נפשת חסרה וא״ו, לרמוז שאין כל הנפשות לה׳, וכמו שאמרו ראיתי בני עליה והן מועטין.

ג מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה. היה ראוי להיות סדור הכתובים אם מבן חדש ועד בן חמש שנים, ואם מבן חמש שנים ועד בן עשרים שנה, ואם מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה, ואם מבן ששים שנה ומעלה אם זכר, וסיום הפרשה. אבל מפני שהתחיל הפרשה איש כי יפליא הוצרך להתחיל מבן עשרים, שהרי בן חדש ובן חמש שנים קטן הוא ולא איש, ועוד שהם אינן מעריכין את עצמן אלא הגדול אומר ערך בן חדש זה עלי, או ערך בן חמש שנים זה עלי. ואחר שהתחיל מבן עשרים הוצרך לסדר אם מבן חמש ועד עשרים, שהתחיל בו, ואמר אחרי כן ואם מבן חדש ועד בן חמש שנים, שהתחיל בו, ואמר אחר כן ואם מבן ששים שנה ומעלה, כך פירש הרמב״ן ז״ל.

ח ואם מך הוא מערכך. דרשו רז״ל החייהו מערכך, לומר שאם נדר ערכי עלי והוא חייב לתת הערך הקצוב בפרשה לפי שניו כדי לצאת ידי נדרו והקדשו, והוא עני ואינו רוצה ליתן, ב״ד נכנסין לביתו וממשכנין אותו ומשיירין לו כדי חייו מערך עצמו, ונוטלין את השאר, ויצא בזה ידי הקדש ואע״פ שלא השלים כל ערכו, ואע״פ שנתעשר שוב אינו חייב כלום. והדין הזה במעריך כמו בבעל חוב שאם אין לו ללוה כשעור החוב שליח ב״ד הנכנס לביתו משייר לו הצריך לו כדי חייו ונוטל את השאר, דגמרינן מיכה מיכה, כתיב הכא בערכך ואם מך הוא מערכך, וכתיב בבעל חוב וכי ימוך אחיך, מה להלן מסדרין אף כאן מסדרין. אבל הפרש זה יש ביניהם שהרי בבעל חוב חייבה תורה להחזיר המשכון כסות יום וכסות לילה, ולא חייבה כן במעריך שאין ב״ד חייבין להחזיר לו כסות יום וכסות לילה. טעם הדבר מבואר בגמרא בבא מציעא בסוף פרק המקבל דאמרינן התם אמר קרא (דברים כ״ד:י״ג) ושכב בשלמתו וברכך, מי שצריך ברכה כלומר דהיינו הדיוט, יצא הקדש שאינו צריך ברכה, ושם מקשה ולא והכתיב (שם ח) ואכלת ושבעת וברכת, ושמע מינה דהקדש צריך ברכה הוא מדקא מזהיר וברכת, ומתרץ. אלא היינו טעמא משום דכתיב (שם כד) ולך תהיה צדקה, מי שצריך צדקה יצא הקדש שאינו צריך צדקה, שכל הצדקות שלו. ויש לך להשכיל איך העלה שם בגמרא שהקדש אינו צריך צדקה אבל ברכה צריך, וזה מבואר למשכיל.

והעמידו לפני הכהן, והעריך אותו הכהן, יעריכנו הכהן. (יב) והעריך הכהן. כערכך הכהן. (יד) והעריכו הכהן, כאשר יערוך אותו הכהן. (יח) וחשב לו הכהן. (כא) לכהן תהיה אחוזתו. (כג) וחשב לו הכהן. עשרה כהנים כתובים בפרשה זו, ואמרו רז״ל במסכת מגלה פרק הקורא את המגילה, הקרקעות תשעה וכהן, ואדם כיוצא בהן. ובאור זה כי מי שהקדיש קרקע ובא לפדותו צריך עשרה בני אדם לשומו והתשעה יהיו ישראלים ואחד מהן כהן. ומזה אמרו בגמרא עשרה כהנים כתובים בפרשה הזו, דל חד לגופיה, ואידך הוי מעוט אחר מעוט ואין מעוט אחר מעוט אלא לרבות, שיהיו התשעה ישראלים ואחד מהן כהן.

י לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב. הטעם בזה מפני שירדה תורה לסוף דעתו של אדם שהוטבע בו יצה״ר, ומה שנדר והקדיש אולי יחזור בו וינחם וירצה להחליף הבהמה שהקדיש בפחותה ממנה, כי מאחר שהיא קדושה קדושת הגוף ואינו יכול לגאול אותה יחליפנה, ועל כן סתם הכתוב שלא יחליף כלל טוב ברע או רע בטוב, שאם יתיר לו להחליף רע בטוב יבא להחליף הטוב ברע ויאמר טוב הוא. ואם המר ימיר קנסו הכתוב ואמר **והיה הוא ותמורתו יהיה קדש.** ומהטעם הזה בעצמו אמר הכתוב במי שהקדיש את ביתו ורוצה לגאול אותו שיוסיף חומש, כי אע״פ שנדר והקדיש אפשר שיתנחם, ולכך הטיל עליו הכתוב שיצטרך בזה להוסיף חומש אם יפדה אותו, והוא שכתוב ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך, וכן כתב הרמב״ן ז״ל.

כו **אך בכור אשר יבוכר לה׳ בבהמה לא יקדיש איש אותו.** מכאן שאין משנין את הקרבנות, כגון עולה שאין לשנותה לשלמים ולא שלמים לחטאת, וכן כלן. ואמרו בספרי אין לי אלא בכור מנין לכל הקדשים שאין משנין אותן מקדושה לקדושה, ת״ל בבהמה לא יקדיש איש אותו, כלומר שהוא למד בעצמו כשאמר בבהמה לא יקדיש איש אותו קדושה אחרת, אלא שיעמוד בקדושתו הראשונה.

כט **כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת.** פירש רש״י ז״ל היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי, לא אמר כלום, מות יומת, הרי הוא הולך למיתה, לפיכך לא יפדה, אין לו דמים ולא ערך.

אבל הרמב״ן ז״ל פירש כי הכתוב הזה על דרך הפשט יאמר כי כל המחרים משלו בין אדם בין בהמה ושדה אחזתו הוא קדש להשם, שהן חרמי כהנים אין להן פדיון, אבל המחרים מאדם שאינו שלו, כגון הנלחמים על אויביהם ונודרין נדר אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם, בזה ודאי אין דעתו של נודר לתתו לכהנים רק שיהיה הכל אסור בהנאה, וימיתו כל הנמצא בהם כי נתכוין להשמידם ולהכריתם. ומהכתוב הזה יש להוכיח כי כל מלך ישראל או סנהדרי גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטים אם יחרימו על דבר או יחרימו על עיר בהלחמם עליה, העובר על זה חייב מיתה, וזהו חיובן של אנשי יבש גלעד (שופטים כ״א:ט׳) שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה, וזהו חיובו של יהונתן גם כן שאמר לו אביו (שמואל א י״ד:מ״ד) כה יעשה אלהים וכה יוסיף כי מות תמות יונתן. ומה שכתוב ביהונתן (שם) ויפדו העם את יונתן ולא מת, והיה ראוי למות לפי שעבר על שבועת המלך אביו, טעם הדבר לפי ששוגג היה, וזהו שתרגם יונתן (שם) כי עם אלהים עשה היום הזה, ארי קדם ה׳ גלי דבשלו עבד יומא דין.

ומעתה צא ולמד טעותו של יפתח שטעה בכאן בהקריבו את בתו עולה, כי הוא חשב שכשם שמלך ישראל הנודר או המחרים דבר, חרמו או נדרו חל להמית איש או אנשים, וגם כל העובר על חרמו חייב מיתה, הוא הדין גם כן כשנודר בעת מלחמתו לעשות זבח מאיש או אנשים שיחול הנדר, ובודאי טעה בזה טעות גדול כי כשיחול חרם המלך והסנהדרין ושבועתם דוקא על המורדים בהם או על העובר על גזרתם ותקנותיהם, אבל אינו חל לעשות קרבן מדבר שאינו ראוי לקרבן, וזהו שאמרו רז״ל אפילו הקדש דמים לה היה חייב, ומעשה שעשה הוכיח שלא היה בן תורה.

ואל תהי נפתה בדברי ר׳ אברהם האומר כי פירוש והעליתיהו עולה לה׳, לומר אם יהיה היוצא מדלתי ביתי איש או אשה והיה לה׳, שיהיה פרוש מדרכי העולם לגמרי לשרת בשם ה׳ בתפלה והודות להשם, ואם יהיה הדבר ראוי להקריב אעלה אותו עולה, ויפתח עשה בית לבתו מחוץ לעיר והתבודדה שם וכלכלה כל ימיה ואיש לא ידעה והיתה צרורה שם. ואלה דברי רוח, כי אם נדר שיהיה לה׳ איננו שיהיה פרוש, אבל יהיה כמו שמואל שאמרה אמו (שמואל א א׳:י״א) ונתתיו לה׳, ויהיה משרת בבית ה׳ לא פרוש. ולפי משפטי התורה אין ביד האדם שידור ביוצא מפתח ביתו שיהיו פרושים כאשר אין בידו להעלותם עולה, ואם הדבר כן היתה בתו הבוכה על בתוליה ורעותיה עמה כזונות לקלס אתנן, כי היו קובעות ארבעה ימים בשנה לתנות לבת יפתח מפני שלא נשאת לבעל, וח״ו שתהיה חק בישראל כזה כי עדיין אפשר לה לעבוד את ה׳ בטהרה, אבל היה הדבר ממש כפשט הכתוב שהקריב את בתו עולה, כן כתב הרמב״ן ז״ל.

ובמדרש (משלי י״א:ל׳) פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם, אם יהיה האדם צדיק ואינו עוסק בתורה אינו כלום אלא פרי צדיק עץ חיים, שנאמר (שם ג) עץ חיים היא למחזיקים בה, שמתוך שהוא בן תורה ילמד היאך לוקח נפשות, שנאמר ולוקח נפשות חכם. אתה מוצא ביפתח שמתוך שלא היה בן תורה אבד את בתו, אימתי בשעה שנלחם עם בני עמון ונדר, שנאמר (שופטים י״א:ל׳-ל״א) וידר יפתח נדר לה׳ ויאמר אם נתון תתן את בני עמון בידי והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי והעליתיהו עולה לה׳, וכתיב (שם) והנה בתו יוצאת לקראתו בתופים ובמחולות, וכתיב ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתיני ואת היית בעוכרי. והלא פנחס היה שם אלא בגסות הרוח שהיתה בו ביפתח שלא רצה ללכת לפניו אבדה בתו. אמר אני שופט ישראל ראש הקצינים אשפיל עצמי ואלך לפניו, אמר פנחס אני כהן גדול בן כהנים גדולים אלך אצל עם הארץ, מבין תרויהון אבדה הדא עלובתא מן עלמא. ושניהם נענשו עליה, פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש, יפתח נתפזרו אבריו במותו, שנאמר (שם יב) ויקבר בערי גלעד.

לב **תחת השבט.** אין חיוב מעשר בהמה בבהמות שלקח או שנשתתף עמהן אלא בבהמות הנולדות בעדרו, והוא הדין בחיוב בכורה, שנאמר (דברים ט״ו:י״ט) בבקרך ובצאנך, ואם לקח טלאים מן השוק פטור מלעשר ופטור מן הבכורה. וכן כלאים ונדמה ויוצא דופן ויתום, והיא בהמה שנולדה ומתה אמה בשעת לידה, זה פורש למיתה וזה פורש לחיים, כל אלו אינן נכנסין לדיר להתעשר לפי שאינן ראוין לקרבן ואנו למדין מעשר בהמה מקרבן. וכן אמרו רז״ל בפרק אחרון ממסכת סוטה, כתיב הכא תחת השבט וכתיב התם (ויקרא כ״ב:כ״ז) והיה שבעת ימים תחת אמו, ודרשינן שור או כשב פרט לכלאים, או עז פרט לנדמה, כי יולד פרט ליוצא דופן, והיה שבעת ימים תחת אמו פרט ליתום, מה התם פרט לכל השמות הללו, כלאים ונדמה ויוצא דופן ויתום, שכולם ממעטין מן הכתוב, אף כאן דכתיב תחת השבט, פרט לכל השמות הללו.

העשירי יהיה קדש לה׳. ליקרב על גבי המזבח דמו ואמוריו, והבשר יהיה נאכל לבעלים, ולא היה נתן לכהנים כי אין מעשר בהמה מכלל כ״ד מתנות כהונה. ואסור למכרו כשהוא תם שהרי נאמר בו לא יגאל, ומפי השמועה למדנו שאף איסור מכירה יש בו, שאינו נגאל ונמכר כלל. וכן הבכור יש לו דין זה בעצמו שאינו נמכר כשהוא תם כלל, ואע״פ שהוא מכ״ד מתנות כהונה ונאכל לכהנים אין לכהן בו זכות שיוכל למכרו, כיון שהוא עומד לקרבן, דמו ואמוריו, והבשר נאכל לכהנים.

וכן כתב הרמב״ם ז״ל, הבכור והמעשר מעשה שניהם אחד, והם קדשים קלים, ומה שכתוב (במדבר י״ח:י״ז) ואת דמם תזרוק, מפי השמועה למדו שכתוב זה נאמר בבכור ומעשר, ששניהם קרבים לגבי המזבח הדם והאמורין, אבל הבשר נאכל לכהנים בבכור ולבעלים במעשר.

וע״ד הקבלה העשירי יהיה קדש לה׳, העשירי כנגד העשירי שהוא קדש לה׳ ראשית, כי הבכור והמעשר עקרם אחד וזהו נעוץ סופן בתחלתן לחבר וליחד הסוף עם הראש, וזה מבואר.

לד **אלה המצות אשר צוה ה׳ את משה אל בני ישראל בהר סיני.** דרשו רז״ל אלה המצות אמר רבי אילא אם עשיתן אותן כתקנן הרי הן מצות ואם לאו אינן מצות. ודרשו רז״ל בתורת כהנים אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. אשר צוה ה׳ את משה, כדאי השליח לשולחו. את משה אל בני ישראל, כדאי השליח למי שנשתלח אצלו. אל בני ישראל, זכות ישראל גרמה. בהר סיני, שכולן נאמרו בסיני, עד כאן בתורת כהנים. וכונת המדרש הזה להם כי מה שנחתם הספר בלשון אלה המצות היה להורות כי המצות נצחיות קיימות לדורות, כי כן מלת אלה לשון עמידה וקיום לעד, בדברים שקיומם לא ימוט ולא ימעד, כלשון הכתוב (בראשית ב׳:ד׳) אלה תולדות השמים והארץ, שהם עומדים לנצח מצד בריאתם, וכן בישראל (במדבר ב׳:ל״ב) אלה פקודי בני ישראל לבית אבותם. והודיענו הכתוב הזה מי צוה בהן ועל ידי מי ולמי ובאיזה מקום דבר פנים בפנים עמו, אמר תחלה אשר צוה ה׳ להעיד על מעלת המצוה יתעלה אשר כבודו ראו עינינו ואת קולו מתוך האש שמעו אזנינו. וכדי להעיד אמתת נבואת השליח המבוררת במחשבתנו הרשומה בנפשותינו, לא על פי אותותיו ומופתיו רק על פי עדותינו, עינינו ראו ולא זר, ולעד לא עשה, ולכן אמר את משה. ולהעיד על העם שקבלו התורה אשר מחשבתם קדמה בטרם יולדו הררי אל, אמר אל בני ישראל. ולהעיד על המקום שבו נתנו ובו חרדו רעיונינו הזכיר בהר סיני. שם כל יקר ראתה עיני, בראותי יקרו, שם נפשי יצאה בדברו, זרח משעיר והופיע מהר פארן, ושם אתא אלי מרבבות קדש, שם ראיתי רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה׳ בם סיני בקדש.

סליק ספר ויקרא.